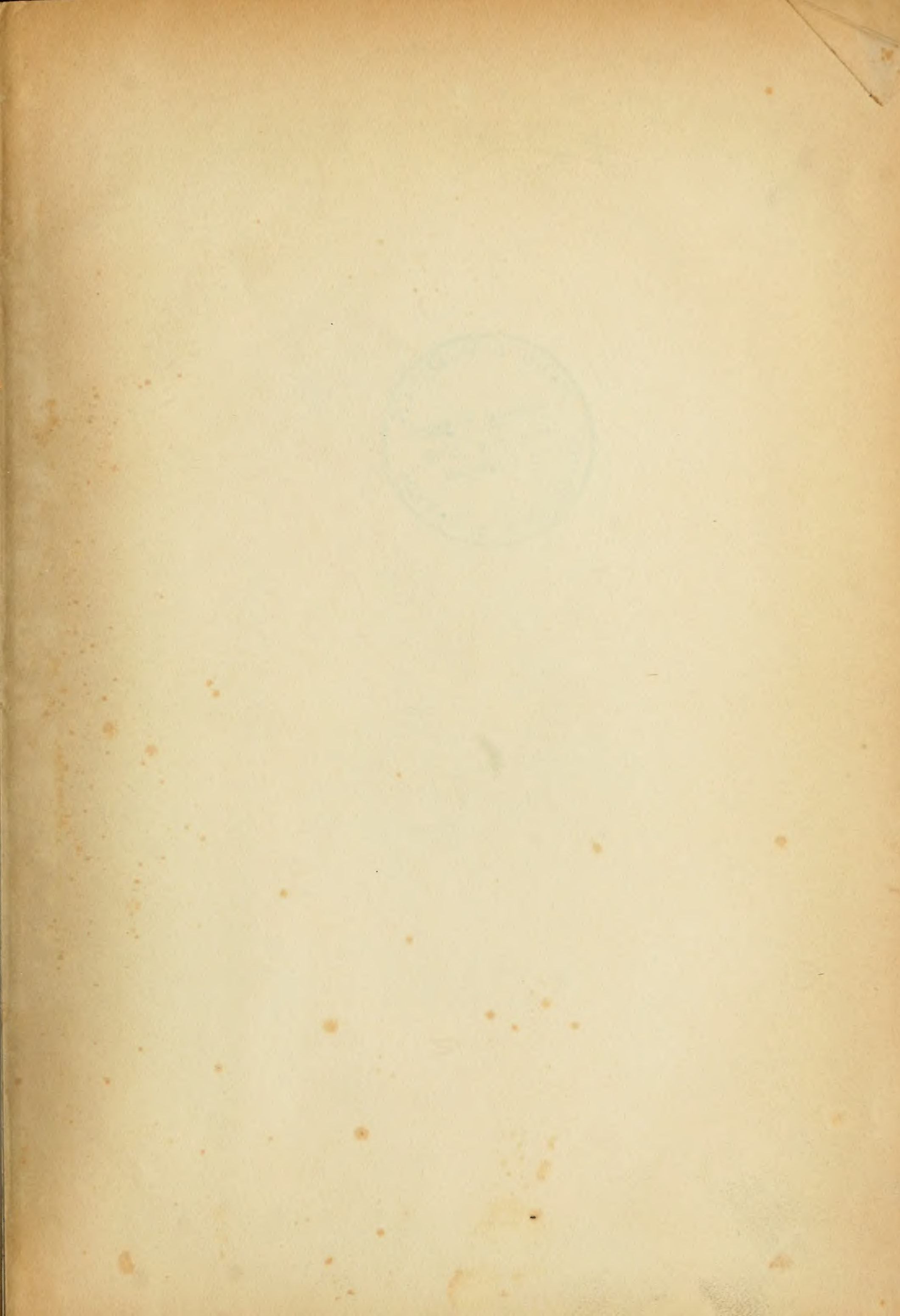

RABBI L. MEDJUCK
רב ל. מידזיוק
שו״ב, ש״ץ ומוהל
מאנקטאן, נ. ב.
MONCTON N. B. CANADA

לכבוד הרבני היקר ה' מעדזשוק פה
מנחה הלז שלוחה אל כבודו מאת מכבדו נצח, הצעיר אברהם הכליר
רב ושו"ב פה קק ליברפול ריבונית קראון

ספר

יפה נוף

יכיל שאלות ותשובות בד׳ חלקי שו״ע, חידושים בש״ס, דרושים, ביאורי הפטרות.

חובר מאתי אברהם בן הגאון רשכבה״ג רבינו יחיאל העליר זצוקלל״ה.

רב ומו״צ כעת פה ליבויא. קורלאנד. ומקודם אב״ד בק״ק האזענפאטה.

פיעטרקוב

אצל ר׳ נתן נטע נ״י קראנענבערג

שנת תרס״ח לפ״ק

СЕФЕРЪ ЯФЕЙ НОФЪ

т. е. Коментарій Къ еврейскимъ Религіознымъ Законамъ

Соч. А. Геллера Равв. г. Либава

Тип. Я. Курнендза въ г. Петроковъ 1907 г.

הקדמת המחבר

שיר בשפת ארמית על משקל י״א תנועות ובראשי החרוזים שמי ושם אבי ז״ל.

אין אנת צבי ורעי רחימא דנפשאי
בספרא דין למקרי בפומבי אי בחשאי
רעותך למשכח בהון פנינין ומרגלאין
היאך מה דמשכחת בספרין דקדמאין
מלין כאיכן לית בי כהל להודעותך
ברם מלין טבין די יהון כרעותך
יפתי תתומא דתלמודא בין יהודאין
חוכמתא דאולפנא ונהורא בעיניין
ישכחון בהון קוראיהן כד ישנחון בהון
אין משכחנא רחמי בעיניהון דזכאין
ליבאי יחדא אנא זעירא דמין חבראין

הנני עבד לאלהים ישכון רמים

אמר אברהם המחבר. בן לאאמ״ו הגאון החסיד המפורסם בכל קצוי ארץ רבינו יחיאל העליר זצוקללה״ה.

דרכן של מחברי ספרים לשית הקדמה אלי ספרם. ומטרתם בזה להודיע את תוכן חבורם. ועל מה הטבעו ארניו. ויש אשר ירבו להפליג בשבח ספרם. וכדומה. ויש שיברכו את המחזיקים בידם אם רבנים המה. ואולם מטרת חבורי זה איננו בכדי להעשיר את תורתנו הקדושה. כי מודעת זאת שישנם חבורים בעולם ישנים גם חדשים. ועל הישנים אנו בושים שאין אנו לומדים בהם כראוי. והמחברים מגלגלים עלינו גם חדשים, אכן התשוקה הנטועה בטבע האדם להעניק מפרי ידיעותו לאחרים. באשר האדם הוא מדיני בטבע. וכמו שכתב המישקאטי באחד מספריו. כי לו היה לאדם כנפים לעוף במרום. ולהתבונן במסתרי הבריאה. ולדעת מסלולי השמים. ותנועות גלגליהם. היתה מתעוררת בו התשוקה. לרדת מטה לארץ. ולספר לבני גילו. אשר חזו עיניו. ככה גם אני באשר תודות לה׳ הרבה יגעתי ועמלתי בעמלה של תורה. ותודות לה׳ עלתה בידי לחדש חדושים בתורה. אשר אקוה כי יועילו לבני גילי. לעורר את לבבם על מתק פרי התורה. ומגד תנובתה. ואם בפעולות חומריות אשר תכליתן מצערה יתום האדם על עמלו לבלי תלך בתוהו. על אחת כמה וכמה בדברים העומדים ברומו של עולם. התורה הקדושה. אשר בשלשה דברים תבדלנה פעולותיהן מפעולות החומר. א) כי פעולה שכליית איננה נופלת תחת ההעדר כי יותר שישתמש בה יותר יתחדד שכלו. וכמאמר חז״ל (מכות י׳), ב) פעולת השכל הנודעות לרבים תועלנה גם לרבים. ר״ל לכל קורא אותה. משא״כ בפעולות החומר שאיננה רק למי או לאיזה שהוכנה עבורו. עוד יש יתרון שלישי לפעולת השכל. שאף אם איננה בתכלית השלימות מ״מ תשובח. וכמאמר הירושלמי כולהו פטיטיא בישין ופטיטיא דאורייתא טבין ובסנהדרין (דף צ״ט) אמרו כולהו גופי דרופתקי נינהו. טוביה לדזכי למיהוי דרופתקי דאורייתא. כי היגיעה בתורה בכל אופן תשובח אף אם איננה ע״צ השלימות. ועל כן ינעם לאדם אשר עשתונות שכלו הנצו ציץ. וינטלו פרחים בתורה. להפיצם ברבים. למען יתענגו בהם גם אחרים. ומה גם בצוק העתים הללו אשר רבו ספרי הבל ואין תועלת בעולם. בידיעות זולת התורה. בלי ספק לזכות גדול יחשב להפיץ חידושי תורה בעולם. למען תרבה הדעת. ועי״ז תתעורר בלב צעורי ילדי צאן קדשים. התשוקה והאהבה להתורה. לאחוז בסנניה וליהנות מפרחיה הנותנים ריח. וכמו שביארתי בדרושי על הכתוב בשיר השירים זאת קומתך דמתה לתמר כו׳. שהכוונה כי על כלל האומה אמרו חז״ל על כתוב צדיק כתמר יפרח למה נמשלו ישראל להתמר? לומר לך מה תמר זה אין לו אלא לב אחד פירוש שדרך העצים להיות להם בתוך העצים ובאמצען לב. כך ישראל אין להם אלא לב אחד. כמו שהתמר הלב הוא

רך

רק
כך בנוע העץ לא בענפים. וזהו אמרתי אעלה בתמר ר"ל שהשם יתברך יתעלה עי"ז שכנסת ישראל שהם כלל האומה יחזיקו באמונה. וכמו שאמרו חז"ל (מכות כ"ד) בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה. וממילא יסתעפו מזה סעיפי המצות. כטבע האילן שאחר ששרשיו יסובכו בארץ. ינדלו הפירות מאליהן. וזהו אוחזה בסנסיניו. אך כל זה לכללות האומה, אבל מורי העם ומאשריו שהם מכונים במליצת הכתוב. שדיך. שהם מניקים את העם מתורתם. להם תתיחד מעלה אחרת. וזהו „ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן". ר"ל שהאשכול הוא פירות הרבה קטנים מחוברים יחד. ככה צריכים הת"ח לחיות בשלום איש את רעהו. ואיך יתכן זה ? והלא ע"פ רוב בעונותינו הרבים רואים אנו את ההיפך כי קטוגוריא בת"ח. ובפרט ת"ח שבבבל. ר"ל בחוץ לארץ. שעליהם אמרו חז"ל סנהדרין (דף כ"ד) מאי דכתיב ואקחה לי שני מקלות לאחד קראתי נועם. ולאחר קראתי חובלים. לאחד קראתי נועם אלו ת"ח (שבבבל) שמנעימים זל"ז בהלכה. ולאחר קראתי חובלים אלו ת"ח (שבארץ ישראל) שמחבלים זה לזה בהלכה *) ע"ז משיב וריח אפך כתפוחים. ר"ל שע"י שהת"ח תהיה יראתם קודמת לחכמתם וכענין והריחו ביראת ה'. ואמרו כתפוחים שהיא לדעת חז"ל אתרוג (סוכה שם) ואמרו שם שהאתרוג פריו קודם לעליו וכן אמרו שטעם עצו ופריו שוה. והכוונה בזה שעצו ופריו שוה שהטעם של האתרוג מתפשט בכולו. וכן הת"ח צריך שוהריחו ביראת ה' יהי' בכולו ואמנם מליצתם השניה שפריו קודם לעליו היא, כי הת"ח צריך ללמוד בתחלה שלא על מנת לקבל פרס. ורק אח"כ כשקיבל על עצמו לדון ולהורות אז מותר לו לקבל פרס מן הצבור. וכמו שפסק הרמ"א ז"ל בסי' רמ"ו ביו"ד. וידוע מאמר הירושלמי ליבעי רחמי אתכליא על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא. ופירושו שהאשכולות יבקשו רחמים על קיום העלים [וה"ל סת"ס על הכעס"ב] שאלמלא העלים לא יתקיימו האשכולות. וזהו שדימו את הת"ח לאתרוג. שפריו קודם לעליו. שתורתו קודמת להפרס שמקבל מן הצבור. וידוע שעיקר הצלחת האדם בעוה"ז ובעוה"ב הוא רק למוד התורה וקיום מצותיה. וכמו שביארנו בדרושנו על מאמר חז"ל באבות והוי שותה בצמא את דבריהם. שדקדק התנא לומר בצמא. והוא לכונה מיוחדת. כי ידוע מאמר חז"ל בברכות בריש כיצד מברכים. אסור לאדם ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה. והנהנה בלא ברכה כאלו מעל בקדשי שמים. ומ"מ מבואר באו"ח סי' ר"ד שהשותה דבר לרפואה. שאין בה הנאת החיך. אינו מברך. ורק אם היא משובחת בטעמה צריך לברך. וצריך ביאור הא אין הנאה גדולה מזה שמתרפא ממנה. ולמה לא יברך. אכן באמת חז"ל לא תיקנו ברכה רק על דבר שההנאה באה תיכף ומיד אבל ברפואה שאינה מיטעמת שההנאה באה אח"כ. אין לברך. ועל כן אמרו והוי שותה „בצמא" דווקא את דבריהם. ובזה יבואר מאמר חז"ל (בנדרים דף כ"ד) שדרשו ז"ל על כתוב על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי. דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פרשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו. שלא בירכו בתורה תחלה

---

*) הנ"ה ובזה ביארתי מאמר חז"ל בבכורות (דף ח' ע"ב) גבי סבא דבי אתונא. דאיתא התם. ששאלו האי מיסרא דסכינא במאי כרתי לה. אמר להו בקרנא דחמרי. אמרו ליה ומי אית ליה קרנא לחמרא. אמר להו ומי איכא מיסרא דסכינא. אשר בלא ספק דבריהם דברי תבונה ודעת. ויתבארו דבריהם על פי איזה מאמרי חז"ל. איתא פסחים (דף פ"ח) לא כאברהם שקראו הר. ולא כיצחק שקראו שדה. אלא כיעקב שקראו בית. והוא מן שלש הכתובים. אברהם אמר בהר ה' יראה. וביצחק ויצא יצחק לשוח בשדה. וביעקב אין זה כי אם בית אלקים. עוד אמרו חז"ל ביומא (דף כ"א ע"ב) מאי דכתיב וארצה בו ואכבדה שחסר ה' במלת ואכבדה. אלו חמשה דברים שחסרו בבית שני. ארון. שתמור הארון הי' אבן שתי'. ושכינה. שלא היתה השראת השכינה שם. וכפורת. וכרובים כו'. הרי למדנו שבבית שני לא היתה השראת השכינה. עוד אמרו חז"ל ביומא שם מקדש ראשון מפני מה חרב מפני עבודה זרה. גלוי עריות. ושפיכות דמים. מקדש שני מפני מה חרב מפני שנאת חנם. הא למדת שבבית שני לא היתה נודעת ובולטת הסבה לחורבן הבית אחרי ששנאת חנם קל בעיני הבריות. עוד אמרו חז"ל סנהדרין (דף ז'). מנא הא מילתא דאמור רבנן כד רחימתין הויא עזיזא אפותיא דספסירא הוין שכיבן השתא דרחימתון לא עזיזא אפילו פוריא בת ארבעין גרמידי לא סגי לן. אמר ליה קרא כתיב. מעיקרא כתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולבסוף כתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי. למדנו מזה שמה שהשכין ה' את שכינתו בקדשי קדשים מקום צר. נמשל לשוכבים על חודה של סכין. או חרב. וזהו ששאלו האי מיסרא ר"ל ערוגה. או שדה. שכן ביאורה בדברי חז"ל במאי כרתי לה. ר"ל מה גרם חורבן הבית שני שנסתלקה עי"ז השראת השכינה. והוא השיב להם בקרנא דחמרי שהוא על המחלוקות שהי' בין הת"ח שנקראו חמור גרם. וע"ד הלא בחזקה לקחנו לנו קרנים [תרי עשר] אך שכפי הנראה מהמאמר שהבאנו למעלה הת"ח שבא"י שרק בשבתם היה להבית להחרב חיו יחדיו בנועם והשקט. ובשביל המחלוקות שהי' בין החכמים שבבבל הלא לא היה ראוי שיגרום זה חורבן הבית כמובן. וזהו ששאלוהו ומי אית ליה קרנא לחמרי. והוא ז"ל השיב להם הלא גם בשאלתכם שאלתם דבר שאינו. ומי איכא מיסרא דסכינא. שהבית שני שהי' מכונה בשם שדה לא השרה הקב"ה שכינתו כלל והבין ע"כ הגה"ה:

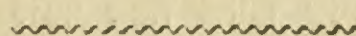
תחלה. וקשה להסביר איך יתכן שבשביל חטא קל כזה תאבד הארץ? . ולפי המבואר י"ל שבאמת גם המה החזיקו בתורה אבל היה בדעתם שסגולתה היא רק להצליח את האדם בעוה"ב אבל בעוה"ז היא רק למשא על האדם. אבל באמת הלא המשנה דפאה חשבה בין הדברים שארם אוכל פירותיהם בעוה"ז. ותלמוד תורה כנגד כולם. א"כ גם בעוה"ז טיבתה ניכרת. ובפרט כי על התוה"ק נאמר בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך וכו'. וא"כ הם לפי סברתם לא ברכו בתורה תחלה. וזהו כפירה גמורה. ואנחנו מברכים בכל יום וחיי עולם נטע בתוכנו. ולכך אבדה הארץ מפני שלא הבינו ערך חשיבות התורה. והנה הגאון אאמו"ל ביאר בכתביו מאמר חז"ל. (עירובין כ"א) בתחלה מלך שלמה על העליונים ועל התחתונים ולבסוף לא מלך אלא על התחתונים. ולבסוף לא מלך אלא על מטתו ולבסוף לא מלך אלא על מקלו ואמרי לה גינדו. פי כד של מים. שהכוונה שמכל גדולת האדם ועמלו בעה"ז. לא ישאר כ"א מה שתיקן בעבודת הי"ת ובמצותיו. והנה שלמה תיקן שלשה תקנות גדולות בישראל והם עירובין כמבואר בש"ס עירובין (דף כ"א) והם עירובי (תחומין). ושניות לעריות (עיין יבמות דף כ"א) ונטילת ידים. וזהו ולבסוף לא מלך אלא על מטתו רצונו לומר שמה שתיקן שניות לעריות נשאר לעולם בישראל ולא תהא פסול במטתם. ולבסוף לא מלך אלא על מקלו. פירוש קני המדה כמבואר בסוף יחזקאל. ואל תשיבני הלא חז"ל אמרו עירובין בפרק כיצד מערבין שמודדים את התחומין בחבל דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. ואמרי לה גינדו. שהיא כלי לנטילת ידים. והבן. ובזה ביארתי מאמר חז"ל (~~בקידושין~~) בסוף פרק קמא. הני נשי במאי קזכיין באקרויי בנייהו ובאתנויי בנייהו ובאמתינו לגברייהו עד דאתו מבי כנישתא. שבהשקפה יפלא. האם אין לנשים זכיות זולת זה. הלא כל מצות עשה שלא הזמן גרמא הנה מחויבות. וגם בכל המצות לא תעשה חייבות. אמנם הנה חז"ל אמרו שם סוף פ"ק דקדושין. ת"ר הזכות יש לה קרן ויש לה פירות. ועיין פירש"י שם שר"ל שאיזה מצוה נקראת זכות זו שיש לה קרן בעוה"ב ופירות בעוה"ז. והנה כאשר נתבונן על כל הדברים שחשבה המשנה בפיאה שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז. ימצא כי לנשים יש גרעון וחלישות כח בזה. ונחשבם. א). כבוד אב ואם. ידוע דאשה שיש לה בעל פטורה מכבוד אב מפני שרשות בעלה עליה (יו"ד סי' ר"מ סעיף י"ז). וגמילות חסדים אמרו חז"ל סוף ב"ק מקבלים מן הנשים רק דבר מועט. כי כל מה שקנתה אשה קנה בעלה. ואין לה רשות להוציא מעות בעלה לצדקה וגמ"ח. והכנסת אורחים. אמרו חז"ל בב"מ בפרק השוכר. הוא אמר קמח והיא אמרה סולת. מכאן שהאשה עיניה צרה באורחים (יעיי"ש שתי הגרסאות) הרי שמטבע האשה לקמץ בהכנסת אורחים. והכנסת כלה. והלוית המת. ואמרו חז"ל. כתובות (דף ע"א) ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי. פירוש שאם הבעל טוען שלא תלך להכנסת כלה. או הלוית המת. מפני בני אדם פריצים שמצוים שם. אז רשאי. ואם כן גם בזה נגרע כח האשה. ועיון תפלה. ידוע מה שכתב המגן אברהם בהל' תפלה באו"ח סי' ק"ו סעיף ב' דהאשה חייבת בתפלה רק פעם אחת ביום. ולדעת השאגת אריה בתשובותיו אינה חייבת בי"ח ברכות כאנשים. רק בתפלה קצרה כמו שהיא. והגאון אאמו"ל הביא בספרו עמודי אור בסי' ז'. דגם מתפלת מוסף פטורות מדינא. משום דאין להם חלק בקרבנות צבור. והגאון רעק"א זצוקל"ל בחידושיו לאו"ח. הביא דמ"מ שויא עלייהו כחובה. וא"כ גם בכאן יש גרעון להאשה. והבאת שלום בין אדם לחבירו. אמרו חז"ל בפרק ערבי פסחים הני בי תרי דמצעי להו אשה נדה אם תחלת נדתה היא הורגת אחד מהם. ואם סוף נדתה היא מריבה עושה ביניהם. הרי שבטבע האשה היא היפך הבאת שלום. וא"כ הרי ברוב הדברים שפירותיהם אוכלין בעוה"ז נגרע כח האשה. ויפה שאל בעל המאמר הני נשי במאי קזכיין? פירוש שמצוה שנקראת זכות מאין תמצא להם. שיהיה להם קרן ופירות? אך יען שהמשנה דפיאה סיימה ותלמוד תורה כנגד כולם. וא"כ בזה שהאשה גורמת ומסייעה לבעלה ולבני' לעסוק בתורה. וזהו באקרויי בנייהו ובאתנויי בנייהו ובאמתינו לגברייהו עד דאתו מבי כנישתא. בזכות זה אוכלין גם הן פירות בעוה"ז. והיא מבואר. והנה סגולת התורה להצליח את עוסקיה בעוה"ז ובעוה"ב. היא עוררתנו לכתוב דברי אלו המעטים על ספר. ואקוה כי בני הנעורים המגודלים על ברכי התורה. ימצאו בהם דברי חפץ ותועלת. ויהי רעוא דאימא מילתא דתתקבל. אמן:

החותם פה ליבויא יום ב' פרשה „לאברהם למקנה" שנת „מברך השנים" לפרט.

אברהם בהה"ג מוהרי"ח **העליר** זצלל"ה רב ומו"צ פה ק"ק הנ"ל.

⸻

ולאשר ברא מזכה אבא. יהי רעוא שזכות מר אבא הגאון ז"ל יעמיד לי וזכות כבוד דודי הרב הגאון ר' ישראל אב"ד דקאידענאווי ז"ל. וזכות דודי הרב המאוה"ג ר' מאיר אב"ד דקאסטיקאוויץ ז"ל. וזכות כבוד דודי הרב הגאון ר' יהושע העליר אב"ד דק"ק פעלאנא ודק"ק טעלז יעמוד לי. וזכות בני שי' יבדל לחיים ארוכים הרב הג' ר' ליב העליר רב בק"ק שאוועל. וזכות כבוד בן דודי הרב המאוה"ג הצדיק ר' אברהם מאיר העליר אב"ד דק"ק קאידענאווי ז"ל. וזכות הרב הג' ר' אברהם בן דודי ר' אברהם אב"ד דק"ק קאסטיקאוויץ. יעמוד לי. וכן זכות שארי הרב המאוה"ג ר' יחיאל אב"ד דק"ק סרעדניק יבדל לחיים טובים. יעמוד לי שלא תמוש התורה מפי ומפי זרעי. והנה קראתי שם הספר יפה נוף על שם אבי מורי הגאון ז"ל שראש שמו. יו"ד. ושם אמי פעסיא ז"ל. שראש שמה. פ"א. ווהו נוף יחיאל פעסיא העליר. ולמעלה בקודש דור אחר דור. צדיקים גאוני ארץ עד הגאון ר' יו"ט ליפמאן ז"ל העליר בעל התוספות יו"ט שאנו מבני בתו. ושלום על ישראל:

והנני מבקש מן הת"ח שיעיינו בספרי זה וימצאו בו דברים שהם נגד שכלם הזך. יעשו עמי חסד להודיעני ואולי ה' אתי לתרץ דברי. ושגיאות מי יבין מנסתרות נקני. אמן:

להרב הג' חובק"י נצר מטע נעמן. ש"ב כבוד מו"ה יהושע העשיל עלישבערג בק"ק מירא הי"ו.

א) **בדבר** מה שהקשה כבודו על דברי אאמו"ו ז"ל בספרו עמודי אור (סי') שהניח שם בל"ע את דברי הנודע ביהודה. שכתב דבליל שני של סוכות צריך לברך סוכה. ואח"כ זמן. משום דאז הזמן לא קאי אסוכה. דהיא דאורייתא. רק על קידוש דהיא דרבנן. ודאורייתא קודם לרבנן. משא"כ בליל ראשון דזמן קאי גם אסוכה. והגאון אאמוז"ל פריך ליה מהא דבית הלל מקדימין ברכת היין לברכת היום (משנה ברכות פרק אלו דברים) אף דיום דאורייתא ויין דרבנן. ועי"ז הקשה כבודו מדברי הגל"ח בעצמו בפסחים פרק אלו דברים. שביאר שם דהיינו דוקא אם כבר התפלל. דאז קידוש דרבנן. והוה דרבנן ודרבנן. ויפה הקשה. אמנם באמת אין מזה קושיא על הגאון אאמוז"ל. באשר דברי הגל"ח שם המה מילתא חדתא. ואין מקום לקיימם. כאשר נבאר בראיות ברורות לפנינו:

ב) **והנה** לכאורה יש למצוא יסוד לדברי הגל"ח. דהנה מודעת דעת הרמב"ם ז"ל בפרק כ"ט מה' שבת. דהבדלה היא דאורייתא. והמפרשים לא הערו את מקורו. ונראה לי דהרמב"ם ז"ל למד זה מסוגיא דפרק ערבי פסחים (דף ק"ו) דאיתא התם זכור את יום השבת לקדשו. זכרהו על היין. אין לי אלא בלילה ביום מנין. ומשמע לכאורה מהא דהבדלה לא הוזכרה כאן שלא כדעת הרמב"ם ז"ל. דאין לנו למוד מקרא על זה. אמנם שם באותו הפרק. איתא עוד סוגיא דממנה למד הרמב"ם ז"ל דינו. דאיתא התם דף ק"ה הנכנס לביתו במו"ש מברך על היום ואח"כ מברך על היין. ואח"כ אומר הבדלה על הכוס. וכתבו שם רש"י ותוספת דמיירי שכבר התפלל. דאל"כ אין מקום לקושית הש"ס. עיי"ש. והרשב"ם פירש שם משום דסתם בני אדם מבדילין בתפלה. ודבריהם דחוקים. כמו שהקשו שם התוספות בד"ה שמע מינה. דהא בברכות (דף ל"ג) איתא דהמבדיל בזו ובזו יניחו לו ברכות על ראשו. אלמא דסתם בני אדם אינם מבדילים בתפלה. והנה הך ברייתא איתא לעיל (דף ק"ב) וכתבו שם התוספות בד"ה מניחו. וז"ל הקשה רבינו נסים איך יאכל קודם הבדלה הא אסור לאכול קודם שיבדיל. ותירצו דמיירי שאכל מבעוד יום וחשכה לו. ולפי תירוץ הר"ר נסים תתחזק הקושיא עוד יותר. כיון דמיירי שאכל מבעוד יום א"כ קרוב הדבר שלא התפלל. ומנא ליה להש"ס לאוקמא בשכבר התפלל ולעשות מזה קושיא. ולכך הרמב"ם ז"ל אשר את כל זה ראתה עינו. מפרש להסוגיא כפשוטה. דדיוקא דהש"ס הוא ממה דקתני מברך על היין ואח"כ על היום. דהיינו הבדלה. ולפ"ז כיון דהבדלה דאורייתא היה לו להקדים הבדלה. ומזה מוכיח דבע"כ מיירי שכבר התפלל והבדיל בתפלה. דאז הבדלה דרבנן. וא"כ אתיא שפיר הוכחת הש"ס דודאי מיירי שכבר הבדיל בתפלה. ומוכח מזה שיטת הרמב"ם ז"ל דבלא התפלל הבדלה היא דאורייתא. ולפ"ז מוכח מכאן גם דינו של הגל"ח. דבלא התפלל אז ברכת היום או הבדלה קודמת. ועיין. כן אפשר לומר:

אמנם נראה דיש להוכיח מכמה ראיות דלא כהגל"ח. וראיה ברורה לזה. מירושלמי ברכות פ"ק הלכה ח'. והובא בתוספות פסחים (דף ק"ד) ד"ה חוץ. דאיתא התם ברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך. ופריך עלה והרי קדושא. פירוש שהיא סמוכה לברכת היין ופותחת בברוך. ומשני שניא היא שאם היה יושב ושותה מבעוד יום וקדש עליו היום שאז אינו מברך בפה"ג. שכבר בירך בתחלת שתיתו. ע"כ. ואם איתא לדברי הגל"ח דהיכא דלא התפלל אז ברכת היום קודם. הוה ליה לשנויי דעדיפא מיניה משום דהמקדש קודם תפלה מברך יום קודם. וגם הוה ליה לשנויי מנשים דהגל"ח בעצמו כתב שם דנשים שפטורות מתפלה מקדימין ברכת היום. ואין לפרש שם כוונת הירושלמי להיפך דקושיתו מברכת היין. דהיכי דיום קודם לה לא תהא פותחת בברוך. הא ליתא. דהא ברכה קצרה היא. ואינה פותחת בברוך. כמבואר ברכות (דף י"א) ובפסחים (דף ק"ד) תוס' ד"ה חוץ:

ג) **ועוד** ראיה יותר ברורה מירושלמי פרק אלו דברים הלכה א'. דאיתא שם וקשיא על דברי בית שמאי. בלילי שבת היכי עביד היה יושב בערב שבת וחשיכה לילי שבת ואין שם אלא אותו הכוס. מה נפשך. יברך על הכוס. המזון קודם. פירוש וצריך הכוס לברכת המזון. יברך על המזון היין קודם. פירוש שיצטרך לברך תיכף על הכוס ולשתותו כדין כוס ברכת המזון ושוב אין לו כוס לקידוש היום. יברך על היין היום קודם. פירוש וכיון דאין לו אלא כוס אחד בע"כ יקח אותו גם לקידוש וא"כ לדעת בית שמאי צריך לברך יום קודם. כיצד יעשה? יברך על המזון תחלה ואח"כ על היום. ואח"כ על הנר. ואח"כ הבדלה. ואם איתא דהיכי דלא התפלל עדיין גם בית הלל מקדימין ברכת היום לברכת היין. אם כן גם לדידהו תיקשי קושית הירושלמי. וזה לא מסתברא דהירושלמי מיירי בהתפלל באמצע סעודה וכדעת התוספות בפסחים (דף ק"ב) דפליגי אמהר"ר יו"ט וסבירא להו דתפלה באמצע סעודה לא הוי הפסק. הא ליתא דא"כ היה להתוספות להכריע מזה את הר"ר יו"ט. וגם לפי דברי הגל"ח דברכה דאורייתא קודמת לדרבנן. א"כ לדעת הרמב"ם דהבדלה דאורייתא. קשה גם מסוף דברי הירושלמי. דמסיק לבית הלל. דהיה אוכל מבעוד יום מברך יין מזון והבדלה ואמאי כיון דלא התפלל עדיין הרי הבדלה דאורייתא קודם ליין דרבנן. אלא ודאי דליתא לדברי הגל"ח:

ד) **וטעמא** דמילתא למה באמת לא תקדום ברכה דאורייתא לדרבנן. הוא כמו שביאר השאגת אריה בתשובה סי' כ' וסי' כ"ב שביאר שם דרבנן לגבי דאורייתא רשות קרי ליה. וברשות יכול להקדים איזה שירצה. עיין שם היטב שביאר שם לענין דציצית קודמת לתפילין. וה"נ דכוותה:

והבנין

ה) **והבנין** שבנה עליה הגל"ח יסודו ממאי דקאמרי בית הלל לבית שמאי שהיין גורם לקידוש שתאמר. ואס"ד דמיירי בלא התפלל עדיין. ודאי דאין היין גורם את הקידוש. ליתא דהדברים יש להם יסוד אחר. דבירושלמי שם בברכות פרק אלו דברים קאמר שם על פלוגתא דבית שמאי ובית הלל. אמר רבי מנא מדברי שניהם נלמד. ר"ל ר' יוסי ור' מונא מבדילין בלא יין. ואין מקדשין בלא יין. הא דעתיה דר' זירא מבדילין על שכר ואין מקדשין על שכר. ופירושן של דברים שהיין הוא חשוב ונקבע לכתחלה על קידוש וכדיליף לה מקרא בפסחים (דף ק"ו) ד"ה זכור. זכרהו על היין. ובנזיר (דף ח') תוספות ד"ה מאי היא. משא"כ בהבדלה דמתחלה קבעוהו בתפלה וכשחזרו והעשירו קבעוה על הכוס. ברכות (דף ל"ג). וכן מסיק שם הש"ס דתפלה לענין הבדלה עיקר תקנתא היא. וכר מן דין לפ"מ דמסיק שם השאגת אריה. דאם אין לו כוס די כשמזכיר איזה דבר לקידוש היום. אבל הקידוש שהיא בידנו סדרו אותו מתחלה על הכוס. וזהו כוונת בית הילל בתשובתם לבית שמאי שהיין גורם לזה הקידוש שבידנו שתאמר. ואקוה כי די בזה להצדיק את הגאון אאמו"ז"ל. דלא חש לדברי הגל"ח דלא שמיעא ליה. ולא סבירא ליה:

ו) **ומה** שהקשה ידידי על דברי הגאון אאמו"ז"ל בדבר הקושיא המפורסמת על הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה חולין (דף י"ד) שכתב דבתחלת השחיטה הוי מומר. ובגמר השחיטה הויא חילול שבת פעם שני [ואף שיש לדחוק שם כוונת הרמב"ם ז"ל לדרך אחר מ"מ אחר העיון כך כוונתו. עיי"ש] והוי מומר אף לדעת הסוברים דפעם ראשון לא נעשה מומר. ולכך מוקי מתניתין דהשוחט בשבת דוקא בשוגג ולא במזיד. משום דהוי שחיטת מומר. ואיך תהיה שחיטתו כשרה. והגאון אאמו"ז"ל תמה על זה דהא קודם גמר השחיטה הוי מקלקל. והתיקון הוא רק בגמר השחיטה כשמוליאו מידי אבר מן החי שבת (דף פ"ו) ד"ה תון. ודברי התוספות הם לקוחים מש"ס חולין (דף ח') עיי"ש. ואיך נחשוב זה לשני חילולים. ועי"ז תמה ידידי. דהא הוי מקלקל ע"מ לתקן. ששיעורו כמתקן שבת (דף ע"ג) ישיב נא ידידי לעיין בספר קלות החשן שהביא דהמהרי"ט הקשה קושיא זו על הרמב"ם. ותירץ כדברי מעכת"ה. ונראה דיש להביא ראיה לזה מסוגיא דשבת (דף קל"ג) ת"ר מהלקטין את המילה ואם לא הילקט ענוש כרת. ומפרש רב אשי כגון דאתא אומן ביה"ש של שבת למו"ש. ואמרו ליה לא מספקת. פירש"י שלא תספיק לגמור את המילה בשבת שהוא זמנו. וא"כ תחלל את השבת בלא עשיית מלוה. ישביד ולא איסתפק ואשתכח דחבורה עביד וענוש כרת. עכ"ל הש"ס. והא הכי גבי מילה נמי הוי מקלקל בחבורה. והחיוב הוא רק משום מה לי מתקן מילה מה לי מתקן כלי. (שבת ק"ו) והשתא כיון דלא תיקן דהא לא גמר את המילה ואמאי חייב כרת? אלא ע"כ משום דהוי מקלקל על מנת לתקן דמיחשב כמתקן. ויהיה מזה ראיה לדברי הקה"ח. אמנם באמת יש לחלק בטוב טעם בין מילה לשחיטה. דגבי מילה הרי כל תינוק עומד למול. וא"כ אף דלא גמר עתה בשבת את המילה. מ"מ יש כאן תיקון. דמעתה אין עליו חיוב לחזור ולמול מה שכבר מל. רק שעליו להשלים את המילה. ושפיר הוי מקלקל ע"מ לתקן אח"כ. אבל גבי שחיטה הרי כל זמן שלא גמר לא ילתה מידי אבר מן החי. ואין כאן תיקון אדרבה קלקול יש כאן. דהרי בחייה היתה עומדת לגדל ולדות. וא"כ כ"ז שלא גמר אין כאן תיקון. ויש להסביר ביותר. דבשלמא גבי מילה הרי אין שהיה פוסלת בה. וכל זמן שיגמור אישתכח דהוי המקלת שמל בשבת תיקון למפרע. דעכ"פ הועיל דלא ילטרך לחזור ולמול מה שמל כבר. אבל גבי שחיטה הרי אם לא יגמור תיכף הוי שהיה. ולא יועיל הגמר. ומאן לימא לן דיגמור תיכף. וא"כ אפשר דההתחלה לא מיחשב מקלקל ע"מ לתקן. וכמלא דיש מקום לסלק בזה קושית הקה"ח מעל הרמב"ם ז"ל:

ז) **אמנם** לאשר אין ביהמ"ד בלא חידוש נראה דיש לתרץ דדברי הרמב"ם ז"ל יהיו' קיימים. ובפרט מה שכתב בסוף דבריו ואם תרצה עוד לבאר תאמר. בשעה שישחוט קלא הסימנים קודם שיגמור. הרי הוא מחלל שבת. ובשעה שיגמור הרי הוא פסול. עכ"ל. דהנה הראשונים נחלקו אי בעינן לגבי שחיטה רוב הנראה לעיניים. ופלוגתתם תליא בסוגיא דחולין (דף כ"ט). והפר"ח ביו"ד סי' כ"א העלה להשוות הדיעות. דמדאורייתא בעינן רוב כל דהיא. ומדרבנן אסרוהו עד שיהי' רוב הנראה לעין. גזירה דילמא לא אתי למיעבד רובא [אמנם לכתחלה לריך לשחוט שני הסימנים בשלימות]. ולפ"ז אף אם נימא דבתחלת השחיטה הוי מקלקל. מ"מ אחר ששחט רוב כל דהיא. דאז נגמרה השחיטה מדאורייי'. ילתה מידי אבמ"ה. והוי תיקון גמור. וממילא הוי חילול שבת. וכשיגמור אח"כ עד שיהי' רוב הנראה לעיניים דאז ניתרת באכילה גם מדרבנן והוי חילול שבת פעם שני. והוי מומר. ודוק בלשונו הטהור. בשעה שישחוט רוב הסימנים קודם שיגמור דייקא. ובשעה שיגמור הרי היא פסול. ונכון בע"ה:

ח) **ודע** דמהך סוגיא דחולין שהבאתי קשה לי דברי הרשב"א ז"ל. והובאו דבריו להלכה בסי' מ"ג סעיף ג' ביורה דעה. שכתב לענין טרפות דעתול דשיעורו כעובי דינר זה. וזה לשונו עובי דינר זהב זה לא ידענו שיעורו ועל כל פנים נראה דהיא פחות מחליו. מדקאמר ואי אישתייר וכל שיור הוא פחות מרוב. עכ"ל ותימא אקרא מה יענה הרשב"א ז"ל לסוגיא ערוכה חולין (דף כ"ח) הרי אגמריה רחמנא למשה לא תשייר רובא. הרי בהדיא דרוב מיקרי שיור. ובדוחק יש ליישב דהאי לא תשייר רובא פירושו לא תשייר את המקלת שעל ידו יהיה רוב. ודוחק:

ט) **נחזור** לדברינו. דמ"מ יש לפקפק עוד עליהם דאם נפרש דברי הרמב"ם ז"ל על גמר השחיטה אחרי שחיטת הרוב כל דהיא. תיקשי איך יקרא זה חילול שבת. כיון דפסק חיות הבהמה לאחר ששחט בו רוב שניים. ואיך יתחייב משום חילול שבת

על

יהושע [בפסחים דף מח] אי בעינן ביו"ט כולו לה' או כולו לכם או דבעינן חציו לה' וחציו לכם דאנן קי"ל דבעינן חציו לה' וחציו לכם. ומטעם זה כתבו הפוסקים דאסור להתענות ביו"ט יותר מחצי היום. ושוב כתבו הפוסקים דביו"ט ושבת מאחרין לבוא לביהכנ"ס משום שגם זה מעונג שבת ויו"ט להתענג בהם בשינה בשעות הבוקר. ולפי מאי דמבואר ביומא פ' בתרא דרק לצדיקים ירד להם המן על פתח בתיהם. אבל בינונים יצאו ולקטו. ורשעים שטו ולקטו. וא"כ הרי מחנה ישראל תלתא פרסי. והשוכנים באמצע היו צריכים ללכת פרסה ומחצה ללקוט המן בהליכה ובחזרה. וקי"ל דמהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום. א"כ שלשה פרסאות הוא בערך שלשה שעות. והפוסקים כתבו דשיעור בישול וצלויי' הוא שעה עיין צל"ח ריש פרק כיצד צולין ומצורף לזה תיקון האוכלין ועריכת הכלים. וא"כ הרי יצא להם לישראל חצות היום עד זמן אכילה ולכך לא היה יורד מן ביו"ט. אבל למאן דסבר דיוכלו לעשות כולו לה' וא"כ מותר לאכול ביו"ט באיחור מחצי היום. ולכך ירד מן ביו"ט. ותליא בפלוגתא דר"א ור' יהושע. ועיין:

וכשהבאותי דברים אלו להרב ר' מיכל מפה. דלא יכלו לתקן את המזבח משום דהוי לכם ולא לגבוה. והשבתי לו כי לא עלי תלונתו כי אם על הגאון בעל באר יצחק זללה"ה שהבאתי למעלה שכתב ג"כ דבבנין המקדש הותרה אי אמרינן אין שבות במקדש. וטעמא דמסתבר הוא דבשלמא במלאכה גמורה כגון שחיטה ובישול. שפיר אמרינן כיון דכתיב לכם דרשינן אבל לא לגבוה. אבל בהיתר מתוך כו' הרי לא גרע לגבוה משלא לצורך גמור. ואף לשיטת התוספות בביצה דאפילו גבי מתוך בעינן צורך קצת מ"מ התירו ביה להוציא ס"ת לקרות בו משום דהוי צורך קצת. עוד האיר הרב הנ"ל דאפשר דלהכי לא הותר בנין. משום מתוך דמגבן. דמתולדה לאב לא אמרינן מתוך. והשבתי לו דזה נסתר מסוגיא דפסחים בסוגיא דיש חורש תלם אחד בפרק אלו עוברין. דפריך אחרישה לא ליחייב הואיל וחזי לכסוי דם צפור. ולכסות דם צפור הוא רק תולדה וכדאיתא במו"ק בפ"ק מה דרכו של חורש לרפוי ארעא כו'. והא פשיטא דאין לחלק בין התירא דהואיל למתוך לענין זה. עוד האיר דשאני מגבן שאפשר לאוכלו בלא זה ולכך לא אמרינן ביה מתוך. והשבתי לו דזה נסתר מבישול בשר ביו"ט שמותר מטעם הואיל כמ"ש התוס' שהבאתי לעיל. והוא בדף כ"ה בשבת. והרי בשר אמרו חז"ל דחזי לאומצא. ונמצאו דברינו קיימים בעזרת השם:

סימן ז.

בדין טלטול איזמל של מילה לאחר המילה. ומה שיש לחדש בזה:

(א) **זה** מכבר אתא לידי בהיותי מוהל ומכניס ילדי קודש. לברית קודש. ואם היה מזדמן לי החיתוך והפריעה והמציצה בבת אחת כגון בשעת הדחק דהתיר הרמ"א ביו"ד סוף הלכות מילה זה. ודלא כהשגת אריס. הוכרחתי להניח האיזמל בין המילה והפריעה על השולחן. אך פעם אחד אירע לי מכשול בזה. שתינוק אחד מבני הבית עשה חבלה בעצמו. כי לסלקו אח"כ מן השולחן אסור לדעת הרמ"א ביו"ד סי' של"א. ובט"ז שם. ועלה בדעתי דהיכי דיש חשש זה מותר לסלקו מעל השולחן ולהניחו במקומו. דלא גרע מקוץ בר"ה דמותר לטלטלו פחות מד' אמות כדי שלא יוזקו בו רבים. והרי דברים קל וחומר. דמה התם דאיכא תרתי איסורי טלטול מוקצה והולכה בר"ה. ומ"מ התירו. אף דטלטול פחות מד' אמות לא התירו אלא בשעת הדחק כדאיתא [שבת דף קנג] בו ביום גדשו סאה ומחקו סאה. וכן קי"ל דמותר לכבות גחלת של מתכות בר"ה משום הזיקא דרבים. ואפילו משום צערא לחוד התירו כמו גונח דהתירו לו לינק בשבת משום צערא. כתובות פ' אע"פ ועיין שם בתוספות ד"ה גונח. וכן צידת נחש דקי"ל דפטור ומותר. ואפילו משום צערא לחוד התירו כמו שכתב הר"ן בסוגיא דשבת שם (דף ג' *):

(ב) **וראיתי** להגאון בעל עריגות הבושם שהקשה דהא לענין דין נגיחה. קי"ל דמועד אינו רק בפעם ג'. אבל נחש מועד מתחלתו. ולענין תפלה הוי איפכא. כמבואר בברכות מרחיקין משור תם. לא מועד כמלא עיניו. אבל אם נחש כרוך על עקבו לא יפסיק כמבואר באו"ח סי' ח'. והשבתי לו ליישב קצת לחומר הקושיא ע"פ ש"ס שבת [דף קט] דנשיכת נחש יש לו רפואה. בפרק ~~במה אשה~~ ברפואות שם ליתא שליתא דחמרא. וא"כ אפשר דהנחש עלול יותר להזיק אבל רפואה יש לו. אבל השור שנוקב בקרניו לא מצינו לו רפואה. ובאמת כתבו הטבעים דלנשיכת נחש יש הרבה רפואות וזהו החילוק בין תפלה לנגיחה. והבן. נחזור לעניננו. דמכל אלה מתבאר דמחשש היזק התירו חז"ל לטלטל מוקצה. וא"כ איזמל של מילה. וזה ודאי דאי אפשר לחלק בין היזקן של בני בית להזיקא דרבים. כמובן. ועוד דהא שפוד שצלו בו בשר התירו לטלטלו מידי דהוי אקוץ בר"ה. אף דהשפוד הוא בבית:

והמתבאר

*) הג"ה. ובזה יש ליישב קושית הגרע"א בהגהותיו לא"ח סי' ק"ד דמבואר שם דדוקא נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. אבל לא עקרב. והקשה מהא דפריך מהך סוגיא מכופין כלי על עקרב שלא תישוך. אלמא דעקרב דמי לנחש. ע"כ. ולפי דברי הר"ן שם בשבת הכל ניחא. כיון דהיתר צידת נחש היא אפילו רק במקום צערא. א"כ הא דתנן ועל עקרב שלא תישוך מיירי ג"כ אפילו רק משום צערא ולא משום סכנה. דבאיכא סכנה פשיטא דמותר. ושפיר פריך על צידת נחש. מעקרב. דבתרווייהו צערא איכא. אבל לענין תפלה. דרק משום סכנה פוסק. ודאי דבעקרב איכא סכנה. ובנחש ליכא סכנה. ודוק:

ג) **והמתבאר** מכל הנ"ל דבחשש הזיקא התירו חז"ל טלטול מוקצה. וה"נ באיזמל.

אמנם שוב עלה בדעתי דיש לחלק לפמ"ש הגאון רנק"א ז"ל בתשובה סי' כ"ב. דמותר לטלטל איזמל של מילה לצורך ככר או תינוק. משום דאיכא תורת כלי עליה. א"כ ליכא ראיה מקוץ בר"ה דהתם ליכא תורת כלי עליה וא"א בהיתר אחר. אבל איזמל דאפשר לטלטלו ע"י ככר או תינוק אפשר דלא התירו. ועוד דמ"מ נשאר הראיה מהספוד שללו בו בשר דמדמי ליה הש"ס לקוץ בר"ה והתם איכא תורת כלי עליה רק דמאיס כמבואר בש"ס שם בכילה [דף כח]. אמנם לא אכחד דעיקר חידושיה דהגרע"א קשה לי מסוגיא דשבת (דף קמ"א) תני חדא שומטין מנעל מעל גבי האימום. ותני חדא אין שומטין כו' הא ר"מ הא רבנן. ומסיק שם אלא לאביי דאמר כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו אין לצורך מקומו לא. מאי איכא למימר. ופירש רש"י נהי שהמנעל שעל גבי האימום כלי הוא. מיהו מלאכתו לאיסור וזה ששמט המנעל מעל גבי האימום אינו צריך לגופו של אימום. והיכי מטלטל ליה. ולדברי הגרע"א מאי פריך והא המנעל כלי הוא שמלאכתו להיתר. ר"ל ללבוש. והאימום תורת כלי עליו רק שמלאכתו לאיסור. והרי לדבריו מותר לטלטל דבר שיש תורת כלי עליו אגב דבר אחר המותר בטלטול. ואף דלאחר שישמוט את המנעל מן האימום ישאר האימום לבדו בידו. הא קי"ל דמוקצה מותר לטלטלו בעודו בידו. כמבואר בשבת פרק כירה. ובאו"ח בדיני מוקצה. א"כ מוכח מהכא דכלי שמלאכתו לאיסור אסור לטלטלו ע"י ככר או תינוק או דבר אחר. ודוחק לחלק דלא התירו משום דלאחר ישאר האימום בידו לבד. ומ"מ פשטן של דברים נראה דאף להסוברים דאסור לטלטל איזמל לאחר המילה. מ"מ אם מונח במקום מגולה. שיש לחוש להיזק. מותר לטלטלו. ועיין ט"ז יו"ד הלכות מילה סי' רס"ו. וכיון שמותר לטלטלו מותר גם להניחו במקומו המיוחד לו כמו שהביא הגר"א ראיה מפרק במה מדליקין גבי פתילה דאיתא התם כיון דאדליק בה פורתא הוה ליה שבר כלי אידך כי קמדליק בשבר כלי קמדליק. אלמא דרק משום שבשבר כלי מדליק אבל מטעם הטלטול מותר מפני שהי' בידו קודם לכן. שוב האיר ה' את עיני. ומצאתי בב"י סי' ש"ח ד"ה כתוב וזה לשונו. שברי כלים אע"פ שאינם ראוים כלל למלאכה ניטלים אם הם במקום הנזק כגון על השולחן או באמצע הבית. ומותר לפנותו מידו דהוי אקוץ בכרמלית. וזה ממש כדברינו:

סימן ח.

לכבוד ידידי ש"ב הרב המאוה"ג חובק"י עדיו לגאון ולתפארת. צדיק מושל ביראת ה' כקש"ת מו"ה אברהם מאיר העליר זצללה"ה אב"ד דק"ק קאידענאווי:

על דברי תורה אשר שאל. שלא הבין כוונת רבינו הגר"א ז"ל באו"ח סי' תרע"ו שהשיג על מהרי"ק שפסק דיברך בחנוכה על הנר הנוסף בכל יום. ותמה רבינו הגר"א ז"ל דאיך יניח הנר העיקר ויברך על הנר הנוסף. ועי"ז תמה ידידי ש"ב. אמאי קרי ליה לנר הראשון עיקר. הרי עתה הוא בא לברך עליהם ביום השני. והימים שלאחריהם. נראה בכוונת הגר"א ז"ל. דהנר שבירכו עליו ביום הראשון הוא מוקדש גם ליום השני. והוא על דרך שאמרו ז"ל בשבת קרש שזכה להיות בצפון יתנן לעולם בצפון. אלמא דאית קדושה למקום שנעשה המצוה ביום הראשון. וה"נ דכוותא. וכן לענין עירובין אמרו בפת של עירוב. הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא. ליתעביד ביה מצוה אחריתי. וכן מצינו דמקום יש בו קדושה גבי בית המקדש שזכה בנימין ליבנות הדברים המקודשים בחלקו. ואולם על זה יש לפקפק ממשנה דפרק הניזקין בגיטין. מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום. אלמא דרק מפני דרכי שלום הוא. ולא מדינא. ואמנם נראה לי דזהו רק בנרות. אבל המדליקין בלאמפא שקורין פאמת. עיין מג"א בהלכות חנוכה. הרי הכל הוא כולו אחד. ואין בו חילוק מקום. וקצת היה נראה להביא ראיה לזה מלשון רש"י שבת (דף כ"ב) ד"ה ובה שכתב וז"ל ומדלא כתב להעלות נרות שמע מינה הוקבע נר אחד להדליק בו בכל יום בתחלה. וקשה דמאי אילטריך קרא להכי. הא ע"כ ביום הראשון התחילו להדליק בנר אחד. שוב צריך להדליק בו בכל יום. אלא ודאי דבמנורה אין חילוק זה. ויש לדחות דמטעם זה אכתי לא הוי ידעינן איזה נר היא. ולכך מייתי קרא דלפני ה' דהוא נר מערבי. ואדרבה לכאורה יש להביא ראיה להיפך ממאי דמבואר בש"ס שבת פרק במה מדליקין ובסוף מגילה. והילכתא אין מסגיחין בחנוכה כל עיקר פירוש לענין קדימת דקריאה בר"ח דחנוכה. ופשטן של דברים משמע דאף דקורין בס"ת אחת שני הקריאות דחנוכה ודר"ח. וקשה דהרי אתמול שלא היה ר"ח קראו בו במקום של חנוכה. וא"כ תיקדוס נמי למחר ובפרט למה שהעלה הט"ז שם בהל' חנוכה. דאם התחיל לקרות בשל חנוכה לא יפסיק לקרות בשל ר"ח. וטרח בארוכה למצוא טעמים לדבריו. והי' לו להביא מזה הטעם כיון דקראו בו אתמול. ע"כ לענין דיעבד לא יפסיקו. אלא ודאי דאין דין קדימה בזה. ועוד נראה בכוונת הגר"א ז"ל. משום דעיקר נר חנוכה הוא נר איש וביתו. נר אחד בכל יום. א"כ הוא העיקר שהרי מעיקר הדין אין צורך בנר אחר רק למהדרין. וכן מורה לשון רבינו הגר"א ז"ל. והוא נכון:

וראיתי במשך דברי שאר בשרי שיחי' שכתב. ואף אם ישפוך השמן בנר לכוונת הדלקה מ"מ מותר ליהנות ממנו. והנה אף כי דבריו נכונים. דכן הוא בהגהת אשר"י והובאו דבריו להלכה ברמ"א סי' תל"ח לענין סוכה. ובמג"א סי' תרע"ג לענין נרות חנוכה. מ"מ קשה לי על דבריהם. מדברי התוספות בסוכה וכן בפרק במה מדליקין שהקשו למה לי קרא דחג הסוכות שבעת ימים לה' לאסור הנאת עצי סוכה

סוכה. תיפוק לי' דאיתקצי למצוה. ואם איתא דקודם הדלקה מותר ליהנות ממנה מטעם דמוקצה. דילמא קרא אתא להכי לאסור אפילו קודם שישב בה דאז עדיין מוקצה ליכא וכדאיתא בסנהדרין פ' נגמר הדין גבי כיס של תפילין דאזמניה ולא צר ביה מותר. ומדלא משני הכי אפשר דהתוספות באמת ס"ל דמיתסר גם קודם ישיבתה וכן בחנוכה קודם הדלקה. וא"כ הרי הדבר במחלוקת שנוי:

אמנם עדיין יש להשיב ע"ז. דהא בהך דרשא דחג הסוכות. איפלגו בית שמאי ובית הילל דבית שמאי מוקי לה לפסול סוכה ישנה. ובית הילל ס"ל דאפילו עשאה מתחלת השנה כשרה. ומוקי קרא לאסור עצי סוכה כל שבעה. וא"כ מוכרח לומר דלבית הילל דמכשרי סוכה ישנה תאסר הסוכה בהגיע זמן הסוכות. ואין שום סברא לזה. דמאי הזמנה ומעשה איכא הכי? ומ"מ אפשר לדחוק וליישב הראיה. ולומר דקרא אתי בעשאה קודם לחג לשם חג לאסור ודו"ק. גם יש להביא ראיה מלשון התנאי שהוזכר בש"ס סוכה. ובפוסקים לענין להשתמש בנוי סוכה. שיאמר איני בודל מהם כל ביה"ש. משמע אבל אם יאמר איני בודל מהם מיום שני ואילך לא מהני. ואמאי הא לא ישב בה עדיין אלא ודאי דאפילו קודם ישיבה נאסרה. ויש לדחות דלשון כל בין השמשות משמע שישב בהסוכה. וכן משמע לישנא דאיני בודל שאף שמשתמש בהסוכה מ"מ אינו בודל מנויה. וכ"ז רק לעורר לב התלמידים. אבל למעשה אין לזוז מפסק הרמ"א ז"ל:

תם חלק אורח חיים.

חלק יורה דעה

סימן ט.

בדין אם נשים כשרות לשחוט בחולין:

נשאלתי לבאר איזה טעם נכון. על בעל הלכות ארץ ישראל. המובא בתוספות ריש חולין שכתבו דנשים לא ישחטו לכתחלה. והתוספות הקשו ע"ז ממשנה דריש זבחים. דאיתא התם כל הפסולין ששחטו שחיטתן כשרה שהשחיטה כשרה בזרים בנשים. ובעבדים. וכתבו התוס' דלהכי נקט לשון דיעבד משום טמא במוקדשים. ואם איתא דנשים לא ישחטו לכתחלה ה"ל להש"ס לומר דמשום נשים נקט לשון דיעבד. ונראה לתרץ בג' אופנים. חדא דמלינו בכל דוכתי דנשים ועמי הארץ חד דינא אית להו. כמבואר בכמה דוכתי. וא"כ לפי המבואר במשנה דסוף חגיגה. דאף דאין עם הארץ נאמן על התרומה. מ"מ אם אמר הפרשתי לתוכה רביעית קודש נאמן דבקודש מוזהר זהירי. וה"נ אפשר לומר דדעת בעל הלכות ארץ ישראל באמת דנשים לא ישחטו משום דחשיבי כעמי הארץ. אך זהו רק בחולין אבל בקודש נאמנות ולכך אין ראיה ממשנה דזבחים. שנית אפשר לומר דאיהו סבירא ליה כשיטת הרמב"ם בה' כלי המקדש דסכין של מקדש שנפגם אין משחיזין אותו והא גונזין אותו. אם כן אפשר לומר דשיטת הלכות ארץ ישראל דמפני קלות דעתם ומפני הטורח לא ישחיזו הסכין כראוי. וכן הביאו התוספות ריש פסחים משם הירושלמי לענין בדיקת חמץ. שהן עצלניות ובודקות כל שהוא. וכן בנשים לענין שחיטה. ולהכי גבי ישראל מומר בודק סכין ונותן לו. דשוב לית ביה טורח ומהימן. וה"נ נהי דבחולין לא ישחטו לכתחלה מפני טורח בדיקת הסכין. אבל בקדשים דאין בדיקת סכין שוחטות לכתחלה. שלישית דביומא (דף כ"ה) איכא איבעיא אם שוחט מקבל או זורק מקבל. שוחט מקבל דהאי אמרת זורק מקבל אגב חביבותא לא מקבל לכוליה דם. או זורק מקבל דזמנין דשחיט זר. פירוש ויסכח ויקבל את הדם. וקבלה פסולה בזר. ומסיק דזורק מקבל והזורק הא צריך שיקבל את כל דמו של פר. ויליף ליה מקרא ואת כל דם הפר ישפוך ולפ"ז צריך הכהן הזורק להיות תמיד בתחלת השחיטה אצל השוחט. והכהנים היו בקיאים בהלכות שחיטה. והוי שחיטת קדשים תמיד כעין עומד על גביו ולכך מותרים לשחוט במוקדשים. אבל לא בחולין. ונכון מאוד בעז"ה:

סימן י.

בדין סרכות של עגלים הרכים עד אימת הם נקראים רכים. אם תוך שנתן או כל זמן שהוא יונק:

תשובה. כבר נחלקו הפוסקים בזה. ועיין ביו"ד סי' ל"ט ובפרי מגדים בפתיחה להלכות טרפות. ונראה דיש להביא ראיה לזה דעד תוך שנתן עדיין רכים הם. מדברי התוספות בפסחים (דף ס"ד) איתמר גידין שסופן להקשות רי"א נימנין עליהן בפסח ור"ל אמר אין נימנין עליהן בפסח. ופירש"י בד"ה גידין וז"ל גידין שסופן להקשות גידי צואר ובגדי ועלה המה רכים אבל כשיזקין סופן להיות קשין עכ"ל. והתוספות הקשו שם על זה בד"ה גידין דקאמר לעיל כל הגידין בשר. חוץ מגידי צואר. ופריך

האי

האי גידין היכי דמי אילימא גידי בשר ניכלינהו. אלא פשיטא גידי צואר. משמע שהם רגילים להיות נותר כמו פלמות עכ"ל. ואם איתא דס"ל להתוספות דרק כל זמן שהוא יונק מיקרי רך. הרי היה להם לתרץ כפשוטו. דהא דקאמר חוץ מגידי צואר. הוא כשהפסח קרוב להיות בן שנה. דאז כבר נתקשה כל מה שדרכו להתקשות. דהרי פסח כשר כל שנתו. ומאי דפליגי אם בפסח נימנין עליהם. הוא כ"ז שהוא יונק דאז עדיין אינם מתקשים. אלא ודאי דהתוספות סבירא להו. דסופו להקשות הוא עד שנתו. וכיון דפסח כשר רק עד שנתו שוב אתיא קושית התוספות שפיר. ומזה נוכל ללמוד גם על סרכות דעגלים שבסוף המה מתחזקים ואינם מתנתקים בקל. דהוא עד שנה שלימה. וכ"ז הוא להלכה ולא למעשה:

סימן יא.

בדין ריעותא שנעשה מחיים בבהמה. אי אמרינן בה נשחטה הותרה. או לא. שנחלקו בזה האחרונים:

תשובה. מודעת דעת הש"ך שהביא דברי המהר"ש לובלין. והש"ך האריך בזה עיי"ש. ומחלקותן תלוי בסוגיא דיבמות פ' ד' אחין עיי"ש. ונראה דיש להביא ראיה מסוגית הש"ס דבכה"ג לא אמרינן אוקמה אחזקה. דבכתובות תנן בפרק ב' הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים כו'. ר"ג ור"א אומרים נאמנת. ורבי יהושע אומר לא מפיה אנו חיין כו'. וקאמר עלה איתמר מנה לי בידך והלה אומר איני יודע רב הונא ורב יהודה אמרו חייב ור"נ ור"י אמרו פטור. לימא רב הונא ורב יהודה דאמרו כר"ג ור"נ ור"י דאמרו כרבי יהושע. אמר לך רב נחמן אנא דאמרי אפילו כרבי יהושע עד כאן לא קאמר ר' יהושע התם אלא משום דאמרינן אוקמה אחזקה. אבל הכא מאי חזקה אית ליה להאי ע"כ. וקשה דהא התוספות לעיל בסוגיא דפתח פתוח כתובות (דף ט') ד"ה לא צריכא כתבו וז"ל. וא"ת ונימא אוקמה אחזקה שהיא כשרה לכהונה ולאו תחתיו זינתה. וי"ל דנגד הך חזקה איכא חזקת הגוף שהיתה בתולה עכ"ל. וקשה מאי משני אוקמה אחזקה ובתולה נולדה. כן פירש"י שם. הא נגד הך חזקה איכא חזקה אחרת שהיא כשרה לכהונה. ואי נימא דתחתיו זינתה אפילו באונס הרי נפסלה מן הכהונה. דהא קי"ל כרב המנונא בכתובות דאשת ישראל שנאנסה פסולה לכהונה לאחר מיתת בעלה. ואף דחזקת בתולה היא חזקת הגוף וחזקה אלימתא היא יותר מחזקת כשרות לכהונה. אבל מ"מ הרי איתרע חזקת הגוף ע"י הך חזקה כמובן. ועל כרחך מוכרחין אנו לתרץ. דהרי עכשיו עכ"פ היא נשואה ואסורה לכל העולם. לכך אין להעמידה בחזקת היתר לכהונה. מטעם איסור אשת איש דרביע עלה. והרי זה דומה ממש לנידון דידן. שיש עליה ריעותא מחיים בשעה שיש עליה איסור עשה דשאינה זבוחה או אבמ"ה לאידך ועיין בתוספות חולין (דף ל"ז) ולכך לא אזלינן בתר חזקה. ונפשטה חקירת הש"ך והסברא שכתבתי לעיל דעכ"פ איתרע חזקת הגוף שלה. יש עוד להוסיף דהכא יש לנו שני חזקות חזקת היתר לכהונה לאחר מיתת בעלה. אם לא זינתה וחזקת לדקת דלאו תחתיו זינתה. וכמ"ש התוספות בחולין (דף י"א) בסוגיא דאזלינן בתר רובא. וחזקת לדקת הויא נמי חזקת הגוף. ואף דאפשר דזינתה באונס. ושוב נשאר חזקת לדקת. כמ"ש המהרש"א שם בחולין דבאונס נשאר החזקת לדקת עיי"ש. לא דמי לכאן. דבשלמא בסוגיא דחולין לענין מכה אביו ואמו דמספקא לן על הילד אם הוא של אביו או לא. שפיר איכא להעמיד האם בחזקת לדקת דנאנסה וחזקת לדקת שלה לא איתרע כלל. אבל הכא גבי משארסתני נאנסתי דהיא טוענת שיתן לה מאתים. ואם נאנסה קודם אירוסין אפילו באונס הרי אין לה אלא מנה. הרי בלא זה אבדה חזקת לדקתה אי נימא דשיקרא קא אמרה. ודוק כי הדברים יש להם פנים בהלכה:

סימן יב.

בדין ספיקא דאורייתא אי מן התורה לחומרא או מדרבנן. והיא מחלוקת הרמב"ם והרשב"א ז"ל:

להאברך המופלג והשנון. דמי לפרצידא דתותי קלא שנון ושקיד בתורה. מו"ה משה ארי' פינקעלשטיין מפה ליבויא לומד תורה בישיבת וואלאזין. הי"ו:

בהיום הראה לי כבוד אביו הנגיד ר' אלי' פינקעלשטיין מפה קונטרס חידושי תורתו וביקש מאתי לעיין בהם ושמחתי מאוד לראותו עולה במעלות השלימות בתורה. והלואי שיהיו כל בחורי זמננו לוקחים אותו למופת לבלות ימיהם בתורה. ובטוח אני כי חפץ ה' בידו יצליח. והנה בדבר הקושיא שהקשה לו אחד הלומדים בחולין (דף ה') דמלת כותי מותרת. הרי לדעת הסוברים דספקא דאורייתא רק מדרבנן לחומרא. וכותים דרבנן לית להו. א"כ דילמא אירע במלת הכותי איזה ספק איסור. והכותי דלא חייש לדרבנן יאכלנה. אבל לדידן הרי היא אסורה. והנה בפשיטות נראה לי דיש לתרץ בפשוטו דהא מקור דינו דהרמב"ם ז"ל דספקא דאורייתא מותר מדאורייתא. כתבו המפרשים דיליף מסוגי' דקדושין לא יבא ממזר בקהל ה'. ממזר ודאי הוא דלא יבא. הא ממזר ספק יבא. והא דרשא זו אינה מפורשת במקרא רק דרש חכמים היא. וכותים לא דרשי להאי דרשא. וחייש לספקא. ועוד נראה לומר לפ"מ שכתבו התוספות בריש פרק המניח דהא דאין הולכין בממון אחר הרוב. הוא משום דגבי דיינים נחשב הרוב כמי שאינו. וכבר ביאר

ביאר האו"ת הטעם דגבי דיינים המיעוט מחויבים לשמוע בקול הרבים והמיעוט נתבטל בשלימות. וא"כ אפילו אם נחשוש שמא נתערב איזה מלה אסורה במלת הכותי והכותי לית ליה דדבר שבמנין כגון מלה שלימה שכתב המג"א בסי' תמ"ו דכיכר חמץ בכיכר מלה לא בטיל. אבל הכותי לית ליה כלל דין ביטול כהאי דמאחרי רבים להטות לא ילמוד הכותי דין ביטול בשארי איסורים דבדיינים המיעוט נחשב כמי שאינו. ובפשיטות יש לומר לשיטת הרשב"א הובא בספרנו להלן דתרי רובא הוא מטעם ספק ספיקא וכן רוב אחד בתערובות היא מטעם ספק דהרי מבואר ביו"ד סי' ק"י דלא יאכלנה אלא שנים שנים. אבל לא כולו ביחד והיא מטעם דאנו תולין על כל אחד ואחד שאכל דהיא הכשרה. וכיון דהכותי ספיקא להיתר לא סבר גם תערובות יאסור דלא גרע מספק ומ"מ מה שתירץ כבודו נכון היא ואפריון נמטיה בזה. ובמה שכתבתי יש לחוש ממילא גם קושיתו השניה וממילא יש לתרץ גם קושיתו בסוגיא דקדושין דקאמר התם דטעמא דכותים פסולים לעדות אשה. לפי שאינם בקיאים בתורת גיטין וקדושין. ואמרינן מאן י"א ר"א דאסר מלת כותי. לפי שאין בקיאין בדקדוקי מלות כישראל והקשה ע"ז ג"כ דילמא אירע איזה ספק בזה והכותי לא ידקדק בזה ולמה ליה טעמא דרבי אליעזר. ולמ"ש ניחא. דהכותי יאסור כל ספק:

ועוד נראה לתרץ בדרך אחר. דהא חזקה דאזלינן בתרא ילפינן בחולין (דף י"א) מן הסברא דוילא הכהן אל פתח הבית. ודילמא אדאזיל ואתו בליר ליה שיעורא. וזהו סברא דבלא זה אי אפשר לדרוש המקרא. וא"כ ע"כ הכותי אזיל בתר חזקה. וא"כ אם אירע לו איזה ספק במלתו. יכשירנה מטעם חזקה. דהרי במחובר לא התמילה. והיא מטעם זה כשרה גם לדידן. אחרי דלא ידעינן אם אירע איזה ספק בהמלה. ופשוט:

ומלבד זה יש לומר לתרץ קושיתו בסוגיא דקדושין דהא בקרא לא כתיב רק כי יקח איש אשה ובעלה. אבל קדושי כסף ושטר לית להו. דהא קדושי כסף ילפינן קיחה קיחה משדי עפרון. וכן קדושי כסף מויליאה והיתה. ורק קדושי ביאה אית להו. וא"כ לפי מה שביאר הרמב"ם ז"ל דהטעם שסוקלין על ביאת ערוה. אף דהעדים לא ראו כמכחול בשפופרת. מ"מ מטעם אומדנא הוא דכיון דהעדים ראו שמוכב עליה כדרך המנאפים. ודאי דבא עליה. וא"כ גבי ביאה ליכא לדידהו ספק קדושין ואי דתיקשי לפ"ז מאי קאמר הש"ס לפי שאין בקיאין בדקדוקי קדושין מאי בקיאות שייך בזה. יש לומר דלפי מאי דמבואר ביבמות בפרק הבא על יבמתו דאשה לבעלה ניקנית בהערארה. ויליף לה מהקישא דרבי יונה. א"כ גם בקדושין איכא חסרון בקיאות בזה. דהכותי יעשה רק הערארה לחוד. והכותי יסבור דאינה אשתו בזה. ותנשא לאחר. ובאמת מקודשת לראשון. אבל להכותי עצמו ודאי דליכא ספק בקדושין. רק אי דיסבור דאינה מקודשת כלל או דמקודשת לגמרי:

שוב התבוננתי דמה שכתבתי. דכותים לית להו קדושי כסף ושטר. לכאורה אי אפשר לומר כן. דהא בפ"ק דקדושין מספקא להש"ס אי ביאה אירוסין עושה או נשואין עושה. וכיון דמקרא מפורש הוא גבי מערכי מלחמה. מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ואי ע"י בעילה איך יפרשו הכותים אירוסין דכתיב בקרא הא כסף ושטר לית להו. וביאה להאי גיסא נשואין עושה. הרי מוכרחים הכותים להודות דגם קדושין אחרים יש זולת ביאה. וכן מהא דאיתא בקדושין (דף פ"ה) דהכותים הי' מייבמים את הארוסות ופוטרים את הנשואות. הרי אית להו אירוסין. יש לומר דהכותים באמת יסברו דביאה רק אירוסין עושה ונשואין יהיה אללם רק עם חופה, ולפ"ז יש לקיים דבריו:

שוב מצאתי ברש"י מפורש ביבמות (דף ל"ז) דכותים לא קפדי על קדושי כסף ושטר. דלית להו גזרה שוה דקיחה קיחה וכי מקדש חד מיגנבא לאידך עכ"ל. הרי מפורש כדברנו דכסף ושטר לית להו ומ"מ אירוסין אית להו. ובע"כ מוכרח כדברנו דביאה עם חופה מיקרי לדידהו נשואין. ובלא חופה אירוסין:

ומה שהקשה על התוספות ב"ק (דף י"א) ד"ה דקא מטהרת לה מראשון והביא קושית המהר"ם שי"ף על התוספות. דלפי דבריהם שם דאף אי נימא דים מקלט שליא בלא ולד. לא תשתרי ביום א' מטעם ספק ספיקא. דילמא לא יצא כלל. ודילמא מיעוט יצאה. וע"ז הקשה המהר"ם שיף דא"כ אף ביום ט"ו נטהרנה מספק ספיקא. דילמא ביום ראשון כוליה נפיק. ודילמא יצא רובו. וע"ז הקשה כבודו. הא זהו שם אונס חד הוא דלאו ספק ספיקא. ועיין ש"ך בסי' ק"י בקונטרס הספיקות שביאר זה. והוא מש"ס כתובות (דף ט') בסוגיא דפתח פתוח. עיי"ש בתוספות. דמה לי כולו או רובו יפה הקשה. ומ"מ יש לתרץ קושיתו. לפ"מ שביאר הש"ך ביו"ד סי' ק"ו דהיכי דספק אחד מתיר יותר מחבירו לא מיחשב שם אונס חד הוא. והשתא אם הולד המת בתוך השליא הוא כזית מלומלם והשאר נימוק אם יצא רובו הבית טהור ואם יצא כולו הבית טמא. ונכון בעז"ה:

אכן מרוב חביבותי להשתעשע אתו. אבאר לו. דמהך סוגיא איכא סייעתא לדברי השו"ע ביו"ד דאם הוחזקה נדה בשכנותיה בעלה לוקה עליה משום נדה. וחקרו שם האחרונים אם מהני בזה אמתלא. והוא מהירושלמי הובא בתוספות כתובות גבי שמואל. וגם מכאן מוכח דשיטת ש"ס דילן נמי דמהני אמתלא. דאל"כ תפול קושית התוספות דאיך נטהרנה אח"כ ביום מ"א מספק ספיקא שמא נקבה היא. ושמא לא יצא רובו ביום ראשון. הא כיון דהוחזקה ליולדת ביום ראשון שחוששת לו. איך נטהרנה אח"כ. אע"כ דזהו גופא אמתלא דידה הוא:

ואולם בעיקר קושית התוספות. בב"ק שם שהקשה אמאי לא נטהרנה. דילמא ביום א' יצא רובו. או ראשו. ואפילו לא יצא דילמא זכר הוא.

וטהורה

וטהורה ביום מ"א. יש לתרץ דלפי מה שכתב הש"ך שם ביו"ד בסי' ק"ו דספק אחד בגופו וספק אחד בתערובות לא מיקרי ספק ספקא. והטעם דספק אחד בגופו איקבע איסורא. מטעם איסור בגופו. אבל הספק השני הוא רק מטעם תערובות. דהספק הראשון הוא רק מתי נולד ואין לטמאו ביום א' ויכולין לטהרו ביום מ"א לזכר. והספק השני שמא נקבה היא היא ספק בגופו והוי איקבע איסורא. ודמי לספק בגופו. וספק בתערובות. ודבר זה אינו ברור לי עדיין :

ובדבר מה שהקשה בסנהדרין בפ"ק על הא דאמר שמואל שנים שדנו דיניהם דין אלא שנקראו בית דין חציף. והקשה דהא לפי המתבאר. דבית דין שקול אפילו בדיעבד מעכב. א"כ נהי דסבר שמואל דאין דורשין תחלות. מ"מ מטעם דאין ב"ד שקול יפסלו. נראה לתרץ כפשוטו. דלשמואל נמי מיירי דבתחלת ישיבתם היו ג'. אבל אח"כ בגמר דין היו שנים ואחד מהם אמר איני יודע אי שנסתלק וכמאן דליתיה דמי. אבל בשעת חקירת דין היו שלשה. ואנן דבעינן שלשה הוא מדכתיב עד האלקים יבא דבר שניהם. וזהו מיירי בתחלת דין. ולאחר שכתבתי דבריו אלה חזר המופלג הנ"ל והשיב על דבריי ממאי דקאמר בש"ס כתובות ואי כהונה ביה בי דינא תו לא צריך. ופריך ודילמא כשמואל ס"ל דשנים שדנו דיניהם דין. דהתם לא שייך לומר שהאחד אמר איני יודע. דמה שייך לומר איני יודע בהודיתא. שזהו כתב ידו דהיינו קיום שטר. והשבתי לו דלמאי דמבואר בש"ס כתובות ג' שישבו לקיים את השטר שנים מהם מכירין חתימת ידי עדים והאחד אינו מכיר. ומסיק שם דמשחתמו אין מעידין בפניו ותותם. א"כ בקיום שטרות נמי משכחת לה שישבו ג' לקיים שטר וכתבו את הקיום בשטר ואח"כ נמלא שהאחד אינו יודע החתימה רק כיון דמשחתמו אין מעידין בפניו ותותם. א"כ שוב האחד שאמר איני יודע נסתלק ונשארו רק שנים. אבל זה דוחק. כיון דקיום שטרות רק דרבנן ואנן בדאורייתא איירינן :

אבן באמת פשוטן של דברים דלשמואל דסבר שנים שדנו דיניהם דין גם בית דין שקול לא צריך דכיון דשמואל סבר דמדין תורה חד נמי כשר א"כ לא שייך אחרי רבים להטות. ומ"מ כשר. וא"כ גם בית דין שקול לא צריך, ופשוט :

ומה שהקשה על הפ"מ בסי' פ"ח ביו"ד. דשני אנשים שמודרים הנאה זה מזה מותרים לאכול על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה. ולא גזרינן שמא יבואו לאכול זה משל זה כיון דמודרים הנאה הם. ועל זה הקשה דמ"מ משום מראית עין ליתסר. לא ידעתי מה מראית עין יש בזה. והרי מבואר בשו"ע הלכות פסח [סי' ה'] דמדינא מותר לישראל ונכרי לאכול על שולחן אחד. ועיין ביו"ד סי' פ"ח בש"ך סי' פ"ח ס"ק א' וה"נ דכותה. ואדרבא בה יש קולא יותר דהרואים יתלו דהאוכל גבינה הוא מחלב שחיטה. דהוא רק דרבנן. ואף דגם זה אסור בהעלאה כמבואר שם. אבל מ"מ מראית עין אפשר דלא שייך בזה. דכמה מהגאונים סוברים דבדרבנן לא שייך מראית עין. ועיין בספר ארעא דרבנן שהביא דעות בזה. ואפשר דהפמ"ג נמי סובר כן ואין כאן תמיהא כלל :

סימן יג.

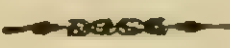
בדין דטרפה אינה יולדת אם צריך בזה עבור ולידה ביחד :

תשובה. הנה רבותינו הראשונים. הרש"ל ואחריו הפרי חדש. נחלקו בזה אי בעינן עיבור ולידה. עיין יש"ש פרק אלו טריפות סי' פ'. ודעת הפרי חדש בסי' נ"ז דעיבור לחוד מוליא מידי ספק טרפות. וקשה לי דאם נאמר כן א"כ הא דתנן ושוין בבילת טרפה שאסורה. מפני שגדלה באיסור. מיירי לפ"ז שנתעברה קודם שנטרפה. דאח"כ אינה יכולה להתעבר. וא"כ אמאי סתמו כל הפוסקים דאפילו היכי דנוכל לומר דזה עכשיו אירע לה הספק טרפות. אסורה. עיין כללי ס"ס בש"ך סי' ק"י. ואמאי נימא אוקמה להך בילה אחזקה דהא מתחלה קודם שנטרפה התרנגולת. ודאי דהיתה מותרת. וא"כ מכח חזקה ניתלי דנגמרה קודם שנטרפה. ולדעת הרש"ל דעיבור ולידה בעינן ודאי דלא שייך למימר הכי דהוי חזקה שלא נתבררה דבעודה בבטן התרנגולת ודאי דאי אפשר לומר בה חזקת היתר ע"י העיבור. דעיבור אין מוליא מספק טרפות ואימת מתברר לן שנטרפה אחר העיבור לאחר לידה דאז ידעינן דנטרפה לאחר העיבור. דאי נטרפה התרנגולת מקודם לא משכחת לה עיבור ולידה. וזהו חזקה שלא נתבררה כמ"ש התוס' חולין (דף י"א) אבל אי נימא דבעיבור לחוד סגי הרי תיכף בעיבור נתברר. וא"כ בדאיכא זכר בהדה דאז לא ספנא מארעא וא"כ ידעינן זמן עיבורה כשנתיחדה עם הזכר. ובכה"ג אמאי טרפה. והקושיא חמורה. ונראה דיש ליישב זה ע"פ דברי השב שמעתתא שהביא קושית האחרונים. דבכל ספק תערובות איסור בהיתר נימא אוקמה אחזקה את התבשיל כמו שהיה קודם התערובות. ותירץ דבכל ספק איסור בהיתר אין אנו דנין שהתבשיל אסור בעצמו רק שהתערובות אוסרו. ועל התערובות לא היה בו חזקת היתר ועל כן אסור מספק. וכיון דאנן קי"ל דאין ההיתר נהפך להיות איסור. אפי' על התבשיל אין אנו דנין כלל. ויש להביא ראיה לזה מדברי התוספות נזיר (דף ל"ז) ד"ה אמר. שכתבו דאפילו למ"ד כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא. מ"מ אינו חייב רק עד שיאכל מן האיסור כזית. אלמא דאין ההיתר נהפך להיות איסור. והוא הדין גבי בילה שלכך אסורה משום שגדילה באיסור אנו דנין רק על התוספות שנתוסף בבילה אחר שנטרפה. והתוספות הזה לא היה לו חזקת היתר מעולם :

ואולם

ואולם העומד לנגדי סוגיא דביצה (דף לה) איתמר שנים שלקחו חבית ובהמה בשותפות רב אמר חבית מותרת ובהמה אסורה מאי קסבר רב אי קסבר אין ברירה חבית נמי אסורה. ואי קסבר יש ברירה בהמה נמי תשתרי. ומשני לעולם קסבר יש ברירה ושאני הכא דקא ינקי תחומין מהדדי. ופירש רש"י וכל ביה"ש יונקים אבריה זה מזה. ומשחשיכה יונק כל אחד משל חבירו. הרי לפנינו דאף דבחבית נמי מעורבין החלקים זה בזה. מ"מ חשיב להו באנפי נפשייהו. משא"כ בבהמה דיש בה חיות. דכל חלק יונק מחבירו. הכל נחשב אחד. כיון שיש בה חיות. וא"כ גבי ביצה נמי לא שייך לומר שאנו דנין על תערובות איסור. כיון שכל החלקים יונקים זה מזה. ואם נאסור את התוספות מוכרחים אנו לאסור גם את העיקר וא"כ תירוץ השב שמעתתא לא שייך הכא. ועל כן נראה דקושיא מעיקרא ליתא. דלמאי דמבואר ביו"ד סי' פ"ו דהכתה תרנגולת על זנבה והפילה בילתה. אסורה משום אבמ"ה אם היא מעורה בגידין. הרי דכל ביצה קודם שנגמרה אסורה משום אבמ"ה. א"כ לא שייך כאן להתירה דעכ"פ אסורה משום אבמ"ה. ותבטיל שאני שהיה לו חזקת היתר ודאי. ואי דתיקשי לפ"ז על התוספות בחולין הנ"ל (דף י"א) דכתבו להקשות מנ"ל דאזלינן בתר רובא דילמא משום דאוקמה אחזקה ותירצו דהוי חזקה שלא נתבררה. ולמה להו לדחוקי בזה תיפוק ליה דבהמה בחייה היה לה חזקת אבמ"ה או עשה שאינה זבוחה לחד דעה בתוס' חולין שהבאנו למעלה. ויש לתרץ דהא באמת מחלוקת הראשונים הוא. אם מחזיקין מאיסור לאיסור. והפר"ח ס"ל דמחזיקין. ולדידן בלא זה לא קשה דאנן ס"ל עיבור ולידה בעינן. ובעסקי בזה בל אחדל להליע בזה. מה שקשה לי בתוספות חולין (דף ס"ד) שכתבו דלהכי אנו מתירין בילים. ולא אסרינן להו משום אבמ"ה. משום דילפינן מתקח לך ולא לכלביך. ושם כתיב על האפרוחים או על הבילים. וקשה לי א"כ מאי מהדר הש"ס בחולין (דף י"א) ללמוד דאזלינן בתר רובא. ובכולהו דחי דילמא דבדקינן ליה. תיפוק ליה דאיך התירה התורה בילים. והא אנן קי"ל דבילת טרפה אסורה מפני שגדילה באיסור. משנה עדיות. וקאמר התם ע"ז שוין בית שמאי ובית הלל בזה. ואם כן איך אוכלין את הבילים דלמא האם טרפה. והתם לא שייך לומר דבדקינן ליה. דהא שלח תשלח את האם כתיב. ואי אפשר לבדקה. ובלא דברי התוס' לא הוה קשה מקרא לחוד. דהוי מוקמינן תקח לך ליקח את הבילים לגדל אפרוחים. ואפרוח שנולד מבילת טרפה מותרת. כדאיתא בפ"ק דביצה וכן הוא ביו"ד. אבל לדברי התוס' קשה. אמנם באמת יש לתרץ כפשוטו. לפי מאי דמבואר בסוף חולין בפרק שילוח הקן. וכן הוא ביו"ד סי' רל"ב. דאינו צריך אלא לשלחה. אבל אחר השילוח מותר לחזור ולתופסה. וא"כ אין מקרא ראיה דהוי מוקמינן קרא דתקח לך בכה"ג שחזר ותפסה להאם ובדקה ואז מותרים הבילים באכילה. ונכון בעזה"י:

והנה הרב ר' מיכל הנ"ל בראותו דברי אלה. העיר לתרץ קושיתי בתוספות חולין הנ"ל. דכיון דמבואר בריש בכורות דבילים חידוש הוא. דליכא מידי דאתי מחי ושריא. וא"כ אין ללמוד מכאן דמחידוש לא ילפינן. והשבתי לו דזה אינו. דאף דמלינו כה"ג גבי בשר בחלב בפסחים בפרק כל שעה בסוגיא דטעם כעיקר. וכן במכות ובסנהדרין לענין עדים זוממין היינו רק אותו דבר שהוא החידוש. כגון לענין טעם כעיקר ללמוד מבשר בחלב. וכן בעדים זוממין ליגמור דלאו שאין בו מעשה לוקין עליו. אבל למילף מינה דבר אחר שאינו חידוש לא מלינו. וראיה לזה מחלב גופיה דחידוש הוא. ואפ"ה לא קאמר הש"ס בפסחים החידוש בבשר בחלב מטעם אבמ"ה. רק דאי תרי ליה כולו יומא בחלבא כו'. אבל חידוש דאבמ"ה לא מביא משום דמזה שהתירה התורה איסור אחד ויש בו חידוש שפיר נוכל ללמוד ממנו לדבר אחר. ודוק:

סימן יד.

בדין בהמה מסוכנת אם מותר לאכול הימנה קודם בדיקה. ומה שיש לחדש בזה:

תנן במסכת ביצה (דף כ"ח) בהמה מסוכנת לא ישחוט. אלא אם כן יכול לאכול הימנה כזית צלי מבעוד יום. ופירש רש"י בהמה מסוכנת ואין צריך לה שכבר סעד סעודתו. עכ"ל. רעק"א אפילו כזית חי מבית טביחתה. מאי לאו מבית טביחתה ממש. לא ממקום שטובחת אכילתה. ופירש רש"י מבית טביחתה ממש. דהיינו מבית השחיטה שאינו מחוסר הפשט. ומשני לא ממקום שטובחת אכילתה. היינו בני מיעיה. והא תני רב הונא מבית טביחתה ממש. אלא רמי בר חמא אורח ארעא קמ"ל. ויש לדקדק בהך סוגיא. דבשלמא להמקשן דכוונתו מבית טביחתה ממש. שפיר אתי ר"ע לאוסופי דמותר לאכול גם קודם בדיקת פנים. אבל ללישנא ממקום שטובחת אכילתה. דהיינו בני מיעיה. וע"כ הוא לאחר בדיקת פנים. שכבר נבדקה הריאה. מה בא ר"ע להוסיף על דברי ת"ק. ואי דהיא גופה קמ"ל דמותר לאכול קודם בדיקה. הא זה לא נזכר בדברי ר"ע. כיון שדבריו יש לפרש מבית טביחתה ממש ממקום שטובחת אכילתה דהיינו בני מיעיה. ועוד צריך ישוב דבדיקת הריאה היכי רמיזא הכא. הא אפשר לפרש על בני מעיים אחרים. עוד דקדק הגאון בעל מלא הרועים באות הואיל סי' י"א. דאמאי צריך כזית. הא גם בשביל פחות מכזית יכול לשחוט. כיון שעכ"פ זה המעט א"א לו לאכול בלא שחיטה. והוא לצורך יו"ט. ומה שתירץ שם דכזית לאו דוקא. קשה להבין. והנה התוספות ביצה (דף י"א) כתבו. דהא דמותר להערים ולמלוח גרמי. היינו דוקא קודם אכילה. אבל לא לאחר אכילה. דכיון שכבר אכל הרי הערמה

ניכרת

ניכרת. וכן כתבו הרבה מן הראשונים. הובא בבית יוסף סוף הל' יו"ט לענין הרבה דברים:

והנה בפסחים (דף מ"ו) מייתי הש"ס הך מתניתין. ופריך מינה לרב חסדא דאמר לא אמרינן הואיל. איך ישחט את המסוכנת. הרי כבר אכל. ומשני משום הפסד ממונו גמר בלבו לאכול כזית ואי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה. ע"כ. ולפ"ז קשה לן בסוגיא. הא דמתיר אחר אכילה נ"כ. הא לשיטת התוספות לא הותר רק קודם אכילה. אבל לא לאחר אכילה דהטרחה ניכרת. והנה לפי מאי דמבואר בחולין (דף ל"ג) הרולה שיבריא חותך כזית בשר מבית השחיטה. ומולחו יפה יפה. ומדיחו יפה יפה. ומבית השחיטה הוא מן הלואר ומבואר בשבת (דף קכ"א) האי בר ביה רב דלא נפישא ליה אומלא ליזבין אוכקא. ר"ל מן הלואר. דאית ביה תלתא מיני בישרא. הרי חזינן שמן הלואר הוא מאכל מבריא. ויפה לאכילה. וזהו שבא ר"ע להוסיף דאף דכבר אכל. מ"מ רותא לבסומי שכיחי [מגילה פ"ב] ולהכי מותר אף לאחר אכילה. והשתא תתיישב גם קושית המלא הרועים. דאמאי נקט כזית משום דנקט לישנא דש"ס שם. חותך כזית בשר מבית השחיטה. משמע דהבראה איננה בפחות מכזית. ומשום ר"ע נקט ת"ק נמי כזית. והנה בהא דבשר מבית השחיטה מבריא. יש בו שני טעמים. א' דהוא קרוב לנפש. וכל קרוב לנפש משיב את הנפש שבת (דף קנ) והך סגולה איתא נמי בבני מעיים. דאיתא בחולין (דף ל"ג) דתיכף אחר השחיטה כבר נפסק חיותן. וכמנחא בדיקולא דמיין. והוי נ"כ קרוב לנפש. ר"ל שתיכף אחר שחיטת הבהמה כבר נפסק חיותן. וכמנחא בדקולא דמיין. וטעם ב' יש בכזית בשר מן הלואר דאית ביה תלתא מיני בשרא. וכמבואר בש"ס שבת שהבאתי למעלה. והנה לפי טעם הראשון נהי דשאר בני מעיים אמרו חז"ל דאוכליהון לאו בר אינש. אבל גבי ריאה. אמרו חז"ל בחולין אוזא בזוזא. ריאה דילה בד'. ר"ל שהוא נ"כ מאכל מבריא. ועוד אמרו שם למה נקרא שמה ריאה שמאירה את העינים. וגם הוא בכלל בני מעיים כמ"ש הפוסקים. וא"כ יש לפרש דברי ר"ע בתרי גוני. והשתא יומתק לשון הש"ס. דהמקשן רלה להוכיח דשרי קודם בדיקה. מדרבי עקיבא דמתיר לאכול מבית טביחתה. דהיינו מן הלואר שהוא קודם בדיקת הריאה. שהרי עדיין הבטן לא נפתח. וא"כ מוכח שמותר לאכול קודם בדיקת הריאה. וזהו מאי לאו מבית טביחתה ממש. ר"ל מן הלואר ומפני שהוא מאכל מבריא. לכך מתיר ר"ע אפילו לאחר אכילה. והמעלה היא דאית ביה תלתא מיני בישרא. וא"כ מוכח דמותר לאכול קודם בדיקת הריאה. ומשני לא ממקום שטובחת אכילתה. והיינו הריאה. דכמנחא בדיקולא דמיא. והוא נ"כ מאכל מבריא. ולכך מותר לאחר אכילה. אבל לעולם הוא לאחר בדיקה. שכבר נפתח הבטן. והריאה לפניו. ויוכל לבדוק ולאכול אח"כ. אבל לאכול קודם בדיקה לעולם אימא לך דאסור. והדברים מאירים בפשט הסוגיא:

סימן טו.

בדין אשה שיש לה מכה בבית הרחם, שהרחם נופל למטה. וממילא רואה דם. מה דין ראייתה ומה שיש לחדש בזה:

תשובה. דין זה כבר נזכר בראשונים והובא בנדה פרק יולא דופן ברא"ש בשם הר"ש. ודעתו ז"ל דכה"ג אפילו רואה דם מותרת לשמש עם בעלה. לפי שאין דרך ראיה בכך. והגאון אאמוז"ל בספרו עמודי אור הביא ראיה דלא כהר"ש מנדה פרק יולא דופן (דף מ"א) דמלריך קרא לאס ילא הדם דרך דופן דטהור. אלמא דרק דרך דופן טהור. שאין דרך ראיה בכך. אבל בנפילת המקור שהדם יולא ממקום הרגיל. מנ"ל לטהר. והנה אף שאיני כדאי להכריע בדברים העומדים ברומו של עולם מ"מ נראה דיש לתרץ קושיית אאמוז"ל על הרא"ש. דהנה ביו"ד מובא שיטת הראשונים. עיין בריש הלכות נדה ביו"ד. ועיין בפתחי תשובה שם מבוארין כל הדעות. דאשה מדאורייתא איננה טמאה אלא בהרגשה ודייק לה מדכתיב בבשרה עד שתרגיש בבשרה והאי הרגשה כתבו המפרשים דהוא זיבת דבר לח. והא פשיטא דהרגשת זיבת לח הוא רק אם מרגשת הזיבה בפנים דאם מרגשת הזיבה רק על ירכה לאו הרגשה הוא והכי מוכח מלשון הש"ס בעלמו עד שתרגיש בבשרה. לא על בשרה. ואם כן כיון שהמקור נופל בבית החילון. אז תיכף שהדם יולא הוא נופל לחוץ. ואין כאן הרגשה. ואף דמרבנן טמאה אף בלא הרגשה הוא משום דילמא ארגשה ולאו אדעתה. אבל באשה זו דלא שייך בה הרגשה. לכך דעתו ז"ל לטהר את הדם. והשתא יש לומר. דרבי יוחנן דמלריך קרא לילא דם דרך דופן. באמת לא סבר כשמואל. ומטמא גם שלא בהרגשה. ולדידיה באמת טמאה גם בכה"ג. ואל תתמה דהא רבי יוחנן משמיה דרשב"י קאמר. ואיך יחלוק רבי יוחנן על רשב"י דהוא תנא. זה אינו דהא התוספות שם כתבו בד"ה ואזדא לטעמייהו כתבו דרבנן פליגי על רשב"י לשיטת ר"ש בן לקיש ומטמאו באמת בילא הדם דרך דופן. ולדידהו אזדא ההוכחה מדמלריך קרא לילא הדם דרך דופן שטהור ולית קרא להכי ולכך מטהר בילא הדם בנפילת המקור. כן יש לומר לתמוך בידי גדול הראשונים. וידעתי כי לא להלכה אני אומר. רק באתי לעורר לב המעיין כי יש מקום לתמוך בשיטת הר"ש. ובמקום שיש לדדים יש לגרפה. והבוחר יבחר:

סימן טז.

בדין חצר שישראל ועכו"ם דרים בו לענין מזוזה:

תשובה. הנה הגאון רעק"א ז"ל כתב בתשובה וז"ל. על חצר שישראל ועכו"ם דרים בו. דלפי דברי הר"ן בנדרים ריש פרק השותפים דחצר שאין בה דין חלוקה. בשעה שזה משתמש בה היא כולה שלו. ובשעה שהשני משתמש בה כולה שלו. א"כ אם היה בית של ישראל ועכו"ם. יש לדון כיון דבשעה שהישראל משתמש בה כולה שלו. דחייב במזוזה עכ"ל. והנה מתחלה נקדים סנסן קטן מחידושינו. בסוכה (דף כ"ז) דאיתא התם וחכמים אומרים אע"פ שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו. מ"מ יוצא בסוכתו של חבירו. דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. מלמד שכל ישראל יוצאים בסוכה אחת. פירש"י וז"ל. דמשמע ליה שכל ישראל יוצאים בסוכה אחת זה אחר זה. ואי אפשר דמטו שוה פרוטה לכל חד אלא ע"י שאלה. וכתבו התוספות שם. דעל חנם דחק דכיון דכתיב לך משמע למעוטי דשותפות כדמוכח כו' וגבי תרומה. וחלה. ופאה. דכתיב בהו לכם לשון רבים. אמרינן ביש נוחלין האחים שקנו אתרוג בתפיסת הבית. ונטלו אחד מהם אם יכול לאוכלו. יצא. ואם לאו לא יצא. דלכם משמע שיהא כולו לכם ולא מקצתו. עכ"ל. ולכך מוכרח הש"ס לאוקמא ע"י שאלה. ולפי מה שיתבאר לפנינו יבא הכל על נכון. דהנה בקדושין (דף ח') איתא. ת"ר התקדשי לי במנה. תנהו על גבי סלע. אינה מקודשת. ואם היה סלע שלה מקודשת. ופירש"י דחצרה קונה לה והוה כמו שקבלתו. והתוספות הקשו על פירש"י. דא"כ מאי קבעי התם היתה חצר של שניהם מהו? הא חצר השותפים קונים זה מזה. רק במודד לתוך קופתו. אבל לא במודד ע"ג קרקע. עכ"ל. והנה נראה דשיטת רש"י ז"ל כשיטת הר"ן ז"ל. דבחצר שאין בה דין חלוקה. בשעה שכל א' וא' משתמש בה כולה שלו וזה פשוט. דשם סלע הרי אין בו דין חלוקה. וא"כ כל אחד ואחד בשעה שמשתמש בה כולה שלו. וא"כ בעת חלות הקדושין הרי התשמיש הוא לטובת האשה דהא הבעל נותנו על הסלע. בשליחות האשה ולצרכה. והנה המהרי"ט כתב בתשובה סי' קמ"ה בחלק א' וז"ל. ראובן קנה בית משמעון. ואמר שיתקן המוכר הבית במנעול. בשכירות שנותן לו. ובזה יקנה את החצר כדין נעל וגדר ופרץ כל שהוא. דקנה. ופסק דהלוקח קנהו בזה. והובאו דבריו להלכה בסמ"ע משפט סי' ר' סעיף י"ב. וא"כ הכי לפי סברת הר"ן ז"ל דבחצר השותפים שאין בה דין חלוקה כל מי שמשתמש בה הרי היא שלו. וה"נ התשמיש של הסלע הוא לטובת האשה. והרי זה ממש כסברת המבי"ט ז"ל. אבל מימרא דרבי ינאי דחצר השותפים קונים זה מזה מפרש רש"י בחצר שיש בה דין חלוקה דכה"ג ליכא סברת הר"ן ז"ל. והתוספות אזלי לשיטתייהו. דאינהו לפי פירושם שם לית להו סברת הר"ן ז"ל רק בפלוגתא אם וויתור אסור במודר הנאה פליגי. והא דרש"י בנדרים לא פירש כסברת הר"ן ז"ל. דידוע דרש"י בנדרים לאו מרש"י הוא. והשתא יתישב על נכון גם שיטת רש"י ז"ל בסוגיא דסוכה שהבאנו למעלה. דגבי פאה. תרומה. וחלה. דאפשר למיפלגינהו. הוי כחצר שיש בה דין חלוקה. א"כ לא שייך כאן לדון דכל אחד בשעה שמשתמש בה היא כולה שלו. וא"כ היא תמיד של שותפים. ולכך גבי אתרוג כה"ג אינו יכול לצאת בו אלא א"כ יכול לאכול כולו. אבל בסוכה פירש רש"י דמיירי בסוכה קטנה דהא פירש שא"א שישבו בה כל ישראל אם לא בזה אחר זה. ואי בסוכה גדולה הרי אפשר שכל ישראל ישבו בה. ורש"י כתב דאפילו שוה פרוטה לכל חד לא מטי. וא"כ דבשעה שכל אחד משתמש בה כולו שלו הוא. וא"כ אי מטי שוה פרוטה לכל חד. הרי בשעה שהוא משתמש בה הרי היא שלו. לכך הוכרח רש"י ז"ל דלא מטי שוה פרוטה לכל חד. ובפחות משוה פרוטה לאו שותפות מיקרי. ולאו דידיה הוא. וא"כ מוכח על כרחך דסוכה שאולה יוצא בה. והתוספות לשיטתייהו אזלי. שדחו שיטת הר"ן ז"ל בנדרים. ולכך דחו גם שיטת רש"י ז"ל. ועתה הבוא נבוא ליישב קושיא אחת שהקשה הקצות החושן בחו"מ סי' ר"ז סעיף מ"ג. דמבואר שם דמשחק בקוביא צריך שיהא המעות ששוחק בזה דוקא מונחים על הדף. ואז קונה לו הדף את מעותיו. ועיין בהגהת רמ"א שכתב כן. והקשה הקצה"ח הא הדף הוי חצר השותפים ששניהם שוחקים עליו. ואין קונין זה מזה. ע"כ קושיתו. ולפמ"ש ניחא כיון דהדף א"א לחלקו ומיקרי חצר שאין בו דין חלוקה. והזוכה בו איגלי מילתא למפרע שהתשמיש היה לטובת הזוכה בו. ולכך לפי שיטת הר"ן ז"ל קונה ע"י חצר כזה מיד חבירו. וזה פשוט. ועל פי שיטת הר"ן ז"ל הנ"ל. מצאנו ליישב עוד קושית התוספות בכורות (דף ב') בד"ה והמשתתף. שכתבו וז"ל. בכור איתיה בשותפות. דכתיב בכורות בקרכם ובצאנכם. וא"ת תיפוק ליה מדאיצטריך בישראל ולא בשותפות עכו"ם. מכלל דבישראל חייב. ועוד קשה דבבכורות פרק ראשית הגז קאמר. בקרך ולא לשותפות עכו"ם. והכא ממעטינן ליה מבישראל. עכ"ל. וזה קשה רק לשיטת התוספות בנדרים. אבל לסברת הר"ן שהבאתי. דבהמה טמאה קונים אותה ע"פ לחרישה. או לגדל ולדות. וא"כ לסברת הר"ן ז"ל שלמעלה בשעה שכל אחד משתמש בה כולה שלו. ולאו שותפות מיקריא. אבל בטהורה. דעומדת לחלבה או לשחיטה. והויא שותפות גמורה מכל לד. והשתא אי מקרא דכל הבכור בישראל לחוד הוי אמינא דקאי אפטר חמור. והיינו באמת סובר דפטר חמור אסור בגיזה ועבודה ומיקרי הקדש בדק הבית. דבשעה שכל אחד משתמש בה כולה שלו. ולכך פטורה. אבל שני ישראלים כה"ג חייבת בבכורה. דכל אחד בשעה שמשתמש בה היא שלו ושל יחיד מיקריא. אבל בבהמה טהורה דעומדת לחלבה

לחלבה ולבשרה ואפשר לחלקה. וכ"ז שלא חלקוה הויא שותפות גמורה הוה אמינא דגם של ישראלים פטורה. ולכך קמ"ל קרא דבכורות בקרכם ולאנכם דגם בכה"ג חייבת. ובזה מתיישבת גם קושית תוספות השנייה. דלמה לן תרי קראי לפטור שותפות עכו"ם בבכורה. דאי כתב רק חד קרא הוי מוקמינן אדמסתברא דהיינו אבהמה טהורה. אבל בטמאה לא. לכך כתב תרווייהו. וכיון דבחד קרא פירש בהדיא בקרכם ולאנכם ממילא ידעינן דאידך אתי לבהמה טמאה. ע"כ בחידושי:

ונחזור לענינינו לענין חידושי הגרע"א לגבי מזוזה. דלענ"ד דין זה אין לו קיום. דלפ"מ דקי"ל בחו"מ דנכרי אינו קונה קרקע בחזקה רק בשטר עם הכסף מיד ישראל. אם כן איך אפשר לדון בזה דהנכרי בשעה שהוא משתמש בה הבית שלו. שהרי קנין זה הוא רק מטעם חזקה. שמה שמשמש בה זהו חזקתו לשעה. ולכך כיון דגבי נכרי לא מלי לומר כן. לגבי ישראל נמי א"א לומר כן. וא"כ נתחזק פסק השו"ע דבית של ישראל ועכו"ם פטור מן המזוזה. והדברים מסתברים:

סימן יז.

במה שיש לחדש בענין בכורה:

הנה ראיתי להגאון אאמוז"ל בספרו עמודי אור סי' ס"א. שחקר אודות בהמה מבכרת שגנבה נכרי מבית ישראל. ואח"כ מצאה הישראל עם הולד בביתו של הנכרי אחר ג' ימים. וכתב שם דלדעת הרמב"ן והרא"ש בחו"מ סי' שנ"ד דלולד גופיה חשובה הלידה שינוי לקנותו אף קודם יאוש. משום דלמ"ד בחולין דולד בכור למפרע הוא קדוש. אין קדושת הבכור וקנין הנכרי באין כאחד. שהרי קדושת הבכור קדמה ללידה. שאז קונה הנכרי את הולד. אבל למ"ד שם דמכאן ולהבא הוא קדוש. א"כ בשעת לידת הבכור ויציאת רובו. קונה אותו הנכרי. ופטור מן הבכורה. והביא ראיה מבכורות (דף כ"ה) עיי"ש. ושוב ראיתי שגם הגאון רעק"א בחידושיו ליו"ד העיר מש"ס הנ"ל. ואמנם הנראה לי לענין שאלתנו. דאין לורך לזה. דהכא בודאי חלה קדושת בכורה מקודם. למאי דמבואר בב"מ (דף ק"ב) דאמר התם בילה עם יציאת רובה נגמרה. מיקני לא קני עד דנפלה לאלרו. א"כ חזינן דבילה וה"ה הולד אגוד בהבהמה או העוף. אין שייך בהו קנין. אף דאנן קי"ל דאויר שסופו לנוח כמונח דמי בפ"ק דשבת. היינו רק באויר. אבל לא בשאגוד בדבר אחר. אם כן ה"נ קודם שנגמרה הלידה ונפל הולד לאויר חלרו לא קנהו. ולענין בכורה ביציאת רובו קדוש. ועוד דטעם הסוברים דלידה חשיב שינוי לקנות. היינו משום דמעיקרא גופא מליא. והשתא גופא שריקא. ולגבי התם חשיב שינוי ולא לגבי הולד דהיא לא נשתנה ממילא אפילו בילא ראשו או רובו לאו גופא סריקא הוא ולא חשיב שינוי לקנותו. וזה מסייע לדברי אאמוז"ל והגרע"א ז"ל. ופשוט:

סימן יח.

בדין כלאים להציע תחתיו:

לאחד הלומדים המפורסמים בק"ק טעלז הי"ו:

אשר כתב כתה"ר להקשות בדברי התוספות חולין (דף ק"י) ד"ה טלית שכתבו וז"ל. ולפ"ז אפילו בטלית שאולה אסור להליעו תחתיו. עכ"ל. והקשה לפ"ז דטלית שאולה אינו מותר רק בלבישה ולא להליע תחתיו. וכדמביאים ראיה מיומא אם כן גם בטלית שלו והיא של כלאים יהא אסור להליע תחתיו. הנה אם נעמיק בפשט דברי התוספות נמלא דדבריהם נכונים. דבתחלה הניחו הנחה כוללת בשם ר"ת. דגם בטלית שאולה אין לחוש לכלאים. וטעמם כיון דעכ"פ הותר כלאים בבגד זה הותר גם בלילה. וכן באשה. וגם להליעו תחתיו. או לשואל. ועל קושית הר"א ממין מסוגיא דיומא. תירלו דבאמת הותר בכל ענין. והא דקאמר נהי דאיסתרי בעידן עבודה. שלא בעידן עבודה לא אשתרי. היינו בסתם בגד כלאים שלא הותר בו התשמיש כלל. אבל בבגדי כהונה שמותר להשתמש בהם בעידן עבודה. הותר לעולם. ואח"כ כתבו. דמ"מ אפשר דלא הותר רק דרך לבישה. והוכיחו זה מסוגיא דיומא. דקאמר ה"נ מסתברא דאי ס"ד תחת ראשיהם ממש. הא מתהני מכלאים. אלמא דאף דהותר תמיד היינו רק דרך לבישה. ולפ"ז בטלית שלו דהוא לא דמי לבגדי כהונה שהרי הותר ללובשו תמיד ולא שייך בו בעידן עבודה. הותר תמיד ובין ללובשו ובין להליעו תחתיו. משום דהלעת כלאים אינו רק מדרבנן דבקרא כתיב רק לא יעלה עליך. אבל בטלית שאולה. דעיקרו פטור מלילית. ורק עיקר ההיתר כיון דעכ"פ הותר לבעליו דגבי' חיוב לילית איכא הותר גם להשואל. אבל להשואל כיון דבלבישה נמי פטור מדאורייתא. גם בהלעה אסור. וכעין סברא זו הזכיר גם מעכת"ה. אלא שהוא כתב דרך כלל דהיכי דהלבישה היא מלוה גזרו על הלעה. והיכי דלבישה ליכא מלוה לא גזרו על הלעה. משמע דגם בלילה למ"ד כסות לילה פטור מלילית לא גזרו על הלעה וזה נסתר מסוגיא דיומא. דבגדי כהונה דהלבישה לא הותרה רק ביום. ומ"מ לא הותר רק כנגד ראשיהם. ולא תחת ראשיהם. ודוחק לומר דביומא היו ישנים בטליתות שאינם שלהם דלא משמע התם כן:

ובעיוני בזה אם הותר כלאים שלא בעידן עבודה. שנחלקו בו רבותינו הראשונים והאחרונים דמסוגיא דיומא אין ראיה דהתם לא איירי מכלאים רק אי מותר ליהנות מבגדי כהונה. ונראה דיש להביא ראיה מש"ס פסחים פ' אלו דברים דתנן התם

ר"י אומר כוס היה ומלא מדם התערובות וזרקו זריקה אחת כנגד היסוד שאם נשפך דמו של אחד מהם נמצא זה מכשירו. והתם ע"כ עשה זה לאחר שכלו כל הפסחים. דאל"ה שמא ישפך אח"כ. ואם איתא איך היה לבוש בגדי כהונה בעת זריקת דם ספק ספיקא ואולי אלף ספיקות. ושמא לא נשפך כלל. הא אית בה כלאים אלא ודאי דהותר בכל גווני. ואי דתיקשי לך אזריקת הדם. הא לא קשיא דרואין את הדם הפסול כאלו הוא מים. וכדאיתא בסוגיא דעירובין. שניתנין במתן ד' שנתערבו בניתנין מתן אחת כו' ורואין את הניתנים למעלה כאלו הם מים:

ועוד יש להביא ראיה מש"ס פסחים (דף נ"ט). דאיתא התם לרבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה. מחוסר כפורים בשאר ימות השנה הותר להקריבו אחר תמיד של בין הערבים. ומסיק דהאברים מעלן ומלינן בראשו של מזבח. ופריך הש"ס קיימינן ועבדינן מילתא דאתי בה לידי תקלה דסברי דיומיה היא ואתו לאקטוריה ופירש"י ז"ל כשמקטירים כל הלילה אברים שנותרו יהיו סבורים שהם של יו"ט. ואם איתא דכלאים לא הותר שלא בעידן עבודה. למה ליה להש"ס למינקט עשה דהשלמה. ולא נקט לא תעשה דכלאים שלא בעידן עבודה. כיון דעכשיו אין זמן הקטרתן. והתוס' ביומא (דף ס"ט) ובעירובין (דף ב') כתבו דאף בדיעבד פסולים אחר תמיד של בין הערבים. אלא ודאי דכיון דאשתרי אשתרי בכל גוונא. ויש לדחות. ועיין:

סימן יט.

בדין תרומת חוצה לארץ:

הנה הראשונים נחלקו אי תרומת חוצה לארץ. אסורה לכהן קטן. והובאו ברא"ש בילה שני הדעות. וכן ברמב"ן הלכות בכורות וחלה. ואנן קי"ל כפשטא דש"ס בכורות (דף כ"ז) דאיתא התם אין תרומת חוצה לארץ אסורה אלא למי שטומאה יוצאה עליו מגופו. ופירש"י. זב. וזבה. אבל לטמא מת שריא. וה"מ באכילה אבל בנגיעה לא. אמר רבינא הילכך נדה קוצה לה חלה. ואכיל לה כהן קטן. ואי ליכא כהן קטן שקיל לה בריש מסיא. והקשו התוספות מאי איריא כהן קטן. אפילו גדול יכול לאוכלו אחר שטבל לקריו ואי משום טבילה. הלא גם בארץ ישראל טובלין לתרומה. עכ"ל. ונראה דיש לתרץ קושיתם. דטעמא רבא איכא דדוקא לכהן קטן. דהנה לקמן בסוגיא איתא. רב נחמן. ורב עמרם. ורמי בר חמא. הוו קאזלי באורחא בארבי. א"ל טמא מהו שיטבול ויאכל תרומת חוצה לארץ. א"ל וכי הזאה יש לנו. פירוש כיון דבלא זה אין לנו הזאה בחו"ל. ממילא גם הערב שמש. לא בעי. וכן פירש רש"י. וכתבו התוס' שם בד"ה וכו' ולא היה נראה לנו דכשנטמאו במת היו מוזרים ומזים בא"י ואוכלים בטהרה. כי אין סברא לומר שתיקנו חז"ל לכהן שאין יכול לאוכלו אלא א"כ ילך ויזה בארץ ישראל. ומטומאת המת א"א להזהר דאע"ג דאפשר להזהר מחמת כהונתם. מטומאת חרב הרי הוא כחלל אי אפשר להזהר עכ"ל. והאי אי אפשר להזהר לאו דודאי היו טמאי מתים. רק דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא. כיון שא"א מטומאת מת. דא"א שלא יהיה שם מסמר או איזה מתכות שיהיה באהל המת. עיין תוספות דנזיר (דף כ"ד) שביארו זה. עכ"פ למדנו מדברי התוספות. דלהכי לא גזרו על טומאת מת רק על טומאה היוצאה עליו מגופו. משום דיש כאן ספק טומאה. ואי אפשר ללכת לא"י להזות. מוכח מזה דאם היה איזה תקנה. באמת היה אסור גם בטמא מת. והנה אנן קי"ל דספק טומאה ברה"י ספיקו טמא דגמרינן לה מסוטה. ואמנם זהו דוקא ביש בו דעת לישאל. אבל באין בו דעת לישאל. ספיקו טהור. כמבואר במשנה דטהרות פ"ג משנה ו'. חרש שוטה וקטן שנמצא במבוי הרי אלו בחזקת טהרה. וכל הפקח בחזקת טומאה. וא"כ חזינן דהיכי דליכא טומאה ודאית מטהרינן בקטן אף ברשות היחיד. וכ"ש ברשות הרבים. וא"כ הרי יש תקנה קלה כמו שהוא לתת לכהן קטן. דאיהו טהור ודאי מטומאה דאינה אלא ספק. ומטומאת מת ודאי הלא היו נזהרים. כדאיתא ביבמות פ' חרש אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים. וא"כ יוכלו לתתה לו דיאכלנו בטהרה. ומיושב קושית התוספות:

ודע דמדברי התוס' אלו קשה לי על החתם סופר שכתב בתשובותיו להוכיח דהבאת טומאה ע"י זוזים וגזוזטראות וחורים שיש בהם פתח טפח הוא דאורייתא. והוכיח זה ממה דכתב הראב"ד דכהנים שלנו טמאי מתים הם. ואיך משכחת לה אלא ודאי ע"י זוזים וגזוזטראות וחורים. וזה פלא דהרי הכי מבואר בתוספות דנזיר (דף כ"ד) לענין ור' חיים כהן שאל את ר"ת איזה בית אשר תבנו לי דא"א שלא יהא איזה מסמר או מתכות מאהל המת. וכיון דחרב הרי הוא כחלל. הרי הם מטמאים באהל המת. ולא על ידי זוזים וגזוזטראות וחורים. ואף שהתוספות שם כתבו דאין הכהנים מוזהרין על זה. משום דאין הכהן מגלח עליה. אבל ודאי דנטמאים ע"ז ועיי"ש ותראה שכן הוא. שוב ראיתי דאין להשיב את הארי לאחר מותו דדעת רבינו החתם סופר בהירה ונהירה. דהא איהו אליבא דהראב"ד ז"ל קאמר. והראב"ד פליג על התוספות וס"ל דחרב שנטמא במת או מסמר אין מטמא באהל והובאו דבריו בטור יו"ד סי' שע"א ס"ק ג' בדרכי משה. עיי"ש. ולדידיה ודאי מוכרח לומר דהבאת טומאה הוא ע"י זוזים. וגזוזטראות. וחורים ונכון בעז"ה. ותו לא מידי:

סימן כ.

בדין נשבע לבטל את העונה:

הנה ביו"ד סי' רל"ד סעיף ז'. האשה שבקשה מבעלה שלא לשמש עמה. ובעלה כעס עליה. ונשבע שלא ישמש עמה. וכיון שראתה שבעלה כעס עליה. ונשבע שלא ישמש עמה. מחתה בו. הרי מחלה לו שעבודה בזה. ומה שמיחתה בו. הוא שלא יכעוס עליה. ודין זה מקורו ממהרי"ו. ולע"ע בדין זה מש"ס כתובות (דף ס"א) המדיר את אשתו מתשמיש המטה. בית שמאי אומרים שתי שבתות. ובית הלל אומרים שבת אחת. וקאמר עלה בגמרא איכפל תנא לאשמועינן טייל. ופועל. פירש"י תנא דשמעתין לעיל. המדיר את אשתו בית הלל אומרים שבת אחת. אין לו לומר כן לא בספן ולא בפועל כו' שהרי עונתו כו' ובשביל שבת אחת יוליא. אין בכלל זה טייל ופועל שדרכו לשמש רק שבת אחת עכ"ל. אמר ליה אכולהו א..ו דומה מי שיש לו פת בסלו. למי שאין לו פת בסלו: פירוש דכיון שהדירה גרע דהא אין לה פת בסלה ופירוש רש"י דכיון דאינה מלפה לבעל קשה לה יותר. הרי חזינן דהיכי דאי אפשר לה לשמש עמה קשה לה יותר. וה"נ בנידון דמהרי"ו אף דבקשה מאתו שלא לשמש עמה. מ"מ כיון שנשבע קשה לה יותר דבלא השבועה. אימת שתרלה תבקשו לשמש עמה. אבל כיון שהדירה קשה לה. ותיהני מחאתה. ואף שיש לחלק בזה ע"פ דברי רש"י שם בד"ה אינו דומה מ"מ הדבר דחוק מאוד למעיין שם. וחד מן התלמידים העירני בזה דיש לחלק. דהתם בכתובות האשה תפלה בעונת טייל ופועל. והיא תפלה בעונה יותר קרובה. ורק שהוא ספן מוכרחת להתרלות בעונה ארוכה. אבל מ"מ מיקרי פת בסלו. שהרי בכל שעה מלפה שמא יבא בעלה תוך הזמן וישמש עמה. אבל הכא הרי מחלה עונתה לגמרי. ופקע שעבודה על בעלה. וחל הנדר. וזה נכון בסברא. ולא הבאתי זה אלא משום דיש לתרץ בזה דברי הגאון אאמו"ז"ל בספרו עמודי אור בחלק אבן העזר שהקשה. אמאי אמרינן דבעל שאמר הנאת תשמישי עליך אינה נאסרת משום דמשועבד לה. והקשה אאמו"ז"ל הרי עכ"פ ראוי לאוסרה שלא בשעת העונה. ואני בנו ותלמידו מוסיף עוד דלפי סברת הגאון אאמו"ז"ל דשלא בשעת העונה תהי' באמת אסורה. א"כ יחול הנדר גם אשעת העונה בכולל. כמו הנשבע שלא יאכל מלה שחל על ימות הפסח בכולל עם כל ימות השנה. וה"נ דכותה. וכה"ג אשכחן בכתובות לענין מעשי ידיה. רבי יוחנן בן נורי אומר יפר שמא תעדיף עליו יתר מן הראוי לו. ועל זה חל הנדר. ולפמ"ש יש ליישב. דאף דהתורה קלבה או חכמים קלבו עונה להאשה. מ"מ גם בתוך ימי העונה פת בסלה מיקרי. דהרי אם ירלו יוכלו לשמש בעונות קרובות יותר. דהעונה היא רק שלא לפחות. ובפרט לפי המבואר בשו"ע אבן העזר דאם האשה מרלית לבעל ומפייסה אותו לשמש עמה. אז גם זה בכלל העונה. אבל כשהדירה ונתיר לה שעת העונה אבדה זה שבנתיים אם היו מרולים. ולכך אין הנדר חל. ועדיין יש לחלק בין הפרקים דהתם בספן אף דעכשיו עונתה רחוקה. מ"מ שמא יבא תוך הזמן ותהיה עונתה קרובה. אבל הכא כיון דמדינא אינו משועבד לה רק בעונה האמורה בתורה. ורק אם היא מפייסתו גם זה בכלל העונה. אבל כ"ז שלא הדירה חל ע"ז הנדר. אכן זה אינו דהסברא נותנת להיפך. דהא עי"ז שנתנו כח להאשה שבעלה מוכרח לשמש עמה. כ"ז שתפייסנו. אם כן מטעם זה גם מלד הבעל יש מקום לנדרו להבעל שהרי היא יכולה לבטל נדרו בכל שעה ושעה ע"י הפיוס שגם זה הוא מחיובי עונה. וא"כ איך יחול נדרו ונכון בעז"ה. והנה על מה שכתבתי לענין אם מחלה האשה לבעלה שעבודה דמהני וכן מבואר באו"ח סי' ר"מ. וע"ז הרבה הרב הנ"ל להשיב דהוי כמו על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה דהוי מתנה על מה שכתוב בתורה ע"כ. ומלבד שדבריו נסתרים מן השו"ע הנ"ל הנה גם אין שום הבנה לדבריו דהבעל ודאי לא יוכל להתנות. אבל מחילתה מהני. וזה מפורש בש"ס כתובות פ' אע"פ התלמידים יולאים כו' ברשות כמה דבעי. ע"כ. הרי מפורש דיכולה למחול. וכן המהרי"ו כתב בהדיא דמהני מחילתה. וזה פשוט:

סימן כא.

בדין אילנות העומדים על הקברים באיזה אופן נאסרים:

עובדא אתי לידי. בהיות מכון שבתי בק"ק האזענפאטה. שהגבאים דביה"ק ליוו לתקן את הבית הקברות הישן. ולכך ליוו את השמשים לקוץ את השבכים [שקורין שטרויך] המפסיקים בין הקברות הישן. והחדש. והשמש עשה מדעתו וקלץ גם איזה אילנות גדולים. והוליך את העלים משם לביתו. הלכתי לביה"ק לראות מקום המעשה. וראיתי כי רוב האילנות היה מן העומדים שלא על הקברים. רק סמוך לקברים. והמועט היה ממה שעל הקברים. והאילנות נתערבו זה בזה. ולאשר בית הקברות סמוך לו בתי נכרים. על כן לא היה אפשר לשורפן במקומן כי הפאליליי"א לא יניחו זה בשום אופן. והנה מודעת דברי הש"ך ביו"ד הל' אבילות דהאילנות העומדים על הקברים אסורים. והוא מתוספות סוף מגילה ועיין שם שכתבו דלריך ליזהר גם מפירותיהם. ואף דמדין הש"ס סנהדרין פרק נגמר הדין דקרקע עולם אינו נאסר. והרי האילנות מחוברים המה. מ"מ האילנות אסורים דכן סתמו כל הפוסקים. ומ"מ דנתי דהכא האילנות האסורים בטלים ברוב האילנות של היתר. וכן מלאתי להגאון בעל בית מאיר בהגהותיו לאורח חיים הל' סוכה דפוס ק"ב. כרך קטן. שכתב דאילן

באילן

באילן. לא מיקרי לא דבר חשוב ולא דבר שבמנין. ועל דברי הגאון הנ"ל יש לסמוך, כמו שהעיד הגאון בעל חתם סופר עליו בתשובותיו. ועוד חידש שם שגם מבטל איסור לכתחלה אין בזה. ומיישב בזה קושית הר"ן ז"ל גבי סוכה שתחת האילן. והנה מודעת דעת התוספות. והטור פסק כן דקברים שלנו לא מיקרי קרקע עולם. כיון שממלאים העפר. והעפר הוי תלוש רק דהמחבר פסק כדעת הסוברים דמיקרי קרקע עולם. ולכאורה גם דעת התוספות סוף מגילה שהבאתי הוא כדעת הר"ר ישעיה שהרי אסרו את האילנות ואת הפירות שעליהם. והמעיין בשיטת הראשונים יראה דהא בהא תליא דאם הקברים אינם נאסרים גם האילנות והפירות אינם נאסרים. וכן להיפך. ומ"מ נראה לי לדון בדבר החדש. דאף אם נימא כדעת הר"ר ישעיה. דהעפר שמכסין בו הקברים נאסר. דמיקרי תלוש. מ"מ כיון דאנן קי"ל דשיעור יניקת אילן הוא ט"ז אמה. א"כ היניקה של האילן. הוא מאיסור ומהיתר. דהיינו מעפר שעל הקבר. ומסביב. והויא זה וזה גורם. ועיין מג"א הל' פסח גבי ארבא דטבעה בחיטתא שביאר זה. ועיין יו"ד הל' ע"ז שמבואר ביותר וכאן ג"כ הוי זה וזה גורם העפר שעל הקבר ושסביבותיו. ואי דתיקשי א"כ למה אסרוהו הפוסקים ותוספות דמגילה. דנראה דיניקת אילן ט"ז אמה הוא רק באילן גדול אינו יונק כ"כ. י"ל דס"ל להתוספות דהאילנות בעודן יונקות נאסרו שאז אינן יונקות רק כנגדן או מעט סביב. ואיך יחזרו להתירן? ברם זה לא מסתברא דנטיעה אינה יונקת רק כנגדה. וכדמות ראיה לזה. מהא דקי"ל במסכת ר"ה ובמועד קטן. עשר נטיעות המפוזרות בתוך בית סאה. חורשין כל בית סאה בשבילן לפני ר"ה. ואילנות גדולות שני בג' לבית סאה וזהו הלכה למשה מסיני. והשתא אם איתא דנטיעה אינה יונקת רק כנגדה. למה דוקא עשר? ודוחק לומר דהיא גופה קמשמע לן הלמ"מ ליתא. דכה"ג הקשו התוס' בעירובין בפ"ק בסוגיא דשיעורין חלילין ומחילין. וא"כ שמא הוי זה וזה גורם ושמא לא וזהו כנראה דעת המתירין. רק דלמעשה אין לסמוך על זה מאחר דהתוספות והשו"ע אוסרים. אך יש עוד סמך להתיר. ע"פ דעת הגרע"א שכתב בהגהותיו ליו"ד שם. ולולי דמספיקא הוי אמינא. דרק העפר שמכסין בו פני המת נאסר. והשאר הוא רק למילוי הקבר. ואי נימא כסברתו. א"כ נתחזק ההיתר שעוררנו למעלה. דדילמא נטיעה אינה יונקות רק כנגדה. וא"כ גם נטיעה יונקת מהעפר שעל הקבר וזה אינו נאסר לדעתו ז"ל. ומכל הלין טעמי התרתי ליקח את העלים ללורך ביהמ"ד. וכן מלאתי אח"כ לגאון דורנו הגאון בעל נחל יצחק זצ"ל שהתיר ג"כ מטעמים אחרים:

שוב התבוננתי דמה שהיה פשוט אצלי דדעת התוס' כהר"ר ישעיה. אינו מוכרח דלפ"מ דמבואר בש"ס דמגילה דאין מרעין בביה"ק בהמות. ומפרש התם טעמא משום כבוד המתים. א"כ יתכן כי דעת התוספות שכתבו שהאילנות מותרים מאחר שאינם עומדים על הקברים עצמם הוא ג"כ כהטור. רק שמ"מ האילנות אסורים מפני כבוד המתים. ולפ"ז נפל ההיתר שכתבתי מטעם זה וזה גורם כיון שהאיסור משום כבוד המתים. וזה שייך בכל גווני. אבל מ"מ האמת יורה דרכו דטעם איסור האילנות שעל הקברים הוא מפני כבוד המתים. דאלת"ה גם מה שחנן לקבר נאסר אחר שגם המה נטועים לכבוד המתים עכ"פ. ובכל אופן ההיתר שהאילנות נתבטלו ברוב ההיתר נשאר על מכונו:

ומ"מ נראה לי לדון בדבר החדש דאף שהרבה מן הפוסקים כתבו כמו שהבאנו בתחלת דברינו דהאילנות אסורים רק מפני כבוד המתים. עיין הדעות בטור. מ"מ היינו רק האילנות שגדלים מעצמם אבל האילנות שנוטעים מדעת על הקברים אף שאינם מלבה ממש. ולכבוד המתים עשוין אותן אסורים באיסור גמור משום דהוי הזמנה ומעשה כמבואר בסוגיא דפרק נגמר הדין. וכן מבואר שם דנפש שבנאו על הקבר נאסר והתם איננו מלבה. כמו שפירש"י שם. אמנם איזה מהפוסקים כתבו שם דהאי נפש הוא הקבר ממש עיין בטור יו"ד. ובפרט דלפי המבואר בטור או"ח בהלכות סוכה דנגות הלעירים ר"ל הכומרים של ע"ז. מותר ליקח מהם אתרוג למלוה. והגר"א ז"ל ביו"ד סי' קמ"ב העיר שם על הסתירה שבין פסק זה למאי דפסק המחבר גופיה ביו"ד בהלכות ע"ז להיפך ומסיק שם בביאורו דהמחלוקת הוא אם יש הקדש לע"ז. והכריע שם דהעיקר הוא דאין הקדש לע"ז. אפשר נמי דאין הקדש למתים. ואיצטלא דמילתא דפרסוהו אמיתנא דמבואר ~~בגיטין~~ ביבמות (דף סו) דקנאה מיתנא. התם הטעם משום דנגעו במת עצמו. ומיחלפא בתכריכי המת. וכמו שפירש"י שם בגיטין. אבל באילנות שעומדים על הקברים שאינם אלא לכבוד המתים. צ"ע אם יש הקדש למתים:

אמנם לכאורה הלא סוגיא מפורשת בפרק נגמר הדין מותר המתים למתים יעו"ש כל הסוגיא. התם מיירי בדברים שהם מותר המת עצמו. כגון גבי מעות לתכריכי המת. אבל הקדש דבר שהוא לנוי המת מבחוץ אפשר דמותר ואין ראיה מגולל שהוא לדעת ר"ת הוא המלבה שנותנין על הארון עיין תוס' סנהדרין (דף כ"ז) ד"ה משום הגולל, שהוא מטמא לפירושו שם. דהתם לענין טומאה. וראיה לזה מדברי הרשב"א ז"ל ביו"ד סי' שס"ד בדרכי משה. שכתב שמותר לישב על המלבה ויש להאריך בזה. אבל קצר המצע פה:

ודע דכמה שהערנו לעיל אם יש הקדש לע"ז. יש לבאר הרבה. דביו"ד סי' קמ"ב מסיק רבינו הטור דהאילנות הנטועים לפני ע"ז אסורים. דלא גרע מנוי ע"ז. וכן מבואר בשו"ע שם ובאו"ח הל' לולב פסק המחבר דנגות הלעירים ר"ל כומרים לע"ז מותר ליטול מהם לולב למלוה. והגרע"א כבר העיר ע"ז כדרכו בקודש. והגר"א ז"ל הכריע כשיטת האו"ח דמותר מטעם דאין הקדש לע"ז. וסבור הייתי לתרץ

דלא

דלא איקשי שני הפסקים של הטור אהדדי. דגבי לולב איירי שהנכרי קצץ את הלולב עבור הישראל. א"כ כבר ביטל הנכרי את הע"ז. וכמבואר בע"ז (דף מ"ט) כיצד מבטלה לע"ז קרסם או זרד או נטל ממנה עלה הרי זה בטילה. פירוש שחתך ממנה עלים רכים ה"ז ביטול. וכן כתבו התוס' בהדיא ביבמות (דף ק"ד) דבקציצת לולב מן האשרה נתבטלה. רק דהתוס' שם איירי לענין הלולב עצמו. אבל לא לענין האילן. ואפשר לפרש דבריהם דהאילן עצמו לא נתבטל. אבל מדברי הש"ס שם משמע דהאשרה עצמה נתבטלה בזה. וכן פירש רש"י שם כיצד מבטלה לאשירה. אבל אינו מספיק זה התירוץ. דהתינח אם הישראל אינו קוצץ בעצמו. אבל אם הישראל קוצצה. הא אין ישראל מבטל ע"ז. והנה הרמ"א שם כתב וז"ל ואפילו האילן נטוע לפני ע"ז. כ"ז שאין עובדין לאילן. והט"ז כתב ע"ז. ונראה לי דאפילו עובדין לאילן אינו אסור אלא בפירות שישנו באותה שעה. אבל מה שגדל אח"כ לא גרע מהעושה ציצית מפשתן נטוע שכשר שאין לך שינוי גדול מזה עכ"ל. ואין הדמיון של הט"ז עולה יפה. דהתם גבי המשתחוה לפשתן נטוע להכי כשר לציצית מפני שהוא מחובר ומחובר אינו נאסר כדאיתא בע"ז (דף מ"ה). אבל הכא איירי בודאי באילן שנטעו מתחלה לשם ע"ז דאל"ה פשיטא דמותר. דהא אנן קי"ל דאילן שנטעו ולבסוף עבדו דמותר (שם מ"ה) וא"כ כל הלולבים אפילו הגדלים לאחר שעבדוהו אסורים. ואפשר שכוונת הט"ז שהאילן לא נטעו מתחלה לכך. והוי כי ההוא דמבואר בטור יורה דעה סי' קמ"ה וז"ל ואילנות שלא נטעו לשם ע"ז מותרין. ומ"מ אף על פי שלא נאסר גוף האילן כשמשתחוים לו. מ"מ השריגים והעלין והפירות היוצאים מהם. אסורים בהנאה כ"ז שהוא נעבד. והב"י שם בד"ה ומאי שנא ביאר בפירוש. כ"ז שהוא נעבד הפירות היוצאים ממנו אחר שנעבד אסורים בהנאה. וכ"כ הרמב"ם ז"ל עכ"ל. הרי בהדיא דלא כהט"ז. ולסברא הקודמת שכתבתי שבקציצת הלולב מן האילן נתבטל הלולב והאילן. יש לכאורה להביא ראיה לזה מסוגיא דע"ז (דף מ"ה) איזהו אשירה כל שיש תחתי' עבודה. ושם בש"ס איזהו אשירה סתם אמר רבי כל שכומרים יושבים תחתיה. ואין טועמין מפירותיה. ושמואל אמר אפילו אמרו הני תמרי לבי נצרפא אסור דרמו ביה שיכרא ושתי ליה ביום אידם. הרי שהאשירה לא נתבטלה במה שאוכלי' הכומרים פירותיה. אבל אין זה כלום. דהתם בפירות איירי ובתלישת הפירות ודאי דלא נתבטל האילן. ולכך לא חשיב במתניתין דכיצד מבטלה לאשירה. אלא נטל ממנה עלה ולא פירות. סוף דבר לא מקום שיהי' בכדי ליישב הסתירות שני הדעות באו"ח ויו"ד. אך למדנו מזה. דגם בדין של האילנות שאצל הקברים יש ספק אי יש הקדש למתים או לא. וממילא יש עוד צד להקל בזה:

תם חלק יורה דעה:

חלק חושן המשפט.

סימן כב.

בדין אי בעינן טונה לעדות:

הנה בחושן המשפט סי' ל"ו וכן הרמב"ם והטור פסקו. דלא בעינן כוונה לעדות. ואף מי שלא נתכוון בשעת ראיית העדות להעיד כשר. אמנם בתוספות ישנים בכריתות (דף י"ב). אהא דאמר אביי שם אמרו לו שנים. יודע אתה בעדות פלוני. והוא אומר לא ידעתי פטור. ר"ל מקרבן שבועת העדות. מגו דאי בעי אמר לא נתכוונתי בעדות. וכתבו שם התוספות ישנים. מכאן אמר רבי וכן דן הלכה למעשה. שהעדים שראו הדבר בשעת מעשה ולא נתכוונו להעיד. ולא הובאו שם לשם עדות. אין בעדותן כלום אם לא נתכוונו להעיד עכ"ל. ורמז לזה הגר"א ז"ל כדרכו בקודש בהל' עדות שם. ובספר שער משפט נשא ונתן בזה. וכן כל האחרונים נשאו בזה דלא אשתמיט בשום דוכתא שיהא צריך כוונה לעדות. ולא העלו דבר ברור. והדבר צ"ע שהרי הוא סוגיא מפורשת בש"ס. ואיך דחאוהו הפוסקים מהלכה? ונראה ליישב דהשמטת הפוסקים יש להם על מה שיסמוכו. ונקדים משנה נדרים (דף כ') סתם נדרים להחמיר ופירושן להקל. כיצד? נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים. הרי עצמי קרבן ואמר לא נדרתי אלא בעצם שהנחתי להיות נודר בו. על כולן אין נשאלין עליהם. ופירוש רש"י אין צריך שאלה. דודאי מותר כיון דאיהו אמרו דעל דעת כן נדרו עכ"ל. הרי למדנו דאיסורא דעביד איניש על נפשיה. יש בידו לפרשו. כפי שאומר כוונתו. וכן כתב הר"ן ז"ל בנדרים (דף י"ח) וז"ל. נדר בחרם כו' רבותא אשמעינן. דאע"פ שהוא תולה נדרו במשמעות הלשון שהוא זר. כ"כ בחרמו של ים, אפ"ה מהני. וכן כתב הרא"ש בסוגיא דנדרי הבאי וז"ל. כי הא משתבע אדעתא דידן קא משתבע, ולא מהימנינן ליה בדבר משונה כזה. ואף ע"ג דגבי חרמו של ים. ובקרבנות של מלכים. מהימנינן ליה בכה"ג אין זה משונה כל כך עכ"ל. ומדבריהם למדנו שיכול האדם לפרש לשון שבועתו בדבר שאינו משונה כל כך. ואמנם

בשבועה שבית דין משביעין אותו כגון מודה במקצת וכדומה. נראה פשוט דאין יכול לטעון כוונתי היה בדבר משונה. אף שאין זר. דהא משביעין אותו על דעת בית דין. ולפ"ז ילא לנו דין חדש. דהמשביע את חבירו אם אינו יודע לו עדות. והלה קיבל שבועתו דאז אין כאן בית דין שישבע על דעתיהם יוכל לפרש לשון שבועתו שכוונתו בדבר אחר רק שלא יהיה משונה וזר. ומעתה אומר אני דהא דקאמר בש"ס לא נתכוונתי בעדות דקאמר אי ס"ד דכוונת הש"ס על ראית העדות וכוונה להעיד הוה ליה למימר לא נתכוונתי לעדות ר"ל להגיד העדות בשעת ראיתי את הדבר. על כן נראה דהאי לא נתכוונתי בעדות דקאמר ר"ל בשעה שאמרתי לך איני יודע לך עדות היה כוונתי רק על העדות והחוקים והמשפטים. וזהו שבועה שאינו יודע בעדות. וכיון דלגבי נפשיה מהימן שיכול לפרש לשון שבועתו בזה הלשון ויהיה פטור מקרבן שבועה. ה"נ יש לו מיגו ומלי פטר נפשיה מקרבן שבועה. טיי"ש דהלשון של הסוגיא מתפרשת שפיר מאוד ע"ד שכתבנו:

ב) **עוד** הביאו האחרונים ראיה. דלא בעינן כוונה לעדות. והיא הגאון בעל טורי אבן. וראיתו לכאורה מוכרחת היא. דלא בעינן כוונה לעדות. מש"ס ר"ה (דף כ"ז) לענין קידוש החודש. אמר אביי ראינוהו ושוב לא ראינוהו ר"ל שהעדים אמרו ראינו רגע את הלבנה. ושוב לא ראינוהו. אין מעידין עליו. ומסיק דהכי קאמר ראינוהו מאליו. ושוב חזרנו לראותו מדעתנו ולא ראינוהו עוד אין מעידין עליו. מאי טעמא אימור כוביתא דעובא בעלמא הוא דחזו. ר"ל עב קטנה ונדמה לנו שהוא הלבנה. ואם איתא דבעינן כוונה לעדות למה ליה להש"ס למימר דאימר כוביתא דעובא בעלמא הוא דחזו. תיפוק ליה דפעם ראשון שראוהו לא היה כוונה לעדות שהרי ראוהו מאליו עכ"ל הטורי אבן'. ולכאורה ראיתו מוכרחת. ונראה לתרץ על פי מה שנדקדק מפירש"י ז"ל שכתב וז"ל. ושבנו לראותו מדעתנו כדי להעיד עליו עכ"ל. למה דקדק לומר „כדי להעיד עליו" אמנם כישוב דברי רש"י ז"ל נראה בשנקדים ש"ס נדרים (דף כ"ז) דאיתא התם מי שיש לו חולה בתוך ביתו ואמרו לו מת אביו יקרע. ונתעלף. ואח"כ מת לא ילא. ואמר רבי יהושע בן לוי לא שנו אלא אחר כדי דבור. אבל תוך כדי דבור ילא. ע"כ הכי למדנו מכאן דכיון דתוך כדי דבור כדבור דמי. אפילו אם המעשה היה אחר שעשה את הנלרך לעשות קודם המלוה. רק שהיה תוך כדי דבור ילא. כגון שהקריעה שהיתה לריכה להיות אחר המיתה והיתה קודם המיתה תוך כדי דבור. ילא ידי קריעה. וכן הוא במסכת ב"ק בסוגיא דמיפך והזמה. לענין העדאה והזמה. דגניבה וטביחה עיש"ה. והגאון אאמו"ז ז"ל הביא בספרו היקר בסי' א' לחלק חוה"מ. בשם הר"ן. דטעמא דמילתא. דכל מה שאדם עושה לא בגמר דעתו הוא עושה. רק דעתו שיהי' גמר דבורו ועשיתו אחר כדי דבור. והנה הגאון אאמו"ז ז"ל נסתפק שם דלפ"ז אם נתחרש העד. או בעל המעשה. תוך כדי דבור. אם מועיל העדות או. כיון שלדעתו ז"ל. לא נגמרה העדות רק אחר כדי דבור. ולי בנו ותלמידו נראה לפשוט ספיקו מסוגיא דגיטין (דף ע') דאיתא שם המביא גט ואינו יכול לומר בפני נכתב ובפני נחתם כו'. ופריך הש"ס מאי אינו יכול לומר. אמר רב יהודא הבמ"ע שנתנו לה כשהוא פקח. ולא הספיק לומר בפני נכתב ובפני נחתם עד שנתחרש. והאי עד שנתחרש פירושו שנתחרש תוך כדי דבור להנתינה של הגט. דאי אח"כ. אפילו לא נתחרש אין מועיל אמירתו כמ"ש התוספות (דף ה') בגיטין בד"ה יעלנו ואם איתא דאם נתחרש העד תוך כדי דיבור. שוב אין מועלת עדותו. למה להש"ס לומר דלא הספיק לומר עד שנתחרש. הא אפילו הספיק לומר בפני נכתב ובפני נחתם נמי אין מועיל עדותו כיון שנתחרש בתוך כדי דבור. אלא ודאי דכה"ג מועיל עדותו. ואי דתיקשי באמת טעמא מאי? לא קשה! דטעמא רבה איכא. דבסנהדרין אמרינן אחד מן הסנהדרין שזכה ומת רואין אותו כאלו הוא חי ועומד במקומו ומצרפין את דעתו. מאי קמ"ל. דלא אמרינן אילו הוה קמן הוה הדר ביה. אלמא דמחזקינן אף דאילו נשתנה דעתו אלו היה חי. מ"מ עכשיו דמת אמרינן דודאי לא היה משתנה דעתו. וה"נ אמרינן ודאי דאלו היה פקח לא היה משנה את דעתו. ודוקא אם חזר בפירוש תוך כדי דבור אמרינן דנתבטלה עדותו. אבל כ"ז שלא חזר לית לן בה. והדברים נכונים מאוד בעזה"י. ומעתה תתישב לנו הגמרא דר"ה כמין חומר דאפילו אם נימא דבעינן כוונה לעדות. אם היתה הכוונה תוך כדי דבור אח"כ מהני. ולפ"ז הכי פירושו ראינוהו שלא מדעתנו. פירוש בלא כוונה ושוב חזרנו לראותו מדעתנו יזקו שפירש"י כדי להעיד וא"כ בע"כ היה כדי להעיד עליו. ולכך לולי דאימור כוביתא דעובא הוי שפיר היה כאן כוונה. אבל מטעם כוביתא דעובא הרי בעיקר ראיית הלבנה. ודוק היטיב:

ג) **עוד** הביאו האחרונים ראיה דלא בעינן כוונה לעדות. מפרק חזקת הבתים. דאיתא שם דעדות שהיתה תחלתה בפסול וסופו בכשרות פסול כד"נ דהיינו שהיה קרוב בשעת ראיית העדות. ואח"כ נתרחק. ואם איתא דבעינן כוונה לעדות. תיפוק ליה דכאן בודאי לא נתכוון לעדות שהרי היה קרוב אז. אך באמת אין מכאן ראיה. דנ"מ אם היה העדות נוגע לשנים האחד קרוב והשני רחוק דהשתא הרי יתכן להיות לו כוונה. בשביל האינו קרוב. ולכך פסול מטעם תחילתו בפסול דוקא. ומשכחת לה כגון שזרק אחד חץ ופלע לשנים אחד קרוב ואחד רחוק ומתו שניהם. דהוי ליה כוונה להעיד על ההורג בשביל השני. ודוק:

ד) **וסבור** הייתי לומר ולהשוות המחלוקת. דהא דבעינן כוונה הוא רק בעדות קרקע אבל לא בעדות מטלטלים. וטעמא רבא איכא בזה דהא בעדות קרקע החמירו חז"ל. דעדות פחות מבן כ' לא מהני [חושן משפט הלכות עדות]. והנה התוס'

התוס' ס"ל דהיינו דוקא בעדות שימת קרקע. ומשום דפחות מבן כ' מיקרבא דעתיה לגבי זוזי. אבל לעדות קרקע בעלמא מהני. והש"ך הכריע כהתוס'. אבל הרבה מהראשונים כתבו דהיינו בכל עדות קרקע. ובאמת טעמא רבה איכא לחלק בין עדות קרקע למטלטלים. משום דקי"ל קרקע אינה נגזלת לעולם. עיין תוס' סוכה גבי אוונכרו. ואם כן אם העדים לא יכוונו בעדותן הרי תשאר הגזלה קיימת לעולם. ולכך פסלו עדות פחות מבן כ' אבל במטלטלי אחר שיבואו לידי הזוכה ע"פ עדים וע"פ בית דין אף אם העדים לא כוונו בעדותן מ"מ יקנה התובע. מדין שור הנסקל שהוזמו עדיו. כריתות (דף כ"ד). וסברא כעין זו כתבו התוס' בריש כתובות דאף דלזנות לא חיישינן מ"מ שלא תשב עמו באיסור כל ימיו חששו חז"ל. וגם בהך סברא יש ליישב קושית הטורי אבן דכיון דהאי עדות דקידוש החודש לא מהני רק לחודש אחד. שהרי בחודש השני ישובו לקדשה ע"פ עדים אחרים. א"כ לא בעינן כוונה לזה. ברם ע"ז יש לפקפק. דהתינח בשאר חדשים אבל ניסן ותשרי שכל גופי מועדות תלויין בהם ודאי דאין סברא לומר כן.. אמנם מ"מ יש ראיה ברורה דגם בכה"ג ר"ל בעדות קרקע מהני עדות בלא כוונה. מסוגיא דבבא בתרא ריש פרק חזקת הבתים תנן חזקת הבתים והבורות והשיחין והמערות. וקא אמר הש"ס התם והא בתים דביממא ידעי ובליליא לא ידעי. פירוש אלמא דעדות חזקה אין צריך ימים ולילות רק ימים לחוד. ומשני מאן מסהיד אבתים שבבי שבבי ידעי בין ביממא ובין בליליא. והתם השכנים בשעה שדרו בהבית לא ידעו שימלא אח"כ מערער על הבתים. ושילטרכו אח"כ להעיד שדרו בו ביום ובלילה. וא"כ הרי לא היה כוונה לעדות. ואפ"ה מהני עדותן ודו"ק :

ה) **ודע** דבסוגיא דכריתות (דף כ"ד). גבי שור הנסקל שהוזמו עדיו דכל המחזיק בו זכה. וטעמא דבעלים נתיאשו מטעה שבאו עדים הראשונים. וכתב הסמ"ע משפט בחו"מ סי' כ' אודות מי שתבע לחבירו ע"פ עדים. והשיב הנתבע איני יודע והזקיקוהו לשלם. ואח"כ הוזמו העדים. ופסק דאין צריך להחזיר דכיון ששילם ע"פ בית דין כבר נתיאשו בעליו. והשני זכה מטעם יאוש. וראיתו מסוגיא דכריתות הנ"ל והנה דקדק לומר שהנתבע טוען איני יודע. דאי טעין ברי שאיני חייב לך הרי הוא יודע בעצמו שאינו חייב ולא נתיאש. אמנם נראה לכאורה דדינו אין לו קיום. דהא גבי שור הנסקל לאו הפקר הוא אלא יאוש. ויאוש חלוק מדין הפקר דיאוש אי אתי ליד הזוכה קודם יאוש אינו מועיל כדאיתא בסוגיא דאלו מציאות (דף) והפקר מהני אפילו אם הוא קודם ההפקר ביד הזוכה. וא"כ בנידון דידן שעיקר יאוש של הנתבע הוא משום טענת התובע ע"פ העד והוא גרם לו היאוש הוי ממש כמו באיסורא אתא לידיה שע"י טענת התובע ע"פ העד נתיאש והוא בעצמו ע"י טענתו גרם שיוציאו ב"ד ממנו הממון ויתנהו לזה. משא"כ גבי שור הנסקל שהוזמו עדיו שאין שם תובע. רק דבית דין פסקו דינו של השור לסקילה. ומכח זה נתיאש בעל השור. שפיר זכה בו הזוכה. והדברים מסתברים :

ו) **ואמנם** העומד לנגדי היא סוגיא אחת בב"מ (דף י"ב). דאיתא התם השוכר את הפועל כו' ילקט בנו אחריו. ומסיק מ"ט עשאוהו כמו שהלכו בו נמושות. מ"ט עניים גופייהו מיאשי דעתייהו. סברי בריה דהיאך מלקטי ליה. אלמא דאף בכה"ג דהעניים הלוקטים סוברים שבנו ילקטנו. לכך מתיאשים. והוי ממש כמו בעובדא דהסמ"ע משפט. מ"מ היאוש מהני. ויש לחלק דהתם לאו יאוש הוא רק סילוק והפקר דהא עדיין לא זכו העניים בלקט. והוי כמו נחלה הבאה לו לאדם ממקום אחר דאדם מתנה עליה שלא ירשנה. [ב"ב (דף מ"ט) ובכמה דוכתי] ואף דהרשב"ם פירש שם דהיינו רק בנחלה דרבנן אבל לקט הרי הוא של עניים מדין תורה. מ"מ כיון דכל אחד מן העניים לא ברירא ליה שיבא לחלקו לכך מהני הפקר כהאי. ומדוקדק לשון הש"ס דקאמר עשאוהו כמי שהלכו בו נמושות. ולאו יאוש ממש הוי רק סילוק והפקר. ודו"ק:

ז) **וסבור** הייתי לומר דיש להביא ראיה מסוגיא דסנהדרין (דף פ"ז) דאיתא התם דזקן ממרא אינו חייב עד שיורה בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. ומפרש התם בין דין לדין. בין דיני ממונות לדיני נפשות. וקא מיפלגי בדשמואל דאמר שמואל שנים שדנו דיניהם דין. אלא שנקראו בית דין חצוף. ורבי אבהו אמר לדברי הכל אין דיניהם דין. ופירש"י וכיון דאפיקו בי תרי ממונא בדינא דידהו. והלך זה וקידש אשה באותו ממון לשמואל מקודשת. לרבי אבהו אינה מקודשת. והוי קידשה בגזל. והרי הך סוגיא ודאי מיירי דטעה בשיקול הדעת. דאי לא טעו כלל. מאי גזל איכא ? ואי דטעו בדבר משנה הרי קי"ל טעה בדבר משנה חוזר והשתא אי נימא דמ"מ קנה המחזיק מטעם יאוש. מאי קידשה בגזל איכא הכא הרי קנהו ביאוש. אלא ודאי דבכה"ג לאו יאוש הוא כיון שהתובע גרם את היאוש. אמנם יש לדחות דאפשר דהכא מיירי דהנתבע עומד וצוח שלא כדין לקחו ממנו את הממון. דהשתא לא נתיאש. וכמו שכתב שם הסמ"ע משפט בעצמו. ויש לתת תבלין לדברנו דהא ע"כ מיירי שדנוהו בכפיה. דאי בקבלוהו לבי"ד עליהם ודאי דגם שנים יכולים לדון כמבואר בחו"מ סי' ג'. וזהו מה שרצינו לבאר בזה :

סימן כג.

בדין אלו נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן, ומה שיש לחדש בזה :

א) **במשנה** כתובות פ"ב תנן אלו נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן כו' ומסיק שם דבמילתא דרבנן כגון קיום שטרות. או תחומין. וכדומה הימנוהו רבנן בדרבנן. והקשה הגאון בעל נתל

נחל יצחק זצללה"ה בספרו נחל יצחק דלפ"ז תיקשי מתניתין דמגלה (דף י"ט) הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ורבי יהודה מכשיר בקטן. אמר רבי יהודה קטן הייתי וקראתיה למעלה מר"ג וזקנים בלוד. אמרו לו קטן היה ואין מביאין ראיה מן הקטן. ואמאי הא מקרא מגילה הוא דרבנן. ובדרבנן קטן נאמן והקושיא היא חמורה. והנראה לתרץ דבאמת טעמא בעי. אמאי נאמן הקטן להעיד בגודלו על מה שראה בקוטנו. הא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון. אמנם יש להסביר דבאמת בעדות תרתי בעי. שעת ראיית העדות. ושעת הגדת העדות ובשניהם צריך שיהי' בגדלות תרווייהו. אמנם בדרבנן אמרו חז"ל דלא איכפת לן על שעת ראיית העדות. כיון דבשעת הגדת העדות הוא גדול לפנינו. שוב אין אנו חוקרין על שעת ראיית העדות. אך כל זה אם אנו מוכרחין לצרף אל הגדתו שבע"כ היה קטן בשעת ראיית העדות. וא"כ גבי קריאת המגילה אם נקבל עדות שקראו את המגילה ע"י קטן מוכרחים אנו לצרף שהיה רבי יהודה קטן בשעת קריאתו ובכה"ג פסולה ראיית הקטן. וכעין סברא זו כתב הרא"ש ביבמות בפרק הבא על יבמתו בסוגיא דלדברך עכו"ם אתה ואין עדות לעכו"ם. דכיון שהעדות מוכח רק מזה שהוא עכו"ם ומכח זה בניו פסולים שוב אין עדות לעכו"ם:

ב) **ובסברא** כזו יש ליישב קושית התוס' בכתובות (דף ט"ז) דאיתא התם רוב הנישאות בתולות יש לה קול וזו הואיל ואין לה קול איתרע לה רובא. והקשו התוס' בד"ה וזו מהא דתנן אלו נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן. זכורנו בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע מ"ט רוב נשים בתולות נישאות. וגלויי מילתא בעלמא הוא. והשתא היכי מיירי אי יש לה קול למה צריך שוב עדים נזיל בתר רובא. ואי אין לה קול אם כן איתרע לה רובא. ונצריך ב' עדים כשרים. ונראה דיש ליישב קושיתם בשנקדים קושית הפני יהושע כדי לתרץ תירוץ מרווח. דהנה התוספות תירצו בדוחק דגבי קליות שהוא דבר קל לא שייך לומר איתנוסי הוא דאיתנוסי וזהו דוחק. ואמנם הפני יהושע הקשה שם בסוגיא על דברי התוס' בד"ה איתנוסי שכתבו שם וז"ל ונראה דמיירי דאי בעיא אמרה אין בידי כלום. דאל"ה לא מהימנא. וכתבו עוד דלפ"ז למאי דקאמר לקמן ארמלתא לית לה כיסני' פירוש חילוק קליות תיקשי דילמא תפסה ותטעון שבאמת חילקו בנשואתה קליות ומה שלא יצא הקול הוא משום דהוא דבר קל ע"כ קושיתו. ונראה דיש ליישב ב' הקושיות ע"פ סוגית הש"ס לקמן (דף כ') אמר רב חסדא ש"מ האי סהדותא עד שיתין שנין מדכר טפי לא מדכר ולא היא התם משום דלא רמיא עליה. אבל היכי דרמיא עליה אפילו טובא כמי עכ"ל הש"ס. הרי לפנינו דיש חילוק דמילתא דרמיא מידכר לעולם. אבל מילתא דלא רמיא נשכח ברבות הזמן. והנה מבואר הוא למעיין דהאי סימן דיצתה בהינומא וראשה פרוע לא עשו מעיקרא לסימן. רק דרינא קאמר דהבתולות היה ראשן פרוע דלכן הותר זה. וממילא הוי סימן דבתולות נישאות. אבל אינך סימני כגון דרדוני מישחא וחילוק קליות עשו בפירוש לסימן שידעו הכל שהיתה בתולה. והשתא ניחא דהינומא וראשה פרוע שלא עשו לסימן. וא"כ הויא סהדותא דלא רמיא עליה ולא מדכר לזמן רחוק וא"כ כיון דמעיד בגודלו מה שראה בקוטנו הרי לפעמים יעברו ס' שנים בין קטנות לגדלות ולכך אין ראיה מזה שלא יצא הקול שלא יצתה בהינומא. שהרי שיעור שיתין שנין הוא השיעור היותר גדול דטפי לא מדכר. אבל לפעמים נשכח גם מקודם. אבל דרדוני משחא וחילוק קליות שזה עשו בפירוש לסימן מדכר תמיד. וא"כ מיושב קושית התוס' דבהינומא באמת תטעון שילא קול רק שנשתכח ברבות הזמן כיון שלא עשו זאת לסימן ולכך הקטן נאמן בזה. אבל בקושית הפני יהושע גבי חילוק קליות דהוא עשוי מעיקרא לסימן שנשאת בתולה והויא סהדותא דמידכר התם ודאי לא מהימנא אפילו בתפסה דקול כזה אינו משתכח לעולם. והש"ס דקאמר וזו הואיל ואין לה קול איתרע לה רובא. היינו קול דיצתה בהינומא דאינה סהדותא גמורה. ולכך קאמר רק דאיתרע לה רובא ודו"ק:

ג) **ובדרך** אגב ראיתי להביא כאן סנסן קטן מחידושי. לתרץ קושית התוס' בר"ה (דף ס"ג) דאיתא התם למימרא דאחסר עבדינן פירוש משואות ואמלא לא עבדינן. אמר רבי זירא גזירה משום ר"ח חסר שחל להיות בשבת. דאי אמרת נעביד אמלא אתי למטעי. אמרי האי מלא היא והאי דלא עביד מאתמול משום דלא אפשר או דילמא מלא הוא ובזמנו עבדוהו ופריך וליעביד בין אמלא בין אחסר. וכי מיקלע ר"ח חסר בשבת לא ליעביד כלל וכיון דלא עבדינן מולאי שבת ועבדינן אמלא אמרי האי חסר היא ומשני אפילו הכי אתי למטעי אמרי האי מלא היא והאי דלא עביד מאתמול איתנוסי הוא דאיתנוסי. ופירש רש"י בד"ה איתנוסי בשכרות של משתה השבת. והדבר קשה להבין דאיך יתכן שבית דין ישכחו את המוטל עליהם לעשות לצורך כל ישראל מפני שכרות משתה השבת. ומה ענין משתה השבת למולאי שבת. עוד הקשו התוס' שם. וא"ת והשתא נמי כי לא עביד אמלא כלל כי מיחל ר"ח מלא בשבת יאמרו האי חסר הוא והאי דלא עביד מאתמול איתנוסי הוא דאיתנוסי ותירצו בדוחק. ונראה לתרץ דהמג"א הביא בה' ר"ח בשם המהרי"ל דאם חל ר"ח בשבת דאז אין ניכרת סעודת ר"ח. אז יש להמשיך סעודת השבת במול"ש שבזה יהיה ניכר שהיא לשם ר"ח. והשתא מיושב תירוץ הש"ס דאיתנוסי הוא דאיתנוסי בשכרות של משתה השבת שהרי גם הבית דין הוצרכו להמשיך סעודתן בלילה של מולאי שבת. ובזה יטעו העולם דלכך לא עשו משואות. והשתא מיושבת גם קושית התוס' דכיון דלפי קושיתם יסברו דחסר הוא א"כ הרי ר"ח בערב שבת. ושוב לא ימשכו את סעודת שבת בערב שבת ואיך יטעו לומר איתנוסי הוא דאיתנוסי. ודו"ק כי נכון הוא:

כדין

סימן כד.

בדין המלוה את חבירו לעשר שנים אם שביעית משמטתו, ומה שיש לחדש בזה:

תשובה לרב אחד בק"ק מירא.

מכתבו הגיעני. והנה אשר כתב לתרץ קושית הקלה"ח שהקשה למה קאמר הש"ס במכות פ"ק דלהכי המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו. משום דהשתא בשביעית שהוא בתוך העשר שנים לא קרינן ביה לא יגוש. תיפוק ליה דהרי התחייב א"ע לשלם אחר עשר שנים והוי כמו מתנה ע"מ שלא תשמיטנו שביעית דמהני כמבואר שם דמהני ע"כ קושיתו. ומעכ"ת תירץ בדרך חידוד והדברים ראוים למי שאמרם. והנה בתחלה מוכרחין אנו לומר דקושית הקה"ח הוא רק למ"ד דבממון לא בעינן תנאי כפול. אבל לשיטת הבוררים דבממון נמי בעינן תנאי כפול עיין קדושין בסוגיא דאם יעברו וכתום. אין מקום לקושיתו דהא הכא בתנאי ההלואה לשלם לעשר שנים ליכא תנאי כפול. שיועיל התנאי להפקיע הפקרא דשביעית. ואפשר דהקה"ח לא נקט זה רק בדרך דמיון בעלמא. וראיתי לגאון דורנו בעל נחל יצחק זצ"ל. שכתב לתרץ קושית הקלה"ח כפשוטו דאין ראיה ממה שהתחייב לשלם לעשר שנים דאפשר דכוונתו אם יעשה פרוזבול. אבל בלא פרוזבול לא ישלם ולכך אצטריך לטעמא דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש. והנה בהשקפה הראשונה יפלא איך לא עלה על דעת בעל קצות החושן זה התירוץ הפשוט. ונראה לתרץ דדברי הקלה"ח ז"ל קיימים ומסתברים ומתחלה נימא דהא דקי"ל המוסר שטרותיו לבי"ד אינו משמט. וכן פרוזבול דאינו משמט הוא משום דביד ב"ד לכוף את הלוה לשלם. ולא יגוש קאי רק אמלוה ולא על בית דין וכן משמע מלשון רש"י שם במכות עיי"ש שביאר דפרוזבול מטעם זה רק מדרבנן אינו משמט ומוסר שטרותיו לבי"ד. ר"ל שמוסר את השטרות בעצמם ליד בית דין מדאורייתא אינו משמט ומלוה על המשכון אינו משמט הוא מקרא ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך פרט לזה שיש לאחיך בידיך והכי דייק לשון רש"י גיטין (דף לז) עיי"ש. והשתא תיקשי התינח אם הגיע הזמ"פ. אבל אם עדיין לא הגיע הזמן איך מהני פרוזבול הא גם להבית דין אין כח לגבות אז את החוב. והרי ש"ס מפורש מכות (דף ג') דאפילו בכה"ג מהני ומבואר שם דאף במלוה לעשר שנים ושביעית בתוך הזמן מ"מ פרוזבול מהני. ונראה לתרץ זה בשנקדים מה שכתב הרא"ש ב"ק פרק א' סימן ה' וז"ל וכן ראובן שיש לו שטר על שמעון ולא הגיע זמנו עדיין ובא בתוך הזמן וטען כזאת. ר"ל שהלוה מבריח את נכסיו ולא יהיה למלוה ממה לגבות את חובו וכן שהלוה מפסיד את הנכסים הכל לפי הענין. אם רואה הדיין אמתלא לדברי התובע כו' מלוה על הדיין לעכב ממון הנתבע **עד שיברר התובע תביעתו** עכ"ל. והשתא נימא גם מה שדקדקנו כיון דשביעית אפקעתא דמלכא הוא. ויופסד החוב של המלוה לגמרי בשביעית והחוב הוא ברור רק דעומד להפסד מכח שביעית. ולכך ביד בית דין הוא כגבוי גם קודם הזמן. וזה ודאי לא דמי למ"ש המהרש"ל ביש"ש ב"ק שם דאם המלוה מתמוטט מיום ליום אין כח ביד הבית דין לעכב את החוב. דהתם אין החוב עומד להפסד בודאי דשמא עד הזמן ישיב המלוה לתוקפו ולאיתנו. אבל גבי שביעית הרי בודאי יפסד החוב ולכך מהני פרוזבול. דהבית דין יש להם זה הזכות לעכב החוב גם קודם הזמן ומעתה נסתרו דברי הנחל יצחק שכתב דילמא לא התחייב לשלם רק אם יעשה פרוזבול הא כל עיקר פרוזבול דמהני הוא רק אם החוב עומד להפסד. אבל כיון שגם בלא זה מדין תנאי והתחייבות יצטרך לשלם הרי אין החוב עומד להפסד. וא"כ כוונת הקלה"ח היא כך דמאי אצטריך קרא הא מדין תנאי יצטרך לשלם מאי אמרת דילמא לא התחייב רק אם יעשה פרוזבול הא עיקר דפרוזבול מהני הוא רק אם החוב עומד להפסד אבל הכא דאין עומד להפסד. גם פרוזבול לא מהני דאין כח ביד בית דין לעכב את החוב קודם זמנו. ונכון בעזה"י:

ואמנם לתרץ קושית הקלה"ח נראה כפשוטו דלפי מאי דמבואר במשנה שביעית. המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני ואם אמר לו אעפ"כ יקבל ממנו אבל בלא אעפ"כ לא יקבל ממנו. וא"כ קושית הקה"ח מעיקרא ליתא דהא המלוה לעשר שנים לא קיבל עליו רק להחזיר אחר החוב. אבל זה לא קיבל עליו שאם יאמר המלוה משמט אני יחזור ויאמר לו משמט אני זה לא קיבל עליו. ולהכי משום תנאי כאן לא מהני ולכך הוצרך הש"ס לומר טעמא משום דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש ודו"ק:

ובעיוני בהך סוגיא ראיתי להקה"ח בסי' ע"ג שהביא מה שכתב מהרי"ט בביאור דברי הרמב"ם ז"ל וז"ל טען המלוה היום סוף הזמן שקבעתי לך והלוה אומר עד עשרה ימים הרי הלוה נשבע היסת ונפטר. ואם יש למלוה עוד טענה הרי זה נשבע שבועת התורה עכ"ל. וכתב המהרי"ט דדברי הרמב"ם נובעים מהא דאיתא בב"ק בפ"ק והאי בכוליה בעי דלודי ליה והא דלא אודי ליה סבור אישתמוטי הוא דקא מישתמיט מיניה סבר עד דהוי לי זוזי ופרענא ליה. ואי ס"ד דאריכות הזמן לאו מילתא היא א"כ למה ישבע הלוה כיון דעתה אין לו ולכשיהיה לו מעצמו ישלם לו. אלא ע"כ דעל אריכות הזמן נשבעים. ואם כי דבריו מסתברים מ"מ נראה דמהך סוגיא אין ראיה כלל חדא דאין זה דומה לדינו של הרמב"ם ז"ל דבדין של הרמב"ם ז"ל הרי יש לו לשלם גם עתה. אבל הכא מה תועלת בשבועה כיון שעכשיו אין לו ולכשיהיה לו ישלם. ועוד נשובה ונחקורה אם ראובן טוען לשמעון שט"ח יש לי עליך והפקדתיו בידך. ושמעון טוען אמת כי אני חייב לך סך כזה. אבל מעולם לא היה לך שטר עלי רק מלוה ע"פ אני חייב לך. נראה דיש פנים לומר דהנפקד נשבע שבועת התורה על זה. ואף דמודה

בעיקר

בעיקר החוב וקי"ל אין נשבעין על השטרות. היינו רק בשטר של אחרים שהפקידו אצלו. אבל הכא הרי כל שעה ושעה יוכל לכפור בו. ואדעתא דהכי לא הלוהו שיוכל לכפור בו כל שעה. והרי מבואר בחו"מ סי' ל"ט שאם הלוה אינו רוצה לתת שטר למלוה על הלואתו מחויב המלוה להחזיר לו מעותיו וה"נ דכוותא. אמנם אם הלוה מודה בב"ד בעיקר החוב רק שכופר בשטר. למאי דפסק הרמב"ם בהל' טוען ונטען דהודאה בבית דין כמלוה בשטר דמי לענין טריפת בלקוחות. אף דמ"מ כ"מ שבהשטר היה יכול לגבות מזמן השטר מלקוחות ובהודאת בית דין לא יגבה רק מזמן ההודאה זהו רק כפירת שעבוד קרקעות ואין נשבעין ע"ז. ולפ"ז כל מלוה היא מלוה על פה עד זמן הודאתו בבית דין והשתא אזדא לה ראיית הקצה"ח במקורו לדברי הרמב"ם ז"ל דהתם אף דאנו דנין מכח סברת אין אדם מעיז דודאי ישלם לו. אבל יש לחוש שמא תשתנה דעתו ודאי דשייך שבועה ע"ז. אבל היכי דמודה בעיקר החוב בב"ד רק שמחולקים בהארכת הזמן לעולם אימא לך דלאו ממון הוא:

אמנם העיקר הוא דדברי הרמב"ם ז"ל נובעים מסוגיא ערוכה [מכות פ"ק] מעידין אנו את איש פלוני שחייב לחבירו מאתיים זוז ע"מ לשלם לו מיד והלה אומר מכאן ועד עשר שנים אומדים כמה אדם רוצה ליתן כו'. הרי בהדיא דארכת הזמן ממון גמור הוא וממילא דגם חיוב שבועה יש ע"ז. וזה ברור ואמת:

סימן כה.

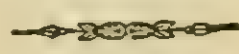
בדין קיום שטרות:

שאלה. הא דקי"ל עדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין דמי. אם נמצא כתוב איזה דבר בשטר הרי לפ"ז לית לן למיחש מדאורייתא לזיוף כמבואר בכמה מקומות בש"ס רק דמספקא לן אם זהו רק בשידוע לנו מי המה העדים או כותב השטר או אפילו אם אין ידוע לנו ג"כ מדאורייתא כמי שנחקרה עדותן בבית דין דמי:

תשובה. הנה טעם הספק הוא דלפי מה שביארו הפוסקים דטעמא דכמי שנחקרה עדותן בבית דין דמי הוא משום דלא חציף אינש לזיופי שטרי עיין ש"ך סי' מ"ו בארוכות ועיין אורים ותומים שם. וכיון שמואלים שם העדים חתומים בשטר אנו דנין דודאי אמת הוא. ומ"מ אף דסמכינן אהך סברא ומחזיקין דודאי אין השטר מזויף. אבל ודאי דאין עדות בשטר מועיל יותר מעדות בעל פה. והך גופא דעדות בשטר מועיל חידוש הוא דהא קי"ל מפיהן ולא מפי כתבן כמבואר שם סי' מ"ו. והנה זהו ודאי דאם באים עדים ומעידים לפני בית דין אף דבדיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה עיין ש"ך שם. מ"מ צריכים הבית דין לידע אם הם כשרים או פסולים. או אם אינם נוגעים בעדות כמבואר בחו"מ סי' ל"ז. ופשיטא דאף בשטר הוא כן שעכ"פ צריך לידע אם הם נוגעים או פסולים לעדות זו משום דנגיעה דקורבא או נגיעת ממון לאו משום חששא דמשקרי הוא רק גזה"כ דאפילו משה ואהרן לא יעידו לקרוביהם [סנהדרין פרק זה בורר] וכן גם מחשש שמא פסולי עדות הם. ואין לומר בזה העמידם על חזקתם כיון דאין ידוע לנו מי המה. ומודעת מה שכתבו התוספות ב"מ פ"ב גבי מי שאבדו לו גדיין ותרנגוליו ובא ומצאן שחוטים דבכה"ג שאין ידוע לנו מי הוא האיש אין להעמיד על חזקה. משום דהרבה פסולים נמצאים בעולם. ונראה להביא ראיה לסברא זו מש"ס כתובות פ"ב במשנה דראוה מעוברת דפליגי בה ר"ג ורבי יהושע אי נאמנת לומר מאיש פלוני וכהן הוא ואמאי? נוקמא להאי גברא בחזקת כשרות. אלא ודאי דכיון דאין ידוע לנו מי הוא האיש אין להעמידו בחזקת כשרות דהרבה פסולים נמצאים בעולם. ואמנם אפשר לדון בכאן משום רובא דרובא אינם נוגעים בדבר ורובא כשרים הם. ולפי סברא זו ילא לנו דין חדש לחלק בין ממון לאיסור דבממון דקיל דאין הולכין בממון אחר הרוב אין להכשיר את העדים כ"ז דלא ידעינן מי הם. אבל באיסור אפשר דסמכינן על זה. והבאתי זה בכדי לתרץ דברי הרמ"א ז"ל באבן העזר סי' מ"ב. דאיתא שם נמצא כתוב בשטר קידש פלוני את פלונית ואין עדים לקיימן אין לחוש לקדושין. ותמהו על זה רבותינו הט"ז והש"ך בחו"מ סי' מ"ו. כיון דעדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין דמי. א"כ אמאי אין חוששין לשטר כזה. ולפמ"ש אפשר דמיירי שהעדים אינם ידועים לנו מי הם דבכה"ג אין העדים כשרים רק מטעם רובא. וכיון דנגד הך רובא איכא חזקה דאוקמא להך איתתא בחזקת פנויה כמו שהיתה מקודם וכבר כתב הפני יהושע בפרק ב' דכתובות בסוגיא דאיש פלוני וכהן הוא דהיכי דאיכא ברי נגד רובא איתרע ליה רובא והכא ודאי מיירי דהאשה טוענת ברי שלא נתקדשה דאי לאו הכי פשיטא דאסורה דשויא אנפשה חתיכה דאיסורא וכיון דרובא איתרע וחזקה כנגדה ודאי דאזלינן בתרה:

ובמה שכתבנו הבוא נבוא ליישב מאי דקשיא לן טובא למה תיקנו חז"ל קיום שטרות בבית דין כיון דגם הקיום בית דין אם יבא לגבות בו בב"ד אחר צריך לקיים שוב חתימת הבי"ד כמבואר בחו"מ סי' מ"ו סעיף י"ג וי"ד. א"כ מאי מהני הקיום בית דין הראשון. והתוספות בכתובות (דף כ"ג) כתבו דלחתימות בי"ד יותר קל למצוא מי שיכיר אותם דבקיעי שמייהו. ולפמ"ש יש לומר דלהכי נמי תיקנו קיום בית דין משום דמסתמא אם הבית דין יקיימו את השטר יחקרו ג"כ אם העדים אינם נוגעים בדבר או אם הם קרובים. וכן הובא בבית יוסף סי' מ"ו אות י"ז בשם הר"ן ז"ל דאף דהדיינים חותמים אף אם לא קראו את השטר. מ"מ צריכים הם לידע מי המה המלוה והלוה והעדים, וגם אם לא יהי' המלוה והלוה או העדים קרובים זה לזה:

ובזה יתיישב עוד דקדוק אחד כיון דאם הי' כמה עדים חתומים על השטר די בקיום שנים מהם. וכמ"ש הש"ך בחו"מ בסי' מ"ו ס"ק ע'. אם כן היה די לנו לתקן לחתום בשטר ארבעה או חמשה עדים. דהשתא עכ"פ ימצאו לקיים שנים מהם וסגי בהכי. אולם למ"ש הטעם דבאמת ימצאו לקיים שניהם. אבל מ"מ לא ידעו הבית דין שהשטר בא לפניהם לגבותו מי הם העדים אבל ע"י הקיום בית דין במקום שנכתב השטר יחקרו בית דין אחר העדים אם אין בהם פסול. ועל פי זה יש מקום ליישב דברי רמ"א התמוהים בפן השלישי בסוף סי' מ"ו שתמה הש"ך עליהם וכתב דלא ידע מאי קאמר עיי"ש. ולפמ"ש יש לומר דכוונתו במה שהביא הך דרב שמעיה. דאי לאו דכותי חבר הוא לא הוה מחתים ליה מקמיה ומיירי דהעד חתם בפני רב שמעיה. אך אין רב שמעיה מכיר אותו עתה ואינו יודע מי הוא אם קרוב או פסול. ועי"ז הביא מהך דרב שמעיה בגיטין דבעת שחתם רב שמעיה ודאי ידע שהעד שחתם עמו הוא כשר בודאי ולכך הניחו לחתום עמו עיי"ש ונראה כי דברנו נכים ומתקיים בעזה"י:

סימן כו.

בדין קניית קרקע ע"י שליח. ומה שיש לבאר בזה דברים מחודשים:

א) **בחו"מ** סי' ר' סעיף י"ב מבואר. אחד המושך ואחד המגביה ואחד המחזיק בעצמו או למשוך ולהחזיק בה הרי זה זכה עכ"ל. ולפי מה שהבאנו בתשובות הקודמות דברי המבי"ט בתשובה שכתב ואפילו הי' האנשים בעלי הספינה בעצמם המושכים או המגביהים נראה דקנה שהרי נעשו שלוחים שלו. והנה בעלמך אדם שקנה בית מחבירו ורצה לקנותה בתיקון מנעל וכיולא בה. ואמר להמוכר שהיה אומן שיתקן אותה בתיקון מנעל וכיולא בה בשכר שיתן לו שיחזיק בה פשוט שמחזיק בבית אפילו ע"י המוכר בעצמו. כיון שנעשה שליחו בדעתו ובשכירותו. ונעשה שליחו להחזיק בה ולהוציא מרשותו לרשות המוכר. דכיון דקונה ע"י שליחו מה לי אחר מה לי המוכר? כו' עכ"ל. והשער משפט כתב דהליא באשלי רברבי. ואמנם לאשר בעיוני יש לפקפק בדין זה הרבה. ואף כי אין דעת תלמיד כמוני מכריע מ"מ אביא בתחלה ראיות מספיקות דכה"ג לאו חזקה מקריא. ואח"כ אשובה אראה לדון ביסוד הדברים:

ב) **והנה** בב"מ (דף מ"ח) איתא אמר רבא קרא ומתניתא מסייע ליה לר"ל. ר"ל דמשיכה מפורשת מן התורה קרא דכתיב וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל וגו' ואמר רב חסדא כגון שיחד לו כלי להלואתו עוסק כגון שיחד לו כלי לעסקו כו' ואלו תשומת יד לא אהדריה קרא לאו משום דמיחסרא משיכה. א"ל ר"פ לרבא אימא מעוסק הוא דאהדריה קרא. פירש"י מכיון דאהדריה קרא לעוסק דמיחסרא נמי משיכה לא אצטריך קרא לאהדורי לתשומת יד ולבסוף משני כגון שנטלו ממנו וחזרו והפקידו. אבלו אי הכי היינו פקדון? ומשני תרי גווני פקדון והרואה יראה כמה דחוק תירוץ הש"ס שם במאי דמשני תרי גווני פקדון. דמאי תרי גווני איכא הכא הא כיון שנטלו הרי זכה בו. וא"כ מה לי פקדון מתחלה או פקדון כה"ג. והשתא אם איתא לדברי המבי"ט דהמקנה יוכל לזכות עבור הזוכה לוקמא שהכלי לא באה עדיין ליד השכיר רק שהשכיר לוה להבע"ב לזכות בהכלי עבורו בשכר פעולתו במשיכה או בהגבהה דהשתא הוי ממש דוגמא דאתריכי ולא אצטריך לשנויי שנויא דחוקא. ובאופן זה דמי עוסק להלואה ואשמועינן קרא דבכה"ג אם כפר בו ונשבע ע"ז חייב חומש ואשם. אלא ודאי דכה"ג לא קנהו הפועל או השכיר משום דלא אתי לידיה. עוד יש להביא ראיה מסוגיא דב"ק (דף ק"ב) הנותן מעות לשלוחו. דקאמר התם וכי מי הודיעו לבעל חטין שיקנה חטים לבעל המעות. ופירש"י וז"ל בשלמא לר"א אליבא דרבי מאיר לאו משנה הוא ושליחותיה קעביד. אלא לר"י דאמר משנה הוא ולאו שליחותיה קעביד ממאן קנינהו עכ"ל. מתקיף לה כו' א"ה אפילו חטין וחטין נמי כו' שאני חטין וחטין דשליחותיה קעביד וכיד בעה"ב דמי תדע דתנן אחד המקדיש נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ובניו ולא בצבע שצבען לשמן ולא בסנדלים חדשים שלקחן לשמן. ואמאי ה"נ נימא מי הודיעו לצבע שיקנה צבעו לאשה. אלא לאו כו' ה"נ שליחותיה קעביד וכיד בעה"ב דמי. אמר רבי אבא לא כל המקדיש נכסיו אין דעתו על כסות אשתו ובניו. וכתב הרא"ש שם דרבי אבא פליג אבני מערבא. ואף שבעל החטים מזכה החטים לשליח וידו כיד בעה"ב שהוא מתכון לזכות. שאני התם דכיון שהצבע מזכה לבעל האשה. אפילו אם ירצה הבעל לזכות לאשה כנגד הצבוע אין אדם זוכה בשלו לאחר אם לא יזכה לו ע"י אחר. ועיין פלפולא חריפתא אות כ"ט שביאר דבריו דגבי חטים השליח נותן לבע"ה. אבל הכא הבעל נותן לצבע מעותיו והבגדים הם שלו עכ"ל. והרי מפורש בסוגיא זו דלא כהמבי"ט דאם איתא דיוכל המוכר לזכות עבור הקונה בתורת שליחות הא הכא הבעל שליח של האשה לקנות עבורה. ואמאי אין הבעל זוכה מדין שליחות עבורה אף שהוא בעצמו הנותן ודמי ממש לעובדא דהמבי"ט ודברי הרא"ש מבוארין כן שכתב אין אדם זוכה בשלו לאחר אלא אם יקנה ע"י אחר והרי הצבע יכול להקנות ע"י פעולת לבועתו לזכות להאשה את הבגד אלא ודאי דכיון דהבעל הוא הנותן לה לא יוכל לזכות עבורה ודוק היטיב:

עוד יש להביא ראיה לנגד המבי"ט ממתניתין דב"ב (דף פ"ד) המוכר פירות לחבירו משך ולא מדד קנה מדד ולא משך לא קנה ואם היה פקח שוכר את מקומו והכא מיירי דהמוכר הוא המודד עיין רשב"ם ורא"ש שם. ואם איתא דהמוכר יוכל לזכות עבור הקונה במשיכה או בחזקה הרי יש תקנה קלה כמו שהית

שהיא שיעשה הלוקח שליח את המוכר לקנות עבורו. והש"ס בעי למימר התם דהאי ואם היה פקח שוכר את מקומו ארישא קאי ולאו מילתא באפי נפשה היא עיי"ש בסוגיא והמדידה היא כמשיכה כמבואר בחו"מ סי' ר' סעיף ז' בהגהת רמ"א ז"ל עיי"ש דאם מדד הלוקח קנה. ואפילו להחולקים עליו בסעיף ח' והיא שיטת הראב"ד וסייעתו היינו רק אם נתכוין למדוד ולא לקנות. אבל אם נתכוין לקנות מודה דקני דהמדידה היא כמשיכה אלא ודאי דהמקנה לא מצי למיקני עבור הקונה:

אמנם על ראיה זו יש להשיב דאפשר דהכא מיירי דהמוכר הוא עכו"ם. ועכו"ם לאו בר שליחות הוא. אבל קלת יש להביא ראיה דבישראל מיירי מדקתני לחבירו משמע מחבירו ישראל וכן כתבו התוס' פרק לולב הגזול. ועיין תשובת רעק"א לענין מעוברת חבירו שהביא ג"כ ראיה דחבירו הוא ישראל. רק דמ"מ הביא ראיה להיפך מסוגיא דשבת פרק שואל אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמי לערב והתם בעכו"ם מיירי ועיין נתיבות המשפט סי' קפ"ח סעיף א' וא"כ ראיה זו תליא באשלי רברבי:

עוד יש להביא ראיה נגד המבי"ט מסוגיא דב"ק בפרק מרובה דאיתא התם גנב ומכר בשבת חייב כו' והתניא פטור כו' ומשני באומר לו עקוץ תאנה מתאנתי ותיקני לי גניבותיך. ושוב פריך אמרי וכיון דכי תבע ליה קמן בדינא לא אמרינן ליה זיל שלים כו' הא מכירה כמי לאו מכירה היא ומשני באומר זרוק גניבותיך לחצרי ותיקני לי גניבותיך. ופריך כמאן כר"ע דאמר קלוטה כמי שהונחה דמיא ומשני באומר לא תיקני לי גניבותיך עד שתנוח עכ"ל הש"ס. והנה התם בע"כ מיירי שהבהמה כפותה דאל"ה הא ד' וה' לא משכחת לה אלא בשור ושה בלבד. ואם לא היה כפות לא מיחייב אזריקה כמו דלא מיחייב אהולאה שבת (דף קכ"ח). ואם איתא לדברי המבי"ט ליסני דמיירי שעשאו הקונה להגנב שליח לקנות הגניבה עבורו בתורת שליחות לקנות ע"י חצירו של הגנב או אפילו לרשות עלמו. דכיון שנתן לו רשות הרי הוא כחצר של שניהם כמבואר בחו"מ סי' ל"ז סעיף ט' ובסמ"ע שם סעיף קטן כ' וביאורי הגר"א ז"ל שם. וא"כ כשימשכנו הגנב לחצר של שניהם קנה ואיסור שבת וגניבה באין כאחד כמבואר קדושין (דף כ"ה) עיי"ש הרי מוכח דלא כהמבי"ט:

ואין להשיב על דברנו דהכתי לא משכחת לה שיהא איסור שבת וגניבה באין כאחד דלענין קנין קי"ל דבהמה הנקנית במשיכה כיון שעקרה יד ורגל קנאה ולענין שבת לא מיחייב כיון דאגדה בידו כמבואר שבת (דף כ"א). הא ליתא דכיון דבבהמה כפותה איירי ומשכה על ידי גרירה שגוררה לחצרו או לחצר של שניהם איכה נקנית עד שיגררנה כולה. כמבואר בחו"מ סי' הנ"ל ובאחרונים שם שפסקו כולם דלא כהרא"ש שחולק ע"ז עיי"ש. ואין להשיב על דברנו דכיון דהגניבה נעשית באיסור בשבת אין שליח לדבר עבירה. ואף דבטביחה ומכירה יש שליח לדבר עבירה כמבואר בב"ק (דף ע"א) מ"מ היינו רק כשאין מעורב בו איסור אחר. עיין משנה למלך פ"ג מהל' גניבה שביאר זה. וא"כ הכא לא משכחת לה שליחות הא ליתא דאטו השליחות מוכרחת להיות דוקא בשבת הא מצי לאוקמה באומר לו מתי שירצה יגנוב ובכה"ג הוי שליח כמבואר בב"ק שם ועיין רמב"ם במקומו ומדלא מוקי לה הש"ס הכי שמע מינה דכה"ג לאו שליחות מיקריא:

ואמנם לכאורה יש לדחות זה דלפי מה דקי"ל כל מידי דלא מצי למעבד השתא לא מצי למעבד שליח. וא"כ איך יעשה הקונה את הגנב שליח לקנות את הגניבה עבורו בשעה שעדיין אינו שלו דהקונה לא מצי למעבד השתא וגם איסורא דשבת רמיא עליה. הא ליתא דכיון דבבהמה כפותה איירי ומשכה ע"י גרירה ואינו קונה עד שיגררנה כולה לחצרו. וא"כ אימת מתחייב הגנב בגמר הגרירה. ואז אם היה הבעה"ב גומר הגרירה לא היה מתחייב כיון שלא עשה כל המלאכה רק הגמר והוי כמו אוגדו בידו ללד חוץ דפטור אם הכנים מקלתה פ"כ פטור אם גמר הגרירה לפנים לא על הגניבה ולא על שבת ולא שייך לומר דלא מצי עביד השתא וקמה לה ראייתנו שפיר:

ואין להשיב על דברינו דבלא דינו של המהרי"ט נמי תיקשי דבפשוטו מצי למישכח שאמר לו הקונה להגנב הכנים גניבותיך לחצרי ובכפותה והכניסוה ע"י גרירה דהשתא לא מצי למפרך עלה מכי מטי לאויר חצרו קנה ואתיא ככולי עלמא הא ליתא דלענין שבת מיחייב משיכניסנה לרשות שלו אף בעודו תפוס בה דהא דמיפטר גבי שבת באוגדו בידו היינו אם זרק אבן קשור בחוט והחוט בידו אבל בגורר לרשותו כיון דלא הגביה מן הקרקע מיחייב אפילו אם תפוס בה כיון דעכ"פ כולה ברשות היחיד ומונחת ע"ג קרקע, אבל לענין ממון כל זמן שהמקנה עדיין תפוס בה לא קנה וטעמא דלא גרעה תפיסתו שאוחז בה מכליו של לוקח ברשות מוכר דקנה מוכר דאפילו למ"ד דקנה לוקח היינו משום דגם כליו הקנה לו אבל היכי דתפיס בה ודאי דקנה התופס. וא"כ אין שוב שבת וגניבה באין כאחד אבל לפי דברי המבי"ט קשה. ואחרי דמכל הראיות שהבאנו מוכח דלא כמהרי"ט נשוב לבאר טעמא דמילתא דלא מצי הלוקח לישויה שליח להמקנה לקנות עבורו משום דאנן קי"ל דבר תורה מעות קונות וחז"ל תיקנו משיכה שלא יאמר המוכר ללוקח נשרפו חיטך בעליה ופירושן של דברים שאם ימשוך הלוקח את החטים או ממילא יכניסם לרשותו דכיון דאוחזן ללורך משיכה יביאם גם כן לביתו. אבל אי נימא דמשיכת המוכר מהני עבור הלוקח. א"כ עדיין נשארה חששה שמא יאמר לו נשרפו חיטך בעליה. וכיון דבמטלטלי ליתא לדינא של המבי"ט אפשר דבקרקע נמי ליתא. ויש ג"כ סברא לומר דכיון דבקרקע ליתא לטעמא דנשרפו חיטך בעליה גם ע"י המוכר יוכל הלוקח לזכות. ויהי' דברי המבי"ט נכונים בחד לד ומופרכים בחד לד:

ועתה

ועתה נשובה לראות ראיות הש"מ שכתב דתליא באשלי רברבי דהא דאיתא בפרק השואל (דף צ"ט) השאילני פרתך וא"ל ביד מי. וא"ל הכישה במקל ותבא אחריך כיון שיצאתה מרשות משאיל ומתה חייב. וכתב ע"ז בספר א"ז בשם הראב"ד ז"ל בפרק האומנין וז"ל. ואיכא דמקשי עלה כו' כי אמר לו הניח לפניי אמאי חייב והא לא משך ואמרינן בפרק מרובה כדרך שתיקנו משיכה בלקוחות כך תיקנו משיכה בשומרים. ולאו קושיא היא דכיון שא"ל הניח לפניי כמו שאמר לו הכישה במקל והיא תבא אחריך ובשומטא עסקינן וכי מייתי לה קמיה בשליחותא דידיה כמו שמשכה הוא דמי. ומזה מביא השער משפט ראיה דקנין שליחות של המוכר עבור לוקח קנה. ולפי מה שנתבאר אין ראייתו של הלוקח ראיה דשאני משיכה דשומרים דבהו לא שייך לומר נשרפו חיטך בעליה. אבל גבי מכירה הרי אית סברא טובה לחלק האי טעמא ומאי דקאמר הש"ס כדרך שתיקנו משיכה בלקוחות כך תיקנו בשומרים היינו בעיקר דינא דמשיכה. אבל לענין שליחות המוכר ודאי דיש סברא טובה לחלק. סיומא דמילתא דדין זה של המבי"ט לענין מטלטלים ל"ע לדינא. והמקום יעזרנו על דבר כבוד שמו ויאיר עינינו בתורתו:

סימן כז.

בדין גביית בעל חוב ממטלטלים. ומה שיש לחדש בטעם הדבר:

הנה בטעמא דבע"ח לא גבי ממטלטלי רק מקרקעי כתבו כל האחרונים דהוא משום דלית להו קלא והוא מהש"ס בכמה דוכתי רק שהטור כתב בסי' קי"ג דטעמא הוא משום שיוכל הלוה להבריחם. וכל האחרונים תמהו עליו שכתב טעם שלא נזכר בש"ס. ואדרבה בש"ס מבואר כטעם הראשון. והנראה דטעמיה דהטור ג"כ יש להם מקור בש"ס. דהנה בב"ק (דף ל"ג) איתא א"ל רבא לר"נ מכרו מזיק לר"י מהו כיון דאמר ר"י בע"ח הוא וזוזי הוא דמסיק ליה מכור או דילמא כיון דמשעבד לו לניזק לאו כל כמיניה ופירש רש"י וז"ל כיון דמשעבד ליה דאי לא יהיב ליה דמי שקיל ליה לשור רחמנא שעבדיה ניהליה עכ"ל. א"ל אינו מכור והתניא מכור התם רחמנא שעבדיה ניהליה. ופירש"י רחמנא שעבדיה ניהליה לאפותיקי למיגבי מהאי שור והאמר רבא עשה עבדו אפותיקי ומכרו בע"ח גובה הימנו שורו אפותיקי ומכרו אין בע"ח גובה הימנו כו'. וק"ל התינח למ"ד שעבודא דאורייתא דלדידיה חל השעבוד בין על קרקע בין על מטלטלים ורק מתקנת חכמים אינו גובה ממטלטלים משום דלית ליה קלא ולהכי גם בעשה שורו אפותיקי אינו גובה מהאי טעמא. אבל למ"ד שעבודא לאו דאורייתא ולפ"ז אף מקרקע משעבדי לא גבי מדאורייתא ורק משום נעילת דלת תיקנו חכמים שיגבה כמבואר סוף בבא בתרא. א"כ הרי שור נגח דהתורה שעבדתו בפירוש דכתיב ומכרו את השור החי וחצו את כספו. וחצו את כספו למה לא יגבה אף אם עשאו מפורש לבע"ח. ודאי דאיכא סברא לומר דגבי מאפותיקי דשור. ולפ"ז תיקשי מאי פריך מרבא דהא רב ס"ל שעבודא דאורייתא. כמבואר גיטין (דף כ') בתוספות ד"ה כיון ולהכי לדידיה עשה שורו אפותיקי ומכרו אין בע"ח גובה הימנו דכיון דעקרו חז"ל דינא דאורייתא מכל מילי. ה"ה מאפותיקי דשור לא יגבה. אבל רב נחמן הא ס"ל שעבודא לאו דאורייתא עיין בספר מלוא הרועים שביאר זה בכמה דוכתי ולדידיה אין חילוק בין מטלטלים לקרקע דכולהו לא משתעבדי מדאורייתא רק במטלטלים אוקמוהו חז"ל אדאורייתא ולא בקרקע. אבל גבי שור נגח שהתורה שעבדתו בפירוש וכמ"ש למה לא יגבה ממנו. וא"כ מאי פריך מרבא ארב נחמן. ולכך הטור אשר את כל זה ראתה עינו מפרש דהש"ס סבר נמי טעמא דיכול להבריחם. ולכך אין דעתו סומכת על המטלטלים והאי סברא איתא נמי גבי שור שנגח כמבואר בב"ק הוה מעריקנא לי' לאגמי וא"כ בשניהם אין סמיכה לבע"ח ושפיר פריך לפ"ז הטעם מרבא ארב נחמן. ומיושבת דעת הטור ונכון בעזה"י:

סימן כח.

בדין אם מועיל יאוש והפקר בדבר שאינו ברשותו:

א) הנה בב"ק (דף ס"ט) תנן גבי שביעית והצנועין מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהיה מחולל על המעות הללו. וכתבו התוספות בד"ה והצנועין וז"ל. אי שביעית נוהג בכרם רבעי כדמשמע דאת"ק קאי צ"ל דצנועין אשאר שני שבוע קיימי דאי אשביעית כיון שזוכים מן ההפקר לא היו יכולים לחלל עכ"ל. ופירוש דבריהם דהצנועים ס"ל רק דיכולים לחלל דבר שאינו ברשותם. אבל בשביעית שלוקטים ע"פ התורה דרחמנא אפקריה לכולי עלמא אין יכולים הבעלים לחלל דבר שאינו ברשותם ובדין זכו בו הלוקחים זהו כוונת התוספות להמעיין בדבריהם. והנה לפ"ז פשיטא להו להתוספות דקודם שזכו בו הלוקטים יכולים לחלל אף בשביעית. וצ"ע איך יכולים לחלל בשביעית כיון דהפקר הוא ואפקעתא דמלכא ומאי עדיפותא דבעלים מאחר? ואין לפרש כוונתם דהתוס' לרווחא דמילתא כתבו כן שהיו הלוקטים זוכים מן ההפקר ובאמת אף קודם שלקטו אין יכולים לחלל. הא ליתא דא"כ איך מסיק עלה בש"ס לא תימא כל הנלקט אלא כל המתלקט שהצנועין היו מחללים קודם הלקיטה ואיך יחללוהו? וביותר קשה לשיטת הרמב"ם דפירש באמת דהצנועין עשו כן רק בשביעית ולא בשאר שני שבוע ואיך יפרש אוקימתא דכל המתלקט כיון דגם קודם לקיטה אינו של בעלים. ואין לחלק ולומר

דאף

דאף דאין יכולים לחלל היינו רק של אחרים. אבל דבר של הפקר יכולים לחלל וכמ"ש התוספות לעיל (דף ס"ח) ד"ה דאמר לענין הקדש לא דמי דהתם גבי הקדש גזרת הכתוב הוא דכולי עלמא יכולים לפדותו רק דהבעלים מוסיפין חומש. אבל גבי שביעית כל מי שלוקט זוכה בו והרי הוא כבעלים לכל מילי והא דתנן במסכת שביעית ובשביעית פודהו בשוויו אלמא דהבעלים יכולים לפדותו התם מיירי אחר שלקטו הבעלים דאז ודאי המה שלהם דלא גרעו בעלים מאחר. וגם אחר הביעור תנן במסכת שביעית דאחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור לחד מ"ד עיי"ש. והאי עשירים היינו בעלים אבל קודם לקיטה איך יחללו דבר שהיא הפקר ? וסבור הייתי לומר דהכא קודם לקיטה יוכלו לחלל מטעם מיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה וכדאמרינן בפ"ק דב"מ לענין לקט שכחה ופאה עיי"ש בסוגיא. והנה המפרשים הקשו לפ"מ שכתבו התוספות לעיל (דף פ"ח) ד"ה הוא דאמר לתרץ הקושיא דפרק לולב הגזול דמשמע שיכול האדם לחלל מה שביד חבירו גבי פירות שביעית דמבואר שם וכן בפרק לולב הגזול המוסר פירות שביעית לעם הארץ יאכל כנגדו וכתבו ע"ז התוספות שם דאפקעינהו רחמנא מרשות עם הארץ כדי שלא יבא נכשל ואוקמוה ברשות בעלים ולכך יוכל לחלל וגם ע"ז הקשו המפרשים א"כ הרי גם בשביעית יוכל לחלל ולמה להש"ס לדחוק ולומר כל המתלקט :

ב) **ונראה** דיש לתרץ זה ע"פ מה שכתב הגאון ר"ש איגר הובאו דבריו בתשובת רעק"א דהא דקי"ל הפקר בית דין הפקר הוא רק שיש כח ביד חכמים להוציא מיד הבעלים. אבל לזכות הממון לאחר אין כח בידם עיי"ש שביאר זה בארוכה. ולפ"ז אפשר לתרץ קושית המפרשים דהתם גבי מוסר פירות שביעית לעם הארץ שהממון של הבעלים רק שמסרו לעם הארץ תיקנו חז"ל שלענין זה יחשב ברשות בעלים ויכולים שפיר לחלל והתינח הכא. אבל גבי שביעית שהתורה הפקירתו לכל אף אם יפקיעו חכמים זכות של הלוקטים אבל איך יזכו בהם הבעלים והתם בסוכה כבר זכו בו הבעלים שהדי גם הם לא גרעי משאר כל אדם וכמ"ש ואף למה שלדדנו שם באות א' דמ"מ מטעם מיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה יוכלו לחלל זהו רק לשנויא דכל המתלקט. אבל לשנויא דכל הנלקט הרי שוב אינו ברשות בעלים ואיך יחללוהו :

ג) **ומדי** דברי בזה אזכיר פה מה דקשה לי בדברי הט"ז באו"ח סי' תל"ד סק"ו שכתב שם וז"ל. אלא שהר"ן מביא דעת אחרים שסוברים שהבטול הוא מטעם הפקר והיא דעת התוספות והר"ן ריש פסחים ושליח לא מצי מפקיר אלא שנ"ל לדמותו למה שכתב בקדושין פרק קמא שאם קידש אשה בגזל שלה מקודשת דמסתמא רוצה אשה שיהיה המעות שלו במתנה כדי שיהיו הקדושין תופסים. וא"כ ה"נ גבי חמץ מסתמא נתן את החמץ שלו במתנה כדי שהשליח יוכל לבטל עכ"ל. וקשה לי מה דמיון הוא זה ? דבשלמא גבי קידשה בגזל הרי המעות של הקדושין ביד המקדש וכיון שהאשה חפצה בקדושין אמרינן מסתמא מחלה את הכסף לגביה כדי שיחולו הקדושין. אבל הכא במה זכה השליח בחמץ שאינו בידו ולא ברשותו אך לאשר צריכים אנו למשכוני נפשין על דברי רבינו הט"ז להצדיקם אפשר לומר ע"פ מאי דמבואר בש"ס בפרק הגוזל דגבי חמץ הכל מצווים עליו לבערו ופירוש דברי הש"ס דמצות ביעור הוא כמו מצות מילה דאם לא מלהו האב חייבים בית דין למולו ואם לא מלהו בית דין חייבים כל אדם למולו. וה"נ מצוה על בעל החמץ. אך כיון שגילה דעתו שהשליח יבטל חמצו. א"כ הרי מסלק עצמו ממצות ביעור וא"כ השליח לא גרע מכל אדם דמצווים עליו לבערו. אבל עדיין אינו מיושב דכ"ז לענין ביעור אבל איך יבטל השליח הרי אינו שלו וכקושית הר"ן דאיך יפקיר אדם דבר שאינו שלו. וגם לשון הט"ז אין מורה ע"ז. ואמנם הט"ז מביא שם עוד תירוץ אחר וז"ל ונראה לי עוד דכיון שהבע"ד רוצה לעשות שליח לדבר מצוה וכי בשופטני עסקינן שלא יעשה בעצמו את המצוה אלא דמסתמא עשה זה בהכרח ולכך עשה שליח ולכך יש לסמוך אמקילין וגם על תירוץ זה קשה מה שהקשינו. ולפ"ז אפשר דשני תירוצי הט"ז עולים בקנה אחד דבלא ההכרח לא יוכל לסלק עצמו מן המצוה המוטלת עליו. רק דאנן אמדינן דעתו דמחמת שמוטלת עליו דבר הכרחי אחר מוכרח לסלק עצמו ממנה וכיון דבחמץ לא בעינן הקנאה שהרי כל אדם מצווים עליו לבערו. א"כ שוב אינו ברשות של הבעלים ולכך גם לבטל יוכל כל אדם והביטול הוא ג"כ אחד מעניני ההשבתה תדע דהא בקרא כתיב תשביתו ולא כתיב תבערו. וכמ"ש התוספות בריש פסחים :

ד) **ואמנם** בעיקר הגרע"א שם שהבאתי למעלה קשה לי מסוגיא דגיטין (דף כ') א"ל ר' אליעזר מאי טעמא אילימא משום דכתיב וכתב לה והכא איהי קא כתבה ליה ודילמא אקנויי אקני ליה ופירש"י ודילמא אקנויי אקני ליה האי זוזא מדידה והוי כמאן דיהבא ליה דהפקר בית דין הפקר עכ"ל. הרי דמטעם הפקר בית דין יכולים להוציא האי זוז מיד האשה ולהקנותו להבעל אף שלא בא לידו דאל"ה איך מועיל (הקדושין) הא בעינן נתינה של הבעל. ול"ע :

נחזור לענינינו למה שהקשינו על שיטת הרמב"ם ועל שיטת התוספות לחד צד באות א' והנה הפני יהושע תמה שם תמיה קיימת על הרמב"ם דמוקי לה לסוגיא דלגוען דמיירי בשביעית גם למסקנא ותמהו ע"ז מסוגיא דסוף שמעתין דאמר שם דבגנב לא עבידי רבנן תקנתא אלמא דלאו בשביעית מיירי דבשביעית הרי אינו גנב. ונראה לתרץ ע"פ סוגית הש"ס ב"ק (דף ל"ח) שורי הרגת נטיעותי קצצת אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו פטור ומסיק א"ל תתרגם מתניתך בשור העומד להריגה פירש"י שור שהמית אי הכי מה קא טעין ליה ? דאמר אנא בעינא למעבד הא מצוה וכן הוא בחו"מ סי' שפ"ב מבואר שם שור שהוא עומד להריגה מפני שהוא מזיק את הבריות כו' עיי"ש. וא"כ הרי יש ביד הבעלים זכות המצוה

המצוה

המלוה. אף שעתה אחר שנגמר דינו השור אינו שלו. מ"מ מלות הריגתו שהוא לקיים מלות ובערת הרע מקרבך. הוא לבעלים. ה"נ אף שבשביעית הוא הפקר. מ"מ זכות מלות החילול נשאר לבעלים. ובזה יתפשטו כל הקמטין בסוגיא זו:

ודע דלשון השו"ע חו"מ שהבאנו בסמוך מפני שהוא מזיק את הבריות. הוא בדיוק גדול. דדוקא אם הוא רק מזיק את הבריות לבד. אז המלוה על הבעלים לסלק היזק. ולקיים ובערת הרע מקרבך. אבל אם הרג. אז מלוה על הב"ד לדונו. וכן כתב הגר"א ז"ל בביאורו לחו"מ בסי' שפ"ב. וכן מתבאר מסוגיא דב"ק. דשור שהרג אין על השומר להחזירו ליד בעליו רק להתפיסו ביד בית דין. ועיין שם בב"ק בפרק שור שנגח בלשון הש"ס דקאמרי הבעלים לשומר. השתא אתפסתיה לתוראי בידי מאן דלא יכילנא לאשתעי דינא בהדייהו. ואם איתא. הוו להבעלים לומר מטעם דאנא בעינא למעבד הא מלוה. אלא ודאי דכש"ג לאו אבעלים קאי אלא אבית דין. וכתבתי זה מפני שראיתי מי שתירץ על קושית הגאון בעל קלות החושן הידועה בב"ק (דף ל'). שור שהמית והזיק כו' וכי קדמו ודנהו דיני נפשות מאי הוי ליהדר כו'. והקשה ע"ז הא שור הנסקל לאחר גמר דינו הוא הפקר. כמבואר כריתות (דף כ"ד). ואפילו לשיטת ר"ת דמחייס לא מיפסר השור. מ"מ הפקר הוא והוי נגח ואח"כ הפקיר. וע"ז תירלו האחרונים. דמ"מ יש בו קנין לבעלים מטעם דאנא בעינא למעבד האי מלוה. ועיין תשובת חתם סופר סי' ק"פ בד"ה ויש כאן. ולפמ"ש זה אינו. דבנגח ממש לאו אבעלים קאי רק אבית דין. וזה פשוט. והנה הקלוה"ח תירץ על קושיא זו. דדבר שאין ברשותו של אדם כמו שאינו יכול להקדישו. כמ"כ אינו יכול להפקירו. וא"כ אף שהבעלים נתיאשו ממנו. מ"מ כיון שעמד איסורי הנאה הוא לדעת רוב הפוסקים ובאיסורי הנאה אית להו לבעלים זכיה בגווייהו לדעת הריטב"א ורוב הפוסקים. עיין ר"ן בנדרים בסוגיא דכהנים ולוים נהנים לי. וה"נ אין להבעלים כח. לא להפקירו. ולא להתיאש ממנו. ולכך אם הזיק אחרי גמר דינו חייב לשלם. אבל בהסיא דכריתות גבי שור הנסקל שהוזמו עדיו. שהבעלים נתיאשו קודם שהוזמו העדים. ובאמת לא היה השור איסורי הנאה ולכך מועיל יאוש של הבעלים. ואף דגבי שור הנסקל מתיאשים הבעלים. מ"מ יאוש אינו כהפקר ועד דאתי לרשות זוכה לא נפיק מרשותיה. והביא ראיות ע"ז מסוגיא דב"ק (דף ס"ו) דקאמר התם זה מתיאש וזה רולה לקנות. והכא זה מסיאש וזה אינו רולה לקנות. ואי נימא דביאוש יצא מרשות בעלים אף דאינו רולה לקנות. מ"מ היכי מלי למימר הש"ל. כיון שאינו של נגזל עכ"ל. וגם הנתיבות כתב בסי' ס"ב כדבריו:

והנה לפי דבריהם יצא לנו דין חדש. דאף דהזוכה במליאה לאחר יאוש זכה בה. מ"מ אם הזיקה קודם שזכה בה חייב לשלם כיון דעדיין לא נפיק מרשות בעלים. וזה דבר חדש שלא שמענו מעולם. ומלבד זה. נסתר הוא מלשון רש"י ב"ק (דף קי"ג) דאיתא התם אמר שמואל דינא דמלכותא דינא. אמר רבא תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עלייהו. פירש"י ואי לא דינא דמלכותא היכי עברינן. והא יאוש כדי הוי. ואין כאן שינוי רשות שברשות הרבים הם. הרי שלדברי רש"י ז"ל שלוחי המלך אינם זוכים בהדקלי. דאי נימא דשלוחי המלך זוכים בהם תחילה. א"כ בלאו דינא דמלכותא הרי המלך פורץ לעשות לו גדר ואין מוחין בידו. ורק משום דיאוש כדי לא קני. וברשות הרבים הם ואין כאן שינוי רשות. לכך מוכרח לדון משום דינא דמלכותא. אבל אי הוי יאוש כדי קונה. הוי מהני אף שהגשרים מונחים בדרך הרבים ולא זכו בהם לא המלך שהרי לא לקחם לעצמו. ולא אחרים. הרי דיאוש קונה אף שלא באו ליד אחרים. ועוד ראי' מש"ס פסחים (דף ו') אמר רב יהודא הבודק צריך שיבטל. מאי טעמא אי נימא משום פרורים. הא לא חשובי וממילא בטלי. וכי תימא הואיל ומנטר להו אגב ביתיה חשובי ולא בטלי. והתניא סופי תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים כו' מותרים משום גזל ופטורים מן המעשר. והך תוספתא איתא בירושלמי דמאי הלכה א'. ומבואר שם דטעמא דמותרים משום גזל משום שהבעלים מתיאשים מהם. והשתא מאי ראי' מייתי מסופי תאנים לחמץ. דגבי סופי תאנים כבר זכו בהם הלוקטים ומהני היאוש. אבל גבי חמץ הרי עדיין ברשותו המה מונחים. ואי יאוש לא מהני אלא א"כ זכה בהם אחר. א"כ מה יועיל זה לענין בל יראה. אלא ודאי דאין חילוק לאחר יאוש בין אם זכה בהם אחר או לא. וזה ברור:

ה) **והראיה** שהביא בעל קלות החושן מסוגיא דב"ק אינה מוכנת לי. דשם מבואר דאם הגזלן אינו רולה לעכב הגזלה אומר לו הרי שלך לפניך. ותוס' מדייק הקלוה"ח. דאי ביאוש נפיק מרשות בעלים. איך יאמר לו הרי שלך לפניך. ואין כאן קושיא כלל דכיון דהגזלן אינו רולה לזכות בהגזלה. מה לנו ביאוש של הבעלים. ואף שנאסר בינתיים במה שעבר עליו הפסח. מ"מ זהו היזק שאינו ניכר שהגזלן פטור על זה. ועיין נודע ביהודא מה שחידש בזה לענין חמץ גזול אם מוסר לאחר. וזה סייעתא לדברינו. ועמיתי וידידי הרב הגאון ר' ילחק בלאזער מקוואנא העירנו דמה יועיל מה שהגזלן אינו רולה לזכות. אבל מ"מ אינם של הבעלים ע"י היאוש. ואיך יאמר הש"ל הא היאוש בא ע"י הגזילה. והשבתי לו דזה אינו דהא דיאוש מהני הוא רק אם הוא שלא בטעות אבל יאוש בטעות לאו יאוש הוא. והכא כיון דהגזלן אינו חפץ לזכות בה הוי יאוש בטעות ולאו יאוש הוא. ועיין ב"מ בסוגיא דהשוכר את הפועל ילקט בנו אחריו. משמע קצת דגם כה"ג מהני יאוש אף שעדיין לא הגביה זה מ"מ מהני יאוש. אך יש לדחות בנקל ודוק. וכן מסוגיא דב"מ גבי קלילות בדרך משמע קצת דגם יאוש בטעות יאוש הוי. אך גם משם אין ראי' למעיין כיון דהרבה עוברים ושבים שם אף אם לא יטול זה יטלנו אחרים. ודוק כי קלרתי:

ואמנם

ו) **ואמנם** בעיקר הקושיא של בעל קלות החושן בסוגיא דנגח ואח"כ הפקיר. נראה דיש לתרלה ע"פ מה שנקדים חקירה אחת בסנהדרין פרק נגמר הדין. אמר רבא שור טרפה שהרג חייב. שור של אדם טרפה שהרג פטור. ורב אשי אמר אפילו שור טרפה שהרג נמי פטור. מ"ט כיון דבעלים הא פטירי אינהו כמי פטירי והכי קיי"ל דשור טרפה שהרג פטור: וקשה לי הא אנן קיי"ל אין הולכין בממון אחר הרוב ב"ק (דף מ"ו). וא"כ שור הנסקל היכי משכחת לה. הא הבעלים יוכלו לטעון דילמא השור טרפה. וכמבואר בסוגיא דחולין (דף י"א) דרק משום דאזלינן בתר רובא מחזיקין בחזקת כשרה. אך באמת אפילו סרך קושיא אין כאן. דהא בפירוש אמרה תורה השור יסקל וגם בעליו יומת. וכמיתת בעלים כך מיתת השור. וכי היכי דבמיתת בעלים אזלינן בתר רובא. ה"נ לענין השור. אמנם כ"ז הוא רק לענין שויו של השור עלמו. דזה ילפינן מקרא. אבל לענין ממון אחר כגון שור שהמית והזיק. שהממון אינו של בעל השור רק של אחר ובו לא גלי קרא. שפיר מצי הניזק לומר מהיכי תיתי הפסידוני ממוני שהבעלים חייבים לי. דילמא השור טרפה ופטור ממיתה וחייבים בעלים לשלם לי הזיקי. ובתר רובא לא אזלינן בממון דלא ממעטינן שור טרפה ממיתה רק משום דהוי עדות שאי אתה יכול להזימה גבי בעלי'. וכמיתת בעלים כך מיתת השור. אבל בהיזק ממון גם אדם טרפה שהזיק חייב. ולכך שור תם שהמית והזיק כיון דמגופיה קא משתלם. והשור מחויב סקילה. שוב א"א לגבות נזק ממון. אבל מועד שהמית והזיק יוכל הניזק לומר קים לי דטרפה הוא. וממילא חייבים לי הבעלים ממון. והניזק יוכל לעכב את סקילתו עד שידונו את דינו תחלה. ונכון בעזה"י:

סימן כט.

בדין קניית קרקע ומטלטלים כאחד:

הנה מבואר בחו"מ סי' ע"ב סעיף א'. המקנה קרקע ומטלטלים כאחד כו'. ויש אומרים דאפילו קרקע בשכירות ומטלטלים במתנה. לענין קרקע בשאלה ומטלטלי במתנה. כתב הש"ך שם ס"ק ב' דפשוט דמהני. דלמה יגרע שאלה משכירות. ובספר דגול מרבבה השיג עליו. עיין פתחי תשובה שהביאו. ונראה דיש להביא ראי' דלא מהני. מסוגיא דב"מ (דף מ"ו) היה עומד בגורן ואין בידו מעות כו' ופריך ונקניכהו אגב קרקע. ומשני דלית לי' קרקע. והא עומד בגורן קתני? בגורן שאינו שלו. ואם איתא דשאלה לענין קנית מטלטלי' דמי לשכירות. הרי הכא עכ"פ מקום הגורן קנוי לו עכ"פ בשאלה דדמי לשכירות. שהרי פירותיו מונחים שם והרי יכול הוא לפדות הפירות ולהקנותם אגב הקרקע שהיא שאולה לו. לפ"מ שכתב הרמב"ם בפרק ה' מהל' שכירות. דהא דאין השואל רשאי להשאיל ואין השוכר רשאי להשכיר. הוא רק במטלטלים. ולא בקרקע עיי"ש. ואף לדעת הראב"ד שחולק עליו שם. הא כתב שם הטעם שיש שכנים שמחריבים דירתם עיי"ש. ובחו"מ סי' של"ז. אבל היכי דאין שייך זה. ודאי דאין חילוק ומותר. ועיין בחו"מ סי' רי"ב בע"ז דאין חילוק בין בית לשדה לענין זה. והרי יוכל להקנות המקום השאול לו ואגבן הפירות. ע"י חזקה שיקנה את הקרקע של הגורן. כמבואר ברא"ש ב"ב בפרק ה' סי' ע"ו באמלע הדבור וז"ל. דשואל קרקע לריך לקנותה בחזקה דאינו מזיק להקרקע כמו נעל וגדר ופרץ כל שהוא עכ"ל. וכמו הליע מלעות דלדברי המחבר בסי' קל"ג בחו"מ קונה אף שלא בנכסי הגר. ולפי דברי הסמ"ע שם גם הרמ"א מודה לו בזה. ועיין בנתיבות המשפט בפתיחה לסי' ר' ד"ה ובענין כו' עיי"ש. ואף דהמהרי"ט בתשובה סי' פ"ג בחלק חוה"מ כתב. דכיון דגם להמקנה היא שכורה לא מלי להקנות אגבה מטלטלים. אבל כבר הוכיח הגאון רעק"א דלא כוותי'. וראייתו מסוגיא דר"ט וזקנים בפרק קמא דב"מ דדייק הש"ס דקרקע בשכירות ומטלטלים במתנה מהני. ובסיפא דהך מתניתין קתני. דחזר בו ר"י ואמר לראב"ע עשור שאני עתיד למוד כו'. ומקומו מושכר לו. עיין חידושיו למשניות מע"ש פ"ה משנה ט'. עכ"פ מוכח מכאן דיש חילוק בין שאלה לשכירות דקרקע בשכירות ומטלטלי במתנה מלי למיקני מטלטלי אגבה. משום דשכירות ליומא ממכר הוא. אבל לא בשאלה. ודוק היטיב:

סימן ל.

לבאר כמה סברות חדשות, בדין אם הולכין בממון אחר הרוב:

תנן בב"ק ריש פרק שור שנגח. שור שנגח את הפרה ונמלא עוברה בלידה ואין ידוע כו'. משלם חלי נזק לפרה ורביע נזק לולד. וק"ל הא אנן קיי"ל אין הולכין בממון אחר הרוב. א"כ לימא בעל השור לבעל הפרה. אייתי ראי' דעובר פרחך לאו נפל הוא ואשלם לך. והא מיעוט נפלים הוי מיעוט המלוי. ובפרט לפמ"ש התבואת שור ביו"ד סי' י"ג דרוב ולדות בני קיימא הם. הוא רק אחר שנולד. אבל קודם שנולד גם רובא ליכא. ועיין בהגהות יד שאול בסימן הנ"ל שהביא בשם המזרחי ג"כ הך סברא ובנודע ביהודא חלק חו"מ ביאר זה בארוכה. וא"כ ודאי דיוכל המזיק לומר לניזק אייתי ראי' דעובר לאו נפל הוא. ואין לומר דמ"מ לענין מזיק הרי היה הולד שוה למכור בשוק קודם שיהיה בן ח' ימים. וחייב עכ"פ לשלם לו מה שהפסידו. זה אינו. דא"כ גם בשור הניזק אם ימלא טרפה. ילטרך לשלם לו מה שהי' שוה למכור בשוק. ובאמת כבר ביאר הנתיבות שם שאין לריך לשלם לו רק דמי טרפה. ואין לתרץ ולומר דכמו

דאמרינן

דאמרינן בפרק הגוזל הנותן טבעת לאשה ואמר לה של כסף הוא ונמלא של זהב. פשעה בו משלמת של כסף. הזיקתו משלמת של זהב. דאמר לה מאי הוית לך גבי' דאזיקתיה. ומטעם זה גם הכא משלם דמי ולד שלם. הא ליתא! דהתם באמת היה של זהב. ולכך מועיל סברת מאי הוית לך גבי' דאזיקתיה. אבל הכא אם הולד טרפה הרי באמת אינו שוה כבריא. ואמאי מחייבינן לי' לשלומי. אבל אין לחלק בין אדם שהוא בר דעת. לשור שאינו בן דעת. זה אינו. דהא גבי שור נמי אמרו בב"ק בפרק המניח נהי דאית לך רשותא לסגויי עלי לבטועי בי לית לך רשותא. והא ודאי לא דמי לבורר צרור מגרנו של חבירו דנותן לו דמי חטין. וה"נ כיון שהפרה היתה ראויה להמכר כמות שהיא עוברה לכך משלם לו. הא ליתא דהתם ידע הלוקח שדרך למצוא צרורות בין החטים. ואם לא בירכן זה היה מוכרן ביחד. אבל הכא אם ימצא השור או הולד טרפה אצל הלוקח יהיה ביטול מקח. וזהו דבר קשה מאוד לומר דבאמת אינו משלם עד שיבדקו את הולד אם אינו טרפה דפשטא דסוגיא לא משמע הכי. ואפשר לתרץ דלפי מה שביארו האחרונים דהיכי דבאים ביחד איסור וממון. אזלינן בתר רובא אף לענין ממון. עיין בספר משכיל לאיתן ובספרו של בנו המנוח זללל"ה הרב דק"ק סעמיאטין שביארו זה בארך. וא"כ הכא לפי מסקנת האחרונים דמדאורייתא לא חיישינן לספק נפל. וא"כ אם לא יגח אותה השור תלינן דהיה נולד כדרכו והיה מותר. וממילא גם לענין ממון אזלינן בתר רובא וצריך לשלם לו. אך דעדיין תשאר הקושיא. לדעת הסוברים דקודם שנולד גם רוב ליכא ולדידהו גם לענין איסורא עדיין ליכא רובא. ואיך ישלם כל ההיזק וצ"ע. ובדוחק יש לומר דכיון דעכ"פ אם לא נגח אותו היה נולד. ואז אפילו לדעת הסוברים דקודם לידה ליכא רובא. אבל אחר לידה יהיה רוב וממילא נצרף גם הסברא של האיסור לענין ממון ויש להתיישב בזה הרבה:

סימן לא.

הנה בב"ק (דף ל"ח) איתא אמר רבה השורף שטרו של חבירו פטור. ה"ד אי דאיכא עדים דידעי מאי כתיב בשטרא נכתבו ליה שטרא מעליא. ואי דליכא עדים אנן מי ידעינן. אמר רבא תהא במאמינו. פירש"י במאמין השורף לבעל השטר כמה היה כתוב בו. כן הוא גירסת היש"ש ועיקר. ואפ"ה פטור עכ"ל. וקשה קצת דאם במאמינו איירי. א"כ הביא דין בלא זה לא יוכלו לחייבו רק שהוא עצמו מתחייב מפיו וא"כ אפילו למ"ד דינא דגרמי פטור. מ"מ לצאת ידי שמים מיחייב. דאפילו גרמא בנזקין דפטור לר"ע מ"מ העושה אותם מיחייב בדיני שמים עיין רא"ש שם סימן י"ג. וא"כ כיון דמודה לו ומאמינו החיוב בא רק ע"פ עצמו. והרי ע"פ עצמו בלא זה מיחייב לצאת ידי שמים. והכי פריך הש"ס לקמן (ד' ק"ג) ור"ע מכדי היכי דמשתבע לא סגי דלא הודה מאי אירית ונשבע אפילו בלא נשבע נמי עיין שם בתוספות ד"ה כל היכי. וא"כ מאי כ"מ לן דפטור. ובע"כ צ"ל דהכוונה דתהא במאמינו שאומר בפני הבית דין שמאמין מה שאומר הניזק שכך כתוב בשטר. וכיון דבב"ד הוא. א"כ יעשו ע"ז מעשי בית דין ויחייבוהו גם בדיני אדם. עוד יש לתרץ ע"פ דברי התוספות לעיל (דף ע"א) ד"ה אלו תבעה ליה. עיי"ש כי קצרתי וסמכתי על המעיין. אמנם קשה לי למה ליה להש"ס לדחוק בזה לשנויי הקושיא. ואמאי לא משני כגון שיש כאן עדים שראו מה היה כתוב בשטר. והמה קרובים ללוה ורחוקים ממלוה ומשורף. דהשתא למיכתב ליה שטרא אחריני לא מצי. דהא קרובים הם ללוה. אבל לחייב את השורף נאמנים דהא לדידהו רחוקים הם. וביותר תגדל הקושיא. דהא רבא גופיה דאמר הכא תהא במאמינו סבר בסנהדרין לחד גירסא דגרסינן רבא ולא רבה. פלוני רבעני לרצוני פלגינן דבוריה ומהמנינן ליה לגבי הרובע ולא לגבי עצמו. וה"נ מהמנינן ליה לגבי השורף ולא לגבי הלוה. ואין לומר כיון דאפילו מאן דמחייב בשורף שטר לא מחייב לשלם כל דמי השטר רק כפי שויו של השטר למכירה. כמבואר בחו"מ סי' שפ"ו סעיף ב' ובש"ך שם. והוא מהתוספות דבבא מציעא גבי סוגיא דהמוכר שט"ח לחבירו וחזר ומחלו מחול. וא"כ כשנחייבנו לשלם כל דמי השטר. צריך לידע מי הוא הלוה. כדי שידעו שויו של השטר. וכיון דלגבי הלוה אין להאמינם אין לחייבם. הא ליתא וראיה לדבר מפלוני בא על אשתי דאית ליה לרבא התם דהוא ואחר מצרפין להרגו אבל לא להורגה. דפלגינן דיבורא. וא"כ מנ"ל דבא על אשת איש דילמא בא על פנויה. אלא ודאי דלענין לחייב את הבועל מהימנינן ליה בכל דבריו. וה"נ לענין לחייב את השורף מהימנינן ליה בכל דבריו אף להגיד מי הוא הלוה. אבל לא לענין הלוה עצמו. וצ"ע:

סימן לב.

הנה בחו"מ סי' ס"א סעיף א' איתא. ואם מנהג המקום שיקנה הרושם קנין גמור. נקנה המקח והיינו סיטומתא דרב פפי. ב"מ (דף ע"ד). וכתב הנתיבות המשפט שם וז"ל ודין סטומתא הוא קנין דרבנן דודאי לא גרע ממנהג שנהגו הסוחרים. ואפ"ה לא חשבינן ליה רק קנין דרבנן לענין קדושין. וכוונתו לדברי השו"ע אבן העזר סי' כ"ח עיי"ש. ואולם בתשובת חתם סופר השיג עליו. וכתב דהוי קנין דאורייתא לכל מילי. ובתשובותיו לאה"ע סי' סי"ד ביאר עוד ביתר ביאור וכתב וז"ל. דזה עדיף מקנינים שתיקנו רבנן שלא ברצון הסוחרים. ורק מטעם הפקר

בית

בית דין נגעו בה. אבל סיטומתא וקנין הסוחרים הוא קנין דרבנן לכל מילי. ונראה דיש להביא ראיה לבעל נתיבות המשפט. דהוא רק קנין דרבנן ולא דאורייתא. ממשנה דגיטין (דף כ"ט) מציאת חרש שוטה וקטן יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום. רבי יוסי אומר גזל גמור מדבריהם. ומפרש התם דלרבי יוסי הוי הטעם משום שעשו את שאינו זוכה כזוכה. והשתא הא אין לך מנהג שנהגו כל העולם יותר מזה דהא כל העולם נהיגי שלא לגזול את הקטן. וראיה לזה דהא גבי סוכה שנינו בפרק לולב וערבה מיד התינוקות שומטים את לולביהם ואוכלים את אתרוגיהם. ופירש רש"י שם שאין בזה משום גזל שכך נהגו. אלמא דשלא ביו"ט המנהג שלא לגזול את הקטן ורק משום שמחת החג נהגו כן. ואפ"ה לא הוי מציאת חרש שוטה וקטן גזל רק מדבריהם כדאיתא בגיטין (דף ס"א). ובחו"מ סי' שס"א סעיף ז'. ואפשר לחלק דהכא גבי מציאה לפימ"ש התוספות בסנהדרין ריש פרק בן סורר דקטן לית ליה זכיה היכי דאין דעת אחרת מקנה אותו. ולכך גבי מציאה דאין דעת אחרת מקנה אותו. אפשר דהוי קנין דרבנן. אמנם יש להביא ראיה דהוי קנין דרבנן מהא דהגוזל כחיל של דבורים דמבואר בפרק מרובה דהוי גזל מדרבנן. וה"נ כולי עלמא נהגו כך. ואפ"ה הוי גזל רק מדבריהם. ועל זה אין לתרץ משום דבכחיל של דבורים אין קנין מדאורייתא דעכ"פ לא גרע זה מסיטומתא דהוא נמי אינו קנין רק מחמת מנהג דלא מלאנו קנין כזה בדברים דילפינן מקראי בריש קדושין:

עוד יש להביא ראיה ברורה מש"ס פרק השוכר את הפועלים. דקאמר שם וליחזי פועלים היכי נהיגי כו'. ומשני דאמר להו אגרת לן כפועל דאורייתא. והשתא כיון דהכי נהיגי. הרי לדברי החתם סופר הוי קנין דאורייתא ואמאי צריך דוקא דאמר להו אגרת כפועל דאורייתא. משמע דבלא"ה הוי רק קנין דרבנן. וזהו ראיה שאין עליה תשובה. ודו"ק:

סימן לג.

בדין אי מכירה לזמן הויא מכירה. ואגב יתבארו גם ענינים אחרים.

תשובה לרב מפורסם מק"ק טעלז:

מכתבו היקר הגיעני. והנה לא יכולתי להשיבו עד כה. כי בבוא אלי המוביל מכתבו. נאבד מכתבו מאתי. והמוכ"ז היה נחוץ לדרכו. ועתה חפשתי באמתחת מכתביי עד שמלאתי. ואדשוס על סדר מכתבו בקצרה. הנה מע"כ כתב על הראיה שהבאתי מב"ק דמכירה לזמן הויא מכירה. מדממעט לענין מכירה ד' וה' מה טביחה שאינה חוזרת אף מכירה שאינה חוזרת פרט לשהקנה לל' יום. אלמא דאי לאו היקש דמכירה לטביחה בעלמא הויא מכירה. ועל זה הביא כבודו דרבינו הגר"א ז"ל הביא ראיה זו. ודין הכין לי:

ואמנם מעכת"ה רצה לדחות ראיה זו. מסוגיא דגיטין (דף פ"ג) האומר לאשתו היום את אשתי ולמחר אי את אשתי. מהו. ומסיק דכיון דפסקה פסקה. וכתבו שם הר"ן והרשב"א ז"ל. מהא שמעינן שהנותן לחבירו גוף ופירות ליום אחד. זוכה לעולם. ולדידיה מוכרחין אנו לומר. דהאי פרט לשהקנה לל' יום היינו שהקנה למלאכתו. אבל אם הקנה גוף ופירות לל' יום. שיהיה ביד הקונה למכור ולתת. מכירה גמורה מקריא והויא יאוש ושינוי רשות. דכיון דפסקה פסקה. וא"כ אין ראיה משם דשם ממעטינן רק מכירה לפירות והגוף יחזור לבעליו. דזה ודאי לאו מכירה מקריא. דאלת"ה אטו מי נימא גם גבי אתרוג. דמכירה או נתינה לפירות הויא מכירה. וזה אינו כמבואר בפרק יש נוחלין. עכ"ל מעכת"ה. והנה בתחלה אבאר לו דלא לריכנא לראיה שהבאתי. דסוגיא ערוכה בחולין פרק ראשית הגז מסייע לי דגרסינן התם הלוקח גז לאנו של נכרי פטור. הא לאנו לגזוז חייב. פירש"י שמכר לו גוף הלאן עד שיגזוז. ופריך הש"ס אמאי הא כל חד וחד בתר גיזה נפקא ליה מרשותיה. ומשני תרגמא כגון שהקנה לו לל' יום. ופירש"י לאו דוקא לל' יום. רק שיהיו כל הגופים קנוים לו עד שיגזוז את כולם. הרי בהדיא דמכירה לזמן מכירה מקריא ומיקרי לאנך. ואין להתעקש בזה:

אמנם באמת גם הראיה מב"ק היא ברורה. והנה דבריו באו בלתי מסודרים. שכתב ולדידיה מוכרחין לומר פרט לשהקנה לו לל' יום היינו למלאכתו אבל אם הקנה לו גוף הגניבה כו' עכ"ל. דהרי בהמשך דברנו הוכיח כהנחתינו. דמדגלי קרא הכי אלמא דבעלמא מכירה מקריא. ואם כדבריו דפרט לשהקנה לל' יום היינו למלאכתו. א"כ מוכח עוד יותר דגם מכירה לזמן מכירה מקריא. וזה ודאי אינו. ובלי ספק יש איזה העדר סדר בדבריו:

ואמנם באמת מיסוד דבריו מסוגיא דגיטין שהביא משם מוכח כדברי רק שמוכרח אנו להאריך קלת בסוגיא דש"ס שם ובשיטת הראשונים. דכך היא הלעת הסוגיא שמה. בעי מיני' כו'. א"ל היום את אשתי ולמחר אי את אשתי מהו. תיבעי' לר"א תיבעי' לרבנן. פירש"י דתיבעי' לרבנן דפסלי שיורא בגט ור"א מכשיר. ופירוש האיבעיא היא. דמי נימא דאף לר"א דמכשיר שיור בגט. וא"כ אף בשיור כהאי מכשיר. וא"כ הויא מגורשת רק ליום אחד ימ"מ איכא לד לומר דבשיור גדול כהאי לא מכשיר וזהו תיבעי לר"א. אם בכולהו שיורי מכשיר או לא. ועיין בתוספות שם בד"ה דמכשיר. דנלמד מדבריהם שגם הם הבינו פירוש הסוגיא כך. תיבעיא לרבנן דפסלי שיור בגט. וא"כ בשיור גדול כהאי ודאי דפסלי. ולדידהו האיבעיא הוא לאידך גיסא מי נימא דהגט אינו גט. או כיון דפסקה פסקה ומגורשת

לעולם

לעולם. ומש"ה לא מסיק לרבנן או דילמא לא שנא כמו דר"א. דגם לר"א לא איבעיא לן אי שיורא הוי או לא. רק דהאיבעיא הוא אי גם בשיור כזה מכשיר. ממילא לרבנן דפסלי כל שיור בגט. לא שייך לאסוקי או דילמא לא שנא. והתוספות בד"ה או דילמא נדחקו בזה. ואפשר שזה כוונתם בתירוצם שם תמלית הדברים. דלר"א האיבעיא היא אי מגורשת ליום אחד. או איננה מגורשת כלל. ולרבנן האיבעיא אי איננה מגורשת כלל. או כיון דפסקה פסקה ומגורשת לעולם. והשתא כיון דכל הראשונים פסקו דהך בעיא לא נפשטה. דאף דפסקינן הכי כיון דפסקה פסקה. מ"מ הך סוגיא נדחית מכח סוגיא דלקמן. דאתקין רב יהודה מן יומא דנן ולעלם. וכן כתב הר"ן בפרק המגרש שם דהיא ספק מגורשת. וכן הוא באה"ע סי' ל"ז סעיף ה'. ואדרבה הרי"ף והרמב"ם פסקו שם. דהאיבעיא נפשטה לאידך גיסא דלא אמרינן דכיון דפסקה פסקה. עיין קרבן נתנאל אות י"א בפרק המגרש שם שביאר זה. ועכ"פ לכל המפרשים הפשיטות נדחית. וא"כ דוק מינה לאידך גיסא. דכי היכי דלר"א דמכשיר שיור בגט. בעי הש"ס מי נימא דלא שנא. וגם בשיור ליום אחד מכשיר. וא"כ במתנה דודאי מהני שיור. דאטו לא מהני שיור במתנה. כמבואר בכמה מקומות בש"ס דיכול ליתן פירות מהיום וגוף לאחר מיתה. וכן להיפך. ודאי דגם מכירה לזמן מהני וזה ברור:

ודאתאן עלה. הביאנו משך הענין לבאר פה דברי הנוב"י מ"ת חלק יו"ד סי' ס"א שחקר שם אודות אשה שזינתה בכדי להציל עי"ז את הרבים ממיתה. אם מותרת לבעלה. והביא דעת מהרי"ק דאסורה לבעלה. וראייתו מאסתר שאמרה בלכתה אל אחשורוש כאשר אבדתי אבדתי. משום דעד עכשיו באונס ועכשיו ברצון. אף שהיה להצלת כל ישראל. מ"מ נאסרה שוב על מרדכי. וכתב הנוב"י לדחות ראייתו ולפרש פירוש אחר בש"ס שם. דהתוספות שם הקשו. למה נאסרה אסתר על מרדכי היה לו למרדכי לגרשה. ותירצו שהיה ירא פן יודע הדבר למלך ע"י עדי הגט. והרשב"א חזר והקשה דהיה לו לגרשה בכתב ידו דהא כתב בכתב ידו ואין עליו עדים מגורשת מדאורייתא ואז לא יודע למלך. ועל כן תירץ הנוב"י דבאמת גירשה מרדכי בכתב ידו ומאי דקאמרה כאשר אבדתי אבדתי. משום דשוב לא יוכל לקחתה שנית דקדושין צריך עדים לכולי עלמא *). וזה כאשר אבדתי אבדתי ששוב לא תוכל להיות אשתו. ונדחית ראיית המהרי"ק עכ"ל הנוב"י. ולי תלמיד תלמידו נראה דדבריו לא יתכנו מתלת טעמי. חדא דלישנא דכאשר אבדתי אבדתי משמע לעולם. ואי כדברי הנוב"י. הא מ"מ לאחר מיתת אחשורוש ששוב יתבטל האומה יוכל להחזירה. כיון דהבעילה שהיתה ברצון היתה בהיותה פנויה. ודוחק לומר דחוק הפרסיים היה שלא לישא אלמנותו של מלך. ועוד שהרי עכ"פ בלנעה היתה יכולה להיות אשתו כמו מקודם וכדרש חז"ל על פסוק כאשר היתה באמנה אתו. ועוד דאם איתא דהוה מרדכי יכול לעשות תקנה להפקיע מאיסור אשת איש. היה לו לעשות זאת תיכף בהלקחה אל אחשורוש כדי שיהי' כל ביאותיה עם אחשורוש בהיתר ולא באיסור אשת איש. ואין לומר דכיון דהי' בעילותיה באונס לא היה מחויב בזה. הא ליתא. דהא חז"ל אמרו מעשה בשפחה אחת שנשתררוה מפני שמנהג הפקר נהגו בה ועברו על לעולם בהם תעבודו ומכ"ש דהכי עבדה איסור כל ימיה. וכמ"ש התוס' ריש כתובות דמשום זנות שתשב עמו באיסור כל ימיה חששו חז"ל אפילו לזנות דלא שכיחא. ועוד לפי מה שהבאתי למעלה דהיא בעיא דלא איפשטא אם יכול אדם לגרש את אשתו רק ליום אחד. אם כן היה למרדכי לגרש את אסתר ביום לכתה אל אחשורוש רק ליום אחד. דאז היתה הבעילה של אחשורוש בהיתר ולמחר תהיה ממילא אשתו והבעולות שאח"כ יהיו באונס. ותוכל להיות באמנה גם עם מרדכי ולא ילטרך קדושין שניים. ולדעת מהרי"ק הרי דרשת כאשר אבדתי אבדתי היא דרשה גמורה דהא מייתי מינה ראיה לדינו. ואם איתא דהיה מרדכי יכול לגרשה באיזה אופן. הוה ליה להש"ס למילף מזה דאין יכול לגרש ליום אחד. אלא ודאי דלא היה יכול לגרשה כלל:

ואם תאמר באמת למה לא יכול לגרשה בכתב ידו וקושית הרשב"א ז"ל. נראה לי לדון בדבר החדש. דלכאורה ניחזי אנן מ"ט כשר בכתב את הגט בכתב ידו. וכן הא דקי"ל עדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין דמי. ומכ"ש דאיך כשר בכתב ידו. הא אנן קי"ל דבגט בעינן ידים מוכיחות כמבואר בסוגיא דנדרים פרק קמא. ומה"ט לריך לכתוב בגט ודין ומנאי. א"כ התינח אם עדים חתומים בו ידעינן דהוא כתב לה שהרי עדים מעידים על זה. אבל בכתב יד הבעל ניחוש לזיופא. ואף שהבעל בעצמו יודע שהוא כתבו מ"מ אנן בעינן שיהא מוכח מתוך הכתב והכא מן הגט אינו מוכח. ועיין בחו"מ סי' מ"ו ובאו"ת שם ובנתיבות. שהאריכו בזה אי אמרינן גבי כתב יד כמי שנחקרה עדותן בב"ד דמי ובע"כ לריכין אנו לומר דכשר מתרי טעמי. חדא דלא חליף איניש לזיופי שטרא. ועוד דאין אדם מגרש אשת חבירו. וכמו שהזכיר הר"ן סברא זו בריש נדרים בסוגיא דידות עיי"ש. ולהכי מיקרי מוכח מתוכו והגט כשר מדאורייתא. ובפרט למה שביארו האו"ת והנתיבות שם דהא דקי"ל עדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בבית דין דמי היינו רק אם נמלא ביד איש ידוע. דאז איכא סברא דלא חליף לזיופי

---

*) הג"ה. ודע דדברי הנוב"י שהחליט דבקדושין כתב בכתב ידו פסול לכולי עלמא. לריכים לי עיון מתוס יבמות (דף ל"א) שכתבו מספקא לר"י אם בקדושין כתב ידו כשר מדאורייתא וכן כתב הרא"ש שם ואיך כתב הנוב"י דקדושין גרוע מגט. ול"ע:

לזיופי. פן יודע הדבר ויבוש ויכלם. אבל אם נמלא בשוק. כיון דלא נודע מי כתבו. לא אמרינן דכמי שנתקרה עדותן בב"ד דמי. ולפ"ז הא דכשר בכתב יד הבעל. הוא רק כשהכתב עומד להגלות. אבל הכא דמרדכי היה מתירא לגלות הדבר מאימת המלך. לא אמרינן בכה"ג כמי שנתקרה עדותן בבית דין דמי. ומש"ע לא היה מרדכי יכול לגרשה בכתב ידו. והוא דבר מסתבר:

נחזור לעניננו. כי הראיה שהבאתי מב"ק ג"כ ברורה היא. דהא הש"ס מקיש מכירה לטביחה מה טביחה שאינה חוזרת אף מכירה שאינה חוזרת. ואפי' אם הקנה לל' יום שיוכל למכור וליתן. כיון דעכ"פ לבסוף תחזור לו לאו מכירה מיקרי. וממועט מהקישא דמכירה לטביחה. וא"כ שמע מינה דבעלמא אם הקנה לל' יום מכירה חלוטה מכירה גמורה מיקרי. דאל"ה למה לן קרא גבי ד' וה' דוקא. וגם פשט הסוגיא בב"ק (דף ל"ג) משמע דרק מכירה לפירות לאו מכירה מיקריא אבל מכירה לזמן מכירה גמורה היא. ומאי דהש"ס בגיטין קרי למוכר שדהו לפירות קנין פירות. כבר האריכו בזה האחרונים ואין לכפול הדברים:

ומה שכתב דאם הקנה לל' יום שיהיה ביד הקונה למכור וליתן מכירה גמורה מיקריא. והוא שינוי רשות עכ"ד. אעתיק לו סנסן קטן מחידושי לחו"מ סי' ל"ז ס"ק כ"ט. דגם לענין שינוי רשות בעינן שינוי שאינו חוזר. דמבואר שם דאם מכר לו באחריות. מ"מ מיקרי יאוש ושינוי רשות. והמשכנות יעקב תמה על זה מדברי התוספות ב"ק (דף ס"ח). שכתבו שם בד"ה שמע מינה דאם גנב והקדיש יש שם שינוי רשות באותן קרבנות שאין חייב באחריותן. הרי מבואר דאם הגנב חייב באחריותן לא מיקרי שינוי רשות עכ"ד. והגאון אאמו"ל תירץ בפשיטות. דלא דמי אחריות דקרבן לאחריות דמכירה. דבאחריות דקרבן חייב בכל דבר שאירע בהם. כמו מיתה ואבידה ומום וכדומה. אבל אחריות דמכירה הוא רק אם יטרפנה בעל חוב. ויפה כתב. ולי אני בנו ותלמידו נראה לתרץ עוד בדרך אחר. דהא טעמא דבעינן שינוי רשות. הוא כדי שתלא מיד הגנב ולא ישוב עוד אליו ואז קנאה ביאוש ושינוי רשות. וא"כ אם מכר את הגניבה אפילו באחריות שהבע"ח יטרפנה או נגזל. שבעלים הראשונים יטרפוהו מאתם באופן שיוכל הנגזל לגבות מטלטלים כמו לאחר תקנת הגאונים הרי תשוב ליד הבעלים הראשונים או הנגזל הראשון אבל לא ליד הגנב ולכך הוי יאוש ושינוי רשות. אבל באחריות דקרבן. הרי מבואר במשנה דתמורה (דף כ"ט) דאם יפול בו מום צריכין הבעלים להחליפו על אחר. והקרבן ישוב אליו כדין פסולי המוקדשין דהם ממון בעלים. א"כ אין זה שינוי רשות גמור. ושפיר כתבו התוספות דדוקא אם אין המקדיש חייב באחריותן אז מיקרי שינוי רשות והרי למדנו מכאן דגבי שינוי רשות דגניבה בעינן מכירה גמורה שלא ישוב להמוכר לעולם:

ואשר כתב לחזק דבריו וז"ל. דאי לא תימא הכי נימא דגם מכירה לפירות גבי אתרוג לכם מיקריא. כתב בחפזו. ולא עיין ברשב"ם ב"ב (דף קל"ז) ד"ה מכירה וז"ל. קמ"ל דליטלו ולצאת בו היינו פירות שנתן לראשון. והגוף נתן לשני עכ"ל. הרי בהדיא דנתינה לפירות נתינה מיקרי גבי אתרוג:

ומדי שמתי עיוני בענין זה. בתוספות סוכה בד"ה אתיא (בדף ל"ה) שהקשו. ל"ל קרא דאין יוצאין במצה של טבל מקרא דלא תאכל עליו חמץ יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ אלא משום בל תאכל טבל. תיפוק ליה דגבי מצה בעינן שלכם וטבל אינו שלכם. ותירצו דלא דמי. דהא דאינו יוצא באתרוג של טבל משום דבעינן לכם. הוא משום דהוי כמו אתרוג של שותפים שיש לכהן וללוי שותפות בו בחלק התרומה והמעשר שלהם ודמי לאחים שקנו אתרוג בתפיסת הבית. ב"ב (דף קל"ז). אבל גבי מצה. אם אכל כמה זיתים שיש בחלקו כזית יוצא בו. ולהכי בעינן קרא עכ"ל. ולא זכיתי להבין. דהא הכא גבי אתרוג אם יש כמה אתרוגים בתפיסת הבית יוצא בו כיון דיוכל לאכלו. עיין רשב"ם שם ד"ה יוצא בו. וה"כ אטו הכהן והלוי שותפים באתרוג זה דוקא הא יכולים להפריש עליו ממקום אחר. וא"כ דמי לאחים שקנו אתרוגים בתפיסת הבית. דאם אין מקפידים זה על זה ויכול לאכול את כל אחד מהם. יוצא בו. כמבואר בסוגיא שם. והכא לאו בקפידא דכהן ולוי תליא מילתא. דמאיזה שירצה יפריש. ואפילו בשותפים גמורים מצינו בקדושין (דף נ"ב). דאם האחים לקח מפירות בעה"ב וקידש בו אשה מקודשת. משום דמצי למימר לבעה"ב. כישא כי כישא. אנא שקילנא כישא. את שקיל כישא. הרי דאף בשותפים גמורים היכי דהחלקים שוים יכול ליטול איזה שירצה. ודוקא בשותף שבא לחלק בלא דעת חבירו לא מצי. וכמבואר בב"מ בעובדא דאיסור גיורא. וזה דוחק לומר דלהתוספות מיירי קרא באין לו רק אתרוג אחד דא"כ הוי להו להתוס' לשנויי דאיצטריך קרא להיכי דאית לי' כמה אתרוגים. דמשום שותפות הכהן והלוי יכול לצאת בו ולכם מיקרי. ולהכי איצטריך קרא משום שאיסורו מבל תאכל טבל:

וביסוד דברי התוס' שחידשו דלהכי אין יוצא במצה של טבל משום שותפות הכהן והלוי. ק"ל מסוגיא דחולין (דף קל"א) דמסיק התם דהמזיק מתנות כהונה או שאכלן פטור. משום דהוי ממון שאין לו תובעים. וכן פסק הרמב"ם ז"ל וכל הפוסקים. א"כ אמאי אינו יוצא משום חלק הכהן והלוי. כיון דמדינא פטור מלשלם אפילו אחר ההפרשה כ"ז שלא באו ליד הכהן. ודוקא בתרומה יש כ"מ בין שוגג למזיד. והתם מיירי אחר ההפרשה ונתינה ליד כהן. וגם גזרת הכתוב מונתן לכהן את הקודש. ואמנם זה יש לתרץ בפשטו. ונקדים מה שהקשה הגאון רעק"א ז"ל בחידושיו לאו"ח סי' תכ"ד. אהא דאמרינן שם דאין יוצאין במצה גזולה. והוא מהירושלמי. והקשה ע"ז הא כיון דלעסיה קניא שהרי נשתנה. כדאיתא בריש פרק אלו נערות

ומלות

ומצות אכילה מקיים אח"כ ע"י הבליעה. והביא בשם הריטב"א ז"ל בסוכה דפסק באמת דיוצאין במצה גזולה משום דאישתני:

והנה אם כי קושיתו חמורה היא. יש לומר לתומר הקושיא דאפשר דהירושלמי מיירי דלא ידע שהיא גזולה. ולפי מה דקיי"ל העודר בנכסי הגר וכסבור שלו הוא לא קני. משום דבעינן כוונה לקנות. וכן כתבו התוס' ב"ק (דף ל"ה) לענין שינוי דגזילה וא"כ אינו קונה ע"י הלעיסה. והריטב"א מיירי היכי דידע שהיא גזולה דאז קונה אותה. אך כ"ז בגזל דעלמא. אבל גבי מצה של טבל. דאם אכל לחלק הכהן והלוי פטור. א"כ כיון דלעסן הרי אפסדינהו ושוב אינם ראוים. וא"כ בין נתכוון או לא. הרי עכ"פ אפסדינהו ושוב בשעת הבליעה בולע בהיתר. ונשארה קושיתנו על התוס' במקומה:

וביותר יש לתמוה על התוספות. דלכאורה אין לדברינו הבנה. דאי אחר הלעיסה אפסדינהו ושוב כשבולע הוא בהיתר. א"כ תיקשי על הירושלמי אמאי אינו יוצא במצה גזולה אף אם לא ידע שהיא גזולה. כיון דהמצוה מקיים בשעת הנאת גרונו ומעיו ואז בולע בהיתר ואין בו גזל. אכן באמת לא קשיא. לפ"מ דמבואר בפ"ט דב"ק. גזל ג' אגודות בג' פרוטות והוזלו ועמדו על שתים והחזירן לו. מחויב להחזיר לו עוד אחת להשלים שתהיה שוה פרוטה. דבתר מעיקרא אזלינן. וה"נ אף דאחר הלעיסה לית ביה שוה פרוטה. מ"מ במצה גזולה אזלינן בתר מעיקרא. והא תינח במצה גזולה. אבל גבי חלק הכהן והלוי בטבל. כיון דאחר הלעיסה היה פטור דאפסדינהו וכדין מזיק מתנות כהונה. גם על אחר הלעיסה אין לחייבו:

אמנם באמת אי אפשר לומר כן. ונקדים דברי הש"ס שם. הרי שאנסו בית המלך גורנו. אם בחובו חייב לעשר. אם באנפרות פטור מלעשר. וא"כ תיקשי אדרב חסדא דאמר המזיק מתנות כהונה פטור. ומשני שאני התם דקא משתרשי ליה. והאי דקמשתרשי ליה פירושו שהרי במה שבהגורן נמצא בתוכו גם התרומה והמעשר הרויח בזה להפטר מחובו. ואף דאין לו תובעים. מ"מ הרי כלל גדול בידינו דאף היכי דפטור על ההיזק. מ"מ על ההנאה מחויב לשלם וכמו אכלה מצדי הרחבה. דב"ק פרק כילד הרגל. וכן הדר בחצר חבירו שלא מדעתו. מצי למימר הא איתהנית. ועדיפא הנאת גופו מהנאת בהמתו. דגבי הנאת גופו אם גילה בדעתו דאית ליה הנאה מיניה מחויב לשלם לו את הכל. לא כפי ההנאה לבד. כמבואר בסוגיא דב"ב בעובדא דהמקיף את חבירו מג' רוחותיו דאי גלי אדעתיה דניחא ליה ואית ליה הנאה מיניה. מחויב לשלם לו את הכל. וכה"ג כתבו התוספות בב"ק (דף ל"ח) ד"ה מתיב דאף דבאין חסרון מיפטר על ההיזק. מ"מ ביש חסרון חייב לשלם כל ההיזק בשלימות. ולפ"ז היה אפשר ליישב דברי התוספות. דהכא החיוב בא מצד ההנאה דעכ"פ משתרשי ליה. כן היה אפשר לומר בהשקפה ראשונה:

אמנם באמת זהו רק במידי דאכילה או הנאה. דאם אכל דבר שאין לו תובעין ומשתרשי ליה. אפשר דחייב בתשלומין עכ"פ עבור הנאתו. אבל גבי מצה של טבל. הא קי"ל מצות לאו ליהנות ניתנו. ואי משום הנאת הגוף דבהדי מצוה. דמבואר בסוגיא דנדרים גבי המודר מן המעיין בימות החמה דאסור לטבול בו. ועיין ר"ן שם שביאר זה. וה"נ הא איכא הנאת הגוף של אכילה. ע"ז נקדים דברי התוס' שם בחולין (ד' קל"א) הקשו וז"ל וא"ת מזיק מתנות כהונה אמאי פטור הא משתרשי ליה. שבשביל זה לא אכל ככר אחר. ויש לומר דלא דמי לאנסו בית המלך גורנו. דמשתרשי ליה שבשבילם לא לקח המלך דבר אחר. אבל באכלו לא משתרשי ליה דמצי למימר הייתי מתענה. וזהו ממש כסברתינו לעיל דבשביל ההנאה עכ"פ מחויב לשלם. אבל גבי אכילת מצה של טבל. הנאת המצוה לאו הנאה היא. ואי משום שהרי עכ"פ אכל ונהנה הרי יכול לומר הייתי מתענה וא"כ שב כל מה שהקשינו על התוספות למקומה:

והיותר קשה על דברי התוספות. דהא שם בחולין פריך עלה מברייתא מניין לבן לוי שאכל מעשרותיו טבלים. ובעה"ב שאכל טבלים שפטור מן התשלומין ת"ל ולא יחללו את קדשי בנ"י אשר ירימו לה' אין לך בו אלא משעת הרמה ואילך הרי דקודם ההרמה אין לכהן ולוי שום זכות בהתרומה ומעשר ומקרא ילפינן ליה. ועוד לפי דברי התוספות. היה להכהן והלוי בעצמם לצאת בטבל שלהם. וכמבואר ביו"ד הל' תרומה ומעשר דהכהנים ולוים מפרישים והם לעצמם ובתר קנסא יוכל הכהן גם המעשר לעצמו כמבואר בסוגיא דיבמות פרק הערל. סוף דבר לא מצאתי מקום ליישב כל הדברים הנ"ל שיהי' מתקבל על הלב:

ובעיקר קושית התוספות שהבאתי בתחלת דברנו זה. בההיא דמצה של טבל. נראה לי לתרץ ע"פ דברי אאמוז"ל בספרו עמודי אור בסי' ל' דמסיק דחולה הצריך דבר איסור לרפואתו. מיקרי שלו ויש לו קנין בו עיי"ש שביאר זה. והשתא י"ל דאיצטריך קרא להיכי דאכיל מצה של טבל כשהוא חולה ונצרך לו לרפואתו. דהשתא שפיר מיקרי לכם. ולכך איצטריך קרא דאין יוצא בה. ואם נתרפא באותו לילה מחויב לאכול מצה. משום דהראשונה היתה של טבל ומשום דממ"נ דאי לגביה אזלת ולדידיה ליכא איסור טבל משום חוליו הרי הותר לו גם איסור חמץ וליכא משום בל תאכל חמץ. ואי אזלת בתר דעלמא הרי איסורו משום בל תאכל טבל ג"כ ואין יוצא בזה:

סומא דהאי פיסקא דמכל הראיות שהבאנו למעלה מוכח דמכירה לזמן מכירה מיקריא. והכי משמע ממה דכתבו הפוסקים דגבי חמץ לא מהני מכירה לזמן משום דלאח"כ תחזור לו והוי גורם לממון. כן כתבו האחרונים הטעם. אבל בעלמא מכירה גמורה מיקריא. והי"ת יאמן לבנו לעבודתו. ויאיר עינינו בתורתו אמן:

סימן לד.

בדין השוכר בית מראובן ונמצא של שמעון:

הנה בחו"מ סי' שס"ג סעיף יו"ד. אפילו שכרו מראובן. ונמצא שאינו שלו אלא של שמעון. צריך ליתן לשמעון שכרו כפי הראוי כו' ויחזור כו'. והוא דעת הנימוקי יוסף פרק כילד הרגל וז"ל. ואפילו שכר מראובן בדמים קלים. מעלה שכר לשמעון כמו ששוכרים שאר בתים. ולא מצי למימר שסבור הייתי שהבית של ראובן. ואלו הייתי יודע שצריך לי להת שכר הרבה לא נכנסתי בו. ועי"ז תמה הקצוה"ת מ"ש מהניח להם אביהם פרה שאולה וטבחוה ואכלוה. דמשלמים רק דמי בשר בזול. דהיינו שלים פחות מכדי המקח. דמצי למימר אלו הייתי יודע שאינה של אבינו לא אכלנו עכ"ל. והנראה ליישב ע"פ ש"ס פסחים (ד' קי"ד) פחות ממיכלך וממשתך והוסיף על דירתך. דעל דמי דירה צריך האדם להוסיף אבל במאכל דרך האדם לצמצם. וזהו עיקר החילוק גם הכא. דגבי בית דרך להוסיף ולכך אומדים דעתם שנוח להם לשלם יותר אם היו יודעים. אבל בהניח להם אביהם פרה וטבחוה ואכלוה. אמדינן דעתייהו דיותר טוב להם בשר בזול אף שיהיה גרוע. ועיין ב"מ (דף ס"ה) דאיתא שם ג"כ חילוק זה. ואין כאן המקום להאריך בזה:

סימן לה.

איתא במסכת ב"ק (דף י"ג ע"ב) יתר על כן אמר ר"י. אפילו נגח ואח"כ הקדיש. נגח ואח"כ הפקיר פטור. וכתב שם הרא"ש דאף רבנן לא פליגי עליה דרבי יהודא. רק לענין מיתה. אבל לענין ממון מודו דנגח ואח"כ הפקיר פטור. והקשה הפלפולא חריפתא. א"כ מועד היכי משכחת לה שישלם מן העליה יותר משוויו של השור. הא ודאי הבעלים יפקירו את השור בכדי להפטר מלשלם מן העליה. והיא לכאורה קושיא חמורה? והנה בפשיטות יש לתרץ דקרא משכחת לה בשומר. דקי"ל דשומרים נכנסו תחת הבעלים. והשומר אינו יכול להפקיר דאינו שלו וגם להחזירו לבעליו לא מצי. דאף דקי"ל החזירו שומר לבעליו מוחזר. דהא כתבו התוספות בב"ק (דף מ"ה) דדוקא בשור שהמית מהני חזרתו לרבנן קודם גמר דין ולרבי יעקב גם לאחר גמר דין. אבל בשור שהזיק אפילו תם לא מהני חזרתו. כיון שהזיק ע"י פשיעת שומר. עיי"ש בתוספות ד"ה השתא. וא"כ בשומר אין לו להפקיר ולא להחזיר לבעלים. וכעין סברא זו כתב השאגת אריה לענין חמץ בפסח שקיבל עליו הנפקד אחריות דעובר עליו הנפקד וגם המפקיד. וכמו שהבאנו למעלה בסימן ג' באו"ח. והעלה דאין הנפקד יכול לבטל דלאו דידיה הוא. אמנם הדבר דוחק להעמיד קרא בכה"ג. על כן עלה בדעתי לדון בדבר החדש. דהא דקי"ל נגח ואח"כ הקדיש או הפקיר פטור. היינו רק מאותה נגיחה שנגח קודם ההפקר. משום דבעינן מיתה וגמר דין כאין כאחד. אבל אם נגח אחר ההפקר יתחייבו הבעלים בההיזק. וטעמא דהא שור המועד להמית או להזיק לא גרע משאר תקלה ואנן קיי"ל דהמפקיר נזקיו לאחר נפילת פשיעה חייב. ומהאי טעמא קיי"ל דהמוליא תבנו וקשו לר"ה לזבלים אף דהוי כמו הפקר דכל הקודם בהם זכה. מ"מ חייבים בעלים לשלם נזקיהם אם הוזק בהם אחר. כמבואר בחו"מ סי' תי"ד. וראיה לדברינו מהא דתנן ב"ק (דף ט"ו) וכן בסנהדרין הזאב והארי והדוב כו'. הרי אלו מועדים וחייבים בעלים לשלם עבור נזקיהם נזק שלם. וא"כ תיקשי לרבי יוחנן אליבא דרבי אליעזר בסנהדרין (דף ט"ו). דאפילו לא הזיקו אין להם תרבות. ואין להם בעלים. ועיין פירש"י שם. ואמאי חייבים הבעלים בנזקיהם ואמאי לא פליג ר' אלעזר גם בב"ק בהמוליא תבנו וקשו דאין הבעלים חייבים בנזקיהם ועיין תוספות ב"ק (דף ט"ז) ד"ה רבי אלעזר. אלא ודאי דמשום תקלה חייבים שלענין זה הם בעלים. והא דקי"ל פרט לנכסי הפקר. היינו שתחלת הזיקן היה אחרי הפקר וביד בעלים לא הוו מזיקים וא"כ לא הוי מפקיר נזקיו לאחר נפילת פשיעה. ומכ"ש לפי מה שביארו התוס' בב"ק (דף מ"ו). דאף דלענין ממונא אם שמרו הבעלים לשור שמירה מעולה סגי. מ"מ לענין איסור וגרמת היזק אין לשור שמירה אלא סכין. ועיין יש"ש שביאר זה באורך. ולפ"ז תתיישב קושית הפלפולא חריפתא. דשום אדם לא יפקור את שור המועד שלו. כדי שלא יתחייב בנזקין שיעשה אח"כ. ואי דיחזור ויזכה בו אחר ההפקר. זהו דרך רחוק. ואפשר דגם הערמה לא תיהני בזה ועוד מכמה טעמים:

והנה רבותינו בעלי התוספות בב"מ (דף קי"ח) כתבו אהא דתנן במתניתין שם. מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל. פירש"י שנפל לתוך גינתו של חבירו. וא"ל פנה אבניך. וא"ל הגיעוך. אין שומעין לו. וכתבו התוס' שם. אף דמפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס קיי"ל דפטור. מ"מ הכא אישתמוטי קא מישתמיט ואינו מפקירו כדאמר בגמרא עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריהם הקדושים. דמה ענין זה למפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס. דהוא רק לענין ההיזק שיעשה אחר הנפילה. כמבואר בב"ק בסוגיא דשני קדרים. אבל הכא מה שייך לפוטרו מהיזק של הנפילה גופה. דהיינו שנפל בקרקע חבירו. דאינו לאחר נפילה. והרי שם בסוגיא דשני קדרים קאמר פליגי בשעת נפילה בנתקל פושע. ופליגי לאחר נפילה במפקיר נזקיו. אלמא דעל הנפילה גופה לא שייך מקפיר נזקיו. ודוחק לומר דכוונת התוס' על ההיזק שעושה אח"כ במה שמונח על קרקע חבירו. דבעל הגינה אינו יכול לזרוע עליו. דלא משמע כן כוונת התוספות למעיין. וגם זה לא מיקרי שני נזקים. וגם כל ההיזק נעשה תיכף בהנפילה. ול"ע:

וראיתי להגאון רעק"א בגליון הש"ס שהקשה. אהא דמבואר בש"ס (דף ל"ג). הקדישו

מוקדש משום דרבי אבהו. שמא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון. ועי"ז הקשה. הא כיון דהקדישו פקע חיובו לגמרי דהוי נגח ואח"כ הקדיש. ולענין ממון כולי עלמא מודו וכמו שנזכר לעיל. ונראה לתרץ ע"פ דברי הר"ן ז"ל בנדרים (דף מ"ז) וז"ל. ואחרים תירצו דההיא דפרק האומר מיירי שלא הקדים השוכר שכרו למשכיר. וכיון דלא סגי שיתחייב השוכר לשלם שכרו. ונמצא שיש למקדיש זכות בו בשביל השכירות. ולהכי חל ההקדש על כל הבית. והדר בו במעילה קאי. אבל בשהקדים השוכר שכרו למשכיר. דאסתליק ליה משכיר לגמרי. לא מצי אסר עכ"ל. וא"כ אפשר לומר דהא דרבי אבהו דהקדישו קדוש. רק משום שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון. היינו כשאין השור שוה יותר מכדי היזק. דהשתא כיון דאלמוהו רבנן לשעבודא דבע"ח תו לא תפיס בי' הקדש רק משום דרבי אבהו. והא דאמרינן נגח ואח"כ הקדיש פטור. מיירי שדמי השור שוים יותר מדמי הנזק. דהשתא תפיס הקדש בדמי המותר. וכיון דקיי"ל דהאומר רגלה של זו עולה כולה עולה. ה"נ תפיס קדושה בכל השור. כן נ"ל. אף שהמפרשים לא הזכירוהו:

סימן לו.

בדין תפיסה ע"י חצרו:

שאלה, ב' בעלי חובות. וחצר של אחד מהם היה מושכר ללוה. ומת הלוה ונשארו מטלטלים בחצרו. לדעת הרמב"ם ז"ל. מובא בסי' ש"ג בחו"מ דחצר המושכר לאחר קונה מציאה להמשכיר ולא להשוכר. מי נימא דהוי תפיסה או לא:

תשובה, כבר נסתפק בזה הגאון רעק"א בתשובתו וכתב וז"ל. ויש להסתפק בתפיסה ע"י חצרו. דכיון דחצר משום שליחות איתרבאי. הוה תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים. דאף דבמציאה חצרו קונה. ובש"ס מדמי תופס לבע"ח למגביה מציאה לחבירו. כבר הקשה כן הנ"י. ובהכרח לומר דחצר עדיף דהוי כפועל ומהני תפיסתו. אבל לשיטת הרמב"ן שתירץ להך קושיא. דבמציאה לא מיקרי חב לאחרים. דהוא רק מניעת ריוח. א"כ אין ראי' מזכות חצר במציאה לענין קדם וגבה עכ"ל. והנראה דלפי מה דקיי"ל כמסקנת הש"ך בחו"מ סי' ק"ה. לתרץ דעת רש"י ז"ל. דס"ל דמהני תפיסה אם עשאו שליח. היינו רק בשליח בשכר דהוא כפועל. עיי"ש שביאר שכל הפוסקים מודים בזה. וא"כ יש לומר דהא דחצרו קונה לו מציאה. הוא נמי מהאי טעמא. דכיון שהחצר הוא קנינו. הוה כשליח בשכר ולא שייך ביה תופס לבע"ח. והא דנדחקו רבותנו הנ"י והרמב"ן ז"ל. דאיך יקנה חצר במציאה. היינו חצר דד' אמות. דגם הוא קונה במציאה. כמבואר בפרק קמא דב"מ. דאיתא שם כי אקני לי' למיקני לי'. למיהוי חצרו לא זכה לי' רחמנא. אלמא דד' אמות לאו כחצרו ממש הוא דלא הוי כשליח בשכר. ואהא שפיר מקשי. ובזה יש לתרץ גם מה שכתב הגאון ז"ל לדעת התוספות. די"ל דבחצר ממש מהני התפיסה ולא הוי תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים. וקצת ראי' יש להביא לזה מדברי הבית שמואל והחלקת מחוקק באה"ע סי' ע"ז סעיף ג' בהג"ה. שכתבו דהיכי שיש ספק בהממון או בהחפץ של מי הוא. לא מהני אם תפסן האחר ע"י שליח שלו. ומשום זה מיקרי תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים. וכן כתבו הרבה מן האחרונים. עיין בכללי תפיסה של הגאון בעל נחל יצחק. וביאור דבריהם. דאף דקיי"ל בחו"מ סי' ק"ה סעיף ד' דהיכי דאינו חב לאחרים מהני תפיסה. אף אם חב להלוה עצמו לא מיקרי חב לאחרים. דהרי הוא חייב לו בודאי. אבל היכי דהוא רק ספק. דאז זוכה רק מטעם תפיסה שהוא מוחזק. זה מיקרי חב לאחרים גם נגד הלוה עצמו או הבע"ד בעצמו. עיי"ש. וא"כ לדבריהם לכאורה תיקשי מסוגיא דב"מ (דף ק') המחליף פרה בחמור וילדה. וכן המוכר שפחתו וילדה כו'. וליחזי ברשותא דמאן קיימא. א"ר חייא בר אבין אמר שמואל בעומדת באגם. ולכאורה קשה. אם איתא דגם ע"י חצרו הוה תופס לבע"ח היכי דהממון הוא בספק. משום דחצר משום שליחות איתרבאי היכי דאינו עומד בצד חצרו. מאי דוחקא דהש"ס לאוקמא בעומדת באגם. לוקמא בעומדת בחצרו. ואפ"ה לא קנה משום דהממון הוא בספק. ולפמ"ש ניחא. דחצר הוא כשליח בשכר ומהני לכולי עלמא:

ודע דהתוס' שם בב"מ הקשו וז"ל. הא דקאמר הש"ס וליחזי ברשותא דמאן קיימא. וא"ת וכי נמי הולד ברשותו של לוקח. אין זה הוכחה דקנאה. דהא תנן הגודרות אין להם חזקה. משום דאמרינן דמאליהן באו לרשותו עכ"ל. והמתבאר מדבריהם. דהא בהא תליא. דאי נימא דאין להם חזקה לענין קנין גם תפיסה לא מהני בזו. ובהשקפה דבריהם תמוהים. דמה ענין זה לקנין. הא בין אי קנאם או לא. מספק אין כח לבית דין להוציאם מידו. וכן הנית בתימא הגאון הרש"ש בהגהותיו לש"ס דפוס ווילנא. אמנם באמת אין כאן תמוה. דכבר כתב הריב"ש בתשובה סי' שס"ד וז"ל. דע כי הנכסים שהם ברשות הבעל. אף שכשמת נשארים הנכסים בידה כו'. אין זה כלום. שכל תופס צריך שיקנה באחד מדרכי הקנייה. והובא באה"ע סי' צ"ג סעיף כ"ג. ועיין בתשובת רעק"א שביאר זה. דהיכי שהחצר אינו קונה לו אף שהוא תחת ידו ורשותו. אין זה תפיסה. ומקור דברי הריב"ש. נראה לי דהוא גמרא ערוכה. דהא דתנן התם הבית והעליה של שנים שנפלו. שניהם חולקים בעצים ואבנים. ורואין אלו האבנים העשויות להשתבר. ופריך עלה וליחזי ברשותא דנאן קיימא וליהוי אידך המוע"ה. ומשני ואיבעית אימא שותפים כה"ג לא קפדי אהדדי. ופירש רש"י וז"ל. שותפים כה"ג לא קפדי אהדדי למיקני רשותא דידיה גבי חבריה להנית שם חפציו. הילכך כי הוי

הוי נמי יתכן ברשותא דחד מינייהו לא הוי איך מוציא דברשותיה דאידך נמי יתכן דלא קפיד עלייהו מלאושלי' דוכתא עכ"ל. אלמא דאף דהוא טוען דהאבנים שלו והרי הוא תפוס ועומד. מ"מ אין חצרו קונה לו. דאין כאן תפיסה בתורת קנין. והרי זה כדברי התוס' והריב"ש הנ"ל:

ובישוב דברי התוס' הנ"ל. צריך אני להאריך קצת. דע שלשה מיני תפיסות יש. א' תפיסה במקום שיש ספק לבי"ד של מי הוא. ובכה"ג אין לבי"ד להוציא מיד המוחזק. אף אם התפיסה היא שלא בתורת קנין. כיון שהוא מוחזק בה וטוען טענת ברי שהוא שלו. וזהו דוקא בטוען טענת ברי. אבל לא בשמא וכעובדא דלעיל בכותל שנפל. דהתופס שהוא מוחזק אינו טוען טענת ברי. ב' היכי דהתופס טוען שמא. ובא לידון רק מכח זה שהוא מוחזק בהם לפי שהוא ברשותו. בזה מחלקים התוספות דכאן צריך התפיסה להיות מכח קנין. וסברתם ברורה בזה. דכיון דגם התופס טוען שמא. א"כ מודה דספק הוא רק זכייתו מכח דהוא ברשותו. בזה צריכה התפיסה להיות מכח קנין ובכה"ג איירי סוגיא דפרק הבית והעליה. ועוד יש תפיסה אחרת באבן העזר סי' הנ"ל. אלמנה שתפסה למזונות מה שתפסה תפסה. דהתם לא מכח טענה אתית עלה. דהרי החוב הוא בודאי שמגיע לה מזונות רק דחז"ל אמרו דאי תפסה אפילו ככר זהב מה שתפסה תפסה הך תפיסה ודאי לא מהני רק בתורת קנין:

וראיתי להקצוה"ח סי' קפ"ט שאחרי שהביא דברי המהרי"ט שחצר של הנפקד וחפץ של המפקיד מונח בו בלא דעתו. וכתב הוא ז"ל דהחצר אינו לא של המפקיד ולא של הנפקד. והשיג הקצוה"ח עליו וכתב וז"ל. אדרבא קנוי הוא להמפקיד. וראיה ברורה לזה מפרק הבית והעליה דפריך. וליחזי ברשותא דמאן קיימי. ומשני שותפים לא קפדי למיקני ליה מקום דידיה. וכן כתב הנימוקי יוסף דכיון דלא קפדי אהדדי הוה כחצר של שניהם. והוכרחו לזה. דאי נימא דהא דשותפים לא קפדי אהדדי. הוא כמו הגודרות דאין להם חזקה או כבן בנכסי אביו. וא"כ מטעם תפיסה מיהת מהני. וקושית הש"ס וליחזי ברשותא דמאן קיימא. אינו אלא משום תפיסה. וכי משני דלא קפדי הוי כחצר של שניהם ובמה קנאו ? וכן היכי דליכא יחוד מקום לחפץ של השותפים ע"כ דבכה"ג נמי קנאו עכ"ל. ודבריו נפלאים וקשים שעלה על דעתו דהכי קנין גמור הוא מה שמונחים בחצר של השותף השני. ועי"ז התשמיש קנה להמקום. וזה תמוה דהא בגמרא מוקי לה דפנינהו בני רשות הרבים ואזדי לעלמא. ואיך יקנה לו חצרו בדבר שלא ידע בו כלל ואפשר שלא יחפוץ בו. ובסוגיא דב"מ גבי גוזלות מפריחין בפרק קמא מבואר. דדוקא אם אמר זכתה לי שדי זכה בהן. אבל לא בענין אחר. אלא ודאי דהכא לא מטעם דמשתמש בחצרו וקנויה לו בקנין. רק דהכא מיירי בתפיסה בטענת ספק. וכיון דבזה צריך תפיסה בתורת קנין. ושותפים לא

קפדי אהדדי. ממילא הוי תפיסה בלא קנין כמו גבי גודרות:

וראיתי להגאון רעק"א ז"ל שכתב וז"ל. אהא דמבואר ברמ"א בסי' רנ"ב סעיף א' ויש מתירין שיוציא הנכרי בשבת אם יחד לו הנכרי מקום בבית ישראל. וכתב שם המג"א דטעם האיסור הוא משום דעדיין לא קנהו הנכרי. אבל אם יחד לו מקום קנהו ממש עכ"ל. וע"ז כתב הגאון רעק"א ז"ל וז"ל. וקשה לי דאף להסוברים דכסף אינו קונה בנכרי. מ"מ אם הגביהו קנאו ונעשה חפץ של הנכרי. גם ביחד להנכרי מקום במה קנה הנכרי המקום להיות חצרו עכ"ל. ולפי דברי הקצוה"ח תתישב קושיתו. דע"ז שמשתמש במקום קנהו בחזקה. דשאלה ושכירות קרקע ניקנים בחזקה כקנית קרקע במכירה. ואף דנכרי לא מצי קני קרקע בחזקה כמבואר בחו"מ סי' קצ"ז. מ"מ הא כתב שם דבשכירות שאין דרך לכתוב שטר על זה. קונה בחזקה. ומכ"ש בשכירות גריעה כהאי. ודאי שאין דרך לכתוב שטר על זה. ואף דהחפץ אינו שלו עדיין. מ"מ הרי הוא משתמש בהמקום שהוא לטובתו. וממילא מתיישבת גם קושיתו הראשונה דהא סתם מגביה חפץ לקנותו. הוא קודם פסיקת דמים. וידוע דקודם פסיקת דמים לא קנה בהגבהה כמבואר בב"ב בסוגיא דהמוכר פירות. וחששו פן לא יגביהנו הנכרי אחרי פסיקת דמים. וא"כ עד השבת הרי עדיין הוא של ישראל. ובשבת כשיגביהנו הנכרי לקנותו. אין רצונו של הישראל להקנות לו מחמת איסור שבת. וא"כ מוציא חפץ של הישראל. לכך תיקנו שייחד לו מקום. דע"כ תהיה ההנחה אחר פסיקת דמים. וקנה הנכרי את המקום ע"י שיניחו בו. ונכון בעזה"י:

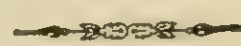
ודע דשם בסוגיא לא זכיתי להבין קושית התוספות בסוגיא דב"מ פרק הבית והעליה וז"ל. וא"ת דהכא מיירי שנפל לרשות של אחד מהם. שכך רגילות שנופל לרשות אחד. ולא בצמצום לר"ה. ובריש בבא בתרא פריך פשיטא דאם נפל הבית המקום והאבנים של שניהם. ומשני לא צריכא דנפל לרשותא דחד מינייהו עכ"ל. ולא זכיתי להבין. דהא הכא מיירי דפנינהו בני ר"ה ואזלי לעלמא. אבל בתחלת הנפילה אפשר דבאמת נפל לרשות שניהם בשוה. ותו דהכא אין הספק רק על האבנים הנשברות של מי הם של בעה"ב או של בעל העליה. וא"כ אפשר שנפל לרשות שניהם בשוה. רק שהספק של מי נשברו יותר. ואי דהוכחתם הוא ממאי דהש"ס פריך וליחזי אי בחבסא נפיל או בחבטא. אלמא דרגילות הוא ליפול שלא בצמצום דהיינו בחבטא שהוא מרחוק. וכדפירש"י שם עיי"ש. מ"מ קשה מאין פשיטא להו דרגילות הוא ליפול שלא בצמצום. הא מכל מקום פריך הש"ס שפיר. דמה שיכולין לברר ע"י ראייתנו שאיך נפל. צריך לברר. והיינו דפריך וליחזי היכי נפל. ול"ע:

נדין

סימן לז.

בדין חזקת חלונות:

הנה בחו"מ סי' קי"ד סעיף י"ח. תמהו המפרשים שם על המחבר שדבריו סותרים זא"ז. דז"ל המחבר שם סעיף י"ח ראובן היה לו בית אצל עכו"ם ופתח חלון על גגו של עכו"ם. ואחר ימים מכר הנכרי ביתו לישראל. ורצה הלוקח להגביה ביתו. בענין שסותם את החלון של הישראל. וטוען ראובן אתה מאפיל על חלוני. אע"פ שבא מכח עכו"ם אסור לו לסתום כדין ישראל עם ישראל. דלא אשכחן בא מכח עכו"ם לגריעותא. ותמהו המפרשים כולם שזה סותר למ"ש בסעיף י"ט. ראובן שהיה לו בית אצל חצרו של עכו"ם. ופתח עליו חלונות. כי כן דיניהם של עכו"ם. ועתה מכר העכו"ם חצרו לשמעון וטוען עכו"ם סתום חלונותיך. הדין עמו ואפילו טוען ראובן שלקחה מעכו"ם עכ"ל. והרי זה סותר למ"ש בסעיף א' דאין יכול לסתום חלונותיו. והש"ך והסמ"ע נדחקו ליישב ולא עלתה בידם. ונראה דדברי המחבר נכונים ומבוארים. דבאמת ישראל הבא מכח עכו"ם הוא רק לגריעותא דעכו"ם. רק דרישא מיירי דהלוקח לא בנה את ביתו תיכף. רק אח"כ רצה הישראל לבנות. ובא בטענה דכמו שהעכו"ם היה יכול לבנות ולסתום חלונותיו אחר שהחזיק הישראל. כמו כן יסתום הישראל. אף שזה כבר החזיק. מ"מ יטעון הלוקח מה שהנחתיך משתמש. הוא רק מפני שבאתי מכח העכו"ם. וא"כ גם אני אוכל לסתום חלונותיך כמו העכו"ם. ובזה שפיר פסק המחבר דלא אשכחן דקאי מכח העכו"ם רק לגריעותא. אבל בסעיף י"ט מיירי שתיכף אחרי שקנה בא לסתום חלונותיו. ובזה שפיר הדין עם בעל החצר. שהרי החזקה שהחזיק בהחצר בחלונות אינו מועיל כ"ז שהיה ברשות הנכרי שהרי הנכרי יכול לסתמן תמיד. ומהיכי תיתי יעשה חזקה חדשה עכשיו. ודאי דכמו שהנכרי יכול לסתום. כן הישראל הבא מכחו. משא"כ ברישא שכבר החזיק ברשות הישראל. דוק בלשון המחבר שבסעיף הקודם כתב ובא הלוקח להגביה ביתו. ר"ל שלא טען בתחלה על החלונות. רק אח"כ כשבא להגביה ביתו רוצה לסתום חלונותיו. ולכך אבד את חזקתו כיון שהניחו משתמש בחלונותיו. ודוק היטיב:

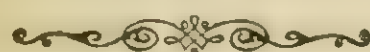

סימן לח.

בדין המלוה לחבירו על המטבע והוסיפו עליו:

תשובה. הנה מקור הדין הוא בב"ק (ד' צ"ז). בעי רבא מרב חסדא המלוה על המטבע והוסיפו עליו מהו. ופירש"י אליבא דרב קבעי דאומר נותן לו מטבע היוצא באותה שעה. היכי דהוסיפו עליו מהו.

ותמהו המפרשים מאי דוחקא דרש"י ז"ל לאוקמיה אליבא דרב. הא בפשיטות מצי לאוקמא גם אליבא דשמואל ומיירי בדלית ליה אורחא למיזל למישן. וכן פירשו המפרשים באמת להך בעיא. עיין בדברי הרא"ש שם. והנה רש"י פוסק בעובדא דהמלוה על המטבע ונפסלה כרב. ודבר זה יותר קשה. דקי"ל כשמואל בדינא. ותו כיון דאמוראי מפרשי מילתיה דרב. מסתמא הילכתא כוותיה. ונראה דתחלה צריך להבין יסוד מחלקותם דרב ושמואל. והנראה דהך פלוגתא שייכא בפלוגתא אם בע"ח מכאן ולהבא הוא גובה. דפליגי בה אביי ורבא בפסחים (ד"ל ע"ב). דלאביי דסבר למפרע הוא גובה א"כ עיקר שעבודו חל בשעת המלוה. ולהכי נותן לו מטבע שיוצאה בשעת הלואה. אבל לרבא דאמר מכאן ולהבא הוא גובה. עיקר השעבוד הוא על שעת הפרעון. ועיין יש"ש ב"ק סי' י"ג שהביא בשם הגהת מיימוני דלרש"י אין חילוק בין פרקמטיא למעות. רק כל שהתנה לשלם במטבע ידועה חל שעבודא עליה. והשתא כיון דאנן קי"ל בע"ח מכאן ולהבא הוא גובה כמבואר שם בפסחים. להכי פסק רש"י כרב דסוגיא אליביה אזלא. והשתא ניחא נמי מה דפירש רש"י בב"ק דאיבעיא אליבא דרב אזלא. משום דרב סבר בפסחים שם דבע"ח מכאן ולהבא הוא גובה. וא"כ ודאי דנותן לו מטבע היוצא באותה שעה. והא דפריך רבא לעיל לר"נ אליבא דשמואל דאוקמה בלית ליה אורחא למיזל להתם. מברייתא דמע"ש. לא פריך אלא אליבא דר"נ. דס"ל דאפילו אם נימא נותן לו מטבע היוצא בשעת הלואה. מ"מ אם בשעת הלואה אינה יוצאה באותה מדינה ולית ליה אורחא למיזל להתם לא מצי למיתביה ליה. אבל רבא אליבא דנפשיה. דס"ל מכאן ולהבא היא גובה. לדידיה בלא"ה צריך לתת לו מטבע היוצא באותה שעה. ולדידיה לא קשה מהך ברייתא. ודוק:

סימן לט.

השמטה לחלק חושן המשפט:

הנה על הסימנים המבוארים למעלה בחלק חוה"מ. ראה אותם הרב ר' מיכל מפה והעיר עליהם. על מה שכתבתי בסי' ל"ה על קושית הפלפולא חריפתא דמועד היכי משכחת לה. ויישבתי דמשכחת לה ע"י שומר. והעיר ע"ז דהא דכתבו התוס' דשומר אינו יכול להחזיר לבעליו. היינו שיפטר השומר בחזרה לבד. ומ"מ הרי יוכל להחזירו לבעליו ובעלים יפקירוהו ויפה העיר. אבל דברנו אינם מופרכים בזה. דאפשר דמיירי דמתו בעלים ונשארו יתומים קטנים דהם אינם יכולים להפקיר מחסרון דעת. והשומר כשקיבל השמירה היו עדיין הבעלים חיים וחיוב שמירה לא פקע במיתת הבעלים. דהא מרבינן שור היתומים משור שור שבעה. וגם משכחת לה כשהבעלים הלכו למדינת הים. ועוד כמה גווני:

ועל

ועל מה שתירצתי קושית הגרע"א בננת ואח"כ הקדיש. ותירצתי ע"פ דברי הר"ן ז"ל גבי שוכר בית מעלה שכר להקדש. וכתבתי שם דפשטה קדושה בכולה. ועז"ז השיג דזה הוא רק בקדושת הגוף ולא בקדושת דמים ע"כ. הנה אנכי לא הבאתי זה רק למשל. אבל מדברי הר"ן בנדרים בסוגיא דהמקדיש בית מבואר דאפילו בקדושת דמים תפסה קדושה בכולה עיי"ש בסוגיא שהבאתי בתשובה שם. זולת זה מה שהביא מגיטין (דף מ"א) ומשדה מקנה אינו ענין לכאן כלל ואנכי כתבתי לפי סברת הר"ן וכדאי הוא לבנות עליו יסוד. ועל מה שכתבתי בסי' ל"ז בדין תפיסה ע"י חצרו וחלקתי שם בין חצר דמשום שליחות איתרבאי ובין ד' אמות דזה נקרא שליח בשכר וזה בחנם. וכבודו העיר ע"ז. אך דבריו המה דחוים בעלמא ואין דרכי להשיב כי אם מסוגיות ברורות ומ"מ ארשום בקצרה. כתב להשיג דחצר הוי כמו שליח בשכר ועז"ז השיג בסברא בעלמא דלא שייך זה בחצר משום דלא על זה סמך. לא מצאתי מקום בדבריו. דכך כוונתו דהבעל החצר נתן את הכסף ע"מ שכל התשמישים שיוכל להמצא בהחצר יהא לו וגם זה אחד מתשמישי החצר שיקנה לו מציאה וכיון דבפועל אשכחן דידו כיד בעל הבית ושליח בשכר נמי הכי הוא. א"כ גם חצרו דמשום שליחות איתרבאי נמי הכי הוא וזה פשוט. ועל מה שכתבתי שם בסוגיא דב"מ (דף ק') דהמחליף פרה בחמור דפריך הש"ס וליחזי ברשותא דמאן קיימא וכתבתי להקשות דהכא לא מהני תפיסתו דהוי תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים. ועז"ז תמה הפלא ופלא דכיון דהספק נולד עתה א"כ לא שייך זה רק בענין מוחזק דאין יכולין להוציא מידו ע"כ. גם בזה לא מצאתי מקום לדבריו אטו הש"ס פריך על שעת הלידה הא הש"ס פריך על שעת פסק בית דין למי שייך הממון ועז"ז סובב הקושיא וליחזי ברשותא דמאן קיימא. אבל באמת בשעת הלידה אפשר דהיתה ברשות האחר ודמי ממש למה שכתבתי:

ועל מה שכתבתי בדברי התוספות ב"מ שהקשו הא הגודרות אין להם חזקה. ואנכי הקשיתי דמה ענין זה לזה הא מ"מ הבית דין אין יכולין להוציא מידו בטענה זו. ותירצתי ע"פ דברי הקצוה"ח שצריך שיקנה בדרכי הקנייה. ועז"ז כתב דלא ידע מאי קאמינא. דאטו אם יחזיק גודרות ברשותו אין להם חזקה. הא לא גרע ממשיכה שמושכו לרשותו ולולי גודרות הוי קנין מעליא עכ"ד. ולא קשה מידי דהתם הרי יש עמה טענה אתה מכרת לי. ועז"ז אנו דנין שאין מזה ראיה. לפי שאפשר שבאו לרשותו מאליהן. אבל הכא רק מטעם ספק אתינן עלה שמא נולדו ברשותו ושלו הם. ואיך יוציאו הבית דין מידו. ויפה הקשיתי ויפה תירצתי ע"פ דברי הריב"ש דבעינן תפיסה בתורת קנין. וכ"ז פשוט. ועל מה שהבאתי שם מהבית והעליה. ועז"ז הרבה לתמוה. דהא טעמיה דהש"ס משום דאמרינן שהשאיל מקומו לחבירו. דבריו אינם מובנים. דהא ע"ז אנו דנים דכל גדר תפיסה היא שגדול כח המוחזק ואין בית דין יכולין להוציא מידו. וא"כ הרי הוא טוען שהאבנים שלו הם וברשותו המה מונחים. ואי לא בעינן תפיסה בתורת קנין. מה לנו דלא קפדי אהדדי. מ"מ עכשיו הם ברשותו וטוען שלו הם ואיך נוציא מידו. ובתירוצי יתיישב שפיר. דכיון דלא קפדי אהדדי. לא שייך לומר שיקנה לו חצרו. שהחצר מושאל לשניהם ואין כאן תפיסה בתורת קנין. והדברים ברורים בלא גמגום:

תם חלק חושן המשפט:

חלק אבן העזר.

סימן מ.

בדין ספק גזל לענין קרושין מה דינו:

תשובה. הנה ברמב"ם בפרק ה' מהל' אישות כתב. הנכנס לבית חבירו ולקח כלי ואוכל וקידש בו אשה. ובא בעה"ב כו'. ואם קידשה בדבר שאין בעה"ב מקפיד עליו. כגון תמרה או אגוז. הרי זה ספק מקודשת. ומפרשי הרמב"ם לא הערו את מקורו. והגודע ביהודה בחלק אבן העזר תמה עליו. דמה בכך שאין בעה"ב מקפיד עליו. מ"מ כ"ז שלא הפקירו בפירוש. הרי הוא של בעל הבית. ועיין בספר אבני מילואים שכתב לתרץ דברי הרמב"ם ז"ל. והיותר קשה דאם דבר שאינו מקפיד הוא כהפקר. ליהוי קדושין ודאי. ואמאי קרי ליה ספק קדושין. ודוחק לומר דהרמב"ם מספקא ליה אי הוי קדושין או לא:

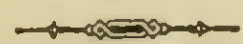
וראיתי לגאון דורנו בעל נחל יצחק זללה"ה. שכתב בספרו דמקור דברי הרמב"ם נובעים מהא דתנן בפסחים פרק קמא סופי תאנים ומשמר שדהו מפני מקשאות ומדלעות. בזמן שאין בעה"ב מקפיד עליהם מותרות משום גזל ופטורות מן המעשר. וכיון דמותרות משום גזל. להכי פסק הרמב"ם דינו. וכתב עוד דלאו משום קפידא דבעה"ב נגעו בה וכדברי האבני מלואים. דא"כ אמאי פטורות מן המעשר. אלא משום הפקר נגעו בה. ומאי דהרמב"ם משוי לי' ספק קדושין. ביאר משום דספק גזל לא אסרה תורה והא דפטורות מן המעשר היינו משום דסופי תאנים

אינם

אינם ראוים לאכילה. וכדפירש רש"י ז"ל שאין מתבשלות כל צרכן והוי כתרובי שיטה וצלמיגה. דמבואר ברמב"ם פ"א מהל' מעשר דאינם חייבים במעשר מן התורה. אף לדעת הרמב"ם ז"ל בעצמו דסובר דמעשר פירות דאורייתא הוא עכ"ל. ולא זכיתי להבין דברי קדשו. דהרי הך תוספתא איתא בירושלמי דמאי הלכה א' וז"ל. הבכורות והמסויפות הרי אלו פטורות מן המעשר. ופירש בכורות ומסויפות הם הממהרים להתבשל והמאחרים להתבשל. ומסיק שם ואלו הן הבכורות עד שלא הוסיב שומר. ופריך וכי בשומר הדבר תלוי. אמר רבי יוסי בשאין בהם כדי טפילת שומר. ואלו הן המסויפות משיוקפלו המקלועות. רבי אלעאי אמר ר' אלעזר. הבכורות הרי אלו חייבות מפני שהן בחזקת משתמרות. נסתייפו התאנים והוא משמר שדהו מפני הענבים. ענבים והוא משמר שדהו מפני התאנים אם מקפיד עליהן מותרות משום גזל. עולא בשם ר' יוחנן נכנסו לאכול במסויפות. וגער בהם השומר. א"ל רבי אכול שכבר נתיאשו הבעלים. עכ"ל הירושלמי הנצרך לעניננו. והרי מבואר מן הירושלמי הזה. דגם בפירות המתבשלים מקודם נמי בעי לפוטרן מן המעשר אף שכבר נתבשלו כל צרכן ופטר להו שאין בהם כדי טפילת שומר והא בהו לא שייך לפוטרן מפני שאין מתבשלות כל צרכן או שיהא בספק חיוב מעשר. רק דלבתר הכי מסיק דהבכורות חייבות מפני שהם משתמרות וממילא שמעינן דגם במסויפות פטורא דידהו משום יאוש בעלים ויאוש פטור מן המעשר כמו הפקר כמבואר בב"מ פרק קמא גבי יאוש שלא מדעת. וא"כ מה שפי' רש"י דסופי תאנים המה ענבים שאינם מתבשלים לעולם. לאו דוקא הוא. רק שאין מתבשלות בזמן לקיעת שאר הפירות. ואם ילקטו אותם בזמן לקיעת שאר הפירות. לא יתבשלו עוד לעולם. ורק משום דכבר הוקפלו המקלועות מתיאשים הבעלים מהם. וכן הרמב"ם בפ"א מהל' מעשר לא הזכיר שהם ענבים גרועים. וז"ל שם. המשמר את שדהו ובא אחר ואסף את התאנים הנשארות באותה שדה בזמן שבעה"ב מקפיד כו' עכ"ל. הרי שלא הזכיר שאינם מתבשלות וזה ברור:

ועל כן הנראה לנו. דדברי הרמב"ם ז"ל נובעים מסוגיא דב"מ גבי יאוש שלא מדעת. דאיתא התם אמימר ומר זוטרא ורב אשי איקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק כו'. אמימר ורב אשי אכלי ומר זוטרא לא אכיל. אדהכי אתא מרי בר איסק. אמר אמאי לא אייתית לרבנן מהנך שפירתא. אמרו אמימר ורב אשי למר זוטרא השתא אמאי לא אכיל מר. אמר להו הכי אמר רבא לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה בלבד משום דמצוה הוא וניחא ליה. וידוע דהלכה כרבא דבתרא הוא. וא"כ חזינן שאף שאמר כלך אצל יפות. וא"כ אינו מקפיד. מ"מ אנן אמדינן דעתיה דמשום כיסופא הוא דעבד. ודוקא גבי תרומה אמרינן דכוונתו כדבורו. והשתא דוק בלשון הזהב של הרמב"ם ז"ל שכתב שלקח תמרה או אגוז. הרי שהזכיר רק דבר מאכל. ולא כלי שאין בעה"ב מקפיד עליו. משום דבהני לא שייך לומר מחמת כיסופא הוא דעבד. אבל גבי תמרה או אגוז מקודשת בספק. משום דבהני אי אפשר לעמוד על דעתו דבעה"ב. וזה ברור:

ובעין הך סוגיא איתא בנדרים (דף ס"ב) תנא הוקפלו רוב המקלועות מותרות משום גזל. ופטורות מן המעשר. רבי ור"י ברבי יהודה איקלעו להוא אתרא בזמן שהוקפלו רוב המקלועות. רבי הוי אכיל. רבי יוסי ברבי יהודה לא אכיל. אתא מריהון אמר להו אמאי לא אכלי רבנן? הוקפלו רוב המקלועות הוא. ואף ע"פ כן לא אכיל רבי יוסי ב"ר יהודה קסבר משום סניות מילתא הוא דאמר הדין גברא. ופירש"י בד"ה משום. כלומר מרוע לב היה אומר כן ולא משום עין יפה דעדיין לא הפקירן עכ"ל. אלמא דאף דגבי רוב בני אדם דינן כהפקר דלהכי פטורות מן המעשר ומותרות משום גזל מ"מ חשש ריב"י שמא בעה"ב לא הפקירן וזהו ממש כדברי הרמב"ם ז"ל. ולהכי פסק דהוי ספק קדושין. ודוק:

סימן מא.

שאלה לבאר הנפקא מינה, בין מת הולד בתוך ל' יום דקי"ל בשבת (דף קל"ו) אם אשת כהן היא אינה חולצת, ובין ולד ספק נפל דבהמה שאפילו בדיעבד אסור אם עבר ושחטו, ואגב יתבאר דין אם א' לקח מחבירו עגל בחזקת שהוא בן ח' ימים. ואח"כ נודע שאינו עדיין בן ח' ימים. מי הוי מקח טעות או לא?:

א) **נבאר** דין האחרון ראשון. וממילא יתבאר לנו ליישב ברווחא החילוק בין אדם לבהמה. והנה לדדי הספק שיהיה מקח טעות הוא משום שהלוקח טוען סבור הייתי שאוכל לשוחטו תיכף. או דיכול המוכר לומר המתין עד שיהי' בן ח' ימים ואז תשחטנו או תמכרנו לנכרי. והנה לכאורה נראה דהדין עם המוכר דנהי דמה שטוען המוכר תמכרהו לנכרי לאו טענה היא. דהא המוכר בהמה ונמצאת טרפה הוי מקח טעות ולא יכול לטעון מכור לנכרי. ואף דאפשר לחלק דהתם הבהמה שחוטה ודמי טרפה יותר בזול מכשרה. אבל הכא הרי העגל חי לפנינו ומלי למוכרו לעכו"ם. הא ליתא. דהא נמי זלזול מקח היא אם ילטרך למוכרו רק לעכו"ם. דבשביל זה יוזלו דמיה וכתרומה דהיא בזול יותר לפי שנאכלת רק לכהן ועוד דהלוקח יכול לומר לשחיטה קניתיו. ואין לדמות זה למאי דמבואר בחו"מ סי' רל"ב סעיף ל'. דהמוכר שור לחבירו ונמצא נגחן. דיכול לומר לשחיטה מכרתיו לך אם הוא גברא דזבין להכי ולהכי. כמבואר בריש המניח דהתם נמי אין הוכחה אם קנאו לטביחה. או למכירה. או לגדל ולדות. וגם אין הוכחה בדמים

ומ"מ

ומ"מ יכול לומר לשחיטה מכרתיו לך. אלמא דתלינן לטובת הלוקח. וה"נ נימא איפכא דילמא לקחו לגדל וממילא ימתין. או למוכרו תיכף לטבו"ס. אבל הכא יוכל הלוקח לטעון שמא בהמת לא יתי' ח' ימים ואני לשחיטה קניתיו. ואף שיש לפקפק בזה מטעמא דרוב וולדות בני קיימא נינהו מדאורייתא. מ"מ הא בחו"מ בהל' אונאה ומקח טעות מבואר דאפילו מום דרבנן מבטל את המקח. והכא גרע עוד ממום דרבנן וכמו שנבאר לפנינו. וספק דילמא למכירה ולגדל לאו ספק הוא. דסתם לוקח עגל איננו לגדל. וראיה מסוגיא דד' פרקים בחולין פרק אותו ואת בנו. דרק בד' פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו שמכר אמה או בתה היום. אמרינן דסתמא לשחוט לצורך הרגל קנאו וה"נ סתם הלוקח עגל' איננו לגדל דלמה לו לטפל ולגדל יקנה בהמה גדולה. וגם ספק דילמא למכירה לאו ספק הוא. דסתם עגלים לשחיטה ניקנים ולגדל הוי מיעוטא דמיעוטא:

ב) **אמנם** הואיל ונלרך לענינו. נבאר עוד אם עגל בן ח' ימים הוא ספיקא דאורייתא או דרבנן. ומוכרחים אנחנו בפרט זה להאריך קלת. דע כי רוב וכמעט כל הראשונים כתבו. דמדאורייתא רוב בהמות ולד מעליא ילדן ורק שאחד מגדולי האחרונים הוא הגאון בעל משכנות יעקב העמיק הרחיב לבאר דהוא ספק השקול דאורייתא עיי"ש באורך. אמנם הגאון האמוז"ל בספרו עמודי אור בסי' ל"ז השיג עליו והביא ראיה דהוא רק דרבנן מש"ס שבת (דף קל"ז). מת הולד בתוך שלשים יום ועמדה ונתקדשה אם אשת כהן היא אינה חוללת. וכן שוא באבן העזר סי' קס"ד דאין חילוק בין מת הולד מעלמו או ע"י חולי או איזה סיבה. בכולן אם אשת כהן היא אינה חוללת ורק אם אשת ישראל היא חוללת והוא רק לחומרא. מוכח מזה דהוא רק חומרא דרבנן ולכך באשת כהן שתאסר ע"י זה לבעלה לא החמירו. ונראה לנו לדון בדבר החדש. דאף דכל רבותינו הראשונים והאחרונים סתמו ולא חילקו לענין ספק נפל באדם אם מת בתוך ח' ימים בבהמה ותוך ל' באדם לענין יבום. בין אם מת קודם מיתת הבעל דהוא האב. למת אחר מיתת אביו תוך ל' לבן. מ"מ חילוק גדול יש בזה. ונקדים ש"ס יבמות (דף ל') וכולן שהיו בהן ספק גירושין או קדושין כו' ואלו בגירושין ספק קרוב לו או לה לא קתני. מאי טעמא אמר רבה אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת כו' אל תאסרנה מספק פירש"י שהרי לרת ערוה היא. אמר אביי אי הכי בקדושין נמי נימא הכי אשה זו בחזקת היתר ליבם עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק פירוש שהיתה עומדת בחזקת היתר ליבם קודם שקידש היבם את אחותה קדושי ספק. ומשני התם לחומרא והתוספות שם הקשו וז"ל וא"ת דהכא מוקמינן בחזקת היתר ליבם. אף שבשעה שנולד הספק עדיין בעלה חי הוא ובחזקת איסור אשת איש עומדת. וגבי בהמה אמרינן בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה כמבואר בפרק קמא דחולין. משום דבחייה עכ"פ אסורה או באיסור אבמ"ה או עשה שאינה זבוחה עיין חולין פרק קמא שתי הדיעות של הרשב"א והתוספות ואם נולדה ריעותא מחיים כגון ספק דרוסה אסורה משום דבחייה בחזקת איסור עומדת ולאחר שחיטה לא אמרי' נשחטה הותרה ואומר ר"י דהתם חיישי' לספק דרוסה משום דשכיח ומוכח מלתא לאיסורא טפי מהתירא עכ"ל. והשתא ניחזי אנן דהאשה הזאת שיש לה אח ואין לה בן ודאי דבחיי בעלה בחזקת יבום עומדת ואפילו אם הניחה בעלה מעוברת קי"ל ולד אינו פוטר עד שילא לאויר העולם כמבואר בפרק ד' דיבמות וא"כ כשנולד אח"כ הולד אחר מיתת הבעל ומת בתוך ל' יום כ"ז שאין לנו בירור שהולד שוא בן קיימא היא עומדת בחזקה דמעיקרא בחזקת זקוקה ליבם ולכך מדינא בעיא חליצה או יבום אבל אם נולד הולד קודם מיתת הבעל דהשתא לפי דעת רוב הפוסקים דרובן בני קיימא ואפילו לדעת המשכנות יעקב דספק השקול הוא מ"מ הרי דעת התוספות דבספק השקול דשכיח לאיסור כמו להיתר מוקמינן לה אחזקה וה"נ דכוותה וא"כ יש לומר דמאי דקאמר הש"ס בשבת שם דאשת כהן אינה חוללת אפשר דהיינו רק בנולד הולד קודם מיתת הבעל דהוא אבי' דהשתא איתרע ליה חזקת יבום אבל אם נולד הולד לאחר מיתת הבעל דאז לא איתרע חזקת יבום בשלימות אפשר דאפילו באשת כהן חוללת. ואף דבש"ס יבמות בפרק האשה גבי ילתה מלאה חוששת משמע דאף אם היבמה מעוברת איתרע חזקת יבום. מ"מ לא איתרע כל כך כמו בנולד ואח"כ מת וממילא לדידן גבי עגל קודם ח' ימים דמעולם לא היה חזקת היתר לנולד אפשר דדעת המשכנות יעקב נכונה וראיית מר אבא ז"ל יש לדחותה וכמ"ש:

ג) **אמנם** באמת הלא כל הפוסקים לא חילקו בין מת ואח"כ נולד לנולד ואח"כ מת ובכולהו סתמו הראשונים והאחרונים דבאשת כהן אינה חוללת אבל מ"מ הראיתי דיש מקום לחזק דברי הגאון בעל משכנות יעקב בסברא נכונה. ואמנם עוד ראיה הביא מר אבא ז"ל ראיה נגד המשכנות יעקב וז"ל. שם בתשובה עוד אני תמה דאם איתא דכל ולד ספק גמור הוא מן התורה א"כ למאי דפסק המחבר בסי' ש"ל סעיף ז' באו"ח דספק בן ז' ספק בן ח' אין מחללין עליו את השבת וא"כ לדעת המשכנות יעקב דכל ולד ספק גמור הוא מן התורה ג"כ אין מחללין עליו את השבת וזה נסתר ממשנה ערוכה בשבת פרק ר"א דמילה מרחילין את הקטן בין לפני המילה בין לאחר המילה ומחללין עליו את השבת אלמא דשארי תינוקות לאו ספק גמור הוא עכ"ל מר אבא זלקללה"ה. ולי אני בנו ותלמידו נראה דאדרבה מכאן יש ראי' להיפך וכדעת המשכנות יעקב. דהא באמת טעמא בעי. דהספק בן ז' ספק בן ח' אין מחללין עליו את השבת. מאי שנא מכל ספק נפשות דעלמא דאפילו בכמה ספיקות מחללין את השבת. וכדאיתא בפרק בתרא דיומא. והנראה בטעמא דמילתא בהקדם ש"ס יומא (דף פ"ד). דאיתא שם לא הלכו בפקות

נפש אחר הרוב. היכי דמי אילימא דאיכא ט' ישראלים ונכרי אחד ביניהם. תיפוק לי' דרובא ישראלים נינהו. א"נ פלגא ופלגא ספק נפשות להקל. לא צריכא דפריש לחצר אחרת. מהו דתימא כל דפריש מרובא פריש. קמ"ל. והא אמר רבי אמי אמר ר' יוחנן. תשעה ישראלים ואחד נכרי ביניהם. באותה חצר מפקחין. בחצר אחרת אין מפקחין. ומשני הא דפריש כולהו. הא דפריש מקצתייהו. פירש רש"י ז"ל. דפריש ולא ידענא אם היה ישראל באותו חצר ויש לנו ספק אם היה ישראל מעולם באותו חצר. אין מפקחין. אבל אי איתחזק ישראל בהאי חצר. מפקחין אפילו נגד הרוב עכ"ל. והשתא אית לן טעמא רבה דספק בן ז' ספק ח' אין מחללין עליו את השבת. משום דגבי ולד הוי ממש לא איתחזק. דהספק היא אם הוא בן קיימא או לא. וכיון דבן ח' הרי הוא כאבן א"כ אפשר דאין כאן ישראל כלל. וכיון דאפילו בסתם תינוקות הנולדים כדרכן. הוא ספק השקול וכדעת המשכנות יעקב. אם כן כאן בהצטרף עוד ספק שבן ט' ודאי אינו רק ספק בן ז' ספק בן ח' וידוע דעת הרשב"א דכל ספק ספיקא להכי מותר דהוי כמו רובא. וא"כ הוי ספק בן ז' או בן ח' רובא לאידך גיסא דלאו בן קיימא הוא. אבל אי נימא דסתם תינוקות הוה רובא דבן קיימא הוא. א"כ ספק בן ז' או בן ח' הוי ספק השקול. והרי לפ"מ שהבאנו מדברי רש"י ז"ל בספק השקול מחללין אפילו היכי דלא איתחזק. תיקשי באמת אמאי אין מפקחין על ספק בן ז' ספק בן ח'. ויהיה מזה סייעתא לדברי המשכנות יעקב. והדברים מסתברים:

ד) **ובהיותי** בענין זה. בל אחדל מלהביא פה מה שכתבתי בתשובה להגאון ר' זלמן אב"ד דק"ק גאלדינגען זצ"ל שהקשה בשם בנו הרב שיחי' על הדגול מרבבה ביו"ד שם שכתב ג"כ שיש לחלק בין אדם לבהמה. רק שלא הביא הראיה מש"ס שהבאתי. וע"ז הקשה מסוגיא דשבת פרק רבי אליעזר דמילה שהבאתי. דאיתא שם אכלו ארי אין לנו. וע"ז הקשה הש"ס מהא דרב אידי דעביד להו לרבנן עגלא תילתא. ואמרו ליה אי איתרחתת עד לאורתא הוי אכלינן מיניה השתא לא אכלינן מיניה. ולפי דברי הד"מ מאי מקשי מאכלו ארי דמיירי באדם אבהמה. אלמא דאין חילוק ביניהם עכ"ל. והקושיא חמורה. והשבתי לו וז"ל. ובדבר קושית בנו הרב שיחיה. נראה לי דאין צורך לדחוק ליישב הקושיא. דאף שרבותינו בטור אבן העזר לא חילקו בין אכלו ארי למת כדרכו דהיינו פיהק ומת דבכולן אם אשת כהן היא אינה חולצת. מ"מ חילוק גדול יש ביניהם דכמו דאמרינן בש"ס כתובות בפרק האשה שנתארמלה רוב נשים בתולות נשאות ומיעוט אלמנות ורוב הנשאות בתולות יש להן קול וזו הואיל ואין לה קול איתרע לה רובא. ה"נ לדעת רוב הפוסקים מדאורייתא רוב ולדות בני קיימא נינהו ואם פטורה מיבום וחליצה דסמכינן ארובא מ"מ היינו רק תוך שלשים שהולד חי עדיין או שמת ע"י איזה סיבה כמו אכלו ארי וכדומה דהשתא אין לנו ריעותא ממיתתו דלאו בר קיימא הוא כיון שהמיתה היה ע"פ מקרה והולד נשאר בחזקתו אבל אם פיהק ומת דהיינו מת מעצמו דנגד רוב ולדות בני קיימא יש רוב אחר שרוב הולדות בני קיימא חיים כדרכן וזה מת תוך ל' וזה הרוב מתנגד לרוב הראשון בכה"ג איתרע להולד רובא. וממילא מיושבת קושית בנו הרב שיחיה דהא דמחלק הד"מ בין אדם לבהמה היינו במת מעצמו דאז אית לנו ריעותא על חיי הולד. אבל אם מת ע"פ סיבה דשוב אין לנו ריעותא על הולד. א"כ נשאר הרובא דרוב נשים ולד מעליא ילדן על מכונו שוב לא נצטרך לחילוק של הד"מ מטעם חזקה כיון דעכ"פ רובא איכא ורובא עדיף מחזקה. והשתא הש"ס שפיר פריך מעגל הנשחט תוך ח' ימים מאכלו ארי דבשניהם נשאר הרוב על מכונו שמיתתן היא ע"י סיבה והד"מ מחלק רק היכי דמת מעצמו דאז שפיר יש לחלק מטעם חזקה. וכדמות ראיה לדברינו מהא דהביאו האחרונים באבן העזר לענין קטלנית דאם מת בעלה ע"י סיבה ללדד דבזה ליכא דין קטלנית עיי"ש ובזה מיושבת קושית בנו הרב על נכון. אמנם בעיקר הדבר דאמאי הקילו חז"ל באשת כהן דאינה צריכה חליצה שעמדו עליו כבר רבותינו בעלי התוספות בשבת וביבמות. נראה להסביר את הדבר לפ"מ שביארתי שיטת רוב הפוסקים דמדינא רוב ולדות בני קיימא נינהו ומת תוך שלשים הוא רק חששא דרבנן [ולפמ"ש בס"ק הקודם יש לפקפק בדבר] לפ"ז ניחזי אנן כיון דאנן קי"ל כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה הרי היא כאשת אח שיש לה בנים ואסורה יבמות פרק ב'. והשתא אם היה הולד תוך ל' הולך למדינת הים ולא ידעינן אם חי הוא או מת מדאורייתא אנו מחזיקים אותו לבן קיימא וממילא אמו פטורה מן החליצה ומן היבום עכ"פ מדאורייתא וא"כ אית כאן מדאורייתא סברא דדרכי נועם כמבואר בפרק יש מותרות. דמהאי טעמא עבדינן מתים כחיים לענין יבום. ודוקא אם ממתנת שלא מחמת פטור. רק מחמת איסורא אחרינא כגון שהיתה נדה. מבואר בתוספות יבמות (דף ב') דלא אמרינן בזה סברת דרכי נועם וכדומה. וא"כ תוך ל' יום להולד הרי היבמה נפטרה מדאורייתא. וא"כ אף דהמיתה מרע לרובא שהרי מת תוך ל' יום. אבל מדאורייתא כיון דנפטרה שעה אחת ודאי דהיא כאשת אח שיש לה בנים ונפטרה מיבום. ורק רבנן רמו חליצה עלה אבל מדאורייתא פטורה משום סברת דרכי נועם. ולכך באשת כהן מקילין בדיעבד אם עמדה ונתקדשה לבלי להצריכה חליצה. ומדוקדק לשון רש"י ז"ל בעובדא דרב אידי בשבת שם. ששינה לשון הש"ס. דבש"ס איתא למאי נ"מ לפטור מן היבום. ורש"י ז"ל כתב ומדינא הוי ולד לפטור מן החליצה. עכ"ל. דמיבום ודאי דפטורה או אסורה. וחליצה הוא רק דרבנן. וכ"ז ביבמה. אבל בבהמה דלית בה סברת דרכי נועם. אסורה אפילו בדיעבד. ודוק:

ה) **ואשר** כתב כתה"ר לתמוה על רב אידי מדוע עשה כן לשחוט העגל קודם ח' ימים. ומעכת"ה תירץ דרך פלפול דהאי עגלא תילתא ר"ל

שלישי

שליש לבטן. וקי"ל אחיות מחזקות. ורב אידי ידע שהולדות הראשונים היו בני קיימא ואיהו סבר כרבי דבתרי זימני הויא חזקה. ולכך שחטו לאכילה. ואינהו סברי כרשב"ג דבתלת זימני הויא חזקה. ולכך לא אכלו. והדברים ראוין למי שאמרם. ובכל זה אין דעתי מתיישבת בזה. חדא דהא אמרו אחיות מחזקות לחומרא לענין קטלנית. יאמרו להקל לענין הוך ל'. ועוד יש לחלק דדילמא הא דאחיות מחזקות. הוא רק במיוחדים באב ואם ובבהמה אין ידוע מי האב. ומלבד זה קשה מאוד לומר כן. דבכל דוכתי משני הש"ס דקים לן בגוויה דכלו לו חדשיו. עפי הוי להש"ס לשנויי דקים לן עי"ז שהולדות הראשונים חיו. ואין לומר שכוונת הש"ס דעי"ז קים להו. דבר"ה (דף ז') משני הש"ס ג"כ דקים לן בגוויה דכלו לו חדשיו והתם אין לומר דעי"ז קים להו. דהא התם מיירי בבכור עיי"ש. ואם באנו לתרץ דרך פלפול יש לומר דהתם עובדא הוי שהאם נטרפה לפני זמן העבור סמוך לט' חדשים וכפי שיעור העבור לאותה הבהמה. ורב אידי ורבנן פליגי בפלוגתא דרבי יהודה ורבנן בע"ז (דף ט"ז) דלרבי יהודה דסבר התם דבהמה טרפה לא מקבלת א"כ הרי ודאי דנתעברה מקודם וכלו לו חדשיו. אבל לרבנן דטרפה מקבלת זכר אין ראי' דכלו לו חדשיו ובהא פליגי רב אידי ורבנן:

ו) **נחזור** לענינו. הא עכ"פ לדעת רוב הפוסקים דקיי"ל כוותייהו רוב ולדות בני קיימא נינהו מדאורייתא. ועכ"פ מדרבנן אסורים. וכיון דאנן קיי"ל דאפילו איסור דרבנן מבטל המקח. כמבואר בחו"מ הלכות אונאה ומקח טעות עיי"ש. א"כ טענת הלוקח לבטל את המקח טובה היא לכאורה. אמנם עדיין יש פנים לומר דמ"מ יוכל המוכר לטעון המתין עד שימלאו לו ח' ימים. ואם יחיה יהיה המקח קיים ואם לא יתבטל המקח. ומטעם שילטרך לשהותו אין טענה לבטל המקח. כמבואר במשנה דד' פרקים בחולין דבשאר ימות השנה יוכל לומר לו שחוט למחר וכן כתבו שם הרא"ש והר"ן דמתניתין לענין דינא קתני. ואף דהתם הוא רק ליום אחד. וכאן אפשר דילטרך להמתין יותר כמו ב' וג' ימים. אמנם נראה דיש להביא ראיה דגם ביותר מיום אחד צריך להמתין דהא שם מבואר דלרבי יוסי אף ערב יוה"כ בגליל המקח בטל אם מכר את האם לאחד ואת הבן לאחר ומשמע דדוקא ר"י אית ליה האי סברא ולא ת"ק והא סתם משנה ר"מ הוא ור"מ הוא אחרים ולר"מ דהוא אחרים מקלע לפעמים שבת ויוהכ"פ סמוכים זל"ז כמבו' בפ"ק דר"ה וכמה דוכתי. וא"כ יהיה מוכרח להמתין ב' ימים יוה"כ ושבת שאח"כ. אך ראיה ברורה אינו. דאשכחן סתמי טובי דלא כר"מ ודילמא הך סתמא לאו רבי מאיר היא:

ז) **אמנם** עוד טענה יש להלוקח. דלפי מה דקי"ל גיטין (דף ל"ז) דשמא מת לא חיישינן ושמא ימות חיישינן. וא"כ איך נאמר להלוקח להשהות דילמא ימות בזמן השהיה. וכי תימא גם במשנה דד' פרקים איך יאמר המוכר ללוקח המתין שמא ימות. הא ליתא. דלפ"מ שכתבו התוספות בריש יומא ובגיטין (דף ל"ז) דהא דלא חיישי רבנן גבי כהן גדול שמא ימות היא רק ליום אחד. אבל לזמן יותר ודאי דחיישינן לשמא ימות. א"כ אין ראיה מד' פרקים דהוא רק ליום אחד וכאן אפשר דילטרך להמתין יותר. ולא עוד אלא שבזה שכתבנו יש ליישב קושית התוספות בחולין שם ד"ה ומודה שהקשו דהא קי"ל דאימתי דר"י לא בא אלא לפרש דברי חכמים. ואמאי קאמר בסיפא ומודה ר"י. הא גם ברישא מודה. אמנם לפ"מ שהבאתי בשם הר"ן והרא"ש עיין בד"ח שם שהביא דבריהם. דמתניתין לענין דינא קתני. דבד' פרקים אין הלוקח יכול לחזור בו. א"כ לרבי יהודה לשיטתו בריש יומא דאפילו ליום אחד חייש למיתה. בודאי גם ברישא פליג וס"ל דיוכל לבטל את המקח אפילו בד' פרקים. ורק במוכר את האם לחתן ואת הבת לכלה מודה ר"י כיון דהמה בעצמם הגורמים ההמתנה. ודוק:

ח) **עוד** יש בכאן סברא לבטל המקח דאפשר דילטרך להאכילו עוד הימים של ההמתנה ומתניתין דד' פרקים הוא רק יום אחד. משא"כ בב' וג' ימים. ובזה ביארתי בחידושי דברי התוספות בכילה (דף יו"ד) גבי זימן שנים ומלא שלשה. דמבואר שם דממנ"פ אסורים אי אחריני נינהו הא אחריני נינהו. ואי לא. הא איכא חד דמערב בהו. והקשו שם התוספות בד"ה איכא וז"ל. וא"ת וליבטלו ברובא וי"ל בעלי חיים חשובי ולא בטלי. א"כ הויא ליה דבר שיש לו מתירין לאחר יו"ט. ודקדקתי על דברי התוספות המיותרין שסיימו מלות „לאחר יו"ט" הא ממילא ידעינן דההיתר הוא לאחר יו"ט. אמנם לפ"מ שמבואר ביו"ד סי' ק"ה דלכך אין מחייבין להגעיל כל כלי אפילו בספק דרבנן משום דלריך להוליא הוצאות להגעילם. והש"ך חלק ע"ז דהוצאות הגעלה הוא דבר מועט. ומשום זה לא מיקרי דבר שיש לו מתירין ותירץ תירוץ אחר. ולפ"ז יש לומר דגם התוספות ס"ל כסברת הש"ך דהוצאת מועטין לא מגרע לסברת יש לו מתירין. ולכך כתבו דלהכי מיקרי דשיל"מ שהוא תיכף לאחר יו"ט. אבל לזמן יותר אפשר דבאמת לא מיקרי דשיל"מ שילטרך להאכילו. וא"כ בנידון דידן דאפשר דילטרך להאכילו איזה ימים. אפשר דטענת הלוקח טובה היא:

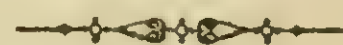
ט) **אמנם** לפום ריהטא. יש להביא ראיה דגם בב' או ג' ימים אין לבטל המקח בשביל זה. דהא כל הפוסקים סתמו דבשאר ימות השנה. אין המקח מתבטל בשביל אמה מכרתי לשחוט. ומבואר שם בע"ז דאין חילוק אם מכר את האם ואח"כ הבת. או איפכא. וכן הוא לשון הש"ס אמה מכרתי היום בתה מכרתי היום. עוד מבואר שם דאם לקחו מאדם אחד. הלוקח תחלה הוא ישחוט. א"כ אם מכר שלשה בנים לשלשה לקוחות לשחטם בג' ימים זא"ז. ואח"כ מכר האם לשחטה היום. ונמלא דילטרך הלוקח להמתין ב' וג' ימים. מ"מ אין המקח בטל. אלמא דיוכל לומר המתין יותר מיום אחד. אך אין לבנות דיוק על זה מסתימת הפוסקים. דאפשר דבאמת בכה"ג ישתנה הדין. ומ"מ מכל הלין טעמי שהזכרתי למעלה. נראה פשוט דיכול הלוקח לבטל את המקח. וכן הסכים עמדי ידידי הגאון

ר'

ר' אלי' שי"ק זצ"ל, אב"ד דזאגר חרס. וכן הורתי הלכה למעשה:

י) **ובדרך** עיוני בזה. ראיתי לבעל פרי מגדים ביו"ד סי' הנ"ל שחקר מנלן דאותו ואת בתו נמי חייב. ר"ל בת נקבה. דהא בקרא לא כתיב רק אותו ואת בנו. והביא מדברי הבכור שור בחולין דיליף לה משלית הקן. ומה שלית הקן שנוהג רק באינו מזומן. נוהג בבן ובבת דהא קרא כתיב סתמא אפרוחים או בילים. ואפשר שיהיה נמי נקבות. אותו ואת בנו שנוהג גם בזומן. אינו דין שנוהג גם בנקבות. וע"ז חזר והקשה דמה לשילוח הקן שנוהג בטריפות דנקובת הושט. דנהי דבהנהו דהוי נבילה מחיים. אינו נוהג דכי מתה עומד ותשלח. מ"מ בנקובת הושט דלאו נבילה מחיים היא. ודאי דנוהג. תאמר באותו ואת בנו. דאינו נוהג בנבילות. עכ"ד. ולא זכיתי להבין דבריו. לפ"ז היה לו להקשות מעוף שנעקרו סימניו. דקי"ל דכשר רק שאין שחיטה מועלת בו. ולדעת בה"ג גם חלבו כשר מחיים. ומ"מ אין אותו ואת בנו נוהג בו. דלא משכחת ביה שחיטה. אמנם באמת אפילו ליה קושיא אין כאן. דזיל בתר טעמא. דמאי טעמא מותר לשחוט אותו ואת בנו בסימנים עקורים או נקובת הושט. הא אנן קי"ל שחיטה שאינה ראויה לענין זה לאו שחיטה היא. ואפילו לטהרה מידי נבילה. חולין (דף פ"א) ועיין שם ברש"י ד"ה הנוחר. שכתב וז"ל. ואפילו לדידן דלאו שחיטה היא כלל ולא דמיא לשחיטה דלעיל. דהתם שחיטה איכא. ודבר אחר גורם לה ליפסל עכ"ל. וא"כ גם בטרפות דנקובת הושט. וסימנים עקורים הא כתבו הפוסקים דלא מהני בהו שחיטה ואין זה יוכיח כלל. ודברי הבכור שור נכונים:

ובעיוני בזה הענין. ראיתי לעורר את לב המעיין על מה שנסתפקו האחרונים אי גבי שילוח הקן מחויב המוצא לשלח את האם ולקחת את הבנים. או דרק אם ירצה המוצא ליקח את הבנים אז מחויב לשלח את האם. ואם ירצה יסתלק מכל וכל. ועיין בתשובת חוות יאיר שנסתפק בזה. והובא בפתחי תשובה ליו"ד. הלכות שילוח הקן. ועיין שם דמסיק אין ולאו ורפיא בידיה. ואולם הדבר מבואר במדרש רבה פרשה כי תצא. וז"ל שם דבר אחר שלח תשלח. רבנן אמרו למה שלח תשלח שני פעמים. שאם אירע לך המצוה פעם ראשונה ושנייה. לא תאמר כבר יצאתי ידי חובתי. אלא כ"ז שתבא לידך אתה מחויב לקיים אותה. הרי מפורש לשון המדרש דהוא מצוה חיובית תמיד. והמקום יעזרנו על דבר קדושת שמו. ונזכה לקיום מצותי':

סימן מב.

בדין הכרת העובר לענין חליצה. ואגב לברורי מאי דקי"ל. כל היכא דאיכא לברורי מבררינן, אם הוא דאורייתא או דרבנן:

תשובה, ביבמות (דף ל"ז) א"ל הכי קאמינא. רוב נשים עוברן ניכר לשליש ימיה. והא מדלא הוכר עוברה לשליש ימיה. איתרע לה רובא וקשה לי לפ"ז. אי נימא דלא כל היולדות עוברה ניכר לשליש ימיה. א"כ איך היבמה מתייבמת לג' חדשים. הא כל היכא דאיכא לברורי מבררינן. כמבואר בסוגיא דפסחים פ"ק. בסוגיא דהמשכיר בית לחברו. ועיין בביאורי הגר"א ז"ל בביאורו ליו"ד סי' ב' שביאר זה היטב. ולכאורה עלה בדעתי דלדעת הסוברים דהיכי דאיכא לברורי מבררינן הוא רק מדרבנן והובא דעה זו בפמ"ג בפתיחה לסי' ל"ט ביו"ד עיי"ש. וא"כ ביבמה דאיכא מצוה שהוי מצוה לא משהינן. אבל אין לתרץ משום דביבמה יש חזקת היתר לייבום שהיה קודם הכרת העובר מסייע לה דא"כ שוב תשאר קושית התוספות. דאמאי מחייבין לה על ספק בן ט' לראשון. ספק בן ז' לאחרון אשם תלוי. הא חזקת היתר לייבום שהיה מקודם מסייע לה ובמקום חזקה ליכא אשם תלוי. אלא ודאי דלאו חזקה מקריא. דרוב נשים מתעברות ויולדות. מסייע נגד החזקה ורובא וחזקה רובא עדיף. ואמנם ראיתי להתוספות בסוף דבריהם שכתבו. וז"ל וכי תימא דאיכא רובא אחריתי דרוב נשים מתעברות ויולדות לפיכך יש להחזיקה כמעוברת מן הראשון דאין סברא לומר באשה ששהתה עם בעלה כמה שנים ולא ילדה. רוב נשים מתעברות ויולדות עכ"ל. הרי דלא ניחא להו להתוספות למימר הכי. אכן מ"מ נראה דאף דרוב נשים מתעברות ויולדות לא שייך הכא. מ"מ לאידך גיסא למיחשבה בשביל זה ששהתה כמה שנים ולא ילדה בוודאי שלא נתעברה לא שייך זה. וטעמא דמילתא לפי מה שכתבו התוס' בפ"ק דחולין (דף י"א) דחזקה שלא נתבררה לאו חזקה היא. וה"נ הויא חזקה שלא נתבררה. דהרי בתחלת נשיאיה לבעל אפשר שהיא מרוב מתעברות ויולדות. ואף דאח"כ מתברר דהיינו אחר ג' חדשים שאז לא היתה מעוברת. מ"מ דילמא עכשיו נתעברה ובן יש לומר תמיד. וא"כ קושית התוספות שהקשו דנוקמה בחזקת היתר ליבם ל"ע דאיזה חזקה הוא כיון שלא נתבררה מעולם. ואין לומר דמ"מ בשעה שנתקדשה לבעלה. הרי אז היתה בודאי בחזקת אינה מעוברת. דהתינח אם היה לה אז יבם. אבל אם נולד היבם אחרי כן. כשכבר ישבה עם בעלה. דהשתא כשנולד היבם נתחדש גם הספק שמא מעוברת הוא. ועדיין אינה בחזקת יבום ואמנם אפשר לומר דבאופן שהופרשה מבעלה ג' חדשים דאז הויא חזקה ברורה אבל בשאר נשים קשה טובא. ואמנם לתומר הקושיא כ"ל דכיון דרוב נשים בשעת וסתה. היא מסולקת דמים. וע"ז סמכינן אפי' למ"ד וסתות דאורייתא. דבשעת העבור אינה חוששת לוסתה. א"כ אפשר לדון דמ"מ בשעת העביר אינה מעיברת. והויא חזקה שנתבררה אז. ולא הבאתי זה כאן. רק כדי להוציא מזה דין חדש שנסתפקו

שנסתפקו בו האחרונים . אי נימא דחליצה היא מצוה הכרחיית בכל אופן . או דאינה רק להתיר את היבמה להנשא . ואם אינה רוצה להנשא אינה צריכה חליצה כלל . עיין בתשובת חתם סופר ובתשובת בעל נחל יצחק מהגאון דקאוונא זצ"ל . ובס' מעיין חיים להגאב"ד דסרעדניק באורך . ולפמ"ש מוכח מכאן דחליצה מצוה היא . דהא תירצנו לעיל דשהויי מצוה לא משהינן . והתינח ביבום . אבל בחליצה אי נימא דלאו מצוה היא. אין לומר כן . ואיך היבמה חולצת לאחר ג' חדשים הא קי"ל חליצת מעוברת לאו חליצה היא ושמא מעוברת היא. ויתכן שימות אח"כ הולד כגון לח' חדשים או לט' והיא תסמוך ע"ז . ותנשא לשוק . והיה לנו להמתין אם אין הולד ניכר לג' חדשים להמתין יותר שאז יהיה ניכר בודאי . אלא ודאי דגם חליצה מצוה הוא ושהויי מצוה לא משהינן . והכי משמע בפירוש מסוגיא דיבמות דשהויי מצוה לא משהינן אפילו היכי דגדול חולץ . והנה גאון דורנו בעל נחל יצחק זצ"ל. הביא לכאורה ראיה ברורה דחליצה לאו מצוה הוא. מהא דתנן בריש פרק ב' דסנהדרין . דמלך לא חולץ ולא חולצין לאשתו . ופירש"י משום דאסורה להנשא פירוש דאסור לישא אלמנת המלך . ואם איתא דחליצה מצוה היא . מה בכך דאסורה להנשא . אלא ודאי דחליצה אינה רק כדי להתירה . וגבי מלך דאסורה להנשא אין חולצין לאשתו. והדברים ראוים למי שאמרם. ואמנם לאשר פשט הדברים משמע בכמה דוכתי דחליצה מצוה היא כמו יבום. נראה לי דיש לפרש כוונה אחרת בדברי רש"י ז"ל דהנה לכאורה קשה בדברי רש"י ז"ל דקתני ר"י נושא מלך אלמנתו של מלך . ושם מבואר ג"כ דר"י סובר דאם רצה המלך לחלוץ או לייבם זכור לטוב . וא"כ ליפלוג נמי רבי יהודא על הא דלא חולצין לאשתו . דזמנין משכחת לה שחלוץ אלמנתו כגון אם אחיו הוא ג"כ מלך ואז יכולה היא להתייבם לו . ובכה"ג גם לחלוץ מותר . ובע"כ דטעם אחר יש כאן , משום דחליצה בזיון המלך הוא . וירקה בפניו וחליצת נעלו . והוא מכלל כבוד המלך . כמו אין משמשין בשרביטו ור"י סבר באמת דאם רצה המלך לוותר על כבודו . מותר לחלוץ וכן היא אם היתה מותרת להנשא . היתה רשאה לוותר על כבודה . אבל בלא היתר להנשא אין דוחין כבוד המלך בלא תועלת . או אשתו משום מצוה דחליצה . ועיין בסנהדרין באגדת חלק . דלאבישי בן צרויה התירו לרכוב על סוס המלך רק משום סכנה דדוד עצמו . וכיון דהכא איכא מצוה רבה כבוד המלך ואשתו דדוחה אפילו כבוד המת. כדתנן מעבירין את המת מפני הכלה . וזה וזה מפני מלך ישראל . אלמא דכבוד המלך חמור . ודוחה מצות חליצה . וזה נכון מאוד בעזה"י:

סימן מג .

בדין חייבי עשה ליבום :

א) **ביבמות** (דף כ') תנן . גבי חייבי עשה לייבם . אמר רבא גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שנייה . וכתבו שם התוספות לאו דוקא ביאה ראשונה . דאפילו גמר ביאה ראשונה אסורה . דיבמה ניקנית לבעלה בהעראה מהקישא דרבי יונה יבמות פרק ב' . וקשה לפ"ז מסוגיא (דפסחים דף ע"ב) דאיתא שם אשתו נדה בעל חייב יבמתו נדה בעל פטור . ופריך מ"ש יבמתו דקעביד מצוה . אשתו נמי קעביד מצוה . פירוש מצות פריה ורביה . ומתרץ באשתו מעוברת . וא"כ אי נימא דביבמה היכי דאיכא איסור אחר זולת איסור אשת אח . אסורה מדאורייתא . א"כ ביבמתו נדה נמי איכא איסור אחר דנדות וחייב על ביאתה . דהשתא ליכא מצוה . ובסוגיא דשבועות גבי סמוך לוסתה . דאפילו אנוס על תחלת ביאה חייב על גמר ביאה דהי"ל לפרוש בהנאה מועטת . ופירש בהנאה מרובה . וליחייב חטאת אגמר ביאה . והכא ע"כ מיירי דגמר ביאתו . דהא דומיא דאשתו נדה בעל חייב דמיירי בגמר ביאתו . דבלא"ה ליכא עשה דפרו ורבו . וכמ"ש התוס' ביבמות (דף י"ט) דבהעראה אין אשה מתעברת . ועיין שער המלך בפ"ג מהל' א"ב הלכה ט"ו שביאר זה . ולשיטת החולקים על התוספות דבחייבי לאוין הותר גם גמר ביאה ניחא עיין שער המלך פט"ו מהל' אישות סימן ט"ו שביאר זה. אבל לשיטת התוספות קשה טובא. ואין לומר דלהכי לא מיחייב הכא בגמר ביאה משום דבגמר ביאה יצר אלבשיה . וכדאיתא בכתובות אמר אבוה דשמואל אשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה חיישינן שמא תחלתה באונס וסופה ברצון . הא ליתא חדא דכמה מהאחרונים כתבו דבאיש לא שייך יצר אלבשיה . וכן הכריע הגאון האמוז"ל בספרו עמודי אור בסי' פ"ז דבאיש לא שייך יצר אלבשיה ואמנם התוספות שם בפסחים תמהו על הך סוגיא וכתבו וז"ל ותימא דהא באשתו נדה קיימינן דליכא לא מצות עונה ולא פרו ורבו . ואומר ר"י דפריך אליבא בתרא דפוטר טועה בדבר מצוה עכ"ל. הרי דהם מפרשים טעם הפטור משום טועה בדבר מצוה ולפ"ז יש ליישב קצת דגם בגמר ביאה עכ"פ חשיב טועה בדבר מצוה ולא דמי לאשתו מעוברת דליכא מקום לטעות דאין מצוה כלל אבל הכא מצות יבום איכא אבל טעה באיסור נדה כן יש לדחוק ליישב הקושיא אבל מ"מ לפי המתבאר מדבריהם ביבמות (דף ה') בד"ה ואחות אשתו כתבו שם ואפילו בנדתה משמע דבת יבום היא דקאמר אשתו נדה בעל חייב יבמתו נדה בעל פטור משמע דקני לה הרי זה דלא כשיטתם בסוגיא דפסחים דלאו משום טועה בדבר מצוה הוא דהלא"ה מנ"ל דקני לה דילמא פטור משום דטעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה ולא קני לה וכן כתב רש"י ז"ל שם בפסחים והדרא קושיא לדוכתא ואין לתרץ ולומר דגם ביבמה עכ"פ מצות פרו ורבו איכא דאף דלא קנה לה מ"מ איכא פרו ורבו דהא אפילו בבן ממזר קיים פרו ורבו כמבואר ביבמות פרק הבא על יבמתו ובאבן העזר סי' א' סעיף ו' בבית שמואל וביבמה לא שייך תי' הש"ס ביבמה מעוברת דיבמה לאו מעוברת הוא מלבד שזה דוחק גדול אף גם זאת דמ"מ תשאר קושיתנו על

על התוספות מנ"ל דקנה לה ואיכא מלוה היינו פרו ורבו וממזר הוא ג"כ מאשת אח:

ב) **שוב** התבוננתי דשני דבורי התוספות יש ליישבם דעולים בקנה אחד ואינם סותרים זא"ז כלל. דהא דפריך הש"ס מאי שנא יבמתו דקעביד מלוה. הוא ללישנא דטעה בדבר מלוה בעינן ואפילו לא עשה מלוה ולהכי מקשה אשתו נמי קעביד מלוה. והתוספות דמייתי ראיה דקני לה. הוא מלישנא קמא דבעינן טעה בדבר מלוה ועשה מלוה. וזהו החילוק בין אשה ליבמה דהכא עשה מלוה דקנה לה ובאשתו ליכא הך מלוה ואתיא ראיית התוספות שפיר. ואי דתיקשי הא מ"מ באשתו איכא מלות פרו ורבו וכמ"ש. אפשר דמיירי ביבמה בתולה ונפלה מן האירוסין דאין מתעברת מביאה ראשונה מ"מ מלות יבום איכא דלא גרע מהערה וכמ"ש התוספות ביבמות פרק כילד דלא בעינן הקמת שם ממש רק שהיבמה והיבם יהיו ראוים להקמת שם. ולפ"ז קם תירולינו שפיר דגם בגמר ביאה טעה בדבר מלוה חשיב ליה:

ודע דהגאון בעל בית שמואל נסתפק אם נתעברה אשה באמבטי אם קיים האיש פרו ורבו. והביא ראיה מהגהת סמ"ק דאשה לא תשכב על סדין של אחר שמא תתעבר מש"ז של אחר אלמא דהולד מתייחס אחריו והוי חשש ממזרות דאל"ה מאי חששא איכא בהא. וראייתו חלושה מאוד דאפשר דספיקו הוא רק לענין הבחנה אם לריכה לפרוש ג' חדשים מבעלה כדי להבחין בין זרע של ראשון לזרעו של שני. ושוב הביא ראיה מבן סירא דמבואר במדרשים דאמו נתעברה באמבטי והיא היתה אשתו של ירמיה וא"כ איננו ממזר. אך נראה דיש להביא ראיה מתוספות קדושין (דף ד') ד"ה זרע פסול מניין וכתבו שם התוספות אומר ר"י דהיינו זרע זרעה פסול דלזרע פסול לא אלטריך קרא דא"כ הרי נבעלה לפסול לה ופסלה מן הכהונה. ואם איתא דגם בנתעברה באמבטי הולד ממזר. לוקמא בזרע שנתעברה באמבטי מבעלה פסול דהשתא משום נבעלה לפסול לה ודאי ליכא דהא לא נבעלה כלל ומ"מ זרע פסול אית לה בנפסלה מתרומת אבוה. אלא ודאי דבכה"ג גם ממזר לא הויא דאין מתיחס אחריו של הבעל ואין זה בכלל וזרע אין לה דהיינו מן הבעל ונכון:

ג) **ודע** דמסוגיא זו שהבאתי יש ראיה נגד הדבר שרלה הנודע ביהודה לחדש מחמת הקושיא המפורסמת שהקשו התוספות ביבמות (דף ל"ג) שמבואר שם דחדשי הבחנה לא הוי רק ג' חדשים והקשו התוספות ליבעי ג' חדשים וג' ימים נגד ימי קליטה שמא לא נקלט הזרע עד ג' ימים ותירלו דמ"מ לא היה משתהה הכרת העובר כ"כ עד שלשה ימים מן האחרון. וע"ז הקשו הנוב"י והאחרונים דמ"מ איך היבמה מתעברת לג' חדשים לחוד דלמא לא נקלט הזרע עד ג' ימים ובאמת מעוברת היא. וע"ז תירץ הנוב"י דאם לא נקלט הזרע עד ג' ימים אחרי מות בעלה מתייבמת היא וטעמא דכתיב איש כי ימות **ובן אין לו והרי בשעת מיתתו בן אין לו** עיי"ש.

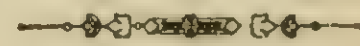
ועתה תראה דלפ"ז משכחת לה גם יבמתו מעוברת והש"ס משני שם ביבמות באשתו מעוברת משמע אבל ביבמתו לא משכחת לה מעוברת אלמא דליתא לחידושו של הנוב"י:

ובעיקר קושית התוספות מג' ימי הבחנה למה לא חשו לזה. נראה משום דבאמת גירושין לא שכיח וכמאחז"ל גבי אבישג השונמית בוא וראה כמה קשין גירושין שהרי דוד התירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש סנהדרין פ"ב ועיקר התקנה היתה משום מיתה דשכיחא. והנה לפי המבואר בסוגיא דיבמות בשנים שהחליפו את נשותיהן דבזונות דלא שכיח לא חשו לתקנה דהבחנה וטעמא דהבחנה הוא רק דרבנן וקרא דלהיות לך לאלקים ולזרעך אחריך הוא רק אסמכתא. והנה הט"ז ביו"ד ריש הלכות אבילות כתב אההוא דמסכת תענית דבחולי מעיים אין האיש משמש את האשה משום דכיון דהוא בריא תקיף ילריה אבל האשה משמשת את האיש משום דכיון דהוא חולה לא מלי בעיל. והנה בש"ס תענית פ"ג איתא ת"ר חלה יום אחד ומת זהו מיתה חטופה שני ימים זהו מיתה קטופה כו' ה' ימים זוהי מיתת כל אדם. א"כ רוב וכמעט כולם חולים ג' ימים סמוך למיתה וא"כ ברובא וכמעט כולי דאינשי המה חולים ה' ימים מסתמא לא בעלו רק קודם חליים להכי לא גזרו ע"ז דלמיעוט לא חששו כלל ומתורץ קושית התוספות. ואי דתיקשי עכ"פ ביבמה שבעלה מת פתאום היה לנו לאסור ולהלריך להמתין עוד ג' ימים. יש לומר דלפי המבואר במסכת נדה (ד' מ"א) דילמא אדאזלא בכרעא שדותיה פירש להש"ז. א"כ הרי ברוב פעמים היבמה הולכת ללוות את בעלה לחלר מות וגם בגירושין הולכת היא לבי"ד להגרש ולכך תלינן דאם איתא דלא נקלט הזרע אז הוה שדותיה אדאזלא ועל מיעוטא דמיעוטא לא חשו חכמים. ונכון בעזה"י:

ומדי עסקי בזה ראיתי להגאון רעק"א בתשובה סי' רכ"א אות א' הביא קושית הגאון ר"ש איגר בשם הרשב"א בפרק הבא על יבמתו דתנן התם אחד אונס ואחד רלון קנה ביבמתו ודייק הש"ס היכי דמי אונס אילימא שאנסוהו נכרים ובא עליה והאמר רבא אין אונס בערוה שאין קישוי אלא לדעת והא אפשר שתכפוהו נכרים ויסרוהו ואנסוהו עד שהוכרח להתקשות ולבעול ואשמעינן אף שיש ריעותא בגוף הביאה מ"מ קנאה ותירץ בדוחק. אמנם באמת יש ליישב קושיתו דלפי מה שנתבאר בסוגיא דכתובות שהבאתי בשם אבוה דשמואל דאשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה שמא תחלתה באונס וסופה ברלון. ואף למסקנת הש"ס שם שאף שהיה ברלון מ"מ אמרינן ילר אלבשה והכי מוכח מקושית התוספות שהקשו מאסתר דאיך היתה מותרת למרדכי דשמא תחלתה באונס וסופה ברלון אף דגבי אסתר היה האונס מתחלה ועד סוף דהרי נבעלה למלך מ"מ אסורה מחשש זה לפי קושית התוספות. והשתא אפילו אי נימא דלא כאבוה דשמואל דלא חיישינן שמא נתרלית מ"מ

כיון

כיון דע"י האונס שאנסוהו ובעל נתרצה ונתקשה ובעל הרי אין לך רצון גדול מזה דלא גרעה כל הביאה שהיתה ברצון ע"י האונס שהיה בתחלה מתחלתו באונס וסופו ברצון ושפיר פריך הש"ס אמאי קרי לה אונס. וכנון בעזה"י :

סימן מד.

בדין האשה שנחבשה בידי נכרים :

מבואר בכתובות פרק ב' האשה שנחבשה בידי נכרים ע"י ממון מותרת לבעלה ע"י נפשות אסורה לבעלה. וכתבו שם התוס' דאפילו לבעלה ישראל אסורה. והקשה הבית שמואל באה"ע סי' ז' דמאי שנא מעיר שכבשוה כרקום דאף דאיכא פחד מיתה מ"מ אין אסורות אלא כהנות דשמא נבעלה ברצון לא חיישינן. והנראה לתרץ דשאני כרקום דנכרים דהנכרי אין כוונתו אלא לבעול ורק אם לא תתרצה לבעילה אז יהרגנה ולכך מותרת לבעלה ישראל ואין אסורות אלא כהנות אבל גבי אשה שנחבשה חיישינן שמא מתוך פחד מיתה תקדים היא ותפייס את הנכרי לבעול כדי שלא יהרגנה ובהאי גוונא רצון גמור מיקרי. וכעין זה מתרץ הבעל הפלאה בכתובות שם. אך מ"מ אי אפשר לומר כן מסברא דנפשיה בלתי ראיה ברורה מן הש"ס. ונראה דחילוק זה יתבאר מתוך סוגיא דגיטין (דף נ"ה) דאיתא התם לא הי' סיקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה מהרוגי מלחמה ואילך יש סיקריקון ופריך הש"ס השתא בהרוגי המלחמה אין סיקריקון מהרוגי מלחמה ואילך יש סיקריקון בתמיה? אמר רב יהודה לא דנו בה דין סיקריקון קאמר דאמר רב אסי שלש גזרות גזרו קמייתא כל דלא קטיל ליקטלוהו מליעתא כל דקטיל לייתי ארבע זוזי בתרייתא כל דקטיל ליקטלוהו קמייתא ומליעתא כיון דקטלי אגב אונסי' גמר ומקני בתרייתא אמר האידנא לשקול ולמחר תבענא ליה בדינא ופירש"י לא דנו בה דין סיקריקון מהרוגי מלחמה והמקח קיים וכן בד"ה ליקטלוהו פירש רש"י הילכך אגב אונסיה כי אמר שא קרקע והניחני אקנייה בלב שלם וקי"ל תלוהו וזבין זביניה זביני. והמפרשים תמהו ע"ז דאיך מדמי זה לתלוהו וזבין הא הוי ממש תלוהו ויהיב והש"ס ב"ב (דף מ"ח) דפריך מינה מסיפא דהך מתניתין לרב הונא דאמר תלוהו וזבין זביניה זביני. הייגו משום דאח"כ משלם הסיקריקון לבעל השדה את דמיו. אבל רש"י פירש זה ארישא דאגב אונסיה דסיקריקון גמר בעל השדה ומקני. וזה קשה טובא. עוד קשה שם בסוגיא דב"ב דפריך לרב הונא דאמר תלוהו וזבין זביניה זביני. מתיב רב המנונא לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבע"ה מקחו בטל. ואמאי נימא אגב אונסיה גמר ומקני. וקשה טובא אדפריך ליה מסיפא נסייעה מרישא דהא בתרתי קמייתא לא הי' בה דין סיקריקון דאגב אונסיה גמר ומקני. ואין לומר דברישא שהיה שם אונס מיתה שהוא אונס גדול כולי עלמא מודו דגמר ומקני. הא ליתא. חדא דגם בסיפא דקאמר אגב אונסא גמר ומקני היינו אונס מיתה. וכמ"ש רש"י לקמן (דף נ"ח) ד"ה אין בו וז"ל. דגבי סיקריקון הוא דחזרו ונמנו. כיון דגמרו ומקנו אגב אונסא דמיתה. ואפילו בתר דגזר כל דקטל ליקטלוהו. מספפי ליה מקמא דקמא דאיקטיל. עכ"ל. הרי דגם אז מקני מאימת מיתה. ועוד דבהא דרב הונא גבי תלוהו וזבין נמי אונס מיתה הוי. וכדאיתא התם טאבי תאלי לפפא אכונרי. ועיין שם ב' הפירושים ברשב"ם. אמנם לפמ"ש יבא הדבר אל נכון. דזהו החילוק בין רישא לסיפא. דברישא ומליעתא. אף דבגזרו כל דקטיל לייתי ארבע זוזי. מ"מ הרי היו הורגים. וכוונת הסיקריקון היתה להריגה. ורק שהישראל אומר שא קרקע והניחני וכדאיתא שם. וא"כ אף דהנתינה היה מפחד המות. מ"מ רצון גמור הוא ואין משגיחין בהסבה הגורמת לזה ולהכי לא מקשי הש"ס מרישא. ולכך פירש רש"י התם דדמי לתלוהו וזבין כמו תלוהו וזבין בב"ב דעל ידי פחד המיתה מוכר לו את השדה. ועל כן ראה מחק לשון רש"י דדמי לתלוהו ולא תלוהו ממש. דגבי תלוהו עביד מעשה. והכא הויא רק איום והגזמה. וכאשר התבוננתי בספרים מצאתי שגם רבינו הב"י כתב זה החילוק. ואחרי שהבאתי לזה יסוד מש"ס כתובות. נתחזקה הך סברא :

ומזה יצא לנו חקירה ובירור חדש לפשוט ספיקו דהגאון בעל נודע ביהודה במ"ת חלק אבן העזר שחקר שמה אודות אשה שהיתה עם נשים אחרות ביער ונפלו עליהם רוצחים. ואשה אחת עשתה בערמה ופתתה את אחד מהרוצחים לבעול אותה ועי"ז ניצולו מהמיתה. והגאון ז"ל פלפל דשלא כדין עשתה בזה. דקי"ל בכל מתרפאים. חוץ מע"ז ג"ע ושפיכות דמים. אך לענין לאסור את האשה על בעלה נסתפק. והביא ראי' ממהרי"ק דאשה שזינתה שסברה שמותר לזנות. אסורה לבעלה. והט"ז באה"ע האריך בזה והביא סברות קלישות דעכ"פ מעילה באשה איכא. ולפ"מ שביארתי למעלה ודאי אסורה לבעלה דהוי רצון גמור כל שהיא התחילה לפתות אותו בהבעילה :

שוב מצאתי שגם הגאון זללה"ה דקאוונא בעל נחל יצחק חקר בזה הענין והביא דברי הבית יוסף הנ"ל. אבל לא הביא היסוד מסוגיא דכתובות שהבאתי :

ועוד ראיה לדין זה של מהרי"ק שאם זינתה על ידי זה שסברה שמותר לזנות. שהיא כמזידה ואסורה. מש"ס סנהדרין (דף מ"א) דאיתא התם עדי נערה המאורסה שהוזמו אין נהרגין. מ"ט יכולין לומר לאוסרה על בעלה באנו. והא אתרו בה דלא אתרו בה. אלא עדי נערה המאורסה דקי"ל דמיקטלו היכי משכחת לה אליבא דר"י בר"י. והש"ס מתרץ שם. והנה התוספות בסנהדרין (דף ע') ד"ה עדי כתבו. דהא דפטורים מתוך שיכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו. היינו דוקא אם אפשר בלא זה. ר"ל שאפשר שתיאסר על בעלה ולא תיהרג. ומיירי ודאי שאומרים

שאומרים העדים לא ידענו שהיא חבירה. דאי ידעו שהיא חבירה. וחבר אין לריך התראה. הרי ידעו שתיהרג ואיך יאמרו לאוסרה על בעלה באנו. וקשה כיון שהעדים אינם יודעים שהיא חבירה. ולמ"ד חבר אין לריך התראה לא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד. וכן כתבו התוספות בסנהדרין (דף מ') ד"ה ומניין. והשתא כיון שהעדים אינם יודעים שהיא חבירה. א"כ לא ידעה שיש איסור בזה. דהרי זהו ביאור לא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד. ואם איננה חבירה הרי סברה שמותר לזנות. וא"כ הרי מותרת היא לבעלה. אלא ודאי דגם בכה"ג אסורה. ונכון מאוד בעזה"י:

ומדי עברי בזה הענין בסוגיא דכתובות. לא זכיתי להבין דברי התוס' שם שהקשו וז"ל. וא"ת לנוטות ליסתרי דקודם לכן מסרי נפשייהו לקטלא וכדפריסית ברים מכילתין עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריהם. דאיך אפשר לומר דלנוטות ודאי מסרי נפשייהו לקטלא. דא"כ קשיא מאסתר הלדיקות למה לא מסרה נפשה למיתה שלא תיבעל לאחשורוש. אלא ודאי כוונת הש"ס רק שיש לנוטות שמוסרים עלמם למיתה אבל לא כולהו. ואיך יותרו כולהו לנוטות. הא לא ידעינן אם היא מאותן שמוסרים נפשם למיתה. וכן מורה לשון רש"י ז"ל בסנהדרין (דף ע"ג) גבי הרודף אחר נערה המאורסה. ורבי יהודה הא דאמר רחמנא קטליה. משום דמסרה נפשה לקטלא. ופירש רש"י שם וז"ל שיש לנוטות שמוסרין עלמן למיתה שיהרגנה ולא תיבעל לו. הרי שדקדק לומר שיש לנוטות ולא כולהו. ועיין תשובת עמודי אור סי' ס"ז סעיף י"ב. ולריך לומר שהוכרחו לפרש כן משום שהיה קשה להם דאי נימא דעי"ז נפשות אסורה לבעלה היינו רק חשש וספק. א"כ אמאי נאסרת הא אין אשה נאסרת על בעלה אלא ע"י קינוי וסתירה. לכך מפרשים התוספות דהרי קרוב לודאי שנבעלה ברלון כדי להפטר ממיתה. וכה"ג כתבו גם לקמן בד"ה אונס (בדף כ"א) וז"ל. ואע"ג דאבוה דשמואל חיישינן קאמר. משמע לי' דמדאורייתא קאמר. דאי מדרבנן לא הי' מוליאים אותה מבעלה על כך. עכ"ל. ולהכי אפשר לומר דגם התוספות מודים לרש"י ז"ל. רק דמ"מ מקשים. כיון שיש איזה לנוטות שמוסרים עלמם למיתה והם לא יניחו לבעול אותן. וא"כ אמאי אסורות הרי עכ"פ ילתה מידי ודאי. דאף דהכא חזינן דלא מסרו עלמן דהרי חיות הן לפנינו. מ"מ הלנוטות אין נבעלות וגם אין נהרגות. כיון שמוסרין עלמן למיתה. ולא יניחו לבעול בשום פנים. ודוק:

ובדרושי ביארתי בזה כתובים אחדים במגלת אסתר. ובהגיע תור אסתר בת אביחיל וגו' לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי וגו'. דלריך להבין מדוע באמת לא בקשה דבר. היה לה לברור בגדים ותכשיטין כפי רלונה. אמנם התוס' בב"ק (דף נ"א) כתבו דמה שהאשה מרבה תאוותו של השור לרביעה. הויא רלון וחייבת עליה. וכן כתב הרא"ש בפרק הבא על יבמתו סי' א'. דרבוי הנאה לענין בעילה הויא כבעילה עלמה. ועל כן חששה שמא עי"ז שתברור בגדים ותכשיטין נאים תגרום לאחשורוש חיבה יתירה. ועל כן מנעה את עלמה מלברור בעלמה ורק את אשר יאמר הגי לקחה. וזה בעלמו היה הטעם שאין אסתר מגדת את מולדתה ואת עמה. דהמפרשים הביאו לפרש הא דאמרו חז"ל בע"ז חביבה עליהן בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן. ולאו דוקא בהמתן רק שגם נשותיהן של ישראל חביבה עליהם. כמ"ש התוספות (ג' ע"ז ט') ולכך חששה פן עי"ז תרבה תאותו אליה אם ידע שהיא יהודית:

ובדרך חידוד אמרתי לבאר את הכתובים שם. כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבא וגו' אחת דתו להמית וגו' ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלשים יום ויאמר מרדכי וגו' אל תדמי בנפשך וגו'. כי זהו קשה לשבר את האוזן שאסתר הלדקת לא היתה חפלה להכניס את עלמה בסכנה להליל את ישראל. ואיך יתכן זה. אמנם יתיישב בדרך דרושי. דהנה הגאון אאמו"ז ז"ל בספרו עמודי אור בסי' ל"ו הביא בשם הירושלמי דכל אדם מחויב להכניס את עלמו בספק סכנה להליל את חבירו. ומ"מ ביאר שם דהיינו דוקא אם הללת חבירו הוא דבר ברור. אבל אם הללת חבירו הוא ג"כ בספק. אז איפכא מסתברא דמאי חזית דדמא דחברך סומק טפי דילמא דמי דידך סומק טפי. וזהו ששלחה אסתר כל עבדי המלך וגו' אחת דתו להמית לבד וגו' וא"כ מחויבת אני להכניס עלמי לספק סכנה להליל את חבירו ובפרט כל ישראל. ולו היתה ההללה ברורה הייתי עושה זאת. אבל ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלשים יום. וא"כ כנראה שנתקררה האהבה של המלך אלי וא"כ הרי ההללה בספק ואין אני מחויבת להכניס את עלמי בספק סכנה אחרי שההללה ג"כ תהיה בספק. אך מרדכי הלדיק בחכמתו הבין כי אסתר טעתה בחשבונה בזה כי במה דברים אמורים שאין מחויב להכניס את עלמו בספק סכנה להליל את חבירו היכי שההללה בספק. היכי שהסכנה איננה מתפשטת גם על המליל בלא זה. אבל היכי שהסכנה עלמה מתפשטת גם עליו בודאי מחויב להכניס את עלמו לספק סכנה אחרת להליל עלמו וחבירו ג"כ וזה פשוט. וזהו ששלח לה מרדכי אל תדמי בנפשך וגו' כלומר רואה אנכי מחשובתך שאת מדמה שסכנת ישראל איננה מתפשטת עליך באשר את המלכה. לא כן כי אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים. ואדרבה רווח והללה יעמוד ליהודים וגו' ואת ובית אביך יתכן כי תאבדו וא"כ עליך מלוה לבוא אל המלך וגו'. והשי"ת יושיע את עמו ישראל מכל לרה אמן:

סימן מה.

הנה באה"ע סי' מ"ד מבואר אם קידש אשה ונודע לו שהיא חייבי לאוין. הרי זו מקודשת קדושין

קדושין גמורים והוא מש״ס כתובות. ונסתפקו האחרונים אי ה״ה במקדש בביאה. דהרי יש סברא לומר כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני. ועיין פתחי תשובה שם שהביא דברי הנודע ביהודא וסייעתו שאינה מקודשת. והשער משפט כתב שמקודשת היא. ונראה דיש להביא ראי׳ מדברי התוספות דס״ל גם בזה מקודשת. והוא בקדושין (דף י״ב) ד״ה הקלנו שכתבו דיש מפרשים אם הקלנו בשבויה דליכא אלא איסור לאו. נקל באשת איש דהיא איסור מיתה. ולא נהירא דהרי בשבויה איכא נמי איסור מיתה אם יהי׳ לו בן ויעבוד עבודה בשבת. ודבריהם דחוקים כמו שתמה עליהם בעל הפלאה. דהרי אנן קי״ל חלל שעבד עבודתו כשרה פסחים בעובדא דרבי יהושע ברך ה׳ אילו אפילו חללין שבו עיי״ש שנדחק לתרץ. ואם איתא דאם קידש אשה בביאה ונודע לו שהיא חייבי לאוין. לאו קדושין הוא. אם כן אם קידש אשה כזו בביאה ונודע לו. ובין כך קיבלה קדושין מאחר. הרי היא מקודשת לשני. כיון שהראשונים היו קדושי טעות. והרי שבויה שזינתה היא חייבי לאוין לכהן. ואם יבא עליה בעלה אחרי קדושי שני הויא חייבי כריתות ממש. ומוכרח דעת התוספות דאינו מקח טעות. וברור:

סימן מו.

השמטה לסימנים הקודמים

הנה על מה שכתבתי בסימן מ״א בחו״מ לתרץ דברי הרמב״ם בענין דבר שאין בעה״ב מקפיד עליו. העיר ע״ז הרב ר׳ מיכל הנ״ל דלפי דעתו גם ספק קדושין לא הוי. לפ״מ דקי״ל יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. א״כ כיון דהכא לא היתה מתבררת דעתו אם מתיאש אם לא לא הוי יאוש. ע״כ תורף דבריו בקצרה. ולא דמי להדדי כלל. דשאני יאוש שאם היה מולא את הדבר הנאבד לא היה מתיאש. והיאוש הוא בשביל שנאבד. אבל בדבר שאין בעה״ב מקפיד עליו. הוא רק אומדן דעת שאומדים הדבר שאלו היה הבעה״ב כאן לא היה מקפיד. ועכשיו שהדבר בספק הוי ספק קדושין וזה ברור. ומה שהעיר דהא קדושין נמי מלוה היא כמו תרומה ומהני בזה כלך אלל יפות. לא קשה מידי דגבי קדושין קי״ל קידשה בגזל אינה מקודשת דבעינן שיהי׳ שלו בשעת קדושין ואז מהני הקדושין. ושאני גבי תרומה דהתם לאו מדין קנין אתינן עלה. רק אי הוי כשלוחו או לא. ובזה אנו דנין שפיר דבמלוה ניחא ליה שיהי׳ שלוחו. אבל בקדושין כ״ז דלא ידעינן ברור דעתו הוי ספק וזה ברור. זולת זה מה שהעיר לדחות דבריי בסי׳ מ״ג בענין אי קודם ח׳ ימים הוה דאורייתא או דרבנן. לא מצאתי בדבריו רק דחוים. ואין מדרכי להשיב כי אם בראיות. ומה שכתב על הדבר החדש שהערותי לחלק בין מת האב ואח״כ נולד הולד לבין נולד הולד קודם מיתת האב. וכתב כבודו. דאף אי נימא דאיתרע חזקת יבום. מ״מ חזקת היתר לשוק אין כאן. כיון דלדעת המשכנות יעקב ספק השקול הוא. ידידי מה בכך! הא מ״מ כל נועיין ישפוט בלנ״ק דלא דמי מת האב ואח״כ נולד הולד לנולד הולד קודם מיתת האב. וסברא טובה איכא לחלק ביניהם. ולמה נדחה דברים נכוחים וישרים בעקשנות בעלמא. אשר גם כבודו ידעתי כי לא מדתו היא. ומה שהעיר על קושיתי למה לא ממתין היבמה יותר מג׳ חדשים משום דכ״מ דאפשר לברורי מבררינן. ועי״ז כיוב כת״ר דלא מלינו איכא לברורי כה״ג ע״י המתנה. ידידי הלא טירחא יותר קשה מהמתנה. ובסוגיא דריש חולין מבואר דאם מלינן למרדף אבתריה לריך למרדף. משום איכא לברורי את רוב מלוין אלל שחיטה מומחין הם. ומה שהעיר דהא נגד רוב לא שייך איכא לברורי. הנה הפמ״ג בהלכות טרפות בפתיחתו חקר הרבה. דאמאי אין לריך לבדוק אחר כל י״ח טרפות. אף דבהו לא שכיח טרפות משום איכא לברורי. ופשוט:

מכאן ואילך חידושים מלוקטים בש״ס

(ברכות דף כ״ד) **בעי** מיניה רב יוסף מרב יהודא שנים שישנים במטה אחת מהו שזה יחזור פניו ויקרא ק״ש. וזה יחזור פניו ויקרא ק״ש. א״ל הכי אמר שמואל אפילו אשתו עמו. מתקיף לה רב יוסף אשתו ולא מיבעי׳ אחר. אדרבה אשתו כגופו. אחר לאו כגופו. מיתיבי שנים שישנים במטה אחת זה מחזיר פניו וקורא ק״ש וזה מחזיר פניו וקורא ק״ש ותניא אחריתי הישן במטה ובניו ובנ״ב בלדו הרי זה לא יקרא ק״ש אלא אם כן טלית מפסקת ביניהם. אלא מאי אית לך למימר לרב יוסף תנאי היא לדידי נמי תנאי היא. עכ״ל הש״ס. והקשו התוספות בד״ה והתניא וז״ל. חדא דלא אשכחן אשתו דמיקריא ב״ב. ועוד לפירש״י היינו ברייתא דלעיל והל״ל והא קתני כאן כיון דאאידך ברייתא קאי עכ״ל. ואף דיש לומר דגם לרש״י הך ברייתא אחריתי היא ובכ״ל ב״ב הכל בכלל. והש״ס מפרש באמת להך ברייתא אחריתי דקאי אאשתו. ומקשי לרב יוסף מינה מ״מ היקשי באנות מכ״ל להש״ס דהך ברייתא מיירי באשתו כדי להקשות. דילמא אב״ב קאי ולא קשה מידי. ואמנם הנראה לי לתרץ שיטת רש״י ז״ל דבאמת ברייתא אחריתי היא הך ומליעתא. אך רש״י ז״ל לשיטתו הוכרח לפרש דמיירי באשתו דקי״ל אי ס״ד דמיירי באחר א״כ איך קתני לא יקרא אלא א״כ טלית מפסקת ביניהם משמע דזולת ק״ש ליכא איסורא תיפוק ליה דהא בסיף

בסוף קדושין מבואר דלא יִשנו שני רווקים בטלית אחת. ואף דרבנן פליגי עליה מ"מ עיין בתוי"ט פ"ד דזבים דכולי עלמא מחויבים להזהר. ועיין תוי"ט שם דלאו דוקא רווקים דאפילו נשוי אסור. עיין שם בד"ה כולי עלמא וא"כ גם בלא ק"ש אסור. ולכך ברייתא דקתני היה ישן עם בניו וכ"ב במטה. מוכרח לפרש דבמטה אחת איירי אבל בברייתא קמייתא דקתני בלדו אפשר דמיירי בשני מטות וא"כ איכא היכרא. ולכך שפיר מוקמינן באחר. ונכון:

(שם דף מ"ה) **תוספות** ד"ה שלשה שאכלו כאחד הקשה רש"י אמאי

אינם רשאים לחלק ליזל האחד ויזמנו השנים וכתבו התוספות תימא דילמא הטעם משום דיפקע חובת זימון משלישי עכ"ל. ויש ליישב קושיתם דמשמע להו כיון דבמתניתין קתני אינם רשאים לחלק משמע אפילו אם האחד המתחלק יצטרף עם חבורה אחרת. וכמבואר לקמן שלשה שבאו מג' חבורות מצטרפין לזימון. והרי גם השלישי יצא ידי חובת זימון והשנים לא יזמנו עד שיזמן השלישי עם חבורה אחרת דאל"ה פקע חובת זימון מינייהו. ודוק:

(במסכת ביצה) **ומודים** שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה. אמר רב יהודא

והוא שיש לו דקר נעוץ. והא קעביד כתישה. פירש"י לרבי יהודא פריך. אלמא דטעמא דרבי יהודא לאו משום דאתי עשה וכסהו בעפר ודחי לא תעשה רק משום דחפור ועומד הוא. וכוונת רש"י ז"ל שכתב דלרב יהודא פריך משום דהש"ס מליין בתר מימרא דרב יהודא גופיה משמע דלרב יהודא ניחא משום דעשה ודוחה לא תעשה. וק"ל דהא יו"ט עשה ולא תעשה הוא ואין יו"ט דוחה עשה ולא תעשה. שבת (דף כ"ד). והתוספות בפסחים באמת הקשו אהא דאמר שם אחרישה לא ליחייב הואיל וחזי לכסויי דם לפור. ג"כ קושיא זו. ותירצו דבאמת הש"ס לא פריך אחרישה דיו"ט רק אחרישה דכלאים דלא ליחייב הואיל וחזי לכסויי דם לפור. עיי"ש בדבריהם. והרי הכא מבואר דגם איו"ט קאמר הש"ס הכי. ולולי פירש"י ז"ל הוה אמינא דהא דפריך הש"ס דכיסוי יהיה מותר. לאו משום דעשה דוחה לא תעשה הוא רק דכיסוי ג"כ מאוכל נפש הוא וכמו שמתירין בית שמאי לתת את העור לפני הדורסן. משום דהתירו סופן משום תחלתן. ה"נ לא אסרו מדרבנן אף דיש כאן איסור חפירה. ובפרט למה דמבואר בביצה שהשוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה. דהשתא א"א לשחוט אלא א"כ יתן עפר למטה. דבפירוש ריבתה תורה וכסהו בעפר. ה"נ התירו חכמים גם לכסות אח"כ. דכן הוא דרך הזמנת שחיטה. ויהיה מזה ראיה לשיטת התוספות בפרק אין צדין. דהא דחרישה אסורה ביו"ט הוא ממיעוט אך שלא לקנור. ולכך במלאכת חורש התירו סופן משום תחלתן. ולידה שאני שדרך לגוד לימים הרבה. וכמו שהביאו המפרשים עיין עליהם:

(במסכת פסחים בפרק אלו עוברין) **כיצד** מפרישין חלה

בטומאה ביו"ט כו'. וקשה לי לפי מאי דמבואר בסוגיא דהיה יושב בביתו ונזכר שיש לו עיסה בתוך ביתו כו' קדיש ומבטלה מקמה דתחמיץ. א"כ ה"נ נהי דלשורפו אינו יכול אבל מ"מ הרי יכול לבטלה קודם שתחמיץ ושוב לא יעבור בבל יראה ובל ימצא וכמדומה לי שכן הקשה הצל"ח. והנראה לתרץ דגבי חלה שאני דכיון שאינה שלו ויש לו בה רק טובת הנאה שיתננה לכל כהן שירצה לכך אין יכול לבטלה וכעין מה שכתב השאגת אריה לענין שאין נפקד יכול לבטל חמץ המופקד אצלו וכן כתבתי לעיל בתשובה לענין הפקר דשור המועד. אך דמ"מ קשה הא מצי למיתבה לכהן והכהן יבטלנה ואין לדחות דהכהן אין יכול לבטלה משום דאין לו בה לא היתר הנאה ולא היתר אכילה כמבואר בפסחים בפרק כל שעה הא למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאו שאין לו בהם לא היתר אכילה ולא היתר הנאה הא ליתא דמ"מ יוכל ליהנות ממנה בשעת שריפה קודם שתחמיץ כמבואר בשבת (דף כ"ד) ועל כן מוכרח לומר דטעמא הוא משום דכל עיקר דמהני ביטול הוא רק בחולין אבל לא בתרומה טמאה או בחלה טמאה דהיא בשרפה לשיטת התוספות שבת שם ולשיטת רש"י בכל דבר יוכל להשביתו אבל עכ"פ השבתה בעינן ולכך לא מהני ביטול דעי"ז יבטל מצותה דע"כ בין לרש"י בין לתוספות מוכרח הוא לבערה מן העולם. והבאתי זה כאן כדי ליישב הקושיא המפורסמת בסוגיא דאין ביעור חמץ אלא שריפה דקאמר ר"י לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל בתמיה? והקשו הצל"ח והשאגת אריה דמ"מ יבטלנו ולא יהא יושב ובטל. אך אי נימא דבתרומה לא מהני ביטול א"כ עכ"פ סופה להקל לענין תרומה דכמו כן קודם זמן ביעורו שאז מותר באכילה איך יבטלנה. הרי אכילת תרומה מצוה היא וכדאיתא בפסחים הרי רמיא עליה מצות אכילה. דבשלמא אם יכול לשורפה הרי איננה ולהכי שורפין תרומה טמאה עם החולין כמבואר בפסחים (דף י"ד). אבל לבטלה והרי היא בפנינו אפשר דלא מצי. והדבר צריך תלמוד:

(במסכת ר"ה דף ד') **בתוספות** ד"ה מעשר הקשו התוס'

כיון דזמן הביעור של התרומה והמעשר היה בערב הפסח של רביעית ושל שביעית א"כ תיפוק ליה דקעבר על ב"מ מקוד' דהא קרא כתי' מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך גם של שנה ראשונה ושניה. וא"כ היכי משכחת לה ביעור. הא מקודם שעברו ג' רגלים או רגל אחד. לר"מ מיד עובר עליו בבל תאחר. וצ"ל בכוונת התוספות דאי אפשר לאוקמי קרא דעבר ואשהי. דהא בפרק קמא דיבמות מבואר דאי דאיסורא לא כתב קרא. ותירצו דמשכחת לה כשנתאחר אחר חג הסוכות. דשוב כשיגיע הזמן של הביעור. עדיין לא עבר עליו בבל תאחר. וע"ז קאמר קרא דמ"מ חייב לבערו בזמן הביעור. והקשה הרש"א א"כ תיקשי לר"מ דאמר כיון שעבר עליו רגל א' עובר בבל תאחר למאי איצטריך קרא הא בלא"ה עבר עליו. ואפשר לתרץ קושיתו למאי דמבואר בפסחים בפרק

כל

כל שעה דאחמיץ במחובר. דאפשר דתהיה חמץ במחובר לקרקע. וא"כ אפשר דאצטריך קרא להיכי דהיה לו תבואה כזו שהחמילה במחובר. דהשתא לא יעבור עליו בפסח אם לא יתננו לכהן. דבלא זה יהי' בפסח איסורי הנאה לישראל ולכהן. וכמבואר במשנה דפסחים לא זהו חמץ שמוזהרין עליו על בל יראה. ואשמועינן קרא דמ"מ מקלה שלש שנים מחויב הוא ליתנו לכהן: (שם באותו הדף) וצדקות עובר עליהם בבל תאחר. והקשו התוספות דהא אמר לקמן ולדקה מיחייב עלייהו לאלתר דהא קיימא עניים. והטורי אבן שם תירץ בשם הר"ן ז"ל. דבאמת הש"ס חשיב הנך דעובר עליהן מיד. כמו הנהו דעובר עליהם בג' רגלים. והביא ראיה מהא דאמרינן בנדרים (דף ד') אמר רב אשי הואיל וכן נזיר שטימא עלמו במזיד עובר עליו בבל תאחר. ודקדק הגאון ז"ל למה נקיט במזיד. הא אי אמרינן דאינו עובר עד ג' רגלים בטומאה ג"כ אין בזה מלקות דלאו שאין בו מעשה הוא. ר"ל הבאת קרבנותיו וטהרתו. ולמאי הילכתא נקט ג' רגלים כיון דגם בג' רגלים ליכא מלקות ובעשה עובר גם ברגל אחד. ולא הבנתי קושיתו דאפשר דהא דקאמר במזיד מיירי שקיבל עליו נזירות ארוכה כגון שתי שנים. ובסוף נזירותו נטמא במזיד וסתר את הכל. וא"כ שפיר עובר בזה שסתר נזירותו למפרע ולוקה עליו על בל תאחר לאפרע. שנמצא עכשיו שהשהה נדרו אף שעכשיו הוא טמא. והכא נמי גבי פסח שאם עבר פסח ולא הקריבו. עובר עליו בבל תאחר מלבד איסור כרת דביטול פסח. והרי פסח עובר עליו ברגל דידיה. דבשנה הבאה יפסול דאידתי ליה שהרי איננו כמותר הפסח דקרב שלמים. דהכי דתוי הוא לגמרי ודמי ללדקות ונדרים. אלא ודאי דלא מייתי הכא רק הנך דבג' רגלים עובר. ואמנם זהו תלוי בשני תירולי התוספות שם בד"ה דפסח. דלתירולם שם מיד בערב הפסח עובר עליו נוכל לומר דקושית הש"ס ופסח בר מיקרב ברגלים הוא. כוונתם דאינו תלוי ברגל רק בערב הרגל ועכ"פ ראיית הטורי אבן נדחית לגמרי:

(במסכת שבת פרק קמא) **האוכל** אוכל ראשון ואוכל אוכל

שני מ"ט גזרו ביה רבנן טומאה דזמנין דאכל אוכלין טמאים ושקל אוכלין טמאים ושדי לפומיה ופסיל להו שותה משקין טמאין מ"ט גזרו ביה רבנן טומאה דזמנין דשתי משקין טמאין ושקיל משקין דתרומה ושדי לפומיה ופסיל להו היינו הך מהו דתימא הא שכיחא והא לא שכיחא ופירש רש"י הא שכיחא שיהא אדם שותה עם אכילתו והא לא שכיחא שיהא אדם אוכל עם שתייתו. ובד"ה ופסיל להו כתב וז"ל והתורה הזהירה על התרומה לשמרה בטהרה דכתיב את משמרת תרומותי וקשה תיפוק ליה דאכיל תרומה טמאה דהוא ג"כ עשה יבמות (דף ע"ד) ולפירוש רש"י שם היא במיתה עיין בהגהות הגאון רעק"א ז"ל והאחרונים טרחו ליישב דברי רש"י ז"ל ועוד דהכי יעבור על כל זית וזית וכבר הקשה הרשב"א ז"ל כן עוד הקשה הרשב"א ז"ל דמאי משני בסיפא דזמנין דשתה משקין טמאין כו' הל"ל דזמנין דאכיל אוכלין דתרומה ושקיל משקין טמאין דתרומה ושדי לפומיה ופסיל להו דהשתא לא נלטרך לדחוק ולומר הא שכיחא והא לא שכיחא דהא כה"ג שכיחא ושכיחא שיהא אדם שותה עם אכילתו. ונראה לתרץ דבש"ס יומא פרק בתרא תנן זר שבלע שזפין של תרומה וחזר והקיאן לא מיחייב עלייהו רק כשהם שלימים ולא כשהם לעוסין ומבואר בפסחים בשיטת ר"ת שגן הכהנים וכן בב"ק בפרק הגוזל בסוגיא דראה אותן שהן משתברות דהיכי דהתרומה הולכת לאיבוד תו לית ביה עשה דאת משמרת תרומותי. והשתא תתיישב קושית הרשב"א ז"ל דלא מלי למימר דזמנין דאכיל אוכלין דתרומה ושקיל משקין דתרומה כו' משום דאז לא הוי בתרומה הלעוסה עשה דמשמרת תרומה כיון דהיא כבר לעוסה. ואל תשיבני מדברי התוספות כתובות (דף ל') שכתבו דאף אחר הלעיסה עדיין חיובא איכא. דמ"מ כיון שעכ"פ נתקלקלה התרומה ולאחרים שוב לא חזיא ממילא עשה דמשמרת תרומותי ליתא בה ודוק. וכן כתבו התוספות שם בד"ה לא נריכא עייש"ה ואף שהתוספות שם בד"ה הנ"ל כתבו דשלא בפניו מיחזי חזיא היינו כשאינה לעוסה וכדקאמר התם שתחב לו חבירו בבית הבליעה עייש"ה. והשתא תתיישב גם קושית הרשב"א ז"ל השנית דרש"י לא מלי למימר הכי דחייש משום דתרומה טמאה בלאו או במיתה לשיטת רש"י ז"ל דרש"י מוכיח מתוך תירוץ הש"ס דע"כ הכא כוונת הש"ס הוא משום עשה דמשמרת תרומותי ומוכיח זה מתוך תירוץ הש"ס דלכך הוכרח הש"ס לאוקמה דזמנין דשתה משקין דתרומה כו'. דהשתא איכא תרתי עשה דמשמרת תרומותי דמשקין מבואר ברכות בפרק כילד מברכין שכח והכניס אוכלין ומשקין לתוך פיו מסלקן לצד אחר ומברך אלמא דעדיין ראוין הם. וכן בסוגיא דסוף פ"ק דפסחים פרה ששתתה מי חטאת בשרה טמא. ואף רבי יהודה דס"ל בטלו במעיה היינו רק במעיה אבל לא בפיה ודוק:

(במס' בבא קמא דף מ' ע"א) **אדיתיב** וקא מטיין בה א"ל

תנן חייבי חטאות אין ממשכנין אותן חייבי כופרין מאי כיון דלכפרה אתו כחייבי חטאות ואשמות דמי ולא בעי משכוניה. או דילמא כיון דהוא לא חטא וממוניה הוא דאזיק כו'. נראה לי דיש נ"מ בין ב' הלשונות לענין האוכל תרומה שוגג דקי"ל בפסחים (דף כ"ב) דלפי מדה משלם והתשלומים נעשים תרומה עיין משנה דתרומות פרק ה'. א"כ לליטנא דאמר כיון דלתבריה בעי למיתב ליה בעי משכוניה ה"נ בעי משכוניה. וללישנא דממוניה הוא דאזיק הכא איהו הוא דאכיל את התרומה. ואין לומר דגבי תרומה ודאי דיוכל הכהן למשכנו. וכדאיתא בפסחים (דף ל"ב) דלא גרע מגזלן דהא גם כופר היכי דליכא כופר משלם דמים כמבואר לקמן (דף ל"ג). ועיין רש"י שם ד"ה לא דמים ובתוספות שם ד"ה מאי לאו

לאו כופר ומ"מ קא מיבעיא ליה אם יורשי הניזק יכולים לתשכנו כמבואר שם בתוס' ד"ה חייבי כופר. ונכון בעז"י :

(שם דף מ' ע"ב) **ונימא** ליה אי תם הוה מעריקנא ליה לאגמא. והקשו התוספות שם דאיך יוכל לומר אי תם הוה מעריקנא ליה כו' הא קמן שלא הודה ולא הבריח ועיין רש"א שתמה על הירולם. והנראה לי לתרץ ע"פ מאי דמבואר בש"ס כתובות גבי מי שאבדה לו דרך שדהו. ונזוקי התם טעמייהו דרבנן אפילו בחד דאתי מכח ארבעה ואפ"ה מלי למימר דרכא אית לי גבך משום דא"ל אי שתקת שתקת ואי לא מהדרנא שטרי דזבורית למרי' ופירשו שם המפרשים דאף שאינו מחזיר באמת מכל מקום כל מה שביד האדם לעשות דיינינן ליה כאלו כבר עשה. וכן הוא בסמ"ע שם בחו"מ סי' קמ"ח סעיף ב' וז"ל שם דהיכי דאתי לאדם ריוח בחזרת השטר יכול לומר כן ואפי' לא החזירו כאלו החזירו דמי עכ"ל. וה"נ כיון דאלו היה תם היה מעריקו כאלו העריקו דמי דלגבי המשאיל דנין אותו כאלו הנא עשוי ודוק :

(שם דף ע"ד) **שמעינן** מינה מודה בקנס ואח"כ באו עדים חייב שאני ר"ג דשלא בפני בית דין הודה. ופירש"י שם לא היה שם בית דין ולא נקום ישיבת בית דין הוה עכ"ל. וקשה לי לפי שיטת הרמב"ם ז"ל דאף דיחיד מומחה דן יחידי. מ"מ לענין הודאה בבית דין בעינן שלשה והובאו דבריו בחו"מ סי' ג' סעיף ב' ובסנהדרין (דף מ') מבואר דלענין דיני קנסות לכולי עלמא בעינן ג' מומחין. והא הודאה בבית דין הרי היא ככל הודאות דהיכי דאינו מתחייב ה"ה דאינו נפטר בהודאתו וכן כתבו התוס' לקמן (ד' ק"ח) ד"ה תבעו עיי"ש. וא"כ פשיטא דלא הויא הודאתו הודאה. ועל כן נ"ל דהיו שם שנים אחרים ומשום כבודו דר"ג לא חשיב להו. וכה"ג איתא בר"ה פרק אין מכירין לענין עדות החדש. וזה שכוון רש"י ז"ל ולא מקום ישיבת בית דין הוה. שבאמת היו שם שלשה רק שלא היה מקום ישיבת בית דין. ולא כתבתי זאת רק מפני שראיתי להמ"מ שהקשה כעין זה על הרמב"ם ונדחק לתרץ. ולפענ"ד כמ"ש :

(שם דף ע"ו) **ור"ל** אמר בשוחט בעלי מומין בחוץ שלא לשם בעלים. תני בה רבי אלימזר לר"מ וכי שחיטה מתרת והלא זריקה מתרת. איסתמיטתיה הא דאמר ר"ש כל העומד לזרוק כזרוק דמי. ופירש"י בד"ה כל העומד דבבעלי מומין מעיקרא עסקינן. דאי בשקדם הקדישן את מומן תו לא חזי לפדיון משנשחטו. עכ"ל. וכן כתבו התוספות בד"ה השוחט לחד לישנא עיי"ש. והקשה הפני יהושע כיון דמיירי בקדם הקדישן את מומן הרי אינם קדושת הגוף רק בדק הבית. והא ר"ל גופיה סבר בפרק שילוח הקן דקדשי בדק הבית אין הבעלים חייבין באחריותן אם נגנבו דכל היכי דאיתנהו בי גזא דרחמנא איתנהו. וא"כ הכא אמאי חייב הגנב הא לאו גורם לממון הוא לבעלים. עיי"ש שהאריך בזה. ומסיק שם וז"ל ואלו עולה על לבך מה ששנינו בפ"ק דתמורה המפריש חטאתו והרי היא בעלת מום מוכרה ויביא בדמיה אחרת. וא"כ שפיר קרינן בה קדשים שחייב באחריותן דהתם איירי שהקדישה ואח"כ נפל בה מום. אבל הקדישה במומה על כרחך חל עלה רק קדושת דמים. ואין חייב באחריותה ודמיה יפלו לנדבה. עכ"ל. ולא ידעתי למה דחיקא לי' לאוקמה כגון שהיה חייב חטאת ועבר והקדיש בע"מ למזבח לחטאתו דמבואר בתמורה (דף ה') דאף דהמקדיש בע"מ למזבח לוקה. מ"מ חל עלה הקדש ותלא לחולין ע"י פדיון ויביא בדמיה אחרת. ועיין רמב"ם בפ"א מהל' איסורי מזבח הל"א שפסק כן. ואף דפסק שם דבעי העמדה והערכה. היינו משום דפסק דלא כריש לקיש. אבל לר"ל ודאי דלא בעי העמדה והערכה. וקרינן בי' שפיר קדשים שחייב באחריותן. עיין במקור הדברים ותראה כי כנים הדברים :

(שם דף פ"ח) **תוספות** ד"ה תימא כתבו וז"ל. תימא דתיקשי ליה לר"מ מרבית והונאה ורבית והונאה נמי אין קנין לעבד בלא רבו. וק"ל דהא אליבא דר"י קיימינן ולדידיה יש קנין לעבד בלא רבו בגיטין בפלוגתא דר"מ ור"י שם. ואין לומר דרבנן שם היינו רבנן אחריני ולא ר"י. דהא הש"ס שם רמי דרבנן אדרבנן ממעשר שני. ורבא משני דמיירי במעשר שני דאתי מבי נשא. ורבנן לטעמייהו. ור"מ לטעמיה בפלוגתא דמעשר שני ממון גבוה הוא. ובמעשר שני שם הוא פלוגתא דר"מ ור' יהודא. וא"כ אליביה לא קשה מרבית והונאה. דלדידיה משכחת לה כגון שנתנו לו ע"מ שאין לרבו רשות בו. ול"ע :

(שם) **בד"ה** אלא הקשו התוספות וז"ל אין להקשות נילף דממזר ופלוע דכה שפסולים לקהל יהיו פסולים לעדות מגזלן ומחד מהנך דמה להלד השוה שבהם שכן זהירין בכל המלות זה מפני רשעו ועיין בפני יהושע בכוונת קושיתם. אבל באמת עדיין יש להקשות דנילף מגזלן וסומא בהלד השוה דהא לרבנן דרבי יהודא קיימינן ואינהו מחייבי סומא בכל המלות ותו ליכא לשנויי מה להנך שכן זהירין בכל המלות ומ"מ לעדות פסולים ושפיר איכא למילף בהלד השוה. ויש לתרץ דמ"מ איכא למיפרך בהלד השוה שכן סומא פטור מראיית פנים בעזרה לכולי עלמא כמבואר בריש חגיגה אבל ממזר ופלוע דכה חייבין בכל המלות דאף דאינו יכול הממזר לישא ישראלית משום לא יהיה קדש והש"ס בסוגיא פריך גם פירכא דלא שייך בה כמ"ש שם התוספות בד"ה שכן אין מ"מ הרי ממזר מותר בגיורת קדושין (דף ע"ב) וגם בממזרת מותר דהיינו ממזרת ישראלית וולדה כמותה ובכן ממזר קיים פריה ורביה יבמות פרק ב' וממילא גם מפלוע דכה וכרות שפכה ליכא למילף דרך יוכיח דאם באו לדון מסומא שכשר לבוא בקהל ופסול לעדות. פלוע דכה וכרות שפכה שפסולים לבוא בקהל אינו דין שפסולים לעדות ע"ז איכא למימר ממזר יוכיח שפסול לבוא בקהל וכשר לעדות. כן נ"ל :

אמר

(שם דף ק"ד) **אמר** רב יהודה אמר שמואל אין משלחין מעות בדיוקני כו' ואפילו כתב ליה התקבלתי נמי לאו כלום הוא דילמא אדאתי שכיב ר' אבא ונפלו זוזי קמי יתמי והתקבלתי דרבי אבא לאו כלום הוא. וצריך ביאור דהא קי"ל המביא גט והניחו זקן או חולה נותנו לה בחזקת שהוא קיים ולמה ניחוש להכי טפי מדוכתי אחריני. ובקלות החשן הביא קושיא זו ותירץ ע"פ דברי התוספות ב"מ (דף ל"ט) דלהכי חששו שם בעובדא דסבתא דבממון של יתומים החמירו וה"נ דכותא. ואין הדברים דומים דהתם ודאי על הבית דין לחוש לטובת היתומים אפילו לחששא רחוקה וכמו שמעמידין אפוטרופוס ליתומים קטנים וכן אין נזקקין לנכסי יתומים אלא א"כ רבית אוכלת בהן וכן היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה כדי שלא יתנזקו היתומים ולכך התם חששו דילמא שכיבא סבתא כדי שלא יזקו היתומים. אבל הכא הרי אין שום ריעותא להיתומים בזה. דכיון דיתבטל השליחות יצטרך לשלם להם שנית ומאי פסידא אית להון. ועל כן נראה דהכא אינה אלא עלה טובה להלוה. שכיון שביד המלוה להקנות להשליח את החוב. דאז לא יהיה חשש זה. וכיון שכן. יש רשות ביד הלוה לעכב את החוב שלא יתחייב באונסים. וכן הוא לשון המחבר בחו"מ סי' קכ"ב. ומה שפירש רש"י דרבי אבא זקן היה מסייע לדברינו. דמשום זה חששו אפילו לחששא רחוקה. אבל זולת זה לא חיישינן. וברור:

(שם) **בד"ה** שאני התם תימא כו' וי"ל דאין הלמר משתנה עד ב' וג' ימים עכ"ל. ונראה דלאו דוקא נקטי ב' וג' ימים וכן מתבאר מדברי רש"י (בדף י"א) בד"ה ילאו עלים. ועיין שבת במשנה דאין שורין דיו וכרשינין משמע נמי הכי. ופשוט:

תם חלק ההלכה. ובריך רחמנא דסייען.

מפתחות הענינים

חלק אורח חיים.

חלק יורה דעה.

חלק חו״מ.

חלק אבן העזר.

ואחר זה יש חידושים על ש״ס:

ספר
יפה נוף
חלק שני
כולל דרושים, וביאורי הפטרות.

חובר מאתי אברהם בן הגאון רשכב"ה רבינו יחיאל העליר זצוקלל"ה.

רב ומו"צ כעת פה ליבויא. קורלאנד. ומקודם אב"ד בק"ק האזענפאטה.

פיעטרקוב

אצל ר' נתן נטע נ"י קראנענבערג

שנת תרס"ח לפ"ק

СЕФЕРЪ ЯФЕЙ НОФЪ

т. е. Коментарій Къ еврейскимъ Религіознымъ Законамъ

Соч. А. Геллера Равв. г. Либава

Тип. Я. Курнендза въ г. Петроковъ 1907 г.

הקדמה קטנה מהמחבר

אמר אברהם המחבר, הנה רז״ל אמרו בירושלמי לשעבר היתה הפרוטה מצויה. הי׳ הכל רצים אחר הלכה. עכשיו שאין הפרוטה מצויה. הכל רצים אצל אגדה. ובצוק העתים הללו אשר פרנסת ישראל נשברה לרסיסים. ועל עמינו האומלל השתרגו צרות ותלאות איומות ונוראות. לא רבים יתכמו לעיין בחלק ההלכה. על כן צרפתי פה גם דברי אגדה ודרוש. והדרך אשר דרכתי בו הוא על אותו הדרך שדרך בו הגאון אאמו״ז״ל. היינו לבאר את הכתובים על פי מאמרי חז״ל. ולאשר הגאון אאמו״ז״ל חיבר גם הוא חיבור ארוך על הפטרות. אך בעת שהיה התבערה הגדולה בעיר יאמשאק עלו על המוקד. וחבל על דאבדין ולא משכחין על כן אמרתי תהי נא התולדה במקום אב. וקבצתי מילקוטי דרושיי אשר דרשתי ברבים. וקבעתם בדפוס. והנני עתה כנגס על גבי הענק. ואקוה כי דברי יטיבו עם הישר הולך. וימצא בהם הקורא דברים המתקבלים על הלב. והי״ת הנותן ליעף כח. יקבל עמלי לריח ניחוח. ולאסירים יפקח כח. ועם הקודש ימצא מנוח. בהר ציון בירושלים. במהרה בימינו. אמן:

דרוש א .

יבאר דרכי התשובה . והשגחת ה׳ ית׳ לכלליה ופרטיה:

תניא בברכות (דף ה׳) לעולם ירגיז אדם יצה״ט על יצר הרע. נצחו מוטב . ואם לאו יעסוק בתורה . נצחו מוטב . ואם לאו יקרא ק״ש . נצחו מוטב . ואם לאו יזכיר לו יום המיתה. והנה לפי שטחיות המאמר מורה שהזכרת יום המיתה הוא בדוק ומנוסה שבלי ספק יועיל לכבישת היצר . ואמנם בש״ס מצינו מאמר מתנגד לזה. והוא בעירובין (דף) דאיתא שם מאי דכתיב זה דרכם כסל למו . יודעים רשעים שדרכם למיתה . ואעפ״כ יש להם חלק על כסלם. הרי למדנו שאין הזכרת יום המיתה תרופה מועלת בודאי. ונראה דבתחלה צריכין אנו להבין תועלת אלו הג׳ עצות הנזכרים ובמה כחן גדול ? ונראה כי הסבה לחטאי האדם . הם על פי ג׳ סבות שונות . א) אם יחסר לו אם לא קננה בקרבו יראת ה׳ ומורא שמים . ב) אם יחסר לו ידיעת התורה ולא ידע את האסור והמותר . כי אז יוכל היות כי יכשל ויאשם . ג) אם ריח המינות והאפיקורסית נוססה בו כי במה נחשבו מצות ה׳ בלב אשר האמונה רחוקה ממנו . ועל שלש אלה יתן בעל המאמר לפנינו דרך עצה ותבונה איך להנצל א) אם חטאו הוא מחסרון ידיעת התורה . אז יעסוק בתורה וישתלם בידיעת מצותיה . ב) אם חטאו מחמת חסרון יראת ה׳ . אזי יקרא ק״ש . שהיא קבלת מלכות שמים . ג) אם החסרון הוא מחמת אפיקורסית ומינות אז בלי ספק כי לא תועיל לו זכרון יום המיתה כי הלא יאמר אכל ושתה כי מחר נמות . אך אם אינו רק מפאת תגבורת היצר . אז יתכן כי אם יזכיר לו יום המיתה יכנע יצרו ולא ישוב לכסלה . ועל כן יעצו חז״ל . יזכיר לו יום המיתה . ואז אם גם זה לא תועיל לו להיטיב ארחותיו. אז זהו בעצמו אות כי אבדה תקותו לשוב אל ה׳ . ואם ישבר לבבו אז יש תקוה לו כי ישוב ורפא לו . ומעתה מיושבים המאמר בעירובין וברכות . כי בעירובין דברו במינים ואפיקורסים והם יודעים שדרכם למיתה . ובכל זאת לבם כאולם ויש להם חלק על כסלם. ובברכות דברו במי שיצרו מתגבר עליו . כי לאיש כזה התרופה היא בדוקה ומנוסה:

וכמתיחס אל זה הרעיון . שמעתי מכבוד דודי הרב הגאון הצדיק ר׳ יהושע העליר אב״ד דק״ק פאלאנאן ומעלז זצקלל״ה שביאר בזה את הכתובים (בתהלים מ״ט) שבאמצע המזמור אמר אדם ביקר בל ילין . ובסוף המזמור כתיב אדם ביקר ולא יבין . ששני מיני מוסר נמצאו לאדם. אחד מצד יקרת ערכו וערך נשמתו . בל ישחיתנה בהבלי הזמן . וב׳ ע״ז שיזכור כי תענוגי הזמן המה מהבל גם יחד . וזהו שאמר בסוף אדם ביקר . ר״ל הלא נשמתך ממקום קדוש תהלך ולא יבין ר״ל האדם את זאת . ועל כן הוא נמשל כבהמות נדמו . ובאמצע המזמור אמר כמזכיר לאדם כי לסוף עתיד הוא לרדת קבר . ועל כן אמר אדם ביקר בל ילין ר״ל שהמות תמיד רובץ לפתחך והכבוד לא ילין אצלך וע״כ הוא נמשל כבהמות נדמו :

וכעין זה ביארתי מאמחז״ל בסנהדרין (דף) דאיתא שם ויקראו אל אלקים בחזקה מאי אמור בייא בייא ר״ל הננו מתחננים לפני הקב״ה פעמים . היינו האי ר״ל היצר של עבודה זרה . דאחרביה למקדשיה. וקלייה להיכלו . ואגלינהו לבין אומות העולם ועדיין מרקד בינן כו׳ איתחזו להו כגוריא דנורא מבית קדשי הקדשים . א״ל נביא לישראל היינו יצרא דע״ז אישתמיט בינותא ממזיה . ואזיל קליה בד׳ מאה פרסי . אמר להו נביא שדוהו בדודא דאברא ותתמוהו באברא דאברא מישף שייף קליה. דכתיב זאת הרשעה. וישלך את אבן העופרת אל פיה ע״כ. והנה אין ספק כי תוך המאמר רצוף משכיות כסף סוד עמוק . בכל זאת גם לאיש קצר רואי כמוני היום. ניתן רשות להתבונן בפניני אמריהם. ונראה דהנה הרש״א פירש בעירובין פרק קמא אהא דאיתא התם שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הילל הללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא . והללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא . נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. ופירש הרש״א. כי ע״י המצות עשה יזכה האדם לחיי העוה״ב . וע״י המצות לא תעשה חלילה יוכל לבא בגיהנם . ועל כן נמנו . ר״ל שמנו את המצות עשה שהם רמ״ח והמצות לא תעשה שהם שס״ה. ועל כן קרוב האדם ליפול ברשת מלזכות לחיי העוה״ב וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. ופשוט . ועל כן כשראו אנשי כנה״ג שע״י היצר נחרב המקדש וישראל גלו. וידוע כי ע״ז שקולה כנגד כל המצות . והשאר הסה רק סעיפים לזה. וע״כ בקשו מאת השם יתברך לבטל מהם יצרא דע״ז שהוא יסוד המצות ל״ת. ואמרם לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן . והכוונה כי לפום צערא אגרא . ואם יתבטל היצרא דע״ז. גם השכר יהיה בטל . וידוע שיסוד התורה הוא שלא לעבור או להאמין בע״ז . והשאר אינם אלא סעיפי ע״ז. ואמנם בע״ז יסודה היא מצות עשה. אנכי ה׳ אלהיך . ועל כן בקשו לבטל גם יסוד המצות לא תעשה שהיא יצרא דעבירה. ר״ל זנות. והיצה״ר דעבודה זרה אימסר בידייהו. והנה היצר הרע הוא אש לוהט . וכמאמר חז״ל בסוף קדושין גבי עובד דרב עמרם . חזי דאנא בישרי ואת נורא . ואנא עדיפנא מינך . והנה חז״ל אמרו כיון שאדם עובר עבירה ב׳ וג׳ פעמים הותרה לו . לא תימא הותרה אלא נעשית לו כהיתר . וזהו איתחזי להו כגוריא ר״ל ארי נער שעדיין לא שלט להחטיאם לגמרי. ודנורא שהיצה״ר הוא כאש . והנה חז״ל אמרו על היצר הרע שהוא מניח את האנשים פשוטים ומתגרה רק בתלמידי חכמים . וזהו מבית קדשי הקדשים . וכן דרשו ז״ל בבוכה על היצר הרע והנה מצינו לחז״ל בסנהדרין שיט גם אביזרייהו . ר״ל תולדות דע״ז . וכן אמרו בשבת המשבר כליו בחמתו והמקרע כסותו בחמתו יהא בעיניך כעובד ע״ז. וזהו השנאת חנם . שהיה בבית שני שע״ז נחרב הבית . וזהו מליצתם אישתמיט בינותא ר״ל שער מיניה

כלומר

כלומר התולדות של היצה״ר, ואויל קלית בד׳ מאות פרסי והיא ארץ ישראל שהיא ד׳ מאה פרסי, ואמר להו הנביא שזהו מפני קלות דעתם להבעיר כאש חמתם, ועל כן יעצם שרוהו ברודא דאברא, ר״ל עופרת שהוא להכביד על קלות החומר לבלי יחטא כ״כ בנקל ולא ישמע קולו להבעיר אש המחלוקת: נחזור לענינינו, כי כפי מה שבארנו בתחלת המאמר כי התרופה לקיים מצות התורה היא למוד התורה, ובזה יתבאר לנו מאמר פלאי לחז״ל בשבת פ׳ אמר ר׳ עקיבא, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה מי גילה רז זה לבניי רז שמלאכי השרת משתמשים בו, שנאמר גבורי כח עושי דברו, והדר לשמוע בקול דברו ע״כ, וביארתי דהנה חז״ל אמרו, קיים אברהם אבינו כל התורה כולה אפילו עירובי תבשילין, ובמדרש בראשית אמרו שאפילו אותה הלכה שהקב״ה לומר בפמליא שלו יודע היה שנאמר שמעו שמוע ברוגז קולו והגה מפיו יוצא, וביארתי כי האדם מפאת שכלו שחנן אותו הקב״ה בתחלת הבריאה היה יכול להשיג בשכלו את כל מצות ה׳, כי נשמתו היא חלק אלוקי ממעל, ורק החומר ישים מסך מבדיל בין האדם לקונו וכמאמר הכתוב בישעיה כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם, ולכך אברהם שהיה שכלו זך ונקי עד שבן ג׳ שנים הכיר את בוראו, וכמו שפירש הריטב״א על מאמר חז״ל מרגלית טובה היתה תלויה בצווארו של אברהם וכל חולה שרואה אותו מיד נתרפא, שהכוונה שכח הדבור שהיה לאברהם היה פועל על חולי הנפש להחזירם למוטב ע״כ דבריו, ואני מוסיף וכיון שמת הלאו הקב״ה בגלגל חמה ר״ל שעי׳ מהלך החמה יכול האדם להשיג גדלות הבורא, וכענין השמים מספרים כבוד קל ומעשה ידיו מגיד הרקיע וכן הרמב״ם בהל׳ דעות כתב וז״ל וכיצד יגיע האדם לאהבת ה׳ כשמסתכל במעשיו הגדולים וכו׳ מיד תכנס בלבו הפחד וההכנעה מפחד ה׳ ומהדר גאונו וכו׳, וכן יסד הפיטן בשיר היחוד לא ראינוהו ולא ידענוהו אך ממעשיו הכרנוהו, והנה חז״ל אמרו בשבת פרק אמר רבי עקיבא שישראל נזדכבו כ״כ במעמד הר סיני עד שהיה נפסק מהם מלאך המות, אם היה אפשר, וסמכו זה על פסוק אני אמרתי אלקים אתם וגו׳, ונזדככו כ״כ עד שהיה כשכלים הנבדלים, ר״ל מלאכי השרת, והשיגו ג״כ את התורה ע״פ שכלם, וכיונו לדעת נותן התורה, וע״כ אמרו תחלה נעשה, ר״ל מעצמנו, ואח״כ נשמע מאת ה׳, והקב״ה תמה על הזדככותם הנפלאה, ואמר מי גילה רז זה לבניי רז שמלאכי השרת משתמשים בו כו׳, וזהו גבורי כח עושי דברו בתחלה והדר לשמוע בקול דברו, והבן:

עוד מאמר אחר לחז״ל מצאנו שם בשבת בפרק אמר רבי עקיבא, בשעה שעלה משה למרום לקבל את התורה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה באתי, אמרו לפניו רבונו של עולם אשר תנה הודך על השמים, אמר לו הקב״ה למשה החזר להם תשובה, אמר לפניו רבונו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, א״ל אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה, אמר להם מה כתיב בה כבד את אביך ואת אמך כלום אב ואם יש לכם כו׳ מיד כל אחד ואחד נתן לו מתנות ואף מ״ה מסר לו דבר שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם עכ״ל המאמר, ויש לדקדק במאמר זה, א) אומרם מה לילוד אשה בינינו ולא אמרו ילוד איש, ב) מה עלה בדעת המלאכים ששאלו תורה לעצמם, וכי לא ידעו ולא יבינו שהתורה והמצוה היא אך לשוכני בתי חומר, ג) מה לשון החזר להם תשובה, איזו תשובה ישיב? ד) מה אמרו מתירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, והלא היה שם ולא נשרף, ה) הלא אם משה ידבר והם ישמעו איך ישרפוהו בהבל שבפיהם, ו) מהו אחוז בכסא כבודי, ונראה בישוב כל אלה, ונראה כי התוספות בב״ק בסוגיא דדיו בפרק שני הביאו, כי האב נותן בהולד ה׳ דברים, והאם ג״כ ה׳ דברים, והקב״ה נותן עשרה כנגד שניהם, האב נותן לובן הפנים ולובן העין וכו׳ והמה דברים אשר אינם כ״כ מוגשמים, והאם נותנת בו, דם, ובשר וכו׳, שהם הדברים היותר מוגשמים, והקב״ה נותן בו רק הדברים הרוחניים, עוד התבאר בתוי״ט ריש מסכת אבות כי מלת קבלה הונחה על קבלת מקצת, עיי״ש במשנת משה קיבל, עוד התבאר בספר עוטה אור להגאון אאמו״ל על שיר השירים כי החילוק בין הוד והדר, כי הוד היא על עצמות הדבר והיופי שיש בו מצד עצמו, והדר היא על דבר חיצוני המיפה אותו ומהדרו, עיי״ש בהקדמה, עוד התבאר ברמב״ם בשמונה פרקים ובמורה נבוכים, כי המלאכים המה שכלים נבדלים, ואין בהם רצון ובחירה ועל כן אמרו ששים ושמחים לעשות רצון קונם, עוד אמרו חז״ל אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן, ר״ל בשעה שלומדים תורה, א״ל דידי ודידך מאי, א״ל אינו דומה הבל שיש בו חטא, להבל שאין בו חטא, למדנו שההבל היוצא מלמוד התורה מפה שאין בו חטא פעולתו גדולה מאוד, עוד הקדמה מבוארה, כי מלת כסא הכבוד הונחה על ההתקשרות שיש בין השמים והארץ והוא על דרך השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ועתה יתבאר הענין היטיב, כי המלאכים כשראו את משה ביניהם, שאלו מה לילוד אשה דייקא בינינו, ר״ל שהילוד אשה הרי הוא חומרי ומגושם מאוד, מה לו בינינו? ומשה שרצה להניח את דעתם השיב להם כי רק לקבל תורה באתי, ר״ל שלא אקבל רק חלק המעשיי של התורה ולא את הרוחניי וסודותיה, ועל כן שאלו המלאכים כיון שאנו שכלים מובדלים מחומר, וא״כ השגת סודות התורה ורוחנייתה, נשיג יותר בנקל מן האדם הקשור בחומר, ועל כן תנה הודך, ר״ל העצמיות של התורה על השמים, שיותר אנו מסוגלים לזה, ועל זה אמר הקב״ה למשה, החזר להם תשובה, ור״ל לפי שכבר ביארו המפרשים כי לולי שהתשובה קדמה לעולם חלילה אבדנו כולנו אבדנו, בעבור על אחת מכל מצות ה׳, וא״כ אחרי כי במלאכים לא שייך

עבירה

עבירה גם תשובה אין בהם. והרי בתורה נאמר ושבת עד ד' אלקיך. וזהו שאמר ה' ית' החזר להם תשובה ועל זה השיבו משה מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. ר"ל שהמה יאמרו. שעכ"פ שכליותיה ולמודי הבנותיה יותר מסוגלת עבורם יען שהבל פיהם אין בו חטא וזהו ישרפוני ר"ל ינצחוני בטענת הבל פיהם. וע"ז השיבו השי"ת אחוז בכסא כבודי. ר"ל הגיד להם שהשמים והארץ אחוזים וסבוכים זה בזה כמו הכסא והשרפרף. וכמו השמים כסאי והארץ הדום רגלי. וזה תהיה התשובה להמלאכים. וכיון שהבין דעת ה' ית'. יפה השיבם מה כתיב בה לא תרצח. כלום יצר הרע יש בכם ולא אב ואם יש לכם. א"כ אין שייכות התורה אפילו בלמודיה אצלכם ושניהם ר"ל למודיה ומצותיה. קשורים ואחוזים זה בזה כשלהבת בגחלת. מיד כל אחד ואחד נתן לו מתנות. הכוונה שהמלאכים המה שלוחי השי"ת גם בארץ ע"ד עושה מלאכיו רוחות וגו'. ע"כ נתנו לו מתנות. ר"ל שהם יעזרו את ישראל שלא ישביתו אויביהם אותם מקיים מצות התורה. ולפי שאמרו חז"ל שבת פרק אמר רבי עקיבא שרצה הקב"ה לבטל בעת מתן תורה את המות מישראל. רק שהקב"ה אמר לבטל מהם מלאך המות אי אפשר. וסמכו זאת על הכתוב. אני אמרתי אלקים אתם וגו' הרי שהקב"ה אם היה באפשרי רצה לבטל את המלאך המות. ע"כ מסר לו המלאך המות את סוד הקטרת שעוצר את המגפה. וכענין שכתוב באגדות חז"ל על כתוב ושים קטורת וגו' וכפר עליהם. וכפי שביארו חז"ל פגע אז אהרן את המלאך המות והעמידו והובא ברש"י חומש על כתוב הנ"ל שעל כל פנים למיתת מגפה ר"ל יהי' לישראל תרופה ורפואה. ונכון מאוד:

ובמה שביארנו יפתח לנו עוד מאמר סתום לחז"ל בברכות פרק הרואה רב קטינא הוה חליף ואזיל אפיתחא דבי אובי טמיא גנח גוהא אמר ידע אובא טמיא מאי גוהא? רמא ליה קלא קטינא קטינא מי לא ידענא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער לבין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא. אמר, אובא טמיא איהו כדיב ומילי' כדיבין. אי הכי גוהא גוהא מיבעי ליה. ולא היא גוהא גוהא עביד והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא ליטעו כולי עלמא אבתריה. ורב קטינא אמר כפיו סופק. שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי. ור' נתן אומר אנחה מתאנח. שנאמר והניחותי חמתי. ורבנן אמרו בועט ברקיע. שנאמר הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ. ורב אחא בר יעקב אמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי ע"כ. והנה הדקדוקים רבו כמו רבו. א) מה הם הב' דמעות? ומרוע לים הגדול? ב) אחרי שהש"ס מסיק שבאמת רב קטינא ירע שכיוון אובא טמיא אל האמת. רק דלא הודה לו כדי שלא יטעו אחריו א"כ מה טעם להפלוגתות שאמרו טעמים אחרים. וגם רב קטינא גופיה למה אמר טעם אחר. ג) ומלבד זה צריכין הארבעה דעות הבאים וא"ז להתבאר:

ונבוא אל הביאור ואקדים איזה הקדמות. א' ששני מיני תלאות היו לישראל האחת גם בהיותם על אדמתם מ"מ היו כמו פעמים נכנעים תחת מלכים אחרים כמו מלך בבל. מלך אשור. מלך מצרים ומלך יון בימי חשמונאים והשנית עתה שנשבתה לגמרי מלכות ישראל וסובלים כל מיני תלאות במדינות רחוקות. כמו מאראקא. ופרס. ודומיהם. הקדמה ב' כי הים הגדול אמרו כמה מן הראשונים שהוא הים המהלך על פני ארץ ישראל. עיין ברכות פרק הרואה ומפרשים שם. וכן הובאו אלו הדעות בהל' ברכת הראיה באו"ח עייש"ה. הקדמה ג' כי מצב בנ"י משתנה לארבע מפלגות שונות במצבם הגשמי. האחד כשהם תחת השגחת השי"ת בעצמו כמו ביציאת מצרים ועל הים ובמתן תורה ודומיהם. שאז היו מונהגים בהנהגה נסיית כללית ונתקיים בהם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. והשני כשפסקה זאת ההנהגה ר"ל מנסים גלויים ונכנסו תחת סוג נסים נסתרים. כמו שהובטחו בק"ש. שאם יעבדו את ה' יתן מטר גשמים בעתם ואם יעבדו ע"ז ועצר את השמים וגו' שזהו ג"כ מכלל הנהגה נסיית אבל מעולפת בטבע שהרואה שהשמים נעצרים לא יבין שהסבה מחמת ישראל הזניחו את עבודת ה'. וכן אם יראו שהמטר בא בעתו לא יבין שהסבה לזה מחמת יראתם את ה' וכדומה. השלישית כשפסקו הנסים לגמרי וכמאמר המשורר אין עוד נביא וחוזה ולא אתנו יודע עד מה. וכן דוד מתאונן הלא אתה ה' זנחתנו וגו' ולא תצא בצבאותנו. ר"ל שבטלו הנסים מישראל. ואז נשארים ישראל על דרך הנהגת הטבע. והרביעית כשיורדים למטה עד עפר שכל העכו"ם יושבים שלוים ושקטים והמה סובלים צרות כמו בעת גזרות ושמדות בימי הביניים מיטעלל אלטער. וכן גם אבדו את ארצם הנחמדה, ומוכרחים לדאוג ללחמם בארצות פזוריהם באופן קשה. שאז המה למטה מדרך הטבע. אלה המה הד' דרכים שידוע לכל מבין שישראל מתגלגלים מזמן היותם עד הזמן הזה. ובזה נבאר כתובים אחדים בירמיה ב'] העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז עליו ישאגו כפירים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתו מבלי יושב. הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלקיך בעת מוליכך בדרך ע"כ. והנה חז"ל אמרו בפרק קמא דב"ב ששאל טורנוסרופוס את ר"ע אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן אמר לו כדי שנזכה אנו בהם מדינה של גיהנם אמר לו אמשיל לך משל למה הדבר דומה למלך שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורים וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו. ובא אדם אחד והאכילו והשקהו. כששמע המלך לא כועס עליו. אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו ובא אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא דורון משגר לו, אמר לו אתם קרוים עבדים

א"ל

א״ל אנו קרוים בנים וקרוים עבדים. כשאנו עושים רצונו של מקום אנו קרוים בנים. וכשאין עושים רצונו של מקום קרוים עבדים. עד כאן. והנה חז״ל אמרו במסכת תענית שכנסת ישראל שאלה שלא כהוגן שאמרה שימני כחותם על לבך. ואמר לה הקב״ה בתי את שואלת דבר שפעמים נראה ופעמים אינו נראה. אבל אני אעשה אותך דבר שלעולם נראה שנאמר הן על כפים חקותיך. והכוונה בזה כי הנהגת הנס הנגלה הוא בדמיון שהאב נוטל את בנו ומוליכו ואוחזו בידו בכל מקום שיש לו להבן סכנה ללכת יחידי וזהו ההשגחה הנגלית. והשגחת הנס הנסתר הוא כשהאב רק משגיח מן החלון על בנו כשהולך במקום סכנה. שאז אין השגחת האב ניכרת רק למתבונן. והרי לך ביאור מאמחז״ל שכנסת ישראל לא הרהיבה עוז בנפשה לבקש מאת ה׳ שינהיגנה בדרך ההשגחה הנגלית. ועל כן בקשה רק שימני כחותם על לבך. והקב״ה השיב לה בתי את שואלת דבר שפעמים נראה ופעמים אינו נראה. אבל אני אעשה אותך דבר שלעולם נראה. וזהו הנהגת הנס הנגלית. וזהו כחותם על זרועך. למדנו מאלה שני המאמרים. שבשהאב כועס על בנו ומצוה על הכל שלא להאכילו ושלא להשקותו אז אם בא איש אחד והאכילו והשקהו. האב שמח בדבר. אבל כשאדם כועס על עבדו. ומצוה על הכל שלא להאכילו ולהשקותו. ובא איש אחד והאכילו והשקהו. הוא כועס עליו. וכן למדנו שהנהגת הנס הנגלית מכונה בשם כחותם על זרועך הנהגת האב את הבן בידו ממש. והנהגת הנס הבלתי נגלית מכונה בשם השגחת הלב. וכן למדנו מכאן ששני המצבים האלה בישראל תלוים בזה אם ישראל נקראו בנים או עבדים:

ובזה יתבארו הכתובים בירמיה. שהתפלא ושאל. העבד ישראל אם יליד בית הוא. ר״ל אם הוא במדרגת בן או עבד. מדוע היה לבז. ואפשר תאמר שמצב הטבע אצל כל העולם ברע הוא. לא כן הוא. יען עליו. ר״ל בסמוך לו וכדרשת חז״ל שָׁמְלַת על משמעו סמוך. ישאגו כפירים נתנו קולם וחז״ל אמרו ע״ז אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. והכוונה על רוב שלוה שיש לאומות מצד דרך הטבע. ובכ״ז וישיתו ארצו לְשַׁמָּה עריו נצתו מבלי יושב. שאם הי׳ במדרגת בן אפילו אם האב שהוא הקב״ה מניח אותם. מ״מ היה לשרי הטבע להשפיע להם מטובם לכל הפחות. כדרך המשל בבן שנחבש בבית האסורים, ובא אחד והאכילו והשקהו שמשגר לו דורון. והנה זה תלוי באיזה מדרגה בהנהגה היו ישראל כשחטאו. שאם חטאו בעת שהיו מתנהגים בדרך הנס הנגלה שאז היו למעלה מן הטבע ובמדרגת. וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך. אז ראוי שעונשם יהי׳ שורדו למדרגה הרביעית שיהיו למטה מן הטבע מדה כנגד מדה. וזהו אומרו הלא זאת תעשה לך עזבך את ה׳ אלקיך בעת מוליכך „בדרך" דייקא שהיא בבחינת כחותם על זרועך. ועל דרך מוליך לימין משה. ולכך עונשך לרדת למטה מן הטבע. ודו״ק. שוב לתחלת מאמרנו. דלפי מה שחלקנו ההנהגות לשתים שהן ארבע. יתכן לומר בכוונת האובא טמיא שאמר שהשתי דמעות המה בשעה שהקב״ה זוכר את בניו ששתים המה תלאותיהם. א׳ ששרויים בצער. וב׳ לבין אומות העולם. ר״ל שיש להם תלאות וצרות. וגם הם גולים מעל אדמתם. ועי״ז מוריד שתי דמעות נגד השני מיני תלאות אלה. ודוקא לים הגדול שהוא הסובב את ארץ ישראל. שהוא לזכר על העת השובה של עם ישראל בשבתם על אדמתם. אבל האובא טמיא אמר בדרך כללי על ההנהגה האלקית שחסרה בימי הגלות. אבל לא ביאר על איזה הנהגה מד׳ הנהגות שהקב״ה מתאונן. ועי״ז באו ד׳ הלשונות אח״כ ומפרשים לעצמו. על איזה מצב ישראל בא הנוהא. וזהו ורב קטינא אמר כפיו סופק שהיא על הנס הנגלה על דרך כחותם על זרועך וכמש״נ למעלה. ורבי נתן אומר שעל שאין ישראל עומדים במעלה היותר גבוה לא היה הקב״ה מתאנח. אבל הוא מתאנח על המדרגה השנייה. שהיא בבחינת שימני כחותם על לבך. וזהו אנחה מתאנח. וכמאחז״ל שאין אנחה אלא בלב. ורבנן אמרי בועט ברקיע. כי ידוע מאמחז״ל בחגיגה רקיע שמו חמה ולבנה כו׳ והמה פועלים על זה השלם. כדכתיב ממגד תבואות שמש. וממגד גרש ירחים. ולדעתם מתאונן הקב״ה על שירדו ישראל למדרגת הטבע והנסים נפסקו. ורב אחא בר יעקב אמר שאם היו נשארים ישראל על מצב הטבע ג״כ לא היה הקב״ה מתאנח. אבל היא מתאנח על שירדו למטה מן הטבע. וזהו דוחק את רגליו שרגליו של ה׳ וי״ת המה מורים על הנהגת העולם השפל. וכמו שביארתי למעלה כתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי. וכן ועמדו רגליו ביום ההיא על הר הזיתים בזכריה. וזהו דוחק את רגליו. ר״ל הנהגת הטבע של ישראל מסלק ונשאר למעלה תחת כסא הכבוד. ואינו יורד למטה להשפיע טוב לישראל. אפילו בחוקי הטבע. והיא האופן הרביעי. בהנהגה שזכרנו. ומביא ראי׳ מקרא השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו׳. וזה מבואר ופשוט:

נחזור לראש דברינו. להמאמר שהתחלנו. אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו וגו׳. כי האדם אין לו בעולמו. אלא להשגיח על מעשיו ודרכיו. אם טובים המה אם רעים. ואם ימצאין בהם אשר לא טוב. הנה המציא השי״ת ברוב חסדו עצה ותחבולה והיא התשובה. וכמה מעולה היא התשובה? מצינו לחז״ל שאמרו בסוף יומא. גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם. שנאמר ובשוב רשע מרשעתו עליהם חיה יחיה. וצריך ביאור שהרי כמה בעלי תשובה שמתים בקיצר ימים. ונראה לבאר זה ע״פ מאמר חז״ל באבות. יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה״ב מכל חיי העולם הזה. ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה״ז מכל חיי העוה״ב וא״כ נבואה חשבון ששעה אחת של עוה״ב חשובה יותר משבעים שנה של עולם הזה. ושעה אחת של תשובה ומע״ט בעוה״ז. יפה מכל חיי העוה״ב. א״כ שעה אחת של תשובה היא כרבית אלפים שנה. ודו״ק:

ואמנם התשובה אם כי קלה היא על האדם. בכל זה היא

היא

היא נערכת אל מדרגת החטא. כי החוטא חטאים קלים. גם תשובתו תהיה קלה ולא תכבד עליו. לא כן מי שחטאיו חמורים וכבדים. כי אז גם תשובתו תהיה חמורה וכבדה. ובזה יתבאר לנו מאמר אחד תמוה באגדת חלק. דאיתא התם. אחר הדברים האלה לא שב ירבעם וגו'. מאי אחר הדברים האלה אחר שתפסו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. א"ל מי בראש. א"ל בן ישי בראש א"ל אי הכי לא בעינא. והמאמר קשה הבנה. וכי מה עלה בדעת ירבעם. שעבור דבר קל כזה. ימאס בחברתו של הקב"ה. לטייל עמו בגן עדן. ונראה בהקדם המדרש רבה בפרשת לך לך. אברהם שהיה כחו יפה. א"ל הקב"ה התהלך לפניי. אבל נח שאין כחו יפה כתיב את האלקים התהלך נח. וביאור מאמרם ז"ל. כי הצדיק גמור יש בכחו להגיע אל מדרגת השלימות גם בלתי סיוע הקב"ה. ובמליצה הוא כאלו הקב"ה הולך אחריו. והוא בעצמו יתיצב על הדרך הטוב. ויתהלך בו. אבל הצדיק שאינו גמור. אין בכחו להתיצב על הדרך הטוב בעצמו. רק שהקב"ה הולך לפניו ומורה לו את הדרך הטוב. בה ילך. וזהו אברהם שהיה כחו יפה נאמר בו התהלך לפניי. אבל נח שאין כחו יפה כתיב את האלקים התהלך נח. והנה חז"ל אמרו כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. א"כ ירבעם שהחטיא את ישראל בגילוליו. מוכרח הוא בעצמו לסול לו מסלה לתשובה לבדו בלי עזר השי"ת. והנה חז"ל אמרו לא חטא דוד אלא כדי להורות תשובה ליחיד. ולא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה לרבים. וא"כ בתשובת היחיד המורה דרך לזה. הוא אדונינו דוד. וזהו כוונת מאמרם ז"ל שאמר לו לירבעם חזור בך. ואני אסייע לך. ואתה. ובן ישי ששניכם נצרכים לדרכי התשובה. נטייל בגן עדן ר"ל שאעזור אתכם על דרך תשובתכם. והנה במלות אני ואתה ובן ישי. נוכל לפרשו בשני אופנים. א) אני אלך בראש. ואתה באמצע. ובן ישי בסוף נטייל בגן עדן. ולפ"ז הקב"ה הוא המתחיל להנחותם ולהורותם דרכי התשובה. ועוד יש לפרש אני אלך אחריכם. ואתה באמצע. ובן ישי בראש. וא"כ הקב"ה ילך מאחוריהם ולא ינהיגם על דרכי התשובה. וזה ששאל ירבעם. מי בראש? ר"ל אם אתה תלך בראש. אוי יתכן לי לשוב בסיוע שלך. אמר לו הקב"ה לא כן. אלא בן ישי בראש. ואני אלך מאחריכם. וא"כ לא אנהיג אתכם על דרכי התשובה. ולכך השיבו ירבעם אי הכי לא בעינא. ר"ל שבלתי עזרתך לא אוכל בעצמי להתנער מעפר חטאי ולשוב בתשובה הגונה. ודו"ק:

הרי מצינו שכחה של תשובה. גדולה וכבדה מאוד. אמנם אם מקבלה השי"ת ברחמיו. מצינו מאמר אחר לחז"ל. במדרש רבה פ' ויצא. דאיתא שם בשעה שהכניס שלמה את הארון לבית קדשי הקדשים. היה הארון עשר אמות והפתח עשר אמות. ולא היה הארון יכול ליכנס. מה עשה הלך והביא ארונו של דוד ומיד נפתח. ובאותו שעה חיה דוד כו'. והמאמר קשה הבנה. ונראה דהנה הגאון אאמו"ז ז"ל פירש בהגהותיו למדרש רבה בריש פרשת ויצא. שכתוב שם אשא עיני אל ההרים "מלפני ולמעבדני". והמפרשים לא ביארוהו. וביאר הוא ז"ל. כי שני הרים הי' לישראל. הר סיני שעליו ניתנה התורה. והר המוריה שעליו ניתנה העבודה. וזהו למלפני. ר"ל למלמד אותי תורה שהוא הר סיני. ולמעבדני. שהוא הר המוריה שעליו ניתנה העבודה:

ובזה ביארתי את הכתוב בירמיה על ההרים אשא בכי ונהי. כי כיון שגלו ישראל ומלכה ושריה בגוים אין תורה. וגם העבודה שהם הקרבנות בטלו. וע"כ על ההרים אשא בכי ונהי. ולפי שמתן תורה היתה במדבר סיני ועתה בטלה. ע"כ אמר ועל נאות מדבר קינה וגו' כי נצתו מבלי יושב. וא"כ כל הניסים שאירעו בהם. עתה באין יושב בארץ ישראל הרי נתבטלו. והטורח היה לאיבוד. והנה כפי מה שלמדנו מן האמור היה למתן תורה מקום בפני עצמו שהוא הר סיני. ולעבודה מקום בפני עצמו שהוא הר המוריה. ועל כן כשבא שלמה להכניס את הארון לבית קדשי הקדשים שהוא מקום העבודה. נסגרו השערים. באמרם כי לתורה אין מקום בביהמ"ק מקום העבודה. אך צריך לקבוע לה מקום בפני עצמו. מה עשה שלמה? הלך והביא ארונו של דוד שאצלו נתאחדו התורה והעבודה וכאמרם ז"ל דוד גלי מסכת. בעירובין פרק ב'. וגם העבודה נתאחדה בו כי בעצמו אמר שמרה נפשי כי חסיד אני. וא"כ הביא ראיה שהתורה ראויה לשכון במקום העבודה ביחד. ומיד נפתחו השערים. ולפ"ז למדנו מדוד דין זה שהתורה והעבודה יכול להקבע להם מקום אחד. ולאשר חז"ל אמרו כל שאומרים דבר הלכה מפיו שפתותיו דובבות בקבר. ע"כ אמר ובאותו שעה חיה דוד כו'. והמאמר מבואר. והרי שתשובת דוד לא נתקבלה עד אחרי מותו. ובאותם הדברים שדברנו למעלה על הנהגות ישראל. שאינם מתנהגים תמיד על אופן אחד. היינו השגחה הנגלות. או הנסתרות. או הטבע. יתבארו לנו כתובים אחרים בפרשת המלך. שהיא מלאה קושיות ודקדוקים מראשה לסופה. שכתוב שם כאשר בקשו משמואל לתת להם מלך. ויחר לשמואל מאוד כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו. והקב"ה השיבו כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם. והדבר תמוה. מה כל הרעש הזה. הלא כתוב הזה היא בתורה כי תבוא אל הארץ וגו' ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי. שום תשים עליך מלך וגו'. והיא מנויה בין השלש מצות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ בפ"ק דקדושין. הרי שמינוי המלך מצות עשה היא. ושם בפרשת שמואל מבואר שאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר. ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם וגו' לשאול לכם מלך. מה ראיה מקולות ומטר שרעתם רבה בשאלם מלך. וסוף הפסוק שם יותר תמוה שאמרו ישראל לשמואל כי יספנו על כל חטאתנו רעה לשאול לנו מלך. ומה חטאו

בזה

בזה? וכשהשיב להם שמואל אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת. איזה תירוץ יש בזה שלא ייראו בזה שכבר עשו את הרע הזה. וגם מה שסיים אך אל תסורו מאחרי ה'. וחזר וכפל ולא תסורו כי אחרי התיהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תוהו המה. מדוע נכפלו הדברים? וגם מה שסיים כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. מה נתינת טעם יש בזה שהקב"ה חפץ שיהיו ישראל לו לעם. אם לאידך גיסא ישראל אינם חפצים בה' ובתורתו. ומה יועיל שהשי"ת חפץ בם. ואמנם הדקדוקים יתישבו. ע"פ הקדמות הנזכרות למעלה. שלפעמים התנהגו ישראל ע"פ השגחת למעלה מן הטבע. ולפעמים נשארו על הנהגת הטבע. וכפי המובן היה זה תלוי בעבודת ישראל את ה' ובשמירתם את התורה והמצוה. שאם היתה עבודתם שלימה. אז זכו להתנהג ע"פ נסי השי"ת. ואם לא הוכשרו מעשיהם. אז נשארו על דרכי הטבע. ועתה יאיר לנו הכתוב בתורה כי תבוא אל הארץ. ותראה שהנסים נפסקו. „ואמרת" דייקא. שתאמר אז א"כ אשאר קרח מכאן ומכאן שהנהגה הנס בטילה. ומלך להנהגת הטבע אין. בעת הזאת צותה התורה שום תשים עליך מלך. ר"ל אז מצוה עליך למנות לך מלך. אמנם בעת מינוי המלך שאול בימי שמואל שאז היו הנסים מצוים עם הטלה חלב ויתר הנסים שעשה שמואל לעיני העם. לא היה ראוי לשאול להם מלך. וע"כ חרה לשמואל מאוד. והקב"ה השיבו כיון שנסים היו נוהגים עוד אצלם א"כ לא אותך מאסו. כי אותי מאסו ממלוך עליהם ר"ל הנהגתי. וכדי לברר את הדבר לעיני העם כי עדיין הנסים קיימים. קרא אל ה' ויתן קולות ומטר בעת קציר חטים. ומזה דעו וראו כי רעתכם רבה וגו' לשאול לכם מלך. וזהו מאמר העם כי מלבד שחטאנו בעבירות פרטים. יספנו עוד רעה כללית לשאול לנו מלך. ושמואל השיבם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת וגו' ושמעתי בשם אאמו"ז ז"ל שביאר זה באשר עונשי ה' המה לא על דרך הנקמה ח"ו אלא על דרך ההטבה. וראיה לזה מכתוב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך. כדי שלא יחזרו לעשות העבירה פעם שני. והנה חז"ל אמרו כי המלכות ירושה היא (בהוריות). וא"כ ממילא תחת שאול יתמנו בניו תמיד ובני ישראל לא ישובו לכסלה זאת. ולכך אמר להם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת ר"ל בענין עבירה זו כל מה שיש לעשות כבר עשיתם. וא"כ למה יעניש ה' אתכם? ע"כ דברי מר אבא ז"ל. ולפי דרכנו שכפי מה שביארנו כשהנסים נפסקים צריכים ישראל ומצוה עליהם לשאול להם מלך. וא"כ עתה כשחטאו ישראל ושאלו להם מלך בעת שהנסים קיימים הרי ירדו ממדרגתם והנסים יתבטלו. וזהו אמרו אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת. וא"כ מוכרחים הנסים להתבטל. וא"כ יפה שאלתם בעת רעה כזאת. כי ההנהגה הנסיית תפסק מעתה. ואומרו אך אל תסורו ב' פעמים. כי חז"ל אמרו (בע"ז דף נ"ה) ששאל אחר לאחד מן החכמים לבי ולבך ידעין דע"ז לית בה ממשא. מאי טעמא כי מצטרך מטרא אולי לגבי ע"ז ואמרה שחטו לי גברא ואתא מטרא. והשיבו מקרא אשר חלק ה' אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם ע"כ. וא"כ אנו רואים שהקב"ה נותן לפעמים כח בע"ז שתועיל כדי להטעות את האומות שעובדים לה. וא"כ כ"ז בעכו"ם. אבל ישראל הלא עיקר חפץ ה' הוא שיהיו דבקים בה'. ולהם לא תועיל הע"ז כלום. וזהו אומרו אך אל תסורו מאחרי ה' ועבדתם את ה' בכל לבבכם. ושמא תאמרו הלא אנו רואים שהע"ז לפעמים מועלת היא. אני חוזר ואומר לכם ולא תסורו כי אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו. ר"ל אצלכם לא יועילו כלום ומה טעם? כי לא יטוש ה' את עמו וגו' כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. וא"כ הלא לא יתן כח בע"ז להטעות אתכם חלילה. והמאמר מבואר:

ועפ"ז הדרך יתבאר לנו מאמר המדרש פ' שלח על פסוק יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם. משל למלך שאמר לאוהבו אני נותן לך מתנה. ומת אוהבו. א"ל המלך אע"פ שמת אוהבי איני חוזר בי ממתנתי בוא וטול אותה. והענין כי בענין נתינת הארץ נמצאו אופנים שונים. לאברהם ליצחק וליעקב אמר לזרעך נתתי או אתן את הארץ. ואילו ביהושע כתיב החל רש והתגר בו מלחמה. דמעיקרא משמע שהקב"ה יתן לבנ"י את הארץ. ואח"כ משמע שבני ישראל יטלו אותה ע"י מלחמה וטורח. אמנם באמת שתי הלשונות אמת. שאם ישראל יהיו עובדים את ה'. אז ישיגו את מתנת הארץ ע"י הקב"ה בעצמו. אך אם לא כן. אז ישיגו אותה בעמל ויגיעה. והנה האבות שהיו צדיקים גמורים להם היה הקב"ה נותן את א"י. אבל הבנים זה תלוי במדרגת עבודתם את ה'. והנה בכבוש הארץ מצינו באמת שני האופנים. שיהושע נלחם מלחמות גדולות. ובכ"ז היה אצלו גם נסים כמו שמש בגבעון דום ואבני אלגביש וכדומה. והנה גבי יעקב מצינו בפועל שאמרו חז"ל שקיפל הקב"ה את כל ארץ ישראל תחתיו בחלום הסולם. וכפי אגדת חז"ל המובאה ברש"י במקומו *), וזהו מאמר המדרש משל למלך שאמר לאוהבו

*) הג"ה. ובזה ביארתי בדרושיי שמצינו אופנים שונים איך הועילו האבות לכבוש א"י. דגבי אברהם כתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. ופירשו חז"ל בבבא בתרא פ' חזקת הבתים במה קנאה בהילוך. וגבי יעקב קיפל הקב"ה את הארץ תחתיו בחלום הסולם. ולמשה אמר וראה בעיניך. ויראהו ה' את הארץ כפי מה שמפורש בפ' וזאת הברכה. והביאו המפרשים שזה היה ג"כ כדי שתהא נוחה ליכבש לפני ישראל. וביארתי כי המפרשים כתבו כי בכל אבר שאדם עושה מצוה אז האבר ההוא מתקדש ונטהר. והנה אברהם עיקר עבודתו את ה' היתה ע"י שהלך הלוך ונסוע הנגבה ויקרא בשם ה' שכתת את רגליו לפרסם שם שמים. ולכך קנה את הארץ בהילוך. ויעקב שבכל גופו עבד את לבן עשרים שנה עבודה תמה. וכאמרו הייתי ביום אכלני

לאוהבו שהכוונה על האבות אני נותן לך מתנה ומת אוהבו שהאבות מתו. ואמר הקב"ה לישראל אע"פ שמת אוהבי וישראל אינם במדרגה כ"כ כמו האבות, מ"מ איני חוזר בי ממתנתי ר"ל שגם אתן ע"י נסים אבל מ"מ גם אתה תשתדל בעצמך בזה. וזהו בוא וטול אותה. ודו"ק:

ובזה נבוא אל התחלת המאמר לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שצריך ביאור. אמנם לפ"מ שביארנו בדרוש דירבעם שהתשובה איננה קלה והיא נערכת אל גודל העבירה. וא"כ מי שחטאיו כבדים מוכרח לתשובה עם כבישת היצר שלימה. וזהו לעולם אל יתשוב אדם בלבו שחטאיו קלים וממילא גם תשובתו קלה. רק ירגיז האדם את היצר הטוב על יצר הרע. ובתחבולות יעשה מלחמה ואז יהיה לאיש מצליח אהוב למעלה ונחמד למטה:

נשלם דרוש א:

דרוש ב,

במעלות הנצרכים להת"ח

במנחות (דף נ"ג) איתא אמרו ליה לרבי פרידא רבי זעירא קאי אבבא. דהוא בר בריה דרבי אבטילוס דהוא עשירי לעזרא. א"ל מאי כולי האי. אי בר אוריין הוא יאי. ואי בר אוריין ובר אבהן הוא יאי ויאי. ואי בר אבהן ולא בר אוריין הוא אשא תאכליה. א"ל ליעול. חזיה דהוה עבירא דעתי'. פתח ואמר אמרתי לה' ה' אתה טובתי בל עליך לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם. כיון דשמעיה דקאמר אדיר. אמר יבא אדיר ויפרע מאדירים לאדירים באדירים כו'. ע"כ המאמר. והוא אומר דרשני דמדוע הזכירו תלמידיו את היחוס שלו. דמשמע לכאורה שה"א מתיחס לביאתו אליו. וגם מה זה התואר יאי. ויאי ויאי ואשא תאכליה. ולמה קללו ומה טעם לקללה זו דוקא. הן אמת כי מצינו לחז"ל בבבא בתרא. כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו. ומפיק ליה מקרא כי מהאש יצאו והאש תאכלם. אך גם זה צריך ביאור. ולמה אמרו זה על הפורש מדברי תורה ולא על מי שלא למד כלל. וגם מה שייכות יבא אדיר אל מה דהוה עבירא דעתיה. את כל זה נתתי את לבי ליישב ובע"ה אעזור:

ונקדים דבכתובות בפ"ב איתא. כי סמכו ליה רבנן לר' זירא. אמרי הכי. לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן. מה המה השלשה תוארים האלה. ונראה כי הת"ח צריכים לו שלשה מעלות. א) יראת חטאו הקודמת לחכמתו וכמאמרם ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. ב) החכמה עצמה שהיא ידיעת התורה. והיא מתחלקת לב' סוגים, א) ידיעת ההלכות ע"פ פשוטן, ב) ההבנה והעיון בתורה וכמאמרם ז"ל ליגמר והדר ליסבר. והנה חז"ל אמרו על פסוק אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה. הרי שחז"ל דמי המעשים הטובים אל כשרון ויופי העיניים. כי ראשית חטאת היא העין וכמאמרם ז"ל העין רואה. והלב חומד. עוד אמרו ז"ל בירושלמי ריש פרק המוציא יין ר' אבוה נחית לטבריה חמוהו רבנן אפיה נהירין כו' דילמא אורייתא חדתא שמעית. א"ל תוספתא עתיקא. קרא עליו חכמת אדם תאיר פניו. עוד אמרו חז"ל מאי דכתיב קווצותיו תלתלים שחורות כעורב. על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. והמשל נעים מאוד כי כמו שהקווצה היא קיבוץ נראה כאחד, ואם תפרידם תמצאם הרבה. ככה גם פסוקי התורה אם תעיין בהם תמצאם כי כמה גופי תורה חבוים בצלם. עד כי יהי' לתלי תלים של הלכות. וזהו כי סמכוהו רבנן לר' זירא שבו חוברו יחד כל המעלות האלה אמרו לענין יראתו הקודמת לחכמתו לא כחל. שפירושו צבע העיניים. ור"ל שיראתו היא עצמיות. ולא שרק על ידיעת התורה שלו שהוא צבע הפנים. ועל פלפולא של תורה אמרו. ולא פירכום על צבע השער. כמבואר בכתובות גבי מומי האשה. כמו פוקסת שפירש"י על חלוקת השער. ואמנם אמרם עוד נוסף על מעלותיו אלה ויעלת חן. גם התואר הזה יתיחס על הת"ח. ונקדים מאמחז"ל בכתובות פרק המדיר. מכריז ר' יוחנן הזהרו בזבובים של בעלי ראתן. ופירש רש"י שהוא חולי שיש לו שרץ במוחו. ריב"ל מיכריך בהו ועסיק בהו באורייתא. אמר אילת אהבים ויעלת חן. אם חן מעלה על לומדיה אגוני לא מגני! והקו' הזה מחוסר הבנה הלא יתבן כי תעלה חן. ובכל זה לא תגין. עוד ידוקדק כיון שהתורה מגינה מאי טעמא לא דריש ר' יוחנן זה הדרש ונזהר מבעלי ראתן. ועוד יש לדקדק הא כלל מפורש לנו בסוטה. תורה בעידנא דעסיק בה אגוני מגני ואצולי מצלא. פירש"י שמגינה מן היסורים ומצלת מן החטא. ולפ"ז מדוע התרחק מבעלי ראתן. ובפרט שכלל גדול בידינו בפ"ק דפסחים שלוחי מצוה אינם ניזוקים. ונראה ליישב זה ע"פ סוגיא דפסחים פרק קמא דאיתא שם הני בני בי רב דריירי בבאגי. מהו למיתי קדמא וחשוכא לבי רב. א"ל ניזיל. ניתי מאי א"ל לא ידענא. איתמר הכי אמר ר' אלעזר שלוחי מצוה אינם ניזוקין לא בהליכתן. ולא בחזירתן. ויליף לה מקרא דלא יחמוד איש את ארצך מלמד שהלך ותמצא אהליך בשלום. הרי שרב נסתפק. אם זכות המצוה מגין גם אחרי עשיית המצוה. אם לא. והנה לעיל בפסחים אמרו שאין מחייבין את הבודק להכנים ידיו לחורין ולסדקים מפני הסכנה. ומפרש מאי סכנה סכנת

עקרב

אכלני חורב וקרח בלילה. וחז"ל למדו [בב"מ] מזה איך חייב האדם לשמור את של חבירו. ולכך קיפל הקב"ה את כל א"י תחתיו שבכל אבריו יקנה אותה. ומשה ע"ה שחז"ל ספרו בשבחו עבור ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל ה' ואמרו שעי"ז זכה לקרן עור פניו. וא"כ קדושה רבה היתה תלויה בעיניו. ולכך ע"י ראיתו קנה את ארץ ישראל:

עקרב. ופריך והא שלוחי מצוה אינם ניזוקין. ומשני שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה. ושוב פריך וכה"ג לאו מצוה הוא. והתנן האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחי' בניי הרי זה בן העולם הבא. ומשני דילמא בתר דבדיק אתי לעיוני בתרה. הרי דגזרו חז"ל שלא לבדוק חמץ במקום סכנה. אף דבשעת עשיית המצוה ודאי לא יוזק. מ"מ שמא אחרי המצוה ימשך לאיזה דבר הרשות באותו ענין ואז יוזק. והנה אף כי יש יתרון לתורה מן המצוה. כי במצוה חששו שלא תגין אחרי עשייתה. ובתורה אמרו דבין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגני. אבל אחרי משך זמן אמרו חז"ל בפ"ק דע"ז ובאגדת חלק משל לשני בני אדם שהיו מהלכים בפרשת דרכים כו' מצאו שהפליג אף הוא הפליג. הרי שאם הסיח דעתו מן התורה שוב אין התורה מעטרתו בסגולתיה. והשתא י"ל דר"י וריב"ל בהא פליגי אי זכות תלמוד תורה מגין אף אחרי הלימוד. וחשש שמא ימשך מעסק התורה לדבר של רשות ואז לא תגן עליו. איהו סבר כרב שנסתפק אם זכות התורה מגין גם אחרי כן. ולכך הכריז הזהרו בבעלי ראתן. אבל ריב"ל ס"ל כרבי אלעזר דשלוחי מצוה אינם ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן. וא"כ הזכות נמשך גם אחרי הלימוד. ולכך מיכריך בהו ועסיק באורייתא *):

ובדרך זה ביארתי מאמחז"ל בחגיגה פרק אין דורשין. מאי דכתיב כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו. זה ת"ח שפירש א"ע מן התורה. וצריך ביאור למה תפס דוקא המשל בצפור נודדת מן קנה ולא בדבר אחר. ונראה דהנה האיש הישראלי לכאורה עבד כל ימיו להתורה. כי בקומו ממשכבו מוכרח הוא לקבל עליו מלכות שמים ואח"כ ברכות השחר ואח"כ תפלה. ולפני אכלו נטילת ידים והמוציא. ולאחריו ברכת המזון. ובעסקו במו"מ מוכרח לשמור אונאה. ומשקלות. וכן תמיד. אך באמת התורה היא עבד להשומרה דכתיב בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך. נמצא שהאדם בא לשמור את התורה ונמצא נשמר מן התורה. ויותר גדולה היא שמירת התורה להאדם. משמירת האדם להתורה. שהרי האדם איננו שומר את התורה רק בשעה שהוא ער ולא בשעה שהוא ישן. אבל התורה כתיב בה בשכבך תשמור עליך. אך כ"ז הוא רק כ"ז שהאדם איננו מתיאש מן התורה בשלימות. אבל אם האדם מניח את התורה לבלי לשמרה עוד הרי זה מבואר במאמר שהתחלנו למעלה משל לשני בני אדם כו' מצאו שהפליג אף הוא הפליג. נמצא שהאדם בא לשמור את התורה. ונמצא נשמר מן התורה ועדיפא שמירת התורה להאדם משמירת האדם להתורה. וכ"ז כשלא נתיאש מן התורה. אבל אם הזניחה אזי גם התורה מזנחת את שמירתה מן האדם. ודמיון שוה בכל הפרטים מצאנו בשילוח הקן כי יקרא קן צפור וגו' והאם רובצת על האפרוחים וגו' שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך. הרי שהאם שומרת את האפרוחים. אך באמת האפרוחים שומרים את האם. שלולי היו האפרוחים בכאן רק האם בלבד. היה מותר להמוצא ליקח את האם. ועכשיו שהאפרוחים בקן האם נצלת ומחויב לשלחה לנפשה. ועדיף שמירת האפרוחים להאם משמירת האם להאפרוחים שהרי האם שומרת להאפרוחים באין סכנה גלויה. אבל האפרוחים שומרים את האם במקום שבא המוצא לקחת אותה. אך כ"ז הוא בעוד שהאם לא סילקה את שמירתה מן הקן. אבל אם האם איננה על הקן שנינו בסוף חולין היתה מעופפת פירוש שהאם לא היתה על הקן ועסוקה בשמירת אפרוחיה. בזמן שכנפיה נוגעות בקן. וא"כ הרי לא סילקה לגמרי את שמירתה מן הקן חייבת בשילוח. ואז האפרוחים שומרים אותה על פי מצות התורה. אבל אם אין כנפיה נוגעות בקן. ואם כן סילקה את שמירתה לגמרי מן הקן. אז פטורה משילוח. וא"כ מצאנו דמיון שוה להאדם שמתיאש מן התורה לשמרה. להאם שמתיאשת משמירת אפרוחיה. וזהו עומק מאמרם ז"ל כל ת"ח שפירש א"ע מן התורה. ר"ל בשלימות עליו הכתוב אומר כצפור נודדת מן קנה. ר"ל שנדדה לגמרי כן איש נודד ממקומו. והוא מבואר:

תמצית דבריגו יש לפ"ז ד' מעלות נצרכים להת"ח.

א

---

*) הגה"ה. וכעין זה ביארתי מאמר קטן לחז"ל באבות. איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי. והנה מלות כי עדותיך שיחה לי המה מיותרים לכאורה. כי הראיה היא מתחלת הפסוק. איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי. ובסידורים החדשים הציגו את המלות כי עדותיך שיחה לי בין שני חצאי לבנה להורות כי הנה מיותרות. ואמנם לי נראה כי הראיה היא גם מסוף הפסוק ונקדים מאמחז"ל בחגיגה ור"מ היכי גמר תורה מפומיה דאחר והכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו. ומשני ר"מ רימון מצא תוכו אכל וקליפתו זרק. וגם בכאן קשה כיון דהתורה מגלא בעידנא דעסיק בה מן החטא למה לא ילמדו תורה גם מרב בלתי הגון. אמנם זה יתישב ע"פ מאחז"ל בפ"ק דעבודה זרה מאי דכתיב ועלהו לא יבול שאפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכין לימוד. שהרי הת"ח בע"כ כרחך גם שיחתן ערבה ונעימה למולא דעת. וזה החשש יש בת"ח רב שאינו הגון ללמוד ממנו. שאף שהתורה בכל אופן טובה היא. אבל חשש הכתוב פן אחרי הלימוד ימשך לשיחת חולין. וזהו אצל רב שאינו הגון למקור משחת פן ישטפו בדיעות כוזבות. ונמצא לפ"ז שאם התלמיד גומר בדעתו לבלי מדבר שיחת חולין עם רבו אזי יוכל ללמוד מאיזה רב שיהיה. וזהו שסיבת אדונינו דוד את עצמו מכל מלמדי השכלתי ר"ל שלא הוכרחתי לבחור לי רב הגון דוקא להשכיל על ידו בתורה. וזהו מפני כי עדותיך שיחה לי כי גם השיחת חולין שלי היה רק בתורה וזהו אינו מזיק בכל רב שיהיה:

א' יראת חטא . ב' ידיעת התורה . ג' פלפול התורה . ד' שקידת התורה . ובזה יתבאר לנו מאמר אחד במסכת מועד קטן בפרק ואלו מגלחין . א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי קאמרת . ר"ל אותו היום שרב אשי יסתלק מן העולם מה תגיד בהספידו . א"ל אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר . בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים . לויתן בחכה הועלה . מה יעשו דגי רקק . א"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא . אלא מאי אמרת בכו לאבלים ולא לאבידה שהוא למנוחות ואנו לאנחות . חלש דעתיה ואיתהפוך כרעייהו . ולפ"מ שביארנו כי הג' מעלות שנדרשים להת"ח כי ידיעת התורה ופלפולה אחד הם . והנה ידוע מאמחז"ל בבבא בתרא פ"ק על פסוק היש בה עץ אם אין . היש בה איש שמגין על דורו כעץ . היא הצדיק . הרי שהעץ מורה על יראת חטא . וידוע דהתורה נמשלה למים . והת"ח שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה הוא במשל לדג ששוחה בים התלמוד כדג בים . ועל כן אמר בר קיפוק שזה יזכיר בהספידו . על יראת חטאו של רב אשי . אם בארזים נפלה שלהבת ר"ל צדיק גמור כרב אשי נפלה שלהבת מה יעשו הקטנים ממנו . שהם כאיזובי קיר . ועל ידיעת התורה שנמשלה למים . יאמר בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים . ועל פלפולה של תורה יאמר . לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק . ואמנם זהו לא יסבין על רב אשי שסידר את התלמוד בבלי . שהוא כלול בהלכה ואגדה . וידוע מאמחז"ל כל מי שלא טעם אגדה לא טעם טעם יראת חטא . וא"כ יראת חטאו של רב אשי . וידיעת הלכות שלו נשארו אצלינו עד היום הזה . ועל כן אמר בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי כרב אשי אמינא דשני אלה לא כלו במותו . ועל כן שאלו ואלא היכי אמרת . והשיב בכו לאבידה שהוא למנוחה ואנו לאנחה , ובכאן פגע גם בר אבין בכבוד רב אשי שלפי דבריו ילך רב אשי למנוחה במותו ואנן ידעינן מדברי חז"ל שת"ח אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא סוף חגיגה . וכן הפליגו חז"ל בענין הישיבות שלמעלה שהת"ח עוסקים גם אחרי מותם . ועל כן חלש דעת רב אשי על שניהם . ולכך מדה כנגד מדה איתהפוך כרעייהו כי חז"ל אמרו במסכת תענית ניחא לך דכולי עלמא אבלי אתכתקא דתלת כרעי ואת אתרי כרעי . שהכוונה לפי ביאור המפרשים על למודי התורה בעוה"ב שהג' כרעי הוא כנגד תורה נביאים וכתובים . וכן בכתובות מצינו שרשב"ל יתיב וגרים אתכתקא דפיזא בעוה"ב והמה בהקטינם את מעלות של רב אשי כי נפסקה מעלת תלמודו שהם במשל הכרעיים . ועל כן מדה כנגד מדה איתהפוך כרעייהו . והבן :

ובדרך הלצה אמרתי במקהלות לפרש מאמר רבב"ח בבבא בתרא אמר רבב"ח זימנא חדא הוי אזלינן בספינתא . וחזינן כוורא דיתיב חלתא אנביה סברינן יבשתא היא . וסלקינן ואפינן ובשלינן . וכד חם גביה איתהפיך ואלולי דמקרבא ספינתא הוי טבעינן . ואמרתי על דרך המליצה . שהת"ח זה דרכו להיות נפשו כעפר לכל תהיה וזהו לחסרון . כמ"ש חז"ל למה תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ בתחלה דומה עליו ככלי זהב סיפר הימנו מעט דומה עליו ככלי כסף . ואח"כ דומה עליו ככלי חרס שכיון שנשבר אין לו תקנה . וכיון שהת"ח משפיל עצמו זהו הסיבה שיהיה שפל בעיני העם . והנה כפי שכתבנו למעלה הכינוי כוורא הוא על הת"ח השוחה בים התלמוד . ואמנם זהו על תלמיד חכם בעל שכל מהיר . שהוא שוחה בים התלמוד . כדג ששוחה בתולדה . אבל הת"ח שתורתו באה לו ביגיעה ועמל הוא בגדר ספינה שטם ג"כ בים . אבל היה הרבה עמל ויגיעה לעשותה . וזהו מליצתם חזינן כוורא דקדחה חלתא אנביה ר"ל שהגיע למדרגת ונפשי כעפר לכל תהיה . סברינן יבשתא היא שכיון שמשפיל את עצמו מסתמא אין בו תורה שנמשלה למים . וסלקינן . ובשלינן . ואפינן . פירוש שנהגו בו כבהדיוט . אבל כשהת"ח הרגיש שמכאיבים לו מאוד איתהפיך . ר"ל שעזב אותם , אך אז לא השיגו עוד ת"ח בעל שכל מהיר כמוהו רק במדרגה נמוכה ממנו שהוא בבחינת ספינתא . ואי לא הוי טבעינן שהיו נשארים בלי מנהיג להנחותנו דרכה של תורה :

אמנם כל המעלות שחשבנו שנצרכים להת"ח אם הוא עוד מנהיג הצבור הנה נצרכה לו עוד מעלה יתירה על המעלות שחשבנו . והיא שיהי' מצורף לזה מגזע היחס כי אז זכות אבותיו מסייעתו . ובזה יתבארו לנו איזה כתובים במלכים (קאפיטל י"ב פסוק ג') גבי מליכת רחבעם . ששאל את הזקנים ואמרו לו אם היום תהיה עבד לעם הזה . ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים . והיו לך עבדים כל הימים . וכאשר עזב את עצת הזקנים ויעש כדבר הילדים . ענוהו העם מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי וגו' . ויש לדקדק בכתובים אלו . א) איך יתכן כי המלך יהיה עבד לעם ? הלא העם יעבדו את מלכם . ב) אינו מובן מלת והי' לך עבדים וגו' . הלא הם בקשו להקל מעליהם את עולם . ולא לעבדו בכבידות כמקדם . ג) מה שאמרו העם מה לנו חלק בדוד . ולא נחלה בבן ישי . שלמה נחלקו הלשונות של הכתוב שהיה להם לומר או אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי . או מה לנו חלק בדוד ומה נחלה בבן ישי . ונראה כי חז"ל אמרו אין ממנין פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו . שאם תזוח דעתו אומרים לו חזור לאחוריך . ואמרו שם מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בו שום דופי . ולכאורה הדבר זר אדרבא איפכא מסתברא כי אחרי שהתורה הקפידה שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך . וכן מי שמוכתב באיסרטיא של מלך אין בודקין אחריו לענין יחוס . וכ"ש המלך בעצמו . אמנם נראה דהטעם שצותה התורה לכבד ולירא את המלך שני טעמים יש בו . א) כדי שיהי' דבריו נשמעים להצבור . ויהיה לתועלת הצבור . ומזה הטעם צריך למנות למלך דוקא מיוחס . שעי"ז יהי' דבריו נשמעים . ב) יש לומר דהוא טובת המלך בעצמו דאהוב למטה ונחמד למעלה ויקבל גם עוד השי"ת . וכמבואר גבי דוד נאום ה' לאדוני שב לימיני עד אשית

אויביך הדום לרגליך. וכן ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילידתיך. ודומיהם רבים. ומאלה הטעמים אמרו שהמלכות ירושה היא. שכבוד אבותיו ישיתו עליו עטרת פז. ולברר איזה מהם הטעם העיקרי. נראה לפשוט מסוגיא דסנהדרין. איבעיא להו היספידא יקרי דחיי או יקרא דשכבי. למאי נ"מ. דאי אמר אל תספדוני אי יקרא דחיי הוא אין שומעין לו. ואי אמרת יקרא דשכבי הוא שומעין. והשתא אי נימא דכבוד המלך הוא בשביל טובת עצמו. אמאי קימ"ל קדושין בפ"ק דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. אלא ודאי דהוא בשביל טובת הצבור. ולכך הוא בעצמו א"י למחול:

ולפ"ז נפתח לנו השער הסגור בתחלת דברנו בסתירת הדברים בענין מינוי המלך. כי אמנם הדבר הממציא לאדם כבוד ומשמעת. הוא כבוד אבותיו אשר בהם יתוסר. ודבריו יהיו נשמעים לתועלת הצבור. אמנם כל זה הוא רק אם הוא יודע ומבין להנהיג את העם. ואחרי אשר כבר נבחן בזה. אבל בטרם יבחן אם יש לו הכשרון בזה. הנה מה שהוא בן מלך עוד לחסרון יחשב. כי בהכשל עוזר. יפול עזור. וכד רגיז רעיא על ענא עביד לנגדא סמותא. ב"ק (ד' נ"ב) ונמצאת תקנתו קלקלתו. ועתה מה יומתק דברי חז"ל שאמרו ביומא אין ממנין (פירוש מינוי מחדש) פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו. שמא תזוח דעתו וינהיגם באורח לא סלולה אומרים לו חזור לאחוריך. והנה הנהנתך לטובים ממך. אמנם זהו רק במלך המתמנה מחדש. אבל במלך בן מלך שעל כגון זה אמרו במסכת עדיות. האב זוכה לבן. בחכמה בנוי ובכח. א"כ מן הסתם אנו דנין שהבן יש לו מעלות של האב. ובלי ספק יצלח למלוכה. ולפ"ז אימת נוכל לחשוב להמלך למעלה מה שהוא בן מלך. אחרי שנבחן ונודע כי הנהגתו טובה היא. אבל אם יתימר המלך בכבוד אבותיו בתחלת עליתו על כסא המלוכה. לחסרון יחשב. וזהו מאמר הזקנים. אם היום בתחלת שבתך על כסא טרם שידעו טיב הנהגתך. לא תתימר בכבוד אבותיך. רק תנהיג את המלוכה בתור עבד העם. וזהו אם היום תהיה עבד לעם הזה. אף אם אח"כ תכביד עליהם מסים וארנוניות. יתאמת אצלם כי הנהגת המדינה דורשת זאת מאתך. והיו ר"ל אח"כ הם לך עבדים כל הימים. אך רחבעם לא השכיל אל עצתם הטובה ויענם קטני עבה ממתני אבי. ר"ל מה שאני אומר למשול עליכם בחזקה. הוא ממתני אבי כי הנני יוצא ירך שלמה ודוד. ומזה הבינו העם כי רחבעם ידמה כי מה שהמלכות ירושה היא. היא רק לטובת עצמו. לא לטובת העם. וע"כ השיבו לו אם כן מה לנו חלק בדוד. כלומר איזה טובה תצמח לנו מזה שהוא בן דוד. שמא לא יוכשר למלוך. ואז לא נוכל להורידוהו מכסאו. הלא טוב כי נחליט ולא נחלה בבן ישי. רק למנות מלך חדש. שאם תהי הנהגתו לא טובה. נאמר לו חזור לאחוריך. תמצית דברינו כי למנהיג הצבור. גם כבוד אבותיו ישיתו לראשו עטרת פז. אם נבחן בטוב ההנהגה:

ונבוא עתה אל תחלת דברינו. ונבאר מאחז"ל כל הפורש מדברי תורה. אש אוכלתו. ודקדקנו למה תפס דוקא לשון אוכלתו. ונראה דהנה מצינו לחז"ל בירושלמי שקלים. שהתורה היתה כתובה אש לבנה על גבי אש שחורה. ונבאר זה כי הנה ידוע לכל מעיין בספרי הטבע החדשים. שחקרו ומצאו את טבע האור והצבעים. ומצאו שסבת מראה הלובן בא מפני שזו המראה באה מסבת שסגולת צבע הלובן להכפיל את קרני האור שמקבל ומשיבם אל עין הרואה ועל כן נראה לבן. ולא כן טבע צבע השחור. שדרכו לקבץ את קרני האור שנופלים עליו אל תוכו. ואינם שבים אל עין הרואה. ועל כן נראה שחור ר"ל חשך. וממש שתי הסגולות האלה נמצאים בהתורה. כח הצמצום. וכח הפזור. כח הצמצום לא תוסיף על דבריו. והוא איסור בל תוסיף המוזכר תמיד* בדברי חז"ל. ומכ"מ נמצא בה גם כח הפזור. שהרי אמרו חז"ל בעירובין מאי דכתיב קווצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. והנה מצינו שעל כל אחד ממדות האלה העובר עליהם עונשו באש. על כח הצמצום אמרו לא מתו נדב ואביהוא אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן. הרי אף שכדין הורו. מ"מ כיון שבפני משה לא היה לפזר. אך לצמצם בקרבם את אשר ידעו. ולכך נענשו שיצתה אש ותאכל אותם. שעברו על כח הצמצום שבתורה ונדונו באש. ולהיפך מי שמצמצם מי שצריך לכח הפזור של התורה ומצמצמה. ג"כ נידון באש. וכאמרם ז"ל ביומא על כתוב ויהי המה הולכים הלוך ודבר. ר"ל אליהו ואלישע שדברו דברי תורה. הא לאו הכי ראוים לישרף באש. ר"ל בהרכב וסוסי אשר ירדו היו הם ג"כ נשרפים. והטעם הוא לפי שבדרך ראוי לעסוק בדברי תורה. וכאמרם ז"ל באבות. המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו כו' ה"ז מתחייב בנפשו. ולפי שהתורה הגינה עליהם. ולולי זה היו נשרפים. והנ"מ בין אלו שני העונשים. דגבי נדב ואביהוא שעברו על כח הצמצום של התורה. אמרו חז"ל שהאש שרפתן מבפנים שרפת נשמה וגוף קיים. אבל גבי אליהו לולי שעסקו בתורה היו נשרפים בהרכב וסוסי אש שירדו מן השמים. היתה שרפה מבחוץ. וגבי נדב ואביהוא היה שרפה מבפנים. כמו שאמרו חז"ל בסנהדרין כמין שני חוטמין של אש ירדו מבית קדשי הקדשים ונכנסו לתוך חוטמן ושרפתן מבפנים. והנה חז"ל אמרו ביומא. יש אש אוכלת ואינה שותה. שותה ואינה אוכלת כו'. אוכלת ואינה שותה. דידן ר"ל אש שלנו. שותה ואינה אוכלת דחולין. ר"ל שהחולי מקדחת להחולה מבפנים. והוא מתאוה לשתות ולא לאכול. נמצינו למדין שהאש ששורף מבחוץ. נקראת אש אוכלת. ויפה אמרו לפ"ז כל הפורש מדברי תורה. שהיה לו לפזר את התורה וצמצמה. אש אוכלתו מבחוץ. ולפ"ז כוונת הירושלמי שהתורה היתה כתובה אש לבנה. ר"ל שהמלים הכתובים בה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. וכטבע הלובן לפזר הצבע שלה. ע"ג אש שחורה ר"ל שהוא עצמיות התורה שהוא כח הצמצום שיש בה בל תוסיף והעובר על כל אחת מהם נידון באש ר"ל. וזה מבואר:

ועתה

ועתה נבוא למאמר שהתחלנו. שכשאמרו ליה לרבי פרידא ר׳ זעירא קאי אבבא. א״ל אי בר אוריין הוא יאי. ר״ל שתורתו שיגע בה מעלה עליו חן ויופי וכו׳ שהבאנו למעלה. ואי בר אוריין ובר אבהן הוא. וא״כ למד גם מאבותיו. יאי ויאי הכי הוא נאוה בב׳ פליים. ואי בר אבהן ולא בר אוריין הוא. וא״כ הרי בודאי אבותיו לטרוהו אך שהוא הזניחה להתורה. אז אשא תאכליה. שעונשו הוא אש אוכלת וכמו שנתבאר למעלה. ויען שע״ז נודע לר׳ זעירא שאין לו להתגדל בכבוד תורתו. יען שבאמת למד מאבותיו. וא״כ תורתו על שם אבותיו תקרא. ועל כן הביא לו ר׳ פרידא ראיה מן הכתוב. שגם דוד תלה בכבוד אבותיו. ועל כן פתח ואמר אמרת לה׳ אדני אתה. אבל טובתי בל עליך. שאין השי״ת צריך להחזיק הטובה. רק לישי אביו. ועובד. ובועז. שעליהם אמרו חז״ל בב״ב בפרק המוכר פירות. שהיו אנשים גדולים. וכן דרשו על ישי והאיש בימי שאול בא באנשים זה ישי שיצא באוכלסא ר״ל תלמידים ובא באוכלסא. וכן על בועז אמרו חז״ל שהיה גדול בתורה עיין אלשיך רות על כתוב ושמו בועז. וא״כ אין לו להיות עבירא דעתיה. שהתורה זה דרכה להתנחל מאבות לבנים. וכמאמר חז״ל על כתוב לא ימושו מפיך ומפי זרעך כו׳ אמן:

דרוש ג.

הפטרת פרשת וירא.

ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה׳ והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים. ויאמר אליה אלישע – הגידי לי מה יש לך בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן. ויאמר לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניך וגו׳. ידוקדק בכתובים אלו. א) מה זו שאמרה ועבדך היה ירא את ה׳ וכי ירא שמים לא יצטרך לשלם את נשי׳? אתמהה! ב) מלת לו מיותרת שהיה די באומרה לקחת את שני ילדי לעבדים. ג) למה דקדק אלישע לומר מה יש לך בבית דמלת לך לכאורה מיותרת היא. וכן מלת בבית בע״כ כוונה יש בה. וכן היא דקדקה להשיבהו אין לשפחתך כל בבית. ד) מה שאמר אלישע לכי שאלי לך כלים. ומה זה דוקא שאלה והלא כמו כן תוכל לשכור כלים ותשלם מברכת השמן וזה היה יותר נקל לה. וגם היתה יכולה להכין כלים יותר:

ונראה דהנה במדרש פ׳ משפטים מבואר דהנושה היה יהורם בן אחאב שעובדיהו לוה ממנו הכסף לצורך החזקת הנביאים. ובעת שבא לגבות כבר היה יהורם מלך. והנה אאמו״ז ז״ל הביא בחידושיו דבר חדש. דהנה אנן קי״ל דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבע״ח. מפני שהמטלטלים יכול הלוה להבריחם או למכרם. ועל זה כתב אאמו״ל בחידושיו דגבי מלך או בן מלך ישתנה זה הדין. משום דחז״ל אמרו בב״ב בפרק חזקת הבתים הני דבי ריש גלותא לא מחזקי בן ולא מחזקינן בהו ר״ל חזקת ג׳ שנים. ופירש רשב״ם מפני שהם בטוחים על כח ידם שיוציאו את שלהם מיד המחזיק בם ולכך שתקו ולא מיחו בהמחזיק בנכסיהם. וא״כ גם לענין שיגבו ממטלטלים ג״כ ישתנה אצלם הדין דהמלך או בנו סמוכים על כח ידם שיוציאו את שעבודם אף אם ימכרום או יבריחום. והנה יהורם נתמנה בינתיים למלך ובסנהדרין בפרק כהן גדול מבואר דכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו והקשו התוספות על זה דאם כן למה נענש אחאב עבור כרם נבות היזרעאלי והלא בפרשת מלך מבואר שדותיכם יקח ונתן לעבדיו. ותירצו שם בחד תירוצא דאינו מותר רק כדכתיב בפרשה ושם כתוב ונתן לעבדיו אבל הוא לקח את כרם נבות לעצמו:

והשתא דוק מינה דשם כתיב ואת בניכם יקח ולשום לו במרכבתו. וא״כ אינו מותר לקחת איש מישראל לעבד רק לצורך עצמו ולא בשביל אחרים. ולזה התחכם יהורם אף כי ידע שלא נשאר ליתומים ממה לשלם. לנגוש אותם ללות מן הנכרי או מישראל. ואם לא יאבו לעשות זאת. ישתמש בכח המלכות שלו ויקח את שני הבנים לעבדים. ולכך דקדק הכתיב לו לעבדים ר״ל לצורך עצמו. והנה בחו״מ בהל׳ גבית מלוה מבואר מי שהוא ירא שמים והולך בתום. ובא בע״ח להשביעו בטענה זו. ר״ל טענת אין לי. אסור לדיין להשביעו בטענה זו עייש״ה. והנה במסכת כתובות גבי כסא דכספא דאפקידי גבי חסא שכיב חסא ולא פקיד. ומזה דנו שם חז״ל דמלא פקיד חסא ר״ל שלא צוה לפני מותו להחזיר הכסא דכספא. שמא כבר החזירו לבעליו. וא״כ טענה האשה אחרי שגבי ירא שמים לא שייך שבועת אין לי. א״כ מזה שלא צוה עובדיהו לשלם החוב לפני מותו מוכח שבאמת לא נשאר ממה לגבות רק שהנושה דוחקם בכח המלכות שלו. ואולם אלישע הבין בחכמתו כי טעתה האשה בדין זה. ונקדים משנה בערכין הובאה בב״ק בפרק הגוזל אחד המקדיש נכסיו ואחד המעריך את עצמו. אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בסנדלים חדשים כו׳. כי מה שנתן לאשתו אין שייך לב״ח. ואולם כ״ז הוא רק בהיות הלוה בחיים. אבל אם מת אז מבואר בכתובות פרק אע״פ כי אקני לה ר״ל לאשתו אדעתא למיקם קמיה ר״ל בהיותה אשתו ר״ל שהוא עדיין אישה. אדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה שאחרי מיתה או גירושין שבים המתנות והבגדים שנתן לאשתו להיות של יורשים. והשער משפט בסי׳ צ׳ בחו״מ הובא בחו״מ בפתחי תשובה כתב ג״כ כמ״ש. ומ״מ נראה פשוט דכל זה רק בבגדי שבת ויו״ט או תכשיטי שבת ויו״ט. אבל מה שעליה שייך להאלמנה אף אחרי מות בעלה שהרי אמרו בכתובות שם לענין הרוחה בתו עדיפא ליה ולענין זילותא אלמנתו עדיפא ליה. שאין אדם חפץ שתתבזה אשתו אפילו לאחר מותו ואיך נפשיטנה ערומה? ועל כן אמר אליה אלישע הנ״ו את תדמי שם שלא צוה

בעליך

בעליך לפני מותו לשלם את החוב וזה ראיה שלא נשאר ממה לשלם. לא כן הוא. כי אפשר שנתן לך בעליך איזה בגדים ותכשיטין שהם אצלך בבית לצורך שבת ויו"ט. ולכך לא צוה בעליך להתם לבע"ח מפני שבעודו בחיים היו באמת שייכים לך. אבל עתה הגידי לי מה יש לך בבית „לך" דייקא „ובבית" דייקא שמזה יוכל הלוה יהורם לגבות אחרי מיתת בעליך. והיא השיבתו כפי שאלתו אין לשפחתך כל בבית „לשפחתך" דייקא „ובבית" דייקא. כי אם אסוך שמן מובן מזה שהאסוך שמן היה עתה שייך להיורשים. והנה בחו"מ בהל' גבית מלוה מבואר שאם נשארו נכסים מאביהם והיורשים שבחו את הנכסים. אז אם היה השבח מחמת הוצאה שהוציאו היתומים ע"ז אז השבח שייך להיתומים. אבל אם היה השבח שלא מחמת הוצאה אז השבח שייך לבע"ח:

והשתא ניחזי אנן אם הו' האסוך שמן משביח מחמת הוצאה שיוציאו היתומים ע"ז. אז היה זה שייך להיתומים. אבל אם היה השבח מחמת עצמו אז הוא שייך להבע"ח. והנה חז"ל אמרו בברכות לא עביד רחמנא ניסא לשקרי. וא"כ אם היה השבח ע"י שתשכור כלים אז היה שייך להיתומים ואין לבע"ח לגבות את השמן. ועל כן צוה הנביא לכי „שאלי" לך כלים דייקא ואז יהיה השבח שייך ע"פ דין להבע"ח דהוי כמו דיקלא ואלים ארעא ואסקא שירטון דשייך להבע"ח ונכון:

ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על כל הכלים האלה והמלא תסיעי. והנה מה שביאר לה לצקת על הכלים ולא לתוך הכלים. ביאר לה בזה דין מחודש בענין קנין. והנה קי"ל בפרק קמא דב"מ אויר שסופו לנוח כמונח דמי אבל אויר שאין סופו לנוח הוא איבעיא שם. והנה התוס' במסכת תענית בעובדא דאכלבי דמליא חטי שהוה שם נס שכל דבר שבא לעולם ע"י נס הוא כמו הפקר. וא"כ השמן שיתברך שם הפקר עליו. וא"כ אם תכנים את האסוך לתוך הכלים ותשפוך לתוכן אז אפשר דיקנו את השמן המתברך בעלי הכלים. ולכך צוה ויצקת על כל הכלים וגו' שאז יהי' לה עכ"פ ספק קנין מטעם אויר חצרה. ורק עוד הוסיף לה עצה והמלא תסיעי. ר"ל שתעשה משיכה בהכלים המלאים כדי לקניתן ובניה התחכמו ועשו עוד דבר יתר. וזהו ובאת וסגרת וגו'. הם מגישים אליה ר"ל שלא העמידו את הכלי רק שהגישו אליה ואחזו את הכלי בידם. וכפי המבואר בב"ב בפרק המוכר פירות בסוגיא דמדד ולא משך דאפילו למ"ד כליו של לוקח ברשות מוכר לא קנה לוקח. היינו אם לא אחזן הלוקח בידו בעת המדידה. אבל אם היתה הכלי בידו קנאן לוקח. וא"כ קנאום היורשים קנין גמור. ויהי כמלואת הכלים וגו' ויעמוד השמן. ר"ל כלפי שאמרו חז"ל בב"מ שהמוכר שמן מזוקק לחבירו חייב לנכות לו שמרים. ובכאן הלא היה השמן בלתי צלול שעירוהו מן האסוך אל הכלים. וא"כ לא תוכל למוכרו תיכף והנושה דוחק. ועל כן היה בכאן נס אחר וזהו ויעמוד השמן ר"ל שנצלל ונזדכך ויאמר לכי מכרי וגו' ואת ובניך תחיי בנותר. ודרשו חז"ל תחיי בנותר לעולם הבא כי חז"ל אמרו בברכות שאם עושים לאדם נס מנכים לו מזכיותיו ושמא תפחד מן הנס שינכה לה מן חלקה לעתיד לכך הבטיחה ואת ובניך תחיי בנותר לעוה"ב:

ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסור שמה לאכל לחם. ותאמר אל אישה וגו' נעשה נא עליית קיר קטנה וגו', ידוקדק בכתיב דגבי לחם לא שאלה לאישה. וגבי עליית קיר שאלה את פי אישה. ונראה כי חז"ל אמרו סוף ב"ק מקבלין מן הנשים דבר מועט ומקשי והא רב איקלע למחוזא ורמי ליה נזמים וטבעות וקיבל מהם ותירצו דבני מחוזא היו עשירים ולגבי דידהו הוי זה דבר מועט. והנה סעודת אלישע ודאי דלא היתה דבר מועט אך ושם אשה גדולה ר"ל בעשירות וכדפירש"י שם ולכך החזיקה בו לאכל לחם בלתי שאלת פי בעלה. אבל גבי עשיית עליית קיר שהיא דבר גדול גם לבני העשירים. וזה אסור לה לעשות שלא ברצון בעלה לכך שאלה את פי אישה, ואלישע שידע כי בדעת אישה עשתה זאת. ע"כ שבב שמה: ויאמר אל גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמוד לפניו. כי היא ידעה כי איש אלקים קדוש הוא ואין משרתו קדוש שהוא גיחזי וכדרש חז"ל בברכות וקי"ל דאשה אסורה להתייחד רק עם שנים כשרים אבל לא אם אחד פריץ. ועל כן לא רצתה ליכנס לביתו רק ותעמוד לפניו. ר"ל לפני גיחזי ולא נכנסה לחדרו של אלישע. ויאמר לו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת וגו' היש לדבר לך אל המלך וגו'. דקדק לומר אלינו דהנה עבור מה שעשתה הכנות לקבל פני הנביא אלישע תקבל חלקה בעוה"ב. אבל באשר גם גיחזי התאכסן שמה והוא היה איש בליעל ועבור זה מוכרחת היא לקבל טובה בעוה"ז, ועל כן היש לדבר לך וגו' ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת ודברי קטטות אין לי עם שום איש שבשבילה אצטרך לדבר עבורי אל המלך. ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן. ביאר לה כי אצלה יצטרך נס כפול יען כי היא מטבעה איננה בת בנים וזהו בן אין לה וגם אישה זקן. ויקרא לה ומשום איסור יחוד לא נכנסה לתוך חדר הנביא רק ותעמוד בפתח. ויאמר אליה וגו' כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש אלקים אל נא תכזב בשפחתך. כי גבי שרה הרגישה בבוא אליה המלאך שטב לה אורח כנשים. אבל היא לא הרגישה זאת ועל כן אמרה אל נא תכזב וגו' ותהר האשה וגו' למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע. כי אמרו חז"ל אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה או סמוך לטבילתה וכאן ג"כ היה כן. לכך נמשך הדבר עד שנה ולא ילדה לט' חדשים כי בתחלה שב אליה האורח:

ויגדל הנער—ויצא אל אביו אל הקוצרים ויאמר ראשי ראשי ויאמר אל הנער שאהו אל אמו—וישב על ברכיה עד הצהרים וימות, יבאר כי מיתת הילד לא היתה טבעית, שהרי כתיב וזרחה לכם יראי שמי

שמש

שמש צדקה ומרפא בכנפיה וכן אמרו חז״ל אידלי יומא אידלי קצירא. וכן גבי יעקב כתיב ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל. ודרשו חז״ל שזרחה לו השמש לרפא את צלעתו וכאן מת מחום השמש וכדפירש״י. ותעל ותשכבהו על מטת איש האלקים. כי חז״ל אמרו שמה שאמרה הנה איש אלקים קדוש הוא שלא ראתה קרי על מטתו על כן חשבה אולי יועיל זה להמת. ותקרא אל אישה ותאמר שלחה לי אחד מן הנערים ואחת האתונות. הנה תחית הילד מוכרח היה שלא יתפרסם או משום עין הרע או משום שלא ישתהה בין השליחות והפעולה. וחז״ל אמרו בילקוט שלכך לא הועיל גיחזי במשענתו מפני שהתפאר בלכתו שהוא הולך להחיות מת. ועל כן לא יכלה לקחת אתה שני נערים כי מילתא דמתאמרי באפי תלתא שוב איננו סוד ולכך אין בו משום לשון הרע. ולאשר עם נער אחר איכא איסור יחוד בדרך. על כן אמרה וארוצה עד איש האלקים ר״ל במהירות כדי למעט באיסור יחוד:

ויאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת ותאמר שלום. והנה חז״ל הוכיחו מכאן שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. והקשה הנוב״י דהא לא מוכח רק דבחדש ושבת צריך להקביל אבל רגל לא נזכר כאן, אמנם נראה לתרץ דבאמת לפי המבואר בכתוב היו רגילים להתאסף בחדש ושבת כדכתיב חדש ושבת קרוא מקרא לא אוכל און ועצרה. והטעם מפני שכמו בשבת אסורים בעשית מלאכה. כמו כן בראש חדש היו הנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה וכדאיתא בפרקי דרבי אליעזר שהיה זה שכרם שלא נתנו נזמיהם לעגל והובא גם במגן אברהם בהל׳ ר״ח. וממילא כיון דברגל ג״כ היו בטלים ממלאכה חייב ג״כ להקביל פני רבו ומתורץ קושית הנוב״י. ופשטא דמילתא מפני שעת הקציר היה ובעה״ב טרוד בשדה והאשה עליה לתקן צרכי ביתה. אך בר״ח ושבת שאז היא פנויה ממלאכה אז יכולה לילך. ותאמר שלום. נראה כי דקדקה האשה הגדולה הזאת לומר רק מלה אחת „שלום״ שלא רצתה להוציא דבר שקר מפיה. ולכך אמרה כי הולכת היא אליו בענין שלום ר״ל כי נשבת שלום ביתה. ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכוב. בפשוטו יען כי השהיה פה רעה היא כי בין כך וכך יתקרר המת ויהיה הנס יותר קשה ולכך אמרה לרכוב במהירות. וכאשר ראה אלישע את דבר בואה. וא״כ אם תבא אליו האשה והנער הלא ישאר מרחוק יהי׳ חשש יחוד. ע״כ אמר לגיחזי רוץ נא לקראתה ולא תרבה לדבר עמה רק דברים קצרים השלום לך השלום לאישך השלום לילד. ותבא אל איש האלקים — ותחזק ברגליו. יש לכוון כי גבי יעקב כתיב שאמר ללבן ויברך ה׳ אותך לרגלי וכן גבי אליהו והצרפתית בא לה ברכה לרגלו. ולה הגיע אסון גדול ולא ברכה לרגליו. ותגש עד איש האלקים ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה. דרשו חז״ל שאחזה בהוד יפיה ר״ל בדדיה משום פריצות. וקשה הדבר לפרש שעשה פריצות כזה לפני אלישע. ואפשר כוונת חז״ל שרמז לה כמו שאמרה חנה בתפלתה וחנה היא מדברת על לבה בשביל לבה כו׳ דדים הללו שנתת על לבי כדי להנק בהן תנה לי בן ואניק בהם. ועל כן אפשר שזה היה גם כוונת גיחזי להצטרק עב״פ לפני אלישע לרמוז לה אם הבן שהניקה עוד קיים הוא. ויאמר איש האלקים הרפה לה כי נפשה מרה לה וה׳ העלים ממני ולא הגיד לי. כפל הדברים כי חז״ל אמרו בסנהדרין שמה שמגיד הקב״ה לנביא אחד יודעים גם שאר הנביאים וסמכו זה על הכתוב כי לא יעשה ה׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. וזהו וה׳ העלים ממני שאפשר שאיזה נביא יודע את אסונה אבל מאתי העלים וגם לא הגיד לי בפרטית את הנבואה. ותאמר השאלתי וגו׳ לא תשלה אותי. פירוש כמו שול תשולו לה (רות ב׳) לשון השלכה והמשכלת משלכת ילדיה לאבוד. ותאמר — חי ה׳ וחי נפשך אם אעזבך. הטעם מפני שחז״ל אמרו בב״מ שהאשה מכרת באורחים יותר מן האיש. ולכך הנביא לא הבין כ״כ קלות דעת גיחזי וסבור שיעשה הנס גם על ידו, אך היא הכירה אותו ולכך לא עזבה את הנביא בעצמו. וגיחזי עבר לפניהם וגו׳ ויאמר לא הקיץ הנער. יש לרמז בזה דרש חז״ל שגיחזי התפאר בשליחותו וזה נרמז בתיבת ויאמר ר״ל שדבר מזה עם חבריו ע״כ לא הקיץ הנער. ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על מטתו. הורה הכתוב כי הוה דוגמא כמו גבי אליהו שנתקיים ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא נא לה ויקרא לה ותבא אליו. לפי שגבי הנער כתיב ויגדל הנער וא״כ היו שנים לבד גיחזי ע״כ עתה באת אליו החדרה לפי שהיו שנים הנער ואלישע. ויאמר שאי בנך רמז לה שבצדקתה חיה בנה. השי״ת יזכנו לראות תחיית המתים ע״י אליהו זכור לטוב אמן:

דרוש ד.

הפטרת פרשת ויצא.

ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר. כי ההבדל בין לקיחת יעקב את לאה ללקיחתו את רחל היא. כי בלאה עבד תחלה ז׳ שנים ואח״כ לקחה, וברחל בתחלה לקחה ואח״כ עבד ז׳ שנים בשבילה. וזהו ויעבוד וגו׳ באשה, לאה. ובאשה שמר אח״כ רחל והטעם כי רחל היתה עיקרה של בית יעקב וכדרש חז״ל על פסוק ורחל היתה עקרת הבית. והיא שרמז הכתוב כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן את בית ה׳ הקדים רחל ללאה. ועל כן השיג את רחל המזומנת לו מאז בתחלה. ועבור לאה הוכרח לעבוד בתחלה. והנה יעקב בלכתו אצל לבן עלה במדרגתו משם יעקב עד שם ישראל כאמור לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל. והטעם מבואר במדרשים הובא באלשיך במקומו. כי בשלשה גליות מצרים, בבל, ורומי שהוא אדום. התהלך אברהם עם בניו בגלות מצרים. ובבבל התהלך יצחק. ובגלות אדום

אדום התהלך יעקב. ולזה רמז הכתוב ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים, שהקב"ה יסייע לגאול את ישראל סבא ביחד עם בניו. ולכך כשהתחיל יעקב ללכת בגולה נגלה לו סמאל. ויעקב נאבק עמו עד עלות השחר שהוא רמז על עת גאולת ישראל שאז תהי' יד ישראל רמה ואז תקום רחל אמנו שהיא עיקרת הבית ועל ידה יגאלו ישראל. וזהו בתחלה ויברח יעקב, אבל כשעבד באשה הוא מכונה בשם ישראל. וזהו ובנביא שהוא אברהם שקראו הכתוב נביא השב אשת האיש כי נביא הוא, העלה את ישראל ממצרים. ובמשך הגלות הארוך נשמר ג"כ ע"י יעקב:

ועוד יש לפרש ובנביא העלה וגו', כי גם אצל ישראל היה הנהגתם ככה. שבתחלה כ"ז שהיו ישראל עובדי עבודה זרה במצרים שלח להם את משה ואהרן בתחלה לעוררם לשוב אל ה'. וכמאמר חז"ל בזכות האמונה נגאלו ישראל ממצרים. ואח"כ אמר ה' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה. ר"ל שבזכות שיקבלו ישראל את התורה על הר סיני יעשה להם עתה נסים. נמצא שבתחלה קדמה ההתעוררת אל הגאולה מצד ישראל ונעשה התקרבות בין השי"ת לישראל. ועל סמך שיעבדון את האלקים בקבלת התורה עשה להם בתחלה נסים כמו קריעת ים סוף וכדומה. הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדוניו. הנביא מזכיר קדמוניות כי בהמשך הזמן נעשה אפרים לשבט שובב. ומביא ראיה על זה ממעשה דגדעון ויאמר איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו להלחם במדין ויריבון אתו בחזקה. וגם במלחמת יפתח היה הדבר הזה לסלע המחלוקת על אשר לא קרא להם להלחם יחדיו. [שופטים י"ב] ועי"ז נפלו מישראל י"ב אלף, כמבואר בכתוב דשבולת סבולת:

ובזה ביארתי כוונת הכתוב בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב [תהלים ע"ח]. ר"ל שתחת שהיה ראוי לבני אפרים שהיו גבורי מלחמה והיה להם להלחם עם אויבי ישראל. הפכו ביום קרב ונלחמו עם אחיהם. וזהו הכעיס אפרים תמרורים שהכעיס עי"ז שלא די שלא עזרו לאחיהם. עוד הכעיסו בזה שנלחמו עם אחיהם ומררו חיי ישראל. ודמיו עליו יטוש שהדמים שנשפכו הוא בעצמו אשם בדבר ואיך נהרגו? עי"ז שהיו עלגי לשון ולא יכלו לומר שבולת וזהו וחרפתו ישיב לו אדוניו: כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימות. ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשי חרשים כלה להם הם אומרים זובחי אדם עגלים ישקון. כי בבני אפרים מצינו מדת הכנסת אורחים בפלגש בגבעה שהכניס את האיש החפץ ללון ברחוב עם פלגשו. וזהו כדבר אפרים רתת ר"ל דברים טובים והוא ענין רחמנות. וכן הוא בדברי חז"ל במדרשים ריתה עליהם הכתוב עיין ערוך ערך רתה. נשא הוא בישראל ר"ל ראוי לתהלה ולישב ראש. אך אח"כ כאשר איש מהר אפרים עשה פסל מיכה ויאשם בבעל וימות. ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אומרים זובחי אדם עגלים ישקון. יבאר ענין פסל מיכה ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים. ר"ל שעשו פסל ומסכה מן אלף הכסף שהקדישה אמו כתבונם עצבים ר"ל לפי דעתם שאמרה אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' לעשות פסל ומסכה, כאלו היה רצון ה' חלילה לעשות פסל ומסכה. וזהו כתבונם עצבים.

וזהו ג"כ כוונת הכתוב שלפנינו להם הם אומרים זובחי אדם ר"ל כי במלחמתם כשנצחו היו זובחי אדם שהכו באויביהם מכה רבה והיה להם לאות תודה להשי"ת להכיר אלקותו, ובכל זאת עגלים ישקון של ע"ז. לכן יהיו כענן בוקר וכטל משכים הולך כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה. כי אמרו חז"ל בפרק ערבי פסחים הני ענני דצפרא לית בהו ממשא שתיכף חוזרים ומתפזרים והטל זה דרכו שעולה לנגד השמש וכמו שהביא רש"י ז"ל על הפסוק ותעל שכבת הטל. וזהו כענן בוקר וכטל משכים הולך כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה. הכוונה שיבטל בהם כל אחדות וקיום. ואנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים ואלקים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי. הכוונה כי בני דן היו המאסף לכל המחנות והמה ראו כי החצים ואבני בלסטראות שהיו המצרים זורקים היה מקבלם הענן. וא"כ ראו ביותר את מראה דמות כבוד ה' והיה לכם לדעת כי אנכי ה' אלקיך ומושיע אין בלתי. והדבר היה בהיפך כי פסל מיכה היה משבט דן והיה בישראל עד גלות הארץ:

עוד יש לבאר כתוב זה. בשנקדים דברי רש"י ז"ל בשופטים ג' פסוק יו"ד על פסוק ותהי עליו יד ה' גבי עתניאל בן קנז. דרש רבי תנחומא נסתכל במה שאמר הקב"ה למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים. מהו שתי ראיות. א"ל רואה אני שעתידים לחטוא בעגל. ואעפ"כ ראיתי את עני עמי. את זו דרש עתניאל בן קנז. אמר בין זכאים בין חייבים. ובזה יבואר הכתוב. כי עתניאל נלחם עבור בני דן. וכדפירש רש"י שם [ויהושע י"ט פסוק מ"ז] אף שנטו אחרי ע"ז בפסל מיכה. ולפ"ז יהיה פירוש הכתוב אף כי אנכי ה' אלקיך המוציאך מארץ מצרים ושמעת את מאמר השי"ת ראה ראיתי שאף שעבדו ע"ז אושיעם. והי' ראוי כי אלקים זולתי לא תדע. ובכל זאת ומושיע אין בלתי. אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני. יבאר שהסבה שבני דן נטו אחרי ע"ז מפני שגבולם הגיע עד חוף הים יפו ובאו עם אניותיהם ובאו בברית המסחר עם עמי נכר. וזהו אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות ושם לא היה לך מטה שירום לבך. אך אח"כ כשיבת לחוף ימים וינקת את חלב עמים רבים וזהו כמרעיתם וישבעו וגו' ע"כ שכחוני. ויקימו את הפסל. אולם כמו שיש מעלה בזה שהשוכן על שפת הים מסחרו נפרץ. כן יש חסרון בעת קרב למלחמה שבשהאויב בא לארץ למלחמה. הוא ביקע

תחלה

תחלה לערי החוף שהוא כמו המנעול של הארץ. וזהו ואהי להם כמו שחל כנמר על דרך אשור – ואקרע בתחלה סגור לבם ר״ל עיר החוף ואח״כ חית השדה תבקעם. שחתך ישראל כי בי בעזרך. כי מה שהקב״ה מעביר על מרותיו ומושיע את ישראל אף בעת חטאם. היא השחתך. אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך ושופטיך אשר אמרת תנה לי מלך ושרים. הנה בעת ששאלו ישראל להם מלך. אמרו חז״ל כי הזקנים שבדור כהוגן שאלו. תנה לנו מלך לשפטנו. שלצורך המשפט צריך באמת איש שופט צדק לשפוט את העם. וכמאמר הכתוב הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישורו. אבל עמי הארץ קלקלו ואמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו. ולזה לא היו צריכים עדיין כי השי״ת היה נלחם מלחמותיהם. וזהו מאמר הכתוב כי בבוא האויב דרך עיר החוף לכבוש את המדינה. אז תראה כי המלך לא יושיעך. ואז תאמר אהי כמו אהה והוא מלת הקריאה. מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך אשר אמרת כי לא רק שרים שופטים נצרך לך. אך גם מלך ושרים. אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. כי במנוי המלך שאול היה נגד רצון ה׳ וזהו אתן לך מלך באפי. וכן גם בעת שלא עשה דבר ה׳ בעמלק הורד מגדולתו ע״י כעס השי״ת עליו וזהו אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. צרור עון אפרים צפונה חטאתו. כי בפסל מיכה היה מעורב קודש וחול כמבואר בכתוב הקדש הקדשתי את הכסף לה׳ לעשות פסל ומסכה. והנה שום ע״ז לא האריך ימים כ״כ בישראל כפסל מיכה שהי׳ עד גלות הארץ. וזהו צרור וקשור בו היה עון ישראל. והטעם הוא כי צפונה חטאתו שלמראית עין לא היה בו חטא שהרי עשיתו היה להשי״ת. חבלי יולדה יבואו לו הוא בן לא חכם כי עת לא יעמוד במשבר בנים. כי היולדת אם תלד אח״כ בן והוא יגדל והיה לבן משכיל היה כדאי החבלי לידה עבורה. אבל הוא ר״ל אפרים אע״פ שחבלי יולדה יבואו לו הבן לא חכם הלא היה כדאי שלא יעמוד במשבר בנים. והוא על דרך המליצה שאחרי שהנביא ישעיה ניבא ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם ע״כ יותר טוב שלא היה לעם משהיה ונכבש ביד האויב. מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נוחם יסתר מעיני. ע״ד שאמרו חז״ל כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע. שכשהקב״ה מעניש הוא מבחין בין טוב לרע. אבל כיון שניתן רשות למשחית מפריזים על המדה. אהי אנכי בעצמי מות ר״ל העונש אביא בעצמי עליך. וכמו שאמר בפסוק מקודם מיד שאול אפדם ממות אגאלם ר״ל מות לבלתי חייב. ועל החוטאים אהיה אני בעצמי המוציא את המשפט לאור למען יהיה המשפט מכוון רק כמדת החטא ולא יהיה על מה להתנחם. וזהו נוחם יסתר מעיני כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח ה׳ ממדבר עולה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה. ר״ל באשר החוטא גדל ויושב ביחד עם הצדיק וזהו בין אחים יפריא שהוא מעורב בין הצדיקים. ואם יבוא קדים רוח ה׳ ממדבר עולה ר״ל כשיבא רוח ה׳ שהוא העונש ברוח זעפה. אז יבוש מקורו ויחרב מעינו שהוא ישסה אוצר כל כלי חמדה שהם הצדיקים. תאשם שומרון כי מרתה באלקיה – עולליהם ירוטשו והריותיו יבוקעו. ר״ל כי גם שומרון מרתה בה׳ והמה ראו את הנס הגדול שה׳ השמיע את ארם קול סוס וקול רכב קול חיל גדול והיה להם לשוב אל ה׳. ולכך הראה ה׳ את הנביא כי חזאל מלך ארם יבקע את הריותיו ועולליהם ירטשו. אבל הבוטח בה׳ חסד ואמת מן ינצרוהו אמן:

(יתר פסוקי ההפטרה יבוארו בהפטרה אחרת):

דרוש ה.

הפטרת פרשת וישלח.

ועמי תלואים למשובתי ואל על יקראוהו יחד לא ירומם. הכוונה כי לפי דעת חז״ל הוא מחלוקת בין השי״ת ובין ישראל. שהשי״ת אומר לישראל שובו אלי ואשובה אליכם. וכנסת ישראל אומרת השיבנו ה׳ אליך ונשובה. והנה מודעת זאת שבאופן הראשון יותר מוכשרת הגאולה. כי כיון שישראל מתחילים בתשובה מסתמא גם ה׳ יתן הטוב מצדו אחרי כן. אבל באופן השני איזה זכות ימצא לישראל שיגאלו. וזהו ועמי תלואים למשובתי ר״ל שאני אשובב אותם. ואל על יקראוהו ר״ל שהתשובה תבא ממעל. אבל באופן כזה אם יהיה „יחד״ ר״ל שההתחלה מצידי לא ירומם כנסת ישראל:

איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבואים נהפך עלי לבי יחד נכמרו ניחומי. ר״ל כי ידוקדק בכתוב. אחרי שהנביא בחר לו מערי סדום. היה לו לומר איך אתנך כסדום אשימך כעמורה שהרי גם הם נחרבו. אמנם לזה נקדים מאמרינו על כתובים במלאכי. אהבתי אתכם אמר ה׳ – הלא אח עשו ליעקב – ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר ה׳ צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם ה׳ עד עולם ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה׳ מעל לגבול ישראל עכ״ל הכתוב. וביארתים כי באמת בהשקפה הראשונה נראה שעשו יותר מצליח מיעקב אחיו. שהרי עשו יושב בשלוה והשקט ויעקב גולה ונע ונד בארצות. אמנם בירושלמי אמרו הרשעים תחלתם שלוה וסופם יסורים. אבל הצדיקים תחלתם יסורים וסופם שלוה. ולפ״ז ישראל שחרבה ארצם ומקדשם מ״מ נבנו שנית ועוד יבנו שלישית ב״ב אמן. אבל הר אדום הוא שעיר שחרב שוב לא יבנה על תלו. וזה שהנביא אומר להם לישראל אהבתי אתכם אמר ה׳. אך עם ישראל שואלים במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב ומדוע יצליח עשו וישראל ירדו פלאים. ועי״ז משיבם הנביא בחנם תתלוננו כי מ״מ ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי.

וראי׳

וראיה לזה שהרי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר ר"ל שהרי גם שעיר חרב. וכי תאמר אדום רששנו ונשוב לעשות כמו שהיה אצל ישראל ונשוב ונבנה חרבות. לא כן הוא. רק כה אמר ה' המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה ר"ל שכבר נתמלא סאתם. והעם אשר זעם ה' עד עולם. ר"ל ששוב אין תקומה למפלתם שתחלתכם היה שלוה וסופכם יסורים. אבל אצל ישראל ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל ר"ל שגבולכם עוד יתרחב ויגדל. והנה הנביא יחזקאל אמר וסדום ועמורה תשיבנה לקדמותן שיחזרו ויבנו לעתיד. והרי זה דוגמת עם ישראל שחרבו ואח"כ נתיישבו וא"כ הרי ישראל חם כסדום ועמורה. ולכך אמר אבל איך אתנך כאדמה אשימך כצבואים שהם אינם עתידים לחזור ולהבנות ולעשות לכם חורבן עולמי נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי:

לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. הכוונה כי חז"ל אמרו על כתוב בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. נשבע הקב"ה שלא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה. עוד אמרו חז"ל על פסוק בכל צרתם לו צר. גלו למצרים שכינה עמהם גלו לעילם שכינה עמהם גלו לאדום שכינת עמהם. וא"כ הלא ה' מתהלך בקרב עם ישראל וזהו אומרו בקרבך בכל מקום התהלכך ה' אתך. וראיה לזה שהרי לאות אל החורבן לא אבוא בעיר שלמעלה טרם שיבנה ירושלים של מטה:

אחרי ה' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים, לבאר כתוב זה נקדים אחד מדרושנו על המאמר חז"ל בחולין (דף נ"ט ע"ב) א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניה אלקיכם כאריה מתיל שנאמר אריה שאג מי לא יירא מאי רבותא פרשא קטיל אריה א"ל לאו כהאי אריה מתיל אלא כאריה דבי עלאה א"ל בעינא למיחזיה א"ל לא מצית א"ל אפילו הכי בעי רחמי ואיתעקר מדוכתיה כו' ניהם קלא ונתור בכי ושיני דקיסר א"ל אי הכי לא בעינא. וביארתי הכוונה כי הצדוקי כפר בהשגחת השי"ת בתחתונים. וא"ל אלקיכם כאריה מתיל מאי רבותא פרשא ר"ל מי שהוא מרחוק וכמו הפרשא ר"ל הרוכב על סוס שיכול לתמלט. קטיל אריה. כלומר שאנחנו פה בעולם השפל נסתרים ונחבאים מפני ההשגחה העליונה כמו שהרוכב על סוס איננו מתירא מפני האריה כי יש בכחו לנוס. א"ל לאו כאריה דירן מתיל שאינו מטיל אימה רק בקרוב ולא ברחוק. רק כאריה דבי עלאה דהוא מטיל אימה גם מרחוק. וא"ל בעינן למיחזיה א"ל לא מצית שפחדו ואימתו גדול מאוד. א"ל אפילו הכי בעי רחמי איתעקר מדוכתיה. והוא על דרך כי הנה ה' יורד על במתי ארץ ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו (מיכה א'). נתור בכיה ושיניה דההוא גברא שהוא עונש על שדבר בפיו סרה על ה' מדה כנגד מדה. הרי אנו רואים שאצל הקיסר כשנעקר ממקומו האריה דבי עלאה נפחד המלך ולא רצה שיתקרב האריה אליו. אבל ישראל אחרי ה' ילכו כאריה ישאג ר"ל לא די שכשישאג ה' את בשורת הגאולה לא יחרדו ישראל. רק עוד יתקרבו אליו ללכת אחריו. וזהו ויחרדו בנים מים להתקרב תחת דגלו:

יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על בתיהם [לבטח] נאם ה'. הנה ביאור מלת צפור הוא מן צפרא בלשון ארמי שכן דרך הצפור לזמר בבוקר. וראיה לזה ישוב ויצפור מהר הגלעד דגרעון. והנה ישראל יצאו ממצרים לפני הזמן כי היו צריכים להיות ד' מאות שנה ויצאו אחרי רד"ו שנה, והיונה כידוע איננה מנחת את בן זוגה לזמן ארוך. וזהו יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור. אבל עתה אושיבם על בתיהם לבטח נאם ה' כדכתיב ולא יוסיפו לדאבה עוד:

סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן. יזכור הנביא זכרונות קדומים, שכשהיו ישראל על הים וראו מצרים באים היו השבטים מדיינים זה עם זה. זה אומר רד אתה לים וזה אומר רד אתה לים. ומיד קפץ נחשון בן עמינדב לתוך הים. וזהו סבבוני בכחש אפרים שלא האמינו בנפלאותי שאעשה להם ולא רצו לירד לים ובמרמה בית ישראל. אבל נחשון למטה יהודה עוד רד עם אל. ועם קדושים המה שמסרו נפשם על קדושת השם. נאמן בררתי לים תחלה:

אפרים רועה רוח ורודף קדים כל היום – ברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל. כי ידוע מכתבי הגעאגראפיע כי ארץ ישראל הי' בתוך. בין אשור ומצרים. ולזה יבאר הכתוב כי אפרים כאשר מאז היה רועה רוח וזה דרכו לעשות מריבה עם אחיו כידוע ממעשי יפתח וגדעון. אבל הוא כן גם עתה וזהו כל היום. וגם עתה הלא ממה נפשך היה צריך או להתחבר אל אשור ולהלחם במצרים או להיפוך. אבל הוא טעה בפאליטיק שלו שכרת ברית עם אשור. ובכל זאת מתנות שמן למצרים יובל:

וריב לה' עם יהודה ולפקוד על יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו. יבאר כי אף כי בטח בה' וירד לים וגם במכירת יוסף התנגד למכירתו. בכל זאת אותו החטא של יעקב שלא היה לו לירא מפני עשו אחיו. וכמבואר במדרש ריש פ' ויצא על פסוק מחזיק באזני כלב עובר עיי"ש. ככה גם עתה שחזקיהו המלך קצץ דלתות היכל ה' ושגרן במתנה למלך אשור. וחז"ל בפסחים בפרק מקום שנהגו הזכירו כי הסנהדרין לא הודו לו בזה כי היה לו לבטוח בה'. וזהו וריב לה' עם יהודה כעין אותו הריב שיש לפקוד על יעקב כדרכיו היינו בשעה שהלך לדרך. וכמעלליו ישיב לו שלא היה לבטוח במלכים. אך ואתה באלקיך תשוב חסד ומשפט שמור. ואז אינך צריך לקוות לחסד מלך אחר רק וקוה אל „אלקיך" תמיד. וסבת זה שלא בטח בה' היא. יען כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב. יבאר כי זהו הסבה שטבט יהודה לא בטח בה' כי גם אביהם יהודה ראה בת איש כנעני והתרגום מפרש בת גברא תגרא. ולכך נטה אחרי הבצע ולעשוק אהב:

ויאמר

ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא. יבאר כי האדם אם הוא בוטח בה׳ אז יצליח בכל דרכיו אף אם לא יעשה עול במסחרו. אך אפרים לא כן ידמה כי אמר אם אך עשרתי אף אם הוא בגזל ובמרמה טוב הוא. וזהו מצאתי און לי ר״ל אף אם לא בצדק הוא רק בכחי ועוצם ידי וזהו און וא״כ כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא ר״ל שהחטא בלתי נחשב בעיני. ובאמת רצון השי״ת היה שישראל יהיו רועי מקנה ועובדי אדמה כדי שלא ירום לבבך ושכחת את ה׳ אלקיך. וזהו ואנכי ה׳ אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים שזה היתה כוונתי שלא תבקש לך עושר נפרץ. עוד אשיבך באהלים ר״ל שתשוב להיות עוד עובד אדמה ורועה מקנה. ואומרו כימי מועד כי אז היו מתכנסים כל ישראל לירושלים לחוג את הג׳ רגלים והיו עושים להם אהלים מסביב לעיר משום אויר טוב. ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה. יבאר כי שלשה מדרגות היו לישראל בענין הנביאים. כי בתחלה הבטיח אדון הנביאים נביא אקים לכם מקרב אחיך כמוך. וזהו ודברתי ביד משה על הנביאים ר״ל שאקום להם נביאים בכל דור. ואח״כ כשבא אלישע והעמיד תלמידים ונקראו בני הנביאים נפרצה הנבואה בישראל וזהו ואנכי חזון הרביתי. ואח״כ כשבא יחזקאל והחל לסדר מליצותיו ע״י חידות ודמיונות בידוע וזהו וביד הנביאים אדמה. ומסיים את מליצתו כי אף אם פרט כאן כמה עונות ישראל. אך חז״ל אמרו במכות כי בגלעד שכיחי רוצחים ולכך נבחרו בעבר הירדן שלשה ערים כמו בארץ ישראל. והנה על כל העבירות מצינו כפרה בקרבנות. אך על שפיכת דמים כתיב ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו. וזהו אם גלעד און ר״ל אם בגלעד נוהג העבירות שלהם דהיינו שפיכות דמים. אך שוא ר״ל לחנם. בגלגל שורים זבחו כי כאן אין כפרה בקרבנות. וגם אם יהי׳ מזבחותם כגלים על תלמי שדי כל זה לא יועיל רק אם ינזרו מפשעיהם וישובו אל ה׳ בכל לבבם ונפשם:

דרוש ו.

הפטרת פרשת בא.

הדבר אשר דבר ה׳ אל ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים. כבר הזכרנו למעלה בהפטרה הקודמת כי ארץ ישראל יושבת בְּתָוֶךְ בין מצרים ואשור. ולאשר הדרך כששני מלכים נלחמים יחד אז לא יתכן שהארץ היושבת בתוך לא תעבור בה חרב אויב. ועל כן ניבא ירמיהו כי בבל אף שעיקר כוונתה היא על מצרים. מ״מ גם ישראל לא ינקו מחרבם ואומרו להכות יתבאר לפנינו. הגידו במגדול והשמיעו בנוף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביבך. כי הדרך הוא שהחיל המוכן למלחמה נצבים במערכה לקראת האויב. והשאר מבינים מזון וצרכי מלחמה להחיל מן הערים אשר סביבותיהם. אך אם כבר הקיף האויב את החיל והעירות ואין מקום להביא משם צדה. אז מוכרחים אנשי החיל בעצמם להכין להם מכססי מלחמה וגם להתיצב במערכה נגד האויב. וזהו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביבך:

ובזה ביארתי בדרושי כתוב אחד בתרי עשר הנה יום בא לה׳ וחילק שללך בקרבך. כי ידוע כי דוד תקן שכחלק היושב על הכלים והיורד למלחמה יחדיו יחלוקו. והיה זה חוק ישן גם אצל אברהם כמ״ש וחלק הנערים אשר הלכו אתי היינו היושבים על הכלים וכדפרש״י שם במקומו. וכ״ז הוא רק אם ימצאון שתי מפלגות. הולכים למלחמה. ויושבים על הכלים. אבל במלחמת גוג ומגוג לעתיד כתיב ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם וגו׳. וא״כ הכל יהיו יושבים על הכלים ע״כ יתחלק השלל רק בין מחנה אחת היושבים על הכלים. וזהו וחילק שללך בקרבך שהכל יהיו יושבים על הכלים:

מדוע נסחף אביריך לא עמד כי ה׳ הדפו. הנה להקדמת זה הפסוק אזכיר פה ביאור הגאון אאמו״ל בסוף נזיר. דאיתא שם גדול העונה אמן יותר מן המברך תדע שהרי גוליירים מתגרים במלחמה ובאים גבורים ונוצחים. והראיה מגוליירים אינה מובנת לכאורה. אמנם ההבדל בין העונה אמן להמברך הוא. כי המברך אם רוצה לאכול מחויב לברך אבל אם אין רוצה לאכול אינו מברך. אבל השומע ברכה מחויב לענות אמן. וידוע דגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה וא״כ הרי העונה אמן הרי הוא בגדר מצווה ועושה. ומביא ע״ז ראיה שהרי בתחלת המלחמה אם ירצו הלוחמים הראשונים שהם הגוליירים שלא להתגרות לא תהי׳ מלחמה. אבל אחר שכבר התחילו להתגרות החלשים מוכרחים הגבורים לבוא ולנצח. וזהו מדוע נסחף אביריך שהרי לכה״פ היו הגבורים מוכרחים להלחם בגבורה. אך גם הוא לא עמד. מוכח מזה כי ה׳ הדפו:

הרבה כושל גם נפל ויאמרו איש אל רעהו קומה ונשובה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב היונה.. הנה הדרך בין אנשי המלחמה. שאם רובם גבורים ומיעוטם חלשים. אז הגבורים נלחמים בגבורה או עד שיפלו את גבורים על שדי קטל או שינצחו. אבל החלשים שבהם אינם עוצרים כח לעמוד בקשרי המלחמה ונכשלים. ולפ״ז זהו האות אם רובן גבורים או מיעוטם. שאם רובן גבורים רובן נופלים ומיעוטם נכשלים. אבל אם רובן חלשים אז רובן כושלים ומיעוטם נופלים. וזהו שאמר דוד המע״ה בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי המה כשלו ונפלו. וזה מאמר הכתוב הרבה כושל. ר״ל שהכושלים רבים. וגם נפל. ר״ל שהנופלים מעט. וא״כ אות הוא שהאויב חזק הוא ממנו. ועל כן אמרו קומה ונשובה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב היונה. לשון אונאה ר״ל שטעו בחוזק כח האויב שחשבוהו חלש מהם והוא באמת חזק מהם:

קראו

קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד. כי במלחמה שהיה זה מקרוב שנלחמו היאפנים עם חיל ארצנו. והיפאנים לא חכו עד יתנו לארצנו את אות המלחמה. רק תיכף החריבו שלשה אניות גדולות כנודע. אבל פרעה לא כן עשה רק קראו שם האומות הסביבות. פרעה מלך מצרים שאון ר"ל שהעביר קול בשאון כי יעשה מלחמה. אבל אחר זה העביר המועד שלא התחיל להכין את עצמו להלחם עד כי פרץ האויב בגבול ארצו: ועוד יש לפרש כי המבשרים לפרעה כי פרצה המלחמה. קראו אליו אתה פרעה מלך מצרים הנה שאון האויב בא. ולפ"ז היה לו לפרעה תיכף להורדו לעמוד כנגדם. אבל באמת העביר המועד וכבר פרץ האויב בגבול ארצו. חי אני נאם המלך ה' צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא. ר"ל אפילו אם יהיה פרעה חזק כהר תבור וככרמל. מ"מ לא ימצא לו מפלט רק לנוס באניות דרך הים כי ביבשה כבר הקיפוהו אויבים. וזהו שאמר כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נוף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב. ר"ל כי האויב כבר פרץ עד עיר המלוכה שהוא ע"פ רוב באמצע הארץ. ועל כן מוכרחת מצרים ללכת בגולה על ידי דרך הים:

עגלה יפה-פיה מצרים קרץ מצפון בא בא. כי מלת קרץ הוא על התחלת השחיטה וכמאמר חז"ל ביומא קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו. והנה מצרים לא חרבה לגמרי וכעדות הכתוב ואחרי כן תשכון כימי קדם נאם ה'. וזהו עגלה יפה-פיה מצרים ובא עליה רק קרץ. ר"ל שבר לשעתו ולא חורבן גמור ע"י מלך אשור. גם שכריה בקרבה בעגלי מרבק כי גם המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו. כי הדרך אצל המלכים שכשרואים שיש להם חיל מועט שוכרים אנשי חיל מאת שכניהם. והנה מצאנו שני מיני עגלים. האחד סתם עגלים. והשני עגלי מרבק וכדכתיב גבי שאול ולאשה עגל מרבק בבית וגו'. והנה השכיר ע"פ רוב עושה מלאכתו שלא באמונה יען מעם נכר הוא. ע"כ אמר כי שכריה בקרבה המה כעגלי מרבק שאין עינם ולבם רק על בצעם ומאכלם. על כן גם המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עוד בטרם שהתיצבו במלחמה. רק בעת שהתפקדו למלחמה. ר"ל תיכף בהתחלת המלחמה כבר ראו את מפלתם. וסיים קולה כנחש ילך. כי לפי המתבאר למעלה התרבו שם הכושלים והנופלים לארץ. ע"כ קולה כנחש הזוחל על גבי הארץ ילך. כי בחיל ילכו ובקרדומות באו לה כחוטבי עצים. ר"ל שלא היו אויביהם צריכים להלחם אתם פנים אל פנים. רק לכרות ראש חיל מצרים בקרדומות אחרי שכבר היו מוטלים לארץ. כרתו יערה נאם ה' כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר. כי הדרך בסוחרי יערות לכרות את עצם. המה בוררים עצים העבים לכרתם והיונקים יניחו. אבל בכאן אמרו כרתו יערה וגו' כי לא יחקר איזה להרוג ואיזה להשאיר חיים כי רבו מארבה וגו' ואין צריך לברור כלום. והבן:

הובישה בת מצרים נתנה ביד עם צפון. כי הקדמונים כתבו כי אין חכם בארצות הצפון מחמת גודל הקור השורר שמה. והנה מצרים הוא בחלק אפריקא ששם שורר חום ואשור הוא בצפון. והדרך היא שהחכם מנצח את הבלתי חכם. אבל עתה הובישה בת מצרים שקראו לעצמם בן חכמים בן מלכי קדם וכן חכמי יועצי פרעה. שהרי היא נתנה ביד עם צפון שהיא בלתי חכם. אמר ה' צבאות – הנני פוקד על אמון מנא ועל פרעה – ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבוטחים בו. אמר כי בתחלה יכרתו האלילים אשר למצרים כי כן משפט מצרים מאת השי"ת וכדכתיב ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים נאם ה' ושם ה' האלילים שלהם. ואח"כ על פרעה שהלך למלחמה לקראת האויב. ואח"כ על המלכים אשר באו לעזור לו וכמבואר לעיל גם שכריה בקרבה וגו' ואח"כ על הממלכות הקטנות החוסים בצלו. וזהו ועל כל הבוטחים בו וגו' ואחרי כן תשכון כימי קדם נאם ה'. כי כבר כתבנו למעלה כי הכתוב אומר ואחרי כן תשכון כימי קדם נאם ה'. והטעם שלא נחרבה מצרים לגמרי הוא נרמז בדברי חז"ל כי אמרו באגדת חלק שהסוסים אמיצום וברודים כו' היו מרכבת השכינה. ואמרו שהלך הקב"ה לכבוש את כל העולם כולו תחת נבוכדראצר כדי שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו. וא"כ נצחון אשור על מצרים היה רק מפני כבוד ישראל. שיכבשו את ישראל יהיו גם מצרים כבושים תחתיהם. וזהו ונתתים ביד מבקשי נפשם לזמן קצוב. ואחרי כן תשכון כימי קדם נאם ה'. וזהו שהנביא מנחם את עמו ואומר. כי מה שהבטחתי את מצרים לבלי יהיה שעבודם לעולם לא יתפשט גם עליך. לא כן הוא. רק ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי תשאר לעולם כבוש תחת יד מלך בבל. רק בהיפך כי אעשה כלה בכל העמים אשר הדחתיך שמה. ר"ל בבל. ואותך לא אעשה כלה. והנה חז"ל אמרו כתיב ונקה וכתיב לא ינקה. הא כיצד? מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינו שבים. וזהו ויסרתיך למשפט כפי הדין שלשבים אנקה ויתקיימו שני הכתובים ונקה וגם ולא אנקך. השי"ת יזכנו לשוב בלב שלם אמן:

דרוש ז.

הפטרת פרשת ויקרא.

עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל. לבאר זה נקדים איזה כתובים מדרושנו בפרשת ויגש כשרצה יעקב לרדת מצרימה כתיב ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק וירא אלקים אליו במראות הלילה ויאמר אל תירא מרדה מצרימה אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך. וביארתי כי יעקב נסתפק באשר לאברהם הורת

הורה השי"ת לירד מצרימה ולא עכב בידו. וליצחק אמר אל תרד מצרימה. ועל כן נסתפק יעקב אם יתיר לו ה' ג"כ כמו לאברהם או יאסור עליו כמו ליצחק. ועל כן זבח לאלקי אביו יצחק למען ידע הטעם אל מה שאסר ליצחק. אולי מאותו הטעם יאסור גם עליו. והקב"ה השיבו מילתא בטעמא. כי הטעם שצוה ליצחק לבלי לרדת למצרים. באשר היה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי עבורו מטעם כי כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלקי וכמו שדרשו חז"ל על כתוב כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' שאמר דוד. והנה חז"ל דרשו על כתוב בכל צרתם לו צר. שכשגלו ישראל למצרים היתה שכינה עמהם. ולבבל שכינה עמהם. ולעילם שכינה עמהם. ולאדום שכינה עמהם. והרי הגלות התחיל מן ירידת יעקב למצרים וא"כ גם הקב"ה עמו. וזהו אל תירא מרדה מצרימה פן אין שם השראת השכינה. כי אנכי ארד עמך מצרימה שכבר החל הגלות. ושמא תפחד פן ישתקעו בניך בטומאת מצרים ולא יהיה זכות בידם לעלות משם. על זה מרמז המשל שהביא המדרש עם הכד של נחושת שאבדה עלמה בבאר וכשהיתה בוכה חמלה עליה בת המלך והשליכה טבעת יקר שלה גם כן לבאר ואמרה מי שיציל את החפץ היקר שלי יציל גם שלך. ככה ביארו המפרשים על כתוב יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. שע"י צבאות מעלה ובהצטרפותם יצאו גם ישראל. וזהו ואנכי אעלך גם עלה. ושמא תאמר אולי יתחיל השעבוד בחייו. לכך הבטיחו השי"ת כי הוא ימות בחיי יוסף והרי בעוד יוסף חי לא היה שעבוד. וזהו ויוסף ישית ידו על עיניך דהיינו שיוסף ימות אחריו:

ובזה יבוארו הכתובים בירמיה כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד. כי מר אבא ז"ל ביאר מאי דאמרו בברכות בדרוש מי כהחכם ומי יודע פשר דבר שאמר חזקיהו כך מקובלני מפי אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים כי זה למדו מיהושפט דכתיב ויזעק יהושפט וה' עזרו. ומבואר בילקוט מלמד שלא היה חסר אלא התזת הראש בלבד וגם אז הועילה תפלתו. והטעם מבואר כי האדם שצועק לה' בעת שהמות עומד לנגדו אז תפלתו מקובלת יותר. וזהו מאמר הנביא מצא חן במדבר עם שרידי חרב ר"ל שהיה כפתע בינם ובין החרב. ומה טעם מפני כי הלוך להרגיעו ישראל שהקב"ה הולך ומבקש דרכים רחוקים כדי להשקיט לעם ישראל. והנה גם גבי יעקב מצינו שבחר לו דרך טובה איך ילך בגולה. וכמו שאמרו חז"ל שענין מכירת יוסף היה ע"ד פרה שלא רצתה לילך לבית השחיטה ומשכו בנה לפניה והלכה היא אחריה. כן אחרי יוסף נמשך יעקב למצרים. וזהו מרחוק ה' נראה לי. ר"ל שהנביאה הזאת הראה לי ה' שעשה כן גם מרחוק שביקש דרך הטוב ליעקב אע"ה. וזהו ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך למצרים בדרך חסד ולא בדרך שבי וגלות. וזהו כוונת המלך בשיר השירים. יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה. ר"ל בעת שישראל יהיו בשפלות תחת אויביהם ובסכנה. אז הראיני את מראיך בבתי כנסיות והשמיעני את קולך בתפלה כי אז קולך ערב ומראך נאוה. ומה שהופך את הסדר שאמר בתחלה הראיני ואח"כ השמיעני. ואח"כ בהיפך כי קולך ערב ומראך נאוה. הכוונה כמו מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי שאם קרבנותיכם ותפלתכם אינה טובה אז גם הביאה קודם התפלה לביהמ"ק יתר היא. וזהו אם תבא להתפלל ותתפלל בכוונה אז אם קולך יהיה ערב אז גם מראך נאוה. והנה עם בני ישראל מאז התעתדו להיות גולים. וכמבואר במדרש על פסוק צהלי קולך בת גלים ברתא דגלואי. בתו של אברהם שהלך למצרים. ושל יצחק שהלך לגרר. ושל יעקב שהלך למצרים. כי באמת התעתד עם ישראל להיות עם נודד וכאמרם ז"ל בערכין מצור כלפי מזרח ומקרטיגני כלפי מערב מכירין את ישראל ואת אביהם שבשמים. מכאן ולהלן אין מכירין לא את ישראל ולא את אביהם שבשמים. כי ישראל הפיצו האמונות הישרות בתבל וזהו כוונת הנביא כאן עם זו יצרתי לי והיתה כוונתי כי תהלתי יספרו ר"ל שישרישו בלאומים את אלקותו. והמה לא עשו כזקנם אברהם שכתוב בו ויקרא בשם ה'. אך אתה ולא אותי קראת יעקב ואף גם כי היה לך עבודת ה' למשא וזהו כי יגעת בי ישראל. לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה. כי חז"ל אמרו בחגיגה אמרו עליו על הלל הזקן שמימיו לא מעל אדם בעולתו רק שהיה מביאה לביהמ"ק בעודנה חולין ומקדישה שם ושוב לא היה אדם מועל בה. וא"כ מעיקר המצוה היה שבעת הבאת הקרבן למקדש יהיה אז רק שה לא קדוש ואח"כ יקרא עליה שם עולה. וזהו לא הביאת לי שה ואח"כ עלתיך. ועוד אמרו חז"ל ביומא כי בעת שהיו מקריבים את האברים ע"ג המזבח היה חופה את הפדר. ר"ל השומן על בית השחיטה של הראש ומעלהו וזהו דרך כבוד של מעלה. אבל אתה וזבחיך בעת שהקטרת אותם לא כבדתני וגלית את בית השחיטה המלא דם מה שאינו דרך כבוד של הקב"ה. עוד מבואר במסכת סוטה כי הכהן היה מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף את המנחה. וא"כ לא היה כבד להבעלים להניף את המנחה מפני שהכהן היה מסייעם. וזהו לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה. שאמרו חז"ל במנחות שתחלה היה הכהן קומץ את הסלת עם הלבונה. ואח"כ היה מלקט את הלבונה מעל הקומץ ומקטיר את הסלת לבד. ואת הלבונה לבד. ואם היה צריך ללקט לפני הקומץ את גרגרי הלבונה מעל כל המנחה היה זה עמל ויגיעה. אבל אנכי לא הוגעתיך בלבונה. לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני. כי אמרו חז"ל ביומא פרק קמא מאי דכתיב קח לך. כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם שהקב"ה חפץ יותר מן משה בעצמו שהיה צדיק מלקבל מעם ישראל. והנה גבי קטרת נמי כתיב קח לך סמים נטף וגו'. וא"כ כביכול הקב"ה חפץ יותר שיהיה משל משה. או מאת הכהנים הגדולים

שהיו

שהיו אחרי זה מאשר מישראל בעצמם. וזהו לא קנית לי בכסף קנה. עוד אמרו חז"ל בסוכה בשעה שמנסכין יין ע"ג המזבח פוקקין את השיתין כדי שיהי' המזבח שבע ומרוה בהיין שמנסכין עליו. וככה גם האברים ופדרים שמקטירין על גבי המזבח אף שכשרים כל הלילה. מ"מ אם היו מקטירים אותם מבעוד יום היה המזבח רוה בבשר וחלב הקרבנות. אבל אתה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך. ר"ל כי חז"ל אמרו במסכת סנהדרין, לא דיין לעוברי עבירה שעוברים. אלא שמטריחים ומחתימים אותי בע"כ. כי כשאדם עובר עבירה באיסור זנות. אזי מוכרח הקב"ה לצייר בחותמו צורת הולד במעי אמו. וזהו העבדתני הוגעתני. אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. כי חז"ל אמרו בברכות על כתוב גם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך. גם אלה תשכחנה זה מעשי עגל. אלה אלקיך. ואנכי לא אשכחך זה מעשי סיני. אנכי ה' אלקיך. ולכאורה מאי ענין עגל לסיני שהרי הם שני דברים נפרדים ומאי רבותא שהקב"ה ישכח האחד ויזכור השני. אמנם לפי שחז"ל אמרו במדרש על פסוק ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים. אתה רואה ראיה אחת ר"ל שהם מקבלין את התורה. ואני רואה שתי ראיות שהם שומטין אחד מטטראמולין שלי. ר"ל המרכבה ועושים ע"ז. וא"כ הרי בעת קבלת התורה גופא. צמח משם מעשי העגל. וא"כ אם יזכור השי"ת מעשי התורה. הרי מוכרח לזכור גם מעשי העגל. אבל בחסדי ה' יזכור לחצאין. שהקבלת התורה יזכור. ומעשי העגל שהיה באותו מעמד ישכח. ומפני מה אעשה זאת יען אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני. וכאלו הקב"ה מוחק מתוך ספר דברי הימים שלפניו שכתוב בה ספור קבלת התורה ומעשי העגל. הוא מוחק את מעשי העגל ונשאר רק קבלת התורה לחוד וזהו וחטאתיך לא אזכור ודוק:

הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים. לבאר כתוב זה נקדים איזה הקדמות. כי אמרו חז"ל בסנהדרין כי אם העד אינו זוכר את העדות בע"פ. אז אם מזכירין לו ונזכר יכול להעיד. ואפילו אם הבע"ד בעצמו מזכירו יכול להעיד. ולפ"ז יהיה שיעור הכתוב הזכירני אתה. אף שאתה בעל דין. ואז נשפטה יחד. ואף אם תספר אתה. בכ"ז הנני מרוצה למען תצדק. אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל שרי קודש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים. כי אמרו חז"ל ביומא פרק ח' מאי דכתיב ואני באתי בדבריך שאמר הקב"ה לגבריאל מלא חפנך גחלי אש וזרוק על העיר והוא קיבל את הגחלים מאת הכרוב כמבואר בכתוב. ולכך הלקו אותו בשמים שיתים מכות במקל של אש והביאו תחתיו לשרת את דוביאל שר פרס ושמש כ"א יום וכמבואר בדניאל. והנה שר פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום. ואז ביקש שר פרס שיכתבו לו בפקידה שישראל יתנו מסים למלך וכתבו לו. ואח"כ ביקש שיכתבו לו גם את התלמידי חכמים וכתבו לו, וכשרצו לחתום את הכתב התפלל גבריאל מאחרי המחיצה ואמר לפני השי"ת שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים שהמה הת"ח שמנדדים שנה מעיניהם ולומדים. ולא השגיחו בו. ואחר זה אמר גבריאל רבונו של עולם אם יהיו כל חכמי האומות בכף מאזנים ודניאל איש חמודות בכף שניה לא נמצא מכריע את כולם. אמר הקב"ה מי זה שמלמד זכות על בניי. ונכנס גבריאל לתוך הפרגוד וחפץ לחטוף את הכתב מיד דוביאל ודוביאל בלע את הכתב ונמחק קצת. ועל כן במלכות פרס יש איזו מן החכמים שמשלמים מס ויש שאינם משלמים מס. ולפ"ז יהי' פירוש הכתוב. אביך הראשון דהיינו אדם הראשון חטא בחטא עץ הדעת. אבל גם מליציך שהוא גבריאל שרן ישראל פשעו בי שלא לקח הגחלים כפי שצויתיו. ומה עשיתי אני ואחלל שרי קודש שהחלפתי את גבריאל על דוביאל. ואתנה לחרם יעקב שהמה הפחותים שהמה כולם ישלמו מס. אבל וישראל שהמה החשובים שבעם. מ"מ יהיו לגדופים. שבכל זאת אינם פטורים לגמרי מתשלומי המס בכל מקום. ונכון בעזה"י:

ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו. כי ידוע כי שם יעקב נקרא מלידה ומבטן אבל שם ישראל נקרא רק אחר כן כאשר שר עם המלאך. וזהו יעקב עבדי וישראל שנקראת בעת שבחרתי בך. כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך. לבאר כתוב זה נקדים מה שאמרתי בהיות מכון שבתי בק"ק האזענפאטא בעת שאנשי רשע ארבו לנפש הקיסר הצדיק אלכסנדר השני יתלונן בצל מרום. והשי"ת הצילו בדרך נס. ובארתי את הכתובים בתהלים אספרה אל חוק ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ תרועם בשבט ברזל כבלי יוצר תנפצם. כי שני מיני לידות ימצאון באדם. האחת לידת אביו ואמו ואז הוא מתיחס אחריהם. והשני בעת שיקרה לאדם נס והקב"ה מצילו מידם. אז בטלה לגמרי הלידה של אביו ואמו והוא מתחיל להתיחס אחר הקב"ה. שהרי לולי ה' שהיה לו. כבר היה עבר ובטל מן העולם. והנה אדונינו דוד היה תמיד נרדף ממשנאיו וה' הצילו דרך נס. וא"כ בכל יום שנעשה לו נס הרי לידתו מתיחס אחרי השי"ת. וזהו שאמר דוד אספרה. ר"ל לבני אדם. אל חוק ר"ל דבר חדש. כי ה' אמר אלי בני אתה ואני היום ההוא שנעשה לך נס ילדתיך. וא"כ הרי דוד מתיחס אחר הקב"ה. וא"כ כמו שהקב"ה הוא בלתי בעל תכלית. ככה גם מלוכת דוד תהיה בלתי הפסק. וזהו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. שנחלה אין לה הפסק. וכן לענין גבול מלכותו שעד עתה היה לה גבול. ועתה תהיה אחוזתך עד אפסי ארץ. וכן לענין אופן המלחמה שעד כה הוכרחת להלחם ולרעוע את אויביך בכלי זיין מברזל. ועתה את כל אויביך ככלי יוצר תנפצם:

ודרך אגב אזכיר פה את אשר הגדתי בקהל בבוא פתאום השמיעה המרגזת לב ונפש כי סוף סוף נהרג ..

נהרג הקיסר הצדיק בידי אנשי רשע ובליעל. אמרתי בקהל רב אשר הורידו דמעה על אבדן מלך צדיק כמוהו. הכתוב כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי ה׳. כי סופרי דברי הימים יספרו מחכם היונים הפילוסיף זאקראטעס שנהרג בידי שופטי רשע. כי לפני מותו בא אליו תלמידו אפאלאדארום ובכה על צוארו. וישאלהו זאקראטעס למה כה תרבה בבכי. ויענהו אנכי בוכה על מיתתך בלא עון ובלא חטא. ויענהו זאקראטעס בעניה. הטוב היה לו מתי בעווני. הלא יותר טוב כשאני הולך מן העולם נקי בלא חטא. וזהו מה שאמרתי גם על הקיסר החסיד כי הנה ארבו לנפשי ר״ל אנשי בליעל. יגורו הוא בלשון אשכנזי (צוזאמען ראטטען) ר״ל נקבצו עלי עזים. אבל זאת נחמתי כי הנני מת בלא עון ופשע וזהו לא פשעי ולא חטאתי ה׳. וזהו שאמר ליעקב תואר עבדי אבל בעת שנלחמת עם המלאך ונעשה לך נס ונצלת ונקראת בשם ישראל, מאז בחרתיך להיות נחשב על חלקי: *)

כה אמר ה׳ עושך ויוצרך מבטן יעזרך — כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך. הנה בדרושי ביארתי מאמר חז״ל על כתוב וידו אוחזת בעקב עשו. ואיתא ע״ז במדרש רבה. אנטונינוס שאל את רבי מי תופס המלכות אחרינו נטל קולמוס וכתב עליו וידו אוחזת בעקב עשו אמר ראו דברים ישנים מפי זקן חדש. והמדרש תמוה. ודקדקתי למה נטל קולמוס וכתב עליו שהרי כתוב הדר הוא בתורה והיה לו להראותו שם. אכן באמת ביאור מלת יעקב יש לפרשו על שני פנים. א) על שם עקבה ומרמה ועל שם שעקב את אחיו עשו בבטן אמו וכמאמר הכתוב בבטן עקב את אחיו. ולפ״ז דקדוק המלה היא בְעָקֹב עשו. ויהיה הפירוש שעקב את עשו וכדכתיב בקרא עָקֹב הלב מכל בירמיה. ולפ״ז יהי׳ זה שם גנאי וכמו שאמר עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים. ב) יש לפרשו כפשוטו שנקרא יעקב ע״ש שידו אוחזת בעקבו של עשו. ולפ״ז אינו שם גנאי. אך יורה כי כמו שאחז בעקב עשו כן יתפוס המלוכה אחריו. ולפי שבתורה אין נקידות ואנטונינוס היה קורא בְעָקֹב עשו. לכך נטל קולמוס וכתב וגם ניקד בַּעֲקֵב עשו שהוא יתפוס המלכות אחריו. ועל כן אמר ראו דברים ישנים שכבר נכתבו בתורה. אבל מפי זקן נעשה חדש. והנה באמת פירש רש״י שם בחומש שבדין היה יעקב הבכור שהוא נוצר מן הטפה הראשונה. וכידוע מן המשל עם השפופרת שהביא רש״י ז״ל. וזהו כה אמר ה׳ עושך ויוצרך מבטן שהוא יצר איתך בראשונה, וא״כ הוא יעזרך לתפוס המלכות אחרי עשו:

כי אצק וגו׳. נקדים מה שביארנו בדרושנו על מאמר חז״ל ברכות. אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי לפני ולפנים להקטיר קטרת. וראיתי אכתריאל כו׳ יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני. ואמרתי יהי רצון שיגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין. ונענע לי בראשו. מאי קמ״ל אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. שהכוונה כי הנפש החיים כתב כי מה שאנו אומרים על השי״ת תואר ברוך הוא הכוונה על שיתרבה כבוד שמים. ולאשר מדותיו של הקב״ה מהם לטובה ומהם לרעה. כמו אש אוכלה, אל קנא. וטוב וסלח. על כן התפלל שיגולו שמות הרחמים המורים על הטובים. ועם ישראל ינהג הקב״ה במדת לפנים משורת הדין. ובזה יתבארו ג״כ הכתובים גבי שליחות השי״ת את משה דמבואר שם שמשה שאל והיה כי יאמרו אלי מה שמו מה אומר אליהם. והקב״ה השיבו אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וביארתי כי ישראל ידעו בנפשם שאין זכות עצמם מספיק לגאלם כי כפי המבואר במדרשים היו עובדי עבודה זרה. ולאשר שהשי״ת מתנהג עם ישראל פעם במדת הרחמים וכפי שמורים שמותיו הטובים. ופעם במדת הדין וכפי שמורים שמותיו האחרים שמורים על הדין. ועל כן אם ישאלוהו ישראל באיזה שם משמותיו בא הקב״ה לגאלם אם בטוב או להיפך. וזהו ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם. ועל כן השיבו הקב״ה אמת ששמותי משתנים לפי פעולותי. וזהו אהיה אשר אהיה. ר״ל פעם כה ופעם כה. מ״מ אין השינוי מצד עצמותי חלילה. רק כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. שבאמת אינני משתנה כלום. אך זה שמי לעולם ר״ל אחד ובלתי משתנה. אך מה שמזכירין אותי בשמות משתנים הוא כפי מעשה הדור וזהו זה זכרי לדור דור. ורצונו לומר כפי מעשי כל דור ופעולתו אליהם כן משתנים פעולותי ושמותי. ובזה ביארתי את הכתוב [ישעיה ס״ד] פגעת את שש ועושה צדק בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע. כי הצדיק שלא נכשל בחטא אז יחולו עליו שמות שהם התוארים המורים על פעולותיו הטובות. אבל אם ישוב ויחטא אז תחול עליו מדת הדין הקשה. וזהו פגעת את שש ועושה צדק ר״ל לפעמים אתה פוגע במדת הדין את השש ועושה צדק. והמה בדרכיך יזכרוך ר״ל בשני התוארים

---

*) הנ״ה. ובדרושי ביארתי כי לכך שינה המלאך גבי יעקב ממעשה דגדעון ששם אמר למה זה תשאל לשמי והוא פלאי. ועיין מדרש נשא שמבאר זה לשון הפלאה ע״ד איש כי יפליא וגו׳ נזיר להזיר שנקרא על שם שליחותו שבא להזיר את שמשון בנזיר וכאן גבי יעקב אמר סתם למה זה תשאל לשמי כי בירושלמי מבואר כי המלאכים נקראים על שם שליחותם רפאל שבא לרפאות את שרה וכדומה. וכאן הרי המלאך של יעקב בא להלחם עם יעקב ולכלותו ולבסוף הוצרך לברכו לכך השיבו על אשר שאל את שמו למה זה תשאל לשמי. הלא תבין שאבדתי את שמי באשר אבדתי את שליחותי ולכך מסיים ויברך אותו שם. וא״כ שליחותו ופעולתו הי׳ שני דברים סותרים זה את זה:

התוארים הנזכרים יזכרוך. הן אתה קצפת ונחטא ר"ל אין אתה קוצף רק בעת שאנחנו חוטאים. אבל אם אנו שבים אז בהם ר"ל בהשמות והתוארים הטובים שלך עולם ונושע. והנה הבדל יש בין הצמא ששותה מים, ובין האדמה ששותה מטר. כי הצמא כששותה לא יבא מזה איזה ריבוי לברכה. אבל האדמה ששותה יתברכו ויתרבו בזה התבואות וזהו כמ"ש הנפש החיים כי הרבוי היא ברכה. וזה כי אצק מים על צמא שאין בזה רבוי. ונוזלים על יבשה שיש בזה רבוי. כן אצוק רוחי על זרעך אשר לא יבא מזה רבוי. אבל כנוזלים על יבשה ככה אצוק ברכתי ר"ל הרבוי על צאצאיך:

זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה. יבאר הכתוב מצב ישראל בעמים. כי הנביא יחזקאל אמר במליצתו קח על מים רבים צפצפה שמו. וחז"ל דרשו בסוכה אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו ישראל כקח על מים רבים והיינו ערבה. והם שמו עצמם כצפצפה שבהרים. והכוונה כי השי"ת ידע שאין ישראל יכולים להתקיים בלא תורה שנמשלה למים. וידוע מליצתם שלכך נמשלה ד"ת למים. מה מים מניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך. כך ד"ת מניחים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך. והנה הערבה נתנו חז"ל סימן שפיה חלק. וצפצפה מלא פגימות רבות. וזהו תמצית המשל שהקב"ה חפץ שיהיו ישראל שפלים בעיניהם ופיה חלק שזהו רומז על אחדות ישראל וממילא תחול עליהם קדושת התורה. אבל הם שמו עצמם כצפצפה שהם נפרדים זה מזה כעוקצי הצפצפה שיש מרחק ביניהם. וגם שבהרים שלא התקרבו אל התורה והתנשאו מול חבריהם. וזהו וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים. שהנביא מבשר לישראל שהם לא יהיו כצפצפה רק כערבים. וזה יאמר לה' אני שיהי' כל עסקיהם קודש לה'. וזה יכתוב ידו לה' והוא על דרך שפרשתי אצל אברהם הרמותי ידי אל ה' שהכוונה כי לא אנכי המנצח אך הרמותי ידי אל ה'. שהוא הנותן לי כח לעשות חיל. וככה יאמרו הבינונים כי יד ה' היתה בעזרתם ולא יתלו בכחם ועוצם ידם. וזה יקרא בשם יעקב. ר"ל שלא כאותן ילדי הדור החדש שמתביישים כי ממקור ישראל יצאו. אך יתכבד להקרא בשם יעקב. והטובים שבהם בשם ישראל יכנה:

כה אמר ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים. כי במדרש בראשית מבואר שאמר אחד הפליסופים לר"ג אלקיכם צייר הוא אלא שמצא לו סממנים טובים תוהו ובוהו אור וחושך. וזה הביא הרמב"ן בביאורו על התורה. והכוונה כי הפלוסוף היה מאמין בחומר קדמון ולכך אמר שמצא סממנים טובים כו'. ועל כן יאמר הכתוב כי לא כן הוא. רק אני ראשון ואני אחרון. ר"ל בבריאת העולם. ועל כן ומבלעדי אין אלקים:

ומי כמוני יקרא ויגידיה לי ויערכיה משומי עם עולם ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו. כי בפרקי דר"א מבואר. שהקב"ה בראשית בריאת העולם קרא למלאכים ואמר להם בואו ונבחרה לנו כל אחד אומה לעצמו. ונפל גורלו של הקב"ה על ישראל ולכך נקראו חבל נחלתו. וזהו ומי כמוני יקרא ויגידיה לי ויערכיה שאני מחויב להושיע את ישראל יען משומי את ישראל לי לעם עולם. ועל כן ואותיות ר"ל העתידות של ישראל ואשר יבואו יגידו למו. כי אנכי אעמוד לימין ישראל ואהי' להם למגן תמיד:

אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי– היש אלקי מבלעדי ואין צור בל ידעתי. כי במדרש פ' בראשית איתא. כי כשנברא אדם הראשון וראו מלאכי השרת את יפי פניו שהיה מכהה גלגל חמה. בקשו לומר לפניו דמינו ר"ל לקראותו אדון. ולכך הפיל ה' על האדם תרדמה וכיון שראו נופלת עליו הבינו שאין בו ממש. וא"כ גם בתחלת בריאת העולם הראה ה' שאין אלקים בלעדו. וכן במתן תורה חזר ושנה אנכי ה' אלקיך. וזהו אל תפחדו ואל תרהו פן חלילה תתבטל הבטחת הגאולה לפי ששרי האומות חוסים בצל השרים המגינים עליהם. כי הלא מאז בראשית בריאת העולם השמעתיך. ואח"כ בהר סיני הגדתי ומזה תדעו כי אין אלקי מבלעדי. ולא כטעות המלאכים שהאדם יש בו אלקות וכן שרי מעלה ג"כ אין בהם מועיל, וזהו ואין צור בל ידעתי שכולם כאין נגד השי"ת. ומה שאמר ואתם עדי. הכוונה כי חז"ל אמרו בשבת פרק אמר רבי עקיבא כי במתן תורה היה הדבור חוזר על כל אחד מישראל ואומר לו מקבלני אתה עליך והם אומרים הן וזהו ואתם עדי נאם ה'. ומלת והשמעתיך הוא כמו שפירש בעל הכתב והקבלה מלת וישמע אברהם אל עפרון שפירושו הבין כוונת עפרון עיי"ש. וכן גם כאן הבנותי אתכם את הדבר:

יוצרי פסל כולם תוהו וחמודיהם בל יועילו ועדיהם המה בל יראו ובל ידעו למען יבושו. נקדים מאמחז"ל במסכת ע"ז. א"ל זונן לר"ג לבי ולבך ידעין דע"ז לית בה ממשא מ"ט חזינן אינשי דאזלי כי מתברי ואזלי כי מצמדי ר"ל מבית ע"ז. א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם אחד שהיו מפקידים אצלו שלא בעדים ובא אחד והפקיד אצלו בעדים. ושוב הפקיד אצלו פעם אחת שלא בעדים. א"ל אשתו בוא ונכפרנו. א"ל וכי מפני שזה שוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתנו. כך יסורים בשעה שמשגרים אותם על האדם אומרים להם אל תצאו אלא בזמן פלוני וביום פלוני ובשעה פלונית וע"י סם פלוני וע"י איש פלוני, ובשעה שהגיע זמנם לצאת הלך זה לבית ע"ז, אמרו יסירים דין הוא שלא נצא. וחוזרים ואומרים וכי בשביל ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתנו. א"ל והא כי מצטריך עלמא למטרא ואזלי לבית ע"ז ואמר שחטו לי גברא ושחטו לה גברא ואתי מטרא. א"ל איכו השתא שכיבא לא אמרו לכו הא מילתא. מאי דכתיב אשר חלק ה' אותם לכל העמים מלמד שהחליקם בדברים כדי לטורדן מן העולם. הנה למדנו מזה המאמר ב' דברים. א) מה שמרמים איזה אנשים שע"י פעולות ע"ז נרפאו מן היסורים שלהם. טעות הוא. ב) מה שלפעמים יקרה שהע"ז מועלת הוא כדי להטעות את עובדיה הזונים אחריה

אחריה. וזה אומרו יוצרי פסל כולם תוהו, ר"ל אין בהם ממש. וחמודיהם ר"ל הע"ז שלהם כמו שאצלנו נקראת להבדיל התורה חמדה בל יועילו. ושמא תאמר הלא ועדיהם המה שלפעמים מועלת הע"ז. זהו טעות כי באמת בל יועילו כי באמת בל יראו ובל ידעו הע"ז. ומה שמועלת לפעמים הוא רק למען יבושו עובדיה בזנותם אחריה:

מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל. הנה ידוע הוא בחכמת המעכאניק. כי כל כח מלאכותי אין בהמסובב כח יותר מן הכח שהוליד אותו. וזהו זכרו מי יצר אל ופסל נסך הלא האדם. וא"כ הוא לבלתי הועיל. ומביא עוד ראיה על אי ממשות של הע"ז שמא תאמר מי הגיד זאת שהאדם שיצר את הע"ז הראשונה היה בעל כח מוגבל. ע"ז משיב הן כל חבריו יבושו וחרשים המה מאדם. שגם המה למדו את מלאכתם אצל אדם אחר. וא"כ גם אם הרב העושה הראשון והתלמיד העושה את האחרון יעמדו. מ"מ יבושו יחד. ומביא עוד ראיה על אי ממש של הע"ז. כי השי"ת פעל במאמרו את התבל ומלואה ולא הוצרך לכלי אומנות גשמי לזה. אבל חרש ברזל פעל במעצד ובמקבות יצרהו. ושמא תאמר כי בהצרפות כל אלו הכחות יצא כח אלקי. זה אינו כי אף שפעלהו לע"ז בזרוע כחו. מ"מ בעת פעולתו גם רעב ואין כח לא שתה מים ויעף. הרי שבעת פעולתו היה חסר אונים. ומביא עוד ראיה אחרי כי לכל קו יש גבול ולכל תמונה יש צלעות המקיפות אותה. וא"כ כיון שחרש ברזל נטה קו ויתארהו בשרד וא"כ הלא כח מוגבל הוא. ויעשהו כתבנית איש. כי מלת תבנית אין פירושו כמו דמות וצלם אך הוא דמיון תמונה אחרת. ועל כן אמר כי הוא רק כתבנית איש. ואף שהוא כתפארת אדם מ"מ אין בו כח התנועה רק לשבת בית:

ויקח תרזה ואלון וגו'. יבאר כי גם היוצר את הע"ז לא יכול לעשותה בלתי עזר אלקי. כי אף אם לקח תרזה ואלון מהגדולים כבר. הנה הצמיח אותם השי"ת. וגם אמצם בעצי יער שגם אותם נטע השי"ת. ואפילו אם נטע העושה פסל עץ חדש לעשות ממנה הע"ז. היש בכחו לגדל את האורן הלא רק וגשם יגדל. וא"כ מעשה ה' הוא ולא מעשי החרש. ומביא עוד ראיה שכל דבר חשוב ונכבד מוכרח שגם חלקיו צריכים להיות נכבדים. אבל הע"ז לקח החרש העצים הנשארים ויהי לו לבער. ולפי שאמרו חז"ל במסכת סוכה והאיכא עצים דמשחן ר"ל העצים שהם להדלקה. וא"כ האדם נהגה מן הע"ז בעת שהוא מכלה את יתר חלקיה או שלקחם לבער או שלקח מהם ויחם שנהנה בשעת ביעורו. ועוד מביא ראיה מהבל הע"ז. שהרי האדם אין מוסיף איזה כח בע"ז רק מגרע כחו במה שמפסלו ועושהו דק וזהו לפסלו ר"ל בשביל שפסלו לכך יסגוד לו. ועוד כי הרי הוא סותר את עצמו אחרי שהוא גורר העץ ומפסלו א"כ אין העץ יכול להציל את עצמו מיד המפסל מהפסד וכליון. ואיך יאמר לו אח"כ הצילני כי אלי אתה. ומבאר עוד שהעינים של הצלם הכל יכולים לראות ולמשש שאינם עינים ממש שהרי מבחוץ הם. ככה גם האברים הפנימים שאומרים שיש להע"ז לב שומע ומבין וכדומה שוא הוא. וזהו כי ר"ל כמו שאנו רואים שטח מראות עיניהם. ככה גם מהשכיל טח לבותם:

ועוד מביא ראיה על ביטול ע"ז. שידוע שהקב"ה לא יקבל שום שינוי ותמורה. ואף שבסיני נגלה הקב"ה כמורה לעם. ועל הים כאיש מלחמה. והמדרש בפ' תצוה פירש בזה את הכתוב (איוב ל"ו) הן אל ישגיב בכחו על הים מי כמוהו מורה בסיני. זה היה רק למראית עין. אבל בעצמו אין שינוי ותמורה. אבל הע"ז הלא קיבלה כמה תמונות. והעובד אותה לא ישים אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש. וא"כ הלא קיבל תמונת האפר. ואף אפיתי על גחליו לחם וא"כ הרי קיבל תמונת הגחלים. וזה לא היה רק למראית עין. אך ממש כי הלא אצלה בשר ואוכל ויתרו לתועבה אעשה. ומה גם כי הע"ז עצמה עומדת להרקב וזהו לבול עץ ר"ל שסופו בלה ונפסד אעבוד:

רועה אפר לב הותל המהו. כמדומה לי שראיתי בביאורים חדשים שהכונה במלות רועה אפר. כי חז"ל אמרו בסוף ביצה שהי' להם בהמות שהיו רועים באפר. ר"ל באחו כל השנה. וזה נקרא אצלם בהמה מדברית. והבהמות שדרכן להיות בבית נקראו בייתיות. וזהו שהנביא קורא להעובדים רועה אפר ר"ל בהמה מדברית. לב הותל המהו ולא יציל את נפשו לומר הלא שקר בימיני. כי גדר האמת הוא כפי מה שמבואר בספר מועדי שחר להרמב"ן הוא שיתאים משפט השכל עם החצוניות של הדבר. וא"כ בע"ז שעשאה כתפארת אדם ותוכה עץ נרקב. וא"כ שקר בימינו. זכר אלהי יעקב וישראל כי עבדי אתה יצרתיך עבד לי אתה ישראל לא תנשני. כי כבר ביארתי למעלה. כי השני שמות יעקב וישראל. הם שתי מדרגות זו למעלה מזו. וזהו וישראל כי עבדי אתה שהצלתיך מיד המלאך וא"כ בעת שנקראת על שם ישראל שוב לא תנשני. מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך. כי העב הוא כבד מהענן וראיה מהנני בא אליך בעב הענן. ופשע הוא מזיד וחטא הוא שוגג. וזהו מחיתי כעב שהוא סליחה גדולה. נצרך לפשעים. אבל לחטאתיך די בענן. רק שובה אלי אתה בתחלה ואז אגאלך. רני שמים וגו' כי גאל ה' יעקב ובישראל יתפאר. והוא לפי מה שביארו חז"ל בסוף יומא כי אם יזכו ישראל תהי' גאולתם בדרך נסיי. ואם לא. תהיה ע"פ דרך קרוב יותר לטבע. וזהו כי גאל ה' יעקב לא ע"ד הנס הגבוה. אבל אם יהיו ישראל ר"ל במדרגה גבוה אז יתפאר לעיני העמים להראות את גדלו. ה' יזכנו לראות מהרה בנפלאותיו אמן ואמן:

דרוש ח.

הפטרת פרשת צו.

כה אמר ה' וגו' עלותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר כי לא צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. כי אמרו חז"ל בחגיגה כתיב הוקר רגלך מבית רעך. וכתיב אבוא ביתך בעולות. לא קשיא כאן בחטאות ואשמות. כאן בעולות ושלמים. כי העולה אמרו חז"ל שהוא דורן ר"ל מתנה. וסתם זבחים המה שלמים וכדכתיב וזבחו זבחים שלמים לה' פרים. וזהו עלותיכם ספו על זבחיכם. ששני מיני הקרבנות האלו תוכלו להקריב הרבה. ולפי שבשלמים אמרו חז"ל שיש בה שתי אכילות אכילת אדם. ואכילת מזבח. וזהו ואכלו בשר. ובדרך כוונה שניה יש לפרש. כי בדרושי ביארתי את הכתוב בפרשת משפטים ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו. כי חז"ל אמרו בפסחים בפרק אלו דברים הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם. מ"ט יום שניתנה בו תורה הוא. ופירש"י וצריך להראות שחביב יום זה במאכל ובמשתה. והדבר קשה לכאורה דאיפכא מסתברא דכיון דבעצרת ניתנה תורה צריך לעשותה כולה לה' ולהיות יושב ולומד כל היום. ואמרתי בדרך הלציי כי בפרק אלו עוברים איתא עם הארץ אסור לאכול בשר משום דכתיב זאת תורת הבהמה והעוף. כל שישנו בתורת ה' מותר לאכול בשר בהמה ועוף. אבל מי שאינו בתורת ה' אסור לאכול בשר בהמה ועוף. והטעם פשוט כי אחרי שהבע"ח ג"כ מרגיש כמו האדם. א"כ למה יגרע שהאדם יאכול אותו. אך אם האדם שומר תורה. אזי מעלה הוא להבע"ח אם יהי' הוא לסיוע לזה. אבל עם הארץ אחרי שהוא לא טוב מן הבע"ח. אסור לו לאכלו. וא"כ אלולי שניתנה תורה היינו כולנו בגדר עמי הארץ. וא"כ לא היינו רשאים ליהנות הרבה מן המאכלים האלה. אבל בעצרת שניתנה בו תורה ורק ע"י"ז מותר לנו בשר. לכך בעינן נמי לכם. וכידוע שמשמחת החג אינה אלא בבשר וכמבואר בפ"ק דחגיגה. ולכך קודם מתן תורה שכבר הכינו ישראל את עצמם לקבלת התורה נאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. ואף שאכלו ושתו. גם זה היה בגדר מצוה כי היה כעין קרבן. וא"כ אם ישראל לא יחטאו ולא יביאו חטאות ואשמות. הלא יוכלו לאכול בשר וזהו ואכלו בשר:

כי לא צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. המפרשים תמהו הרבה ע"ז. כי איך יתכן שלא יהיה בקרבנות מצוה וכל ספר ויקרא מלא הלכות רבות מדיני הקרבנות. אמנם חז"ל אמרו סנהדרין פ"ב שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ. למנות להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק. ולבנות להם בית הבחירה. ועדיין איני יודע איזה מהם קודם. כשהוא אומר והניח לכם מכל אויביכם מסביב הוי אומר להכרית זרעו של עמלק קודם. ואמרו שם כי גם מינוי המלך הוא קודם לבנין בית הבחירה והשלישית היא בנין בית הבחירה. וא"כ הקרבת קרבנות היא מצוה שנצטוו רק אחר זמן. וזהו כי לא צויתי את אבותיכם תיכף ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח כי אם כה צויתי אותם בתחלה שמעו בקולי והייתי לכם לאלקים. והוא ממש כלשון הכתוב גבי מינוי המלך והייתי לכם לאלקים. כי כשימנו המלך עכ"פ לא יסורו מאחרי ה'. ואח"כ יכריתו זרעו של עמלק. ואח"כ יבנו בית הבחירה ויקריבו עליו קרבנות. הרי שתיכף ביום הוציאי אותם מארץ מצרים לא צויתי אותם תיכף על דברי עולה וזבח. כי יש מצות קודמות להם:

ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במועצות בשרירות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים. ידוקדק כי בכתוב הזה מבואר רק ולא שמעו. אבל מלת „אלי" לא נזכר. ובכתוב שאח"כ אמר ולא שמעו אלי. אמנם כפי דברי המפרשים היה חטאו של שאול המלך רק זה שהתחכם על מצות השי"ת. וכמו שפירש רש"י על כתוב וירב בנחל. טען ק"ו בעצמו אם על נפש אחת אמרה תורה הביא עגלה ערופה. על נפשות הללו עאכ"ו. וידוע כי בתורה נאמר לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו. כי מי שמתחכם על מעשי השם ב"ה ומוסיף על דבריו. לסוף יגרע גם כן. וזהו שאמר הנביא ולא שמעו שפירושו האזנה. שלא רצו להבין על בוריו את דברי הנביא בשם ה'. וילכו במועצות ר"ל שהתחכמו על דברי ה'. והמה טעו בזה ההתחכמות ותחת להיטיב עוד הרעו. וזהו בשרירות לבם הרע. וחוזר ומפרש למן היום אשר יצאו אבותיכם ממצרים עד היום הזה ואשלח לכם את עבדי הנביאים יום השכם ושלוח ולא שמעו אלי. ר"ל שבתחלה התחכם שאול מלכם על דברי הנביא בשם ה'. ואח"כ נמשך מזה ולא שמעו אלי. שגם את הכתוב בתורה לא שמעו. וכשהנביאים הוכיחם על זה ויקשו את ערפם ובזה הרעו עוד מאבותם. ודברת אליהם את כל הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה וגו' זה הגוי אשר לא שמעו בקול ה' אלהיו. כי ישמעו את דברי ולא יעשום. ואח"כ ימשכו למדרגה גרועה מזה. כי לא יאבו לשמוע כלל את דברי הנביא. ומן היחידים נמשך הדבר אל כלל האומה. וכאמרו זה הגוי אשר לא שמעו בקול ה' אלהיו. ולאשר אף מעשי המצות יבטלו. מ"מ אם עיקר האמונה היתה נשארת אצלם בתקפה. עדיין יש תקוה. אבל אח"כ אבדה האמונה ולא זו בלבד כי גם לא יאבו לכחש ולאמר בפיהם כי מאמינים הם אף כי בלבם בל יאמינו אך נכרתה מפיהם:

גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה כי מאס ה' ויטוש את דור עברתו. הנביא ירמוז על השני כתרים שזכו ישראל בסיני. ואשר אח"כ אמר השי"ת להם ועתה הורד עדיך מעליך. ובכתוב מבואר שמה כי משה יקח לו את האהל הרחק מן המחנה והיה כל מבקש ה' יצא אל מחוץ למחנה. הרי שהתרחק השי"ת מעל ישראל. וזהו גזי נזרך ר"ל השני כתרים והשליכי. ולפי שישראל קבלו את התורה בסיני ועתה עזבו את

הדבור

הדבור אנכי ה' אלקיך ע"י מעשה העגל . וזהו ושאי על שפים קינה . ומה נמשך מזה כי מאס ה' ויטוש . ר"ל שהתרחק מדור עברתו ר"ל דור המדבר :

כי עשו בני יהודה הרע בעיני נאם ה' שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו . כי ידוע מאמחז"ל כתיב עיני ה' אל יראיו וכתיב עין ה' על יראיו . לא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים שאז הקב"ה משגיח בשתי עיניו . כאן בזמן שאין בית המקדש קיים שאז הקב"ה משגיח בעין אחת . וזהו כי עשו בני יהודה הרע בעיני ר"ל בשתי עיניו . וע"י מה ע"י ששמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו נאם ה' :

ובנו את במות התופת וגו' לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי . כי חז"ל אמרו על כתוב ואיש אשר יתן מזרעו למולך . מזרעו ולא כל זרעו שאם העביר כל זרעו פטור . והטעם נ"ל שלא צותה התורה על דבר שבלתי עולה על הדעת ששום אדם יעשה דבר כזה להעביר את כל בניו למולך באש . וזהו מאמר הכתוב כי המה לא עשו כן . רק ובנו את במות התופת לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש . דהיינו כל זרעו אשר לא צויתי ע"ז . יען ולא עלתה על לבי ששום אדם יעשה זאת . לכן הנה ימים באים נאם ה' וקברו בתופת מאין מקום :

והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ . כי כלפי שהמה האירו את התופת שהיא מקום אפל וחשך כדי לעבור שם באש המולך . לכך יקברו מתיהם במקום האפל הזה מדה כנגד מדה . ולאשר הרא"ש הביא במסכת מועד קטן בפרק ואלו מגלחין כי היה בביהמ"ק שני שערים אחד עבור חתנים וכלות . ואחד עבור אבלים . והחתנים היו נכנסים בשער שלהם ומשמחים אותם . והאבלים בשער שלהם ומנחמים אותם . והובאו דברים אלו בספר מנורת המאור סי' כ"ה . והנה חז"ל אמרו בכתובות פרק ב' כי ביהודה היו מיחדים את החתן ואת הכלה . ועל כן אין שם טענת בתולים . וא"כ הרי היו שומעים תמיד ביהודה קול חתן וקול כלה שמטיילים יחד . אבל עתה אשבית מירושלים קול ששון וקול שמחה . ובערי יהודה ששם היו מטיילים החתנים והכלות אשבות קול חתן וקול כלה . ושמא תאמר לכך לא ישמעו קול ששון וקול שמחה . יען כי האבלים יתרבו על השמחים . אבל מ"מ תשב ירושלים על תלה . לכך מסיים כי לחרבה תהיה הארץ . ר"ל שלכך לא ישמע קול ששון וגו' יען כי הארץ תחרב :

בעת ההיא נאם ה' ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו—ואת עצמות הנביאים ר"ל נביאי השקר . ואת עצמות יושבי ירושלים מקבריהם ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום — ואשר דרשום ואשר השתחוו להם . נקדים מאמחז"ל בפרק הבא על יבמתו . אמרו ליה לר' יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל א"ל קא מחטטי שכבי מפני ששמחים ביום אידם . והכוונה כי חז"ל אמרו לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא ששיגרן לבית אמן . כי אברהם אבינו מאור כשדים היה וא"כ אין רעה בזה שהגלם למקום מולדתם . אבל כי אמרו לו אתו חברי לבבל שהם אומה זרה לישראל לכך שגא נפל . אמרו ליה קא מקבלי שוחדא . תריץ יתיב שכיון שמקבלים שוחד א"כ הרי הם בודאי מזרעו של עשו שכתוב בו ויפצר בו ויקח וא"כ הרי המה גם כן קרובים בקורבת משפחה עם ישראל . ושוב אמרו לו גזרו על ג' מפני ג' גזרו על המרחצאות כו' . גזרו על הבשר . גזרו על המתנות . כי התוספות בחגיגה הביאו ירושלמי שאחד עשיר לא נתן מתנות שדותיו לכהן . ולכך לא גדל אח"כ בשדהו רק כשיעור המעשרות . וה"נ התורה אמרה ונתן לכהן הזרוע וגו' והם לא נתנוהו . ולכך גזרו החברים על הבשר וגזרו על המרחצאות מפני הטבילה היא ג"כ מדה כנגד מדה כמובן . קא מחטטי שכבי מפני ששמחים ביום אידם . כי יום לקוט עצמות הוא יום שנוהג בו אבילות ולפי שקבעו להם יום איד של עכו"ם לשמוח בו נקבע להם יום אבל . והנה חז"ל אמרו בסנהדרין א"ל כופר לר"ג מי שברא אור לא ברא חושך . א"ל אלא מעתה גבי אדם דכתיב ביה ויברא וייצר . ה"נ מי שברא זה לא ברא זה שנאמר הנוטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט . א"ל אין . א"ל ובשעת מיתה כולם נתפייסו . ר"ל כיון שבבריאת האדם יש כמה שותפים . א"כ היה להאדם למות חלק של האחד והחלק של השני ישאר חי . ולכך מביא ראיה מזה שאחרי שישראל עובדים לשמש ולירח ולכל צבא השמים . וא"כ היה רק למות אותם שעבדו לשמש בפעם אחת . ואותם שעבדו לירח בפעם אחרת . ואותן שעבדו לצבא השמים כו' . וזהו ביום ההוא ויוציאו את עצמות הכהנים וגו' . ואיך נתפייסו כולם שבעת ההרג והחורבן נתפייסו כולם שימותו :

ונבחר מות מחיים לכל שארית המשפחה הרעה הזאת בכל הארצות אשר הדחתים שם . כי אחז"ל חבלו של משיח הוא קשה מאוד וכעדות הכתוב ועוד בה עשריה שבה והיתה לבער . ובדברי חז"ל בזוזי ובזוזי דבזוזי . וע"ז אמר רב יוסף יתי ולא אחמינוה ואז לא יעמוד לאדם לא העושר ולא הגדולה . כי אם יראת ה' היא חכמה האמתות . ה' יזכנו לראות ביאת הגואל ב"ב אמן ואמן :

דרוש ט.

הפטרת פ' זכור.

ויאמר שמואל אל שאול אותי שלח ה' למשחך למלך על ישראל ועתה שמע לקול דברי ה' . ידוקדק בכתוב זה אומרו אותי שלח ה' וגו' מה זה ההתיחסות לזה שהוא היה השליח למשחו למלך אל השמועה לקול דברי ה' . ונראה כי חז"ל אמרו ביבמות כי הנביא כשיצוה לאיש או לרבים מישראל לעבור לפי שעה על

אחת

אחת ממצות התורה שומעין לו. וכ"ז באקראי בעלמא, אבל אם יצוה לעבור על אחת מהמצות בקביעות אין שומעין לו. ואפילו לעבור לפי שעה אין שומעין לו רק אם היה מוחזק לנביא אמת ונבחן כי כבר נתקיימה נבואתו. והרמב"ם בהקדמתו לשמנה פרקים ביאר הדבר היטב עיי"ש שהאריך בזה. וא"כ בכאן שחיה בזה בהשקפה עבירת שהרי שמואל צוה להמית גם את הצאן והבקר ובזה יש איסור בל תשחית. והנה שמואל נתן לשאול אות בשעה שמשח אותו. כי בלכתו מעמדו יפגוש חבל נביאים נושאים נבל יין וכי הוא יתנבא עמהם ובאו המופתים לשאול כמבואר בכתוב. וא"כ נתברר לשאול ששמואל הוא נביא אמת. וע"כ אמר אותי צוה ה' וגו' וידעת כי נבואתי אמתית היא. ואם כן שמע לקול דברי ה' אף לעבור לפי שעה על דברי תורה: פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל בדרך בעלותו ממצרים. כי חז"ל אמרו על פסוק ויזנב בך כל הנחשלים אחריך שנטל מילות וזרקן כלפי מעלה. כי המילה היא אות על הקשר שבין ישראל לאביהם שבשמים וכעדות הכתוב באברהם התהלך לפני והיה תמים. ועי"ז ואתנה בריתי ביני ובינך. והנה הכתוב ביהושע מעיד כי מולים היו כל העם היוצאים ממצרים וכל העם הילודים במדבר לא מלו. ועל כן נטל מילות ישראל וזרקן כלפי מעלה כלומר אין להם זכות לעשות להם נס. והנה לו קרה ענין עמלק אחר מתן תורה או היה עומד להם זכות התורה. אבל באמת מעשי עמלק היה ברפידים. וחז"ל דרשו ע"ז שרפו ידיהם מן התורה דהיינו המצות שנצטוו במרה. וזהו כוונת הכתוב ואתה עיף ויגע וגם ולא ירא אלקים. ר"ל שלא להם זכות קיום המצות: עתה לך והכית את עמלק והחרמתם את כל אשר לו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור. ידוקדק בכתוב זה השנוים בכתובים, כי בתחלה אמר והכית ואח"כ אמר והחרמתם ואח"כ אמר והמתה וגו'. כי לפי מה שביארתי למעלה היה בזה איסור בל תשחית ומלבד זה היה גם איסור צער בעלי חיים. והנה איסור צער בעלי חיים אינו רק להמית במיתה משונה. אבל מיתה סתם אין צער בעלי חיים. כמו שביאר הנוב"י בתשובה במהדורא קמא בתשובה להר"ם בומסלא עיי"ש. אך איסור בל תשחית לכאורה אין לו תיקון. ע"כ המציא הנביא תיקון לזה. כי מבואר בפרקי דר"א השבועה היא החרם והחרם היא השבועה עיין ילקום בפרשת עכן שמביא. וא"כ כיון שבלא זה אחרי שיחרימו דבר אחד שוב אין לבעליהם הנאה ממנו. וממילא אין בו גם איסור בל תשחית. וזהו והחרמתם את כל אשר לו ואח"כ תוכל להמית וגו'. שגם בבהמות לא יהיה איסור בל תשחית בזה האופן: וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים וגו' ועשרת אלפים את איש יהודה. והכוונה כי חז"ל אמרו ביומא אין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של רחל. והקשו שם והכתיב ויך דוד את עמלק ומשני דאקריין נביאי לא אקריין כתובי דכתיב בלכתו צקלג נפלו עליו מבני אפרים ומנשה.

ושוב הקשו והכתיב ויך דוד את עמלק. ותירצו משום דביהודה כתיב ידך בעורף אויביך ותחלת נפילה ניסה. וא"כ תחלת המלחמה בעמלק מוכרחת להיות ע"י זרעו של רחל והגמר ע"י זרעו של יהודה. ובזה ביאר הגאון אאמו"ז"ל את הכתוב בתהלים לפני אפרים ובנימין ומנשה שהם זרעו של רחל עוררה את גבורתך היינו תחלת המלחמה. ואח"כ לגמור את המלחמה ולכה לישועתה לנו ר"ל לדוד שהוא מיהודה. וזהו שאמר הכתוב בכאן כששמע את העם השנית כי יהי' גם מבני יהודה שם כדי שיוכל לגמור גם כן את המלחמה וזהו ועשרת אלפים את איש יהודה. ובזה פרשתי את הכתוב גבי גדעון „חרב לה' ולגדעון" כי גדעון היה משבט אפרים כמו שכתב רש"י על פסוק ויראהו ה' את הגלעד עד דן. וא"כ היה גדעון ביכולת רק להתחיל את המלחמה אבל לא לגמרה. ולגמר היה מוכרח שהשי"ת יעזרהו. וזהו חרב לה' ולגדעון: ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל. כי שאול היה במדרגת צדקתו גדול מדוד וכמו שאמרו חז"ל שאמר הקב"ה לדוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול. אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה שאול מפני דוד. אך ההבדל ביניהם היה כי דוד לא התחכם על צווי השם יתברך וכמבואר במעשה דדוד בראשי הבכאים. שהקב"ה התפאר עם הנהגת דוד שהאויב היה נצב כנגדו ויורה זיקים חצים ומות. והוא לא השיב להם את המלחמה אך המתין על האות אשר צוהו ה'. אך שאול התחכם על מעשי ה' ב"ה. וגבי מחיית עמלק תתחיל לדון ק"ו מעגלה ערופה וכדרש חז"ל. וזה היה לפחיתות לצדיק גמור כמותו. וזהו וירב בנחל שעשה חלילה כמו מריבה עם דברי הנביא על עסקי הנחל של העגלה הערופה בנחל:

ויאמר שאול אה"ק לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים. לבאר כתובים אלו נקדים מקודם פסוקים אחדים בתורה ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לך לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ויאמר לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך ויאמר אל נא תעזוב אותנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' אתנו והטבנו לך. הכוונה כי ידוע כי גרים לא נטלו חלק בארץ כמבואר במשנת דבכורים. ולפ"ז הבטחת משה ליתרו היתה רק שמן הטובה שיקבלו ישראל מאת ה' ממנה יתנו חלק גם ליתרו. וזהו לכה אתנו והטבנו לך. ושמא תאמר איזה טובה כי ה' דבר טוב על ישראל ומזה ניתן לך גם כן. ויאמר לא אלך על תנאי זה. כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. אך באמת נתנו ליתרו דושנה של יריחו וכדפירש רש"י. ועל כן השיב לו משה לכה אתנו והיה הטוב ההוא עצמו אשר ייטיב ה' אתנו והטבנו לך ורק אז נתחתנו ישראל עם בנותיו וכמבואר בב"ב בפרק יש נוחלין וכן אלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לאשה ואחז"ל הוא יתרו וכן שבואל בן גרשם בן מנשה שלדעת חז"ל הוא משה. וזהו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו.

כי

כי כפי שפירש"י ע"פ המדרש היו העמלקים משנים את עצמם בכשפים בתמונות אחרות וכן בתמונות בקר וצאן. ואם כן אם ישנו העמלקים את עצמם לבני קיני לא אדע איזה הוא האמתי ועל כן פן אוסיפך עמו. ואתה עשית חסד עם ישראל שהראית לעמים כי ראוים הם שיתוספו עליהם גרים לידבק בדתם. ויסר קיני מתוך עמלק. וזהו ג"כ מליצת בלעם שאמר וירא את הקיני ויאמר איתן מושביך. שנתיישבת בארץ אחת עם ישראל ולקחת חלק בארצם כי אתה מן טובת ישראל תקח חלק ואח"כ כשיגלו ישראל ע"י אשור הנה לא עליך נגזר גזרת הגלות וממילא לא תגלה. וזהו כי אם יהי' לבער קין ר"ל של ישראל. מ"מ אתה תנצל ועד מה ר"ל אפילו לא מקצת מסך אשור תשבך:

ויך שאול את עמלק מחוילה בואך שור אשר על פני מצרים. כי באמת היה שאול בדעתו לקיים דברי הנביא ולמחות זכר עמלק. אך כי לא יכול להלחם אתם רק עד גבול מצרים אשר שמה לא יכול לעבור מחמת צווי התורה ולא ישיב את העם מצרימה. ויתפוש את אגג מלך עמלק חי ואת כל העם החרים לפי חרב. כי חז"ל אמרו בר"ה מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין והטעם מקמי דליפוש חרון אף. ועל כן בתחלת המלחמה טרם שנשפכו דמים רבים שעדיין שני הלוחמים אינם מלאים קצף כ"כ ועל כן החיה אותו. אבל את יתר העם הכה לפי חרב כדין כי מיתה האמורה לבני נח סתם אינה אלא סייף וכמבואר בסנהדרין פרק ארבע מיתות. והטעם הוא כי לסבת המלחמה לא היה כדאי להכות את מתנגדו. המנוצח. אך קי"ל דבן נח נהרג משום דצעריה לישראל כמבואר שם בסנהדרין והוא ציער את ישראל בהלחמו אותם במדבר ע"כ עשו לו כדין התורה. והנה שאול באמת לא חמל על הצאן והבקר רק ויחמול העם על מיטב הצאן והבקר. ושאול שזה היה טבעו להשפיל את עצמו וכאשר החביא את עצמו בהבחרו למלך. ככה ירא עתה לעבור את פי העם ולא הבין כי עתה הוא משיח ה' ואין לו לשמוע בקול העם. ובסגנון כזה ביארתי את הכתובים בתורה ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו. ופירש רש"י ע"פ חז"ל שהיה לפי שנתעסק במלון תחלה. וקשה להבין חטא משה בזה. אמנם באמת היה משה פטור מן מצות מילה כיון שהלך בשליחותו של מקום והעוסק במצוה פטור מן המצוה. ולפי שמצינו שכשהלך אבינו יעקב במצות אביו ובמצות השי"ת לחרן לא היה פחד לנגד עיניו ולן בשדה. ככה גם משה לא היה לו להתעסק במלון כי היה נשמר גם על אם הדרך. אך לפי שהתעסק במלון וא"כ התעסק רק במנוחת גופו וחלה עליו חיוב המילה ע"כ רצה המלאך להמיתו. ואת זה הבינה צפורה ותכרות את ערלת בנה ובזה תקנה את הדבר. וכן שאול כיון שבשליחות ה' הלך למלחמה לא היה לו לפחד ולירא את העם ולכך נענש אחרי כן. וגם העם היתה כוונתם לטובה וכמאמר שאול אחרי כן למען זבוח לה' אלקיך. וע"כ ויחמול העם על מיטב הצאן והבקר הראוים לקרבן. וכל המלאכה נמבזה ונמס שאינם ראוים לקרבן וכעדות הכתוב על הקרבן הגרוע וניבו נבזה אכלו שהוא על הקרבן שהוא כחוש ודל וכן זקן חולה ומזוהם פסול לקרבן. ועל כן אמר וכל המלאכת נמבזה ונמס. ר"ל כחוש וחולה ודל אותה החרימו:

ויאמר ה' אל שמואל נחמתי כי המלכתי את שאול למלך וגו' לא הקים. הנה ביאור מלת הקם הוא המחזק את הדבר. וכן אישה יקימנו ואישה יפרנו. אבל שאול כי ירא את העם הורה כי לא היה ברור אצלו כי מלכותו מאת ה' היא וזהו כי שב מאחרי וגם את דברי ע"פ שמואל לא הקים ר"ל לא חיזק אותם. והנה במדרשים מבואר כי מה שאמר אגג אכן סר מר המות הוא כי אותה הלילה נתעברה ערפה ממנו ונולד אחרי כן גלית הפלשתי שהצר לישראל. וזהו שזעק שמואל אל ה' כל הלילה שהתפלל שלא יתקיים זרע ממנו. ויוגד לשמואל לאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסוב ויעבור וירד הגלגל. כי חז"ל אמרו בברכות מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. שהקב"ה עשה פשרה בין חזקיהו המלך לישעיהו הנביא שלא רצו ללכת זה אל זה. שהביא חולי על חזקיהו ואמר לישעיהו לך ובקר את החולה. ועל כן הלך שמואל לקראת שאול להראות לו כי הוא נמשח מפי ה' ומבואר במדרש (נשא פרשה א') נביא כופף רגליו ויושב לפני כהן גדול (ושם מבואר דמלך קודם לכהן גדול ועיין הוריות) להראות לו הכנעתו ולא היה לו לירא מפני העם מאומה. ויאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ר"ל כמו שאומרים בלשון אשכנזי א דענקמאל על נצחון המלחמה. ולאשר שמואל לא הודה לו כי מלא את דבר ה' על כן הלך בדרך אחרת ויסוב ויעבור וירד הגלגל:

ויאמר שמואל אל שאול ברוך אתה לה'. כי כבר בימי בועז התקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם כמבואר בברכות בפרק הרואה. ויען כי כפי המבואר במדרש התחפשו העמלקים להראות כצאן ובקר. ועל כן אמר שמואל מה קול הצאן הזה באזני התדמה כי באמת צאן המה. לא כן! כי קול האנשים המה. ועפ"ז יתכן לפרש הכתוב כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. כי חז"ל אמרו בסנהדרין בפרק ארבע מיתות למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה. ר"ל שלפעמים מכחישים ע"י כשפים גזרת השי"ת. וא"כ מלחמה ארוכה וכבדה היא בין השי"ת. ועמלק שנוהג בכשפים. עד שיצלח לבערם מן העולם ואז יהיה השם שלם והכסא שלם:

ויאמר שאול מעמלקי הביאום וגו'. ר"ל שלא אנכי הייתי הגורם לזה אך העם הביאום. וזהו אשר חמל העם וגו' ואת היותר התרמנו. כי מבואר בילקוט בפרשה עכן כי חרם שהחרימו רבים או על דעת רבים אין לו התרה. וא"כ הרי קיימנו את דבריך ומזה הבין שמואל את טעותו של שאול שהוא סבור שנמשח רק מפי העם. וזהו שאמר לו הלא אם קטן אתה בעיניך אבל באמת ראש שבטי ישראל אתה וימשחך „ה" למלך על ישראל. לא העם. ובאמת אדונינו שאול היה קטן בעיניו וכמו שאמר בעצמו הנה אלפי הדל במנשה

במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי. אבל וישלחך „ה" בדרך ולא היה לך להשגיח על העם. ומה שאמר ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה' כי כפי שכתבנו למעלה התחפשו העמלקים להתראות כצאן ובקר. ואם הכי לא היה בכאן שלל כלל רק שעשית הרע בעיני ה' שצוך להרוג את כל העמלקים והוא יודע האמת כי אנשים הם. והנה חז"ל אמרו בפ"ק דבבא בתרא שרבו של יואב למד ליואב שר הצבא לקרות תמחה את זָכָר עמלק. וכנראה טעה שאול ג"כ בזה שקרא בתורה זכר. וחשב שהנביא שמואל הוסיף על דבר ה' להרוג ולאבד הכל. ולכך השיבו אשר שמעתי בקול ה' ר"ל הלא את הכתוב בתורה מפי ה' קיימתי ואת אגג הלא יש בידי להמיתו בכל שעה. ושמא תאמר הלא צויתיך להחרים הצאן והבקר. ועל זה השיבו ויקח העם מהצאן ובקר ראשית החרם וגו' ר"ל קודם שהסכימו על החרם. וא"כ לא הייתי יכול להרגם מפני איסור בל תשחית ורק אח"כ ואת היותר החרמנו. ושמואל השיבו על מה שאמר למען זבוח לה' אלקיך. החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה'. ר"ל כי אף אם בהכתוב בתורה היה לך מקום לטעות ולקרות זכר. אבל בדברי הנביא ששמע מה' לא היה לך לטעות. כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. שאף שהכשוף הוא מרי עצום שהתורה חייבה עלי' מיתה וכאמור מכשפה לא תחיה. אך גם ואון ותרפים הפצר ר"ל גם להתחכם נגד דברי ה' בהק"ו שלך מעגלה ערופה הוא עון גדול והוא כמו שאומרים בלשון אשכנזי „זיך לאזין בעטין" כי לו חקרת והתבוננת היטב בהכתוב בהתורה היה נודע לך כי זֵכֶר קרינן. ויען מאסת את דבר ה' לבלי לשום לב להתבונן בצוויה לא היתה באת עד תכונתם. אבל יען מאסת את דברו ונחשב בעיניך כדברים של חול. על כן וימאסך ממלך. ויחזק בכנף מעילו ויקרע כי שמואל היה עוטה מעיל וכן ראתהו הבעלת אוב איש זקן עולה והוא עוטה מעיל. וכן אמו עשתה לו מעיל קטן כשהעלתה אותו אל עלי. ושאול הודה כי שגה בשניהם בפשט הכתוב בתורה וגם בדברי שמואל שביאר לו בפירוש למחות את זכרו של עמלק לא שמע וזהו כי עברתי את פי ה' ואת דבריך. כי יראתי את העם וגו'. בכאן גלה אדונינו שאול את החסרון שיש בשיטתו כי לא היה אמיץ לב כראוי למלך אך הוא ירא את העם. ויאמר קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך ונתנה לרעך הטוב ממך. ר"ל כי לו לא נתן ה' את המלוכה לדוד אז מצינו כי על הבטחה לרעה הקב"ה חוזר בו לפעמים. אבל יען כי כבר נתנה לדוד ועל הבטחה לטובה אין הקב"ה חוזר בו וכבר נתנה לדוד. וזהו וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם שלטובה אין הקב"ה חוזר בו:

ובזה מיושב קושית המפרשים על סתירה שיש במקראית אלו בענין שינחם השי"ת חלילה. ועוד כוונה אחרת יש בזה כי בדוד נאמר שאפילו אם יחטאו בניו מ"מ והוכחתיו בְשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי. וא"כ הבטיחו להיות המלוכה לו ולזרעו עד עולם. וזהו וגם נצח ישראל. ר"ל מלוכה נצחית על ישראל נתן לו. וע"כ לא ישקר ולא ינחם. ועיין בזה כי לפי קט שכלי יפה מתורץ קושית המפרשים משני המקראות הסותרים זה את זה. כי בשאול לא הובטח לו כי מלוכתו נצחית היא ועל כן יתכן כי ינחם ה' ויגביל את זמן מלוכתו על שנים אחדות. אבל לדוד הלא נתן המלוכה ברית עולם. ויאמר כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל. כי הרי העם לא ידעו עוד כי המלוכה סרה מאת שאול ועל כן יכבדהו בזה לעיני העם:

ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג וגו'. כי הדרך במלכי ארץ להיות הנקמה עריבה להם מאוד ובלי ספק ידע אגג כי בשבילו הוסר שאול ממלוכה וע"כ הלך מעדנות ויאמר אכן סר מר המות אחרי שראיתי נקמתי באויבי. ולפי דרשת חז"ל הוא על כי נשאר זרע אחריו ועל כן עוד זֵכֶר נשאר לו בחיים. ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך וגו'. כי לכה"פ כמו שאתה שכלת נשים רבות מבניהן כן תשכל גם אתה מנשים חרבך לעת עתה עד שיולד לך בן. ולאשר לפי עדות חז"ל בסנהדרין בפרק ארבע מיתות כל מיתה האמורה לבני נח אינו אלא סייף. על כן שסף שמואל את אגג ר"ל שבקע אותו בחרבו לשנים. וילך שמואל הרמתה (אל ביתו) כי לא חפץ לראות את שאול בצערו ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול. השי"ת יזכנו לראות את שני המקומות האלו במהרה בימינו אמן:

דרוש י.

הפטרת שבת הגדול.

וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות. בדרך דרושי יתבאר כי שני מיני קרבנות הביאו פעולה טובה למקריביהם. א' הקרבן הראשון שהביא אדם הראשון שעליו נאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים. שבזה הראה לו הקב"ה שנפדה ממות ע"י היום שהחשיך ובא עיין ע"ז בפרק קמא. והקרבן השני היה הפסח מצרים שעליו נאמר ואומר לך בדמיך חיי ובאותו הקרבן השתנה סדר החדשים להיות מניסן כמבואר בכתוב וזהו וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם ר"ל בעת שנברא העולם וכפסח הראשון שהיה בשנים ההולכות כסדר מניסן וזהו וכשנים קדמוניות. אמנם בגוף דבר זה שאמרו חז"ל שהקריב שור מקרין מפרים שעליו אמרו חז"ל שקרניו קודמים לפרסותיו. כי רוב החטאים שעושה האדם הוא ע"י שעושה דבר שלא בעצת שכלו רק מהרגשת החומר. ואם היה שופט את כל פעולה בעצת השכל היה יודע להישיר את דרכיו. וזהו עומק מליצת חז"ל שהקריב אדם שור שקרניו מקום משכון המחשבה קדמה לפרסותיו שבהם הוא הולך לעשות זר מעשהו:

וקרבתי

וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר וגו' ולא יראוני אמר ה' צבאות. והנה במסכת חגיגה איתא ר"י כי מטי להאי קרא בכי אמר עבד שרבו שוקל לו קלות כחמורות כלום תקנה יש לו. ולפי השקפה אינו מובן כי מנלן ששוקל לו קלות כחמורות דילמא שוקל חמורות כקלות ולכך צרפם ביחד. ועוד שהכתוב נראה כסותר את עצמו שהרי בתחלה אמר וקרבתי אליכם למשפט משמע שעל העבירות יעניש אותם. ואח"כ אמר כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. ואמנם ידוע מה שכתבו התוספות בר"ה בפרק אם אין מכירין שבדין אין עד נעשה דיין יש בו שלשה חלוקים. א' בדיני ממונות אפילו עד המעיד נעשה דיין. ובקידוש החודש עד המעיד אין נעשה דיין אבל עד הרואה נעשה דיין. ובדיני נפשות אפילו עד הרואה אין נעשה דיין. וא"כ הרי הכתוב אומר וקרבתי אליכם למשפט משמע שהקב"ה יהיה השופט. ואח"כ אמר והייתי עד ממהר הרי שיהיה הוא יתברך בעצמו גם העד. והתינח בקלות אפשר זה, אבל בחמורות אין להקב"ה להיות עד ודיין ביחד. וזהו שאמר עבד שרבו שוקל לו קלות כחמורות כלום תקנה יש לו. והוא על דרך והיה כעם ככהן שהכוונה שהכהן יהיה כעם. וה"נ החמורות יהי' כקלות. אמנם באמת כתבו התוספות בב"ק לחד צד דהא דאין עד נעשה דיין הוא משום דהבי"ד לא יקבלו הזמה על עצמם. וא"כ זה שייך רק במי שיתכן שישקר. אבל הקב"ה שכל דבריו אמת וצדק לגביה שפיר עד נעשה דיין. וזהו כי אני ה' לא שניתי וא"כ יכול אני לעשות עד ודיין ביחד ושמא תאמר אפשר שהקב"ה יחשוב עונש העבירות הקלות כעבירות החמורות שא"כ היה מהראוי שיתחייבו חלילה ישראל כליה. אך באמת אתם בני יעקב לא כליתם. וא"כ להיפך אני דן על החמורות כקלות כדי שהאומה לא תכלה חלילה: למימי אבותיכם סרתם מחוקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם. כי הכתוב אומר במקום אחר יען וביען במשפטי מאסו ואת חקותי געלה נפשם. והכוונה כי חוקים המה דברים שאין השכל מחייבם כגון שעטנז ופרה אדומה אך מ"מ מצד הגוזר עליהם ראוי לקבלם. וזהו למימי אבותיכם סרתם מחוקי וגו' אבל שובו אלי שאנכי הגוזר עליכם את החוקים ואח"כ ואשובה עליכם:

היקבע אדם אלקים כי אתם קובעים אותי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה. כי אמרו חז"ל בפ"ג דמכות המקדים תרומה לביכורים לוקה. הרי שכל מצוה צריך לעשותה כמאמרה וכתיקונה. אבל אתם אף שהפרשתם מתנות כהונה מ"מ המעשר מקודם ואח"כ והתרומה וזה נחשב כגזל אצל השי"ת: במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו. ר"ל שאם היו מקדימים סדר המתנות רק יחידים לא היה רע גמור. אבל ואותי אתם קובעים ר"ל בסדר המעשר הגוי כולו. וזהו כמו שאמרו חז"ל באבות גמרו שלא לעשר רעב של מהומה בא. וזהו המארה. וזהו שמסיים הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת וגו' אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. הכוונה כי בדברי הימים מבואר שחזקיהו המלך עשה לשכות בבית ה' לתת שמה מנת הכהנים והלוים ובזה הי' שתי פעולות טובות. א) כי ממילא יביאו בעלי השדות את מתנותיהם כראוי כי יראו לבלי התפרסם הדבר. ב) כי עי"ז יבואו הכהנים לעבודתם במקדש באשר ידעו כי רק משם לחמם נמצא וכמו שקרה למשמרת יהורים שהיתה משמרתו שוהה לבוא [סוף סוכה]. והנה ביו"ד הלכות צדקה מבואר כי במצות הצדקה מותר לנסות את השי"ת ויליף ליה ממקרא זה ויליף לה ג"כ ממקרא עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר והוא על דרך שאמרו חז"ל בכתובות מלח ממון חסר שהסגולה למלות ממון ר"ל לקיימו הוא חסר ר"ל שיחסר ממנו לצדקה. והוא מובן גם ע"פ דרך שכליי כי חז"ל אמרו יש לו מנה מבקש מאתים שהנבהל להון אינו שבע. וכן אמר שלמה אוהב כסף לא ישבע כסף. על כן למה יתן ה' לו עושר אחרי כי על ידי העושר ההוא יצמא יותר לכסף. אך המפריש מעותיו לצדקה ומעשרם ואת פירותיו. אות הוא כי איננו נבהל להון. ואז יש תקוה שהשי"ת יתן לו עושר ונכסים שבזה ישביעו. והנה המטר הוא ג"כ על דרך זה. כי רוב גשמים המה לחסרון וכדאיתא גבי חוני המעגל בתענית. אבל אם ירדו גשמים כמדתן הוא סימן ברכה לארץ ולדרים עליה. ולכך הבטיח הכתוב כי אם יפרישו את מעשרותיהם כראוי. אזי יפתח להם את ארובות השמים ויריק להם ברכת הגשמים במדה ממוצעת וזה עד בלי די שלא תצרכו לומר די כן נראה שכוון לזה גם במדרש בחוקותי עיי"ש. ועוד יש לפרש עד בלי די ע"פ ש"ס תענית דאיתא שם בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה יתר הגזם אכל הארבה וגו'. שבשעת שהיתה בארץ ישראל משלחת הארבה אמר להם נביא לישראל צאו וזרעו. אמרו לו מי שיש לו קב חטים יאכלנו ויחיה או יורענו וימות. ונעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורי נמלים ומה שבכתלים והספיק להם עד שגדלה התבואה החדשה. וזהו עד בלי ר"ל התבואה העומדת להבלות וללכת לאיבוד תהיה די. וכמו חשקת נפשי משחת בלי בתפלת חזקיהו:

ונערתי לכם באוכל ולא ישחית לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה אמר ה' צבאות. כי טבע הפירות הגדילים בארץ מתחת הקרקע לא יארע להם נזק בנקל כאשר לתבואה ופירות האילן כי ישירו ויפילו את פירותיהם לפעמים. וכן מבואר במועד קטן אילן המשיר פירותיו סוקרו בסקרא וטוענו באבנים. אך לעומת זה נמצאים בתוך האדמה מיני תולעים האוכלים את הפירות הגדילים מתחת לארץ כמו המויללוואורף וכדומה. וזהו ונערתי לכם באוכל שהמה השרצים שמתחת לארץ ולא ישחית את פרי האדמה. ועל פירות האילן שטבעם להשיר פירותיהם אמר ולא תשכל לכם הגפן בשדה נאום ה':

ואשרן אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ נאום ה'

ה' צבאות. הכוונה לדעתי ע"ד המקרא וקראתי אל הדגן והרביתי אותו ולא תשאו עוד חרפת רעב בגוים. כי אם בארץ ישראל לא גדלו התבואה והפירות כראוי אז הוכרחו ישראל להתפזר להארצות הסמוכות לבקש טרפם משם. אבל כאשר בארץ ישראל תהיה שבע יחפצו ישראל להיות בארצם ויהיו ארץ חפץ כמו בארץ חפץ רצונו לומר שישראל יגורו בארצם:

חזקו עלי דבריכם אמר ה' ואמרתם מה נדברנו עליך אמרתם שוא עבוד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות. הנביא מדבר כנגד האנשים אשר מגמתם להפיץ דעות ישרות ועיקרי האמונה בישראל. ובראותם שלא השיגו את מטרתם. הם אומרים נואש לפעולתם. והנה במקרא זה ידוקדק מה שאמר חזקו עלי דבריכם שמשמע שהם מדברים רק שלא כהוגן. ובאמת חשב המקרא עיקרי הכפירה כמו שוא עבוד אלקים וגו'. ולפי דברנו יתישב כי הנביא אומר לאלו שעוסקים בצרכי צבור כי כשרואים שחפץ ה' בידם לא יצלח להשיב את לב ישראל אל אביהם שבשמים. אומרים שוא ר"ל בחנם היא לעבוד בשביל ה' ותורתו. ומה בצע כי שמרנו משמרתו ר"ל איזה פעולה טובה השגנו מזה. ובאמת אמרו במדרש מה לך יוצא ליסקל על ששמרתי את השבת מה לך יוצא לישרף על שמלתי את בני ויליף לה מקרא ואמר מה המכות האלה בין אצילי ידיך כו' אלה המכות אשר הוכתי בית מאהבי לאבי שבשמים. וזהו וכי הלכנו קדורנית הוא רק מפני ה' צבאות. והנה הדרך הוא כשהרשעים רואים שדרך צדיקים אינם מצלחת. מביאים מזה ראיה שאין ללכת בדרך התורה והמצוה. וזהו ועתה אנחנו מאשרים זדים ר"ל שאנחנו מחזקים ע"י שיגיעתנו לריק את הזדים וממילא גם נבנו עושי רשעה. והתולדה היוצאת מזה כי גם אותם שבחנו אלקים ר"ל שעשו בחינה לפעול לטובת ה' ומצותיו וימלטו ר"ל שהזניחו את פעולותם. וע"ז מסיים הנביא כי העצה היעוצה לזה לבלי יעסקו בצרכי מצוה אלו ביחידות רק אז בעת רעה כזאת יקבצו יחד היראי ה' וזהו אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ואז תהיה פעולתם ניכרת וזהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו, שהקב"ה יעזרם שפעולתם תצא לאור ליראי ה' ולחושבי שמו:

והיו לי וגו' ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. יאמר כי הבדל יש בין בן העובד את אביו לאשר איננו עובד אותו שזה הוא חביב לו יותר. ובנמשל כי ישראל בין כך ובין כך נקראו בנים למקום. ובכ"ז חביב הוא האיש המתעסק להפיץ דעות הישרות. ויאמר כי כמו שיש הבדל בין צדיק לרשע ככה יהיה הבדל בין הצדיק שהוא לעצמו ובין צדיק שמתעסק בהישרת הצבור וזהו בין עובד אלקים לאשר לא עבדו:

כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו' אשר לא יעזוב להם שורש וענף. כי עיין תוספות בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים גבי בעינן דתיתבן ארעאי. כי התבן הוא הנשאר בקרקע והקש הוא הנקצר עם השבולת ויאמר הכתוב כי יכלו כולם ואף שידמה אותם לקש בכל זה גם התבן שהוא הנשאר יכלה וזהו שרש וענף:

וזרחה לכם וגו'. הפסוק נמשך כפי דרשת חז"ל על כתוב ויזרח לו השמש גבי יעקב. וביארו חז"ל במדרשיהם כי שמש שזרחה בעבורו הוא כדי לרפאותו מצלעתו וזהו וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. וכן אמרו חז"ל ביומא חרגא דיומא מסי ר"ל שהשמש בקרנים שיוצאים ממנו היא רפואה לתחלואים ודמה קרני השמש שיוצאים ממנה לכנפי העוף שיוצאים ממנו וזהו ומרפא בכנפיה. ואומרו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק כי העגל מרבק הוא שבעליו מפטמים אותו. וגם הטה יתעדנו ע"י קרני השמש כמו העגל שבעליו מפטמים אותו. ומביא ראיה שהחובה על כל איש מישראל לעסוק בזה להפיץ דעות הישרות בין עם ישראל כמו שמשה רבינו ע"ה לא לבד שהיה צדיק בעצמו אף גם למד תורה לכל ישראל. וזהו זכרו תורת משה עבדי שאף שהוא בעצמו היה עובד ה' מ"מ נצטוה ללמד עם כל ישראל ככה תעשו גם אתם. ושמא תאמרו אולי לא ישמעו לנו אחרים ולא יקבלו תורה מפינו. לזה אמר כי ישלח את אליהו הנביא שזה תהיה פעולתו לקרב רחוקים וכמבואר במשנה סוף עדיות. וזהו והשיב לב אבות על בנים וגו'. השי"ת יזכנו לראותו ב"ב אמן ואמן:

דרוש יא.

הפטרת שבת נחמו.

נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. ידוקדק בכתובים אלו. א' אומרו בכפל לשון דברו וקראו. וכן מלאה צבאה ונרצה עונה. ולמה כפלים? וכי חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא. ובמדרש איכה איתא ע"ז חטאו בכפלים ולקו בכפלים ומתנחמין בכפלים וגם זה צריך ביאור. והנה כפלות הלשון הנבואה ורבויה בעניני נחמת ציון וירושלים מצינו בדברי הנביאים בכמה מקומות. ונראה בהקדם מאמחז"ל בפרק אלו הן הנחנקין המתנבא מה שלא נאמר לו מיתתו בחנק. וצריך ביאור כיון שעכ"פ הנבואה היא אמתית מה איכפת לן אם יפרסמנה גם נביא אחר. ונראה בהקדם משל. מלך היה לו שרי המדינות גובערנערע ושרי החיל גענעראלע. ויקר מקרה כי באה פקודה מאת המלך לפרסמה ברבים. ובאותו מעמד היה גם הגענעראל ויאמר אל שר הפלך הנה אנכי נוסע לערי המדינה ואני אפרסמנה. ויעשה כן. ויהי כשמוע זאת המלך וישלח אל שני השרים נזיפה עבור זה. ולאחר שנים קרה מקרה שקושרים מרדו במלך והמלך הוכרח על זמן

קצר

קצר לעזוב את מדינתו ולברוח. ואחרי משך ימים שב למלכותו וישלח שנית פקודה אל הגובערנער כי יפרסם בפלבו כי המלך ישב שנית על כסאו. ושר החיל ג"כ נמצא אז אצל שר הפלך. ויאמר לו שנית תנה לי את הפקודה ואני אפרסמנה. ויאמר לו שר הפלך השכחת את אשר קרה לנו אז. ויאמר לו שר החיל אנכי ארבנו. ויעשה כן באשר היה דבר המלך נחוץ. ואחרי אשר נודע זאת למלך שלח מכתב תודה לשניהם על כי החישו את דבר ההודעה ויזמין אותם אל אפדנו. וישאלוהו השרים אדוננו המלך מדוע שנית את מעמך. כי בתחלה גערת בנו בנזיפה ועתה תודה אותנו על המעשה אשר כראשון. ויען להם המלך ידוע תדעו כי אנכי בוחר אל הנהגת מדינתי תמיד אנשים לפי כשרונותיהם ועל כן הפקדתי את שר הפלך על הדברים המדיניים ואת שר החיל על הנהגת החיל. וידעתי כי אם תתערבו איש במלאכת רעהו אז לא אשיג את מטרתי. אמנם כ"ז רק בפקודה הראשונה שהיה דבר פרטי. לא כן עתה שהדבר נגע לשובי אל מלכותי וכסאי. ובזה טוב עשה שר הפלך שמסר את הפקודה לשר החיל. כי בענינים כאלו כל המקדים הרי זה משובח. וכענין הזה הוא ממש בנביאים אשר חז"ל אמרו בפ"ק דבבא בתרא ישעיהו כולהו נחמתא וכן הוא התפאר בזה ואמר ה' אלקים נתן לי לשון למודים לדעת לעוף את יעף דבר. וירמיה כוליה פורענותא והוא קילל את יומו ואמר אוי לי אמי כי ילידתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ. וא"כ סגנון לשונם ג"כ משונה. וכן כל הנביאים כולם ואם יחליפו את משמרתם יתקלקל רצון ה' וכוונתו וע"כ המתנבא מה שלא נאמר לו מיתתו בחנק. אמנם כ"ז בנבואות פרטיות. אבל בשוב ה' את שיבת ציון שאז יהיה השם שלם והכסא שלם. בנבואה רבת הערך כזו כל המקדים לפרסמה הרי זה משובח ולכך נאמר קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ועל כן אמר גם כאן נחמו נחמו עמי ר"ל שכולם ינחמו ויתנבאו כאחד. דברו על לב וגו' וקראו וגו' לשון רבים כי כולם יפרסמו זאת. ומה שאמר דברו וקראו כי מלאה צבאה כי נרצה עונה וכן כפלים. כי שני קיצים יש להם לישראל. א' בעתה. ב' אחישנה. והנה קץ בעתה יתכן לומר עליו כי מלאה צבאה שהיא על כלות הזמן וכמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז). משא"כ קץ של אחישנה שתלוי בתשובת ישראל עליו נאמר כי נרצה עונה. והנה המדבר עם חבירו אם אינו דבר נחוץ ימתין השני עד בואו אל רעהו וידבר אליו. אך אם הדבר נחוץ אז יקרא את חבירו שילך גם הוא לקראתו כדי שהפגישה תהיה לזמן יותר קרוב. וזהו דברו על לב ירושלים על הקץ של בעתה וקראו אליה אל הקץ של אחישנה:

והנה בדרושי ביארתי ע"י הקדמה שהבאתי למעלה את הכתובים גבי הסתלקות אליהו לשמים מבואר שם ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי החשו. שמלות גם אני מיותרים המה שהיה לו לומר ידעתי ומהו החשו? אמנם לפי המבואר למעלה שהמתנבא מה שלא נאמר לו מיתתו בחנק. ועל כן שפטו הנביאים כי בודאי לאשר אלישע היה תלמידו של אליהו בלי ספק לו נאמר זאת בנבואה למען יפרסמנה ולאשר בסנהדרין שם מבואר כי הכובש את נבואתו לוקה. וע"כ שאלו בני הנביאים את אלישע הידעת. ר"ל האם אינך רק בבחינת יודע כמוני שלך לא נאמרה הנבואה ביחוד. ועל כן ענה אותם גם אני ידעתי. ר"ל אינני רק בבחינת יודע כמוכם וא"כ כמו שאני אסור לי לפרסם הדבר כן גם אתם החשו:

עוד ביארתי בדרושי את הכתובים בפ' ויגש בפגישת יעקב עם יוסף במצרים וירא אליו ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד. ופירש"י שיוסף בכה אבל יעקב היה קורא ק"ש. וקשה לומר זה שאחרי עשרים ושתים שנה שלא ראה את בנו החביב לו התחיל דוקא אז לקרוא ק"ש. אמנם דמבואר בפסחים בפרק מקום שנהגו על כתוב ויקרא יעקב לבניו וגו' האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם וגו'. אמרו ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה הימנו שכינה אמר שמא ח"ו יש פסול במטתי א"ל שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. אמר יעקב ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וביארתי כי חז"ל אמרו בברכות שכמו שבתפילין שלנו נמצא אחדות השי"ת כן גם בתפילין של הקב"ה נמצא אחדות של ישראל ומי כעמך ישראל וגו' וכן בכל הבתים. והטעם כי אחדות ישראל ואחדות השי"ת הוא דבר אחד כי אם יש אחדות למטה יש גם אחדות למעלה. ובמכילתא הובאה באלשיך במקומו מפרש האספו משבט יהודה ובנימין והקבצו מעשרת השבטים כי אחדות ישראל גורמת קץ הגאולה. ועל כן כשרמה ליעקב כי חלילה יש פסול באחד מן השבטים וא"כ הרי אין אחדות בין השבטים וא"כ אין מקום לגאולה. וכשאמרו לו שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד ר"ל שאנחנו כולם ביחוד שלמה של האמונה וא"כ יתכן גאולת ישראל. לכך אמר הוא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ומטעם זה ג"כ כשראה יעקב את צלם דמות יוסף שעדיין הוא בצדקו התחיל תיכף לקרוא ק"ש שבהיות אחדות בין בניו יתיחד גם שם השי"ת והגאולה תצא לפעלה:

ובדרך פשטיי אמרתי כי במדרש מבואר על פסוק ומושב בני ישראל כתוב שם כי ישראל היו במצרים ת"ר שנה מצומצמים לא העדיף ולא החסיר אף רגע וא"כ בא יעקב למצרים ג"כ בחצות ליל פסח ויעקב הצדיק לא רצה לקרות בדרך נסיעתו כי לכתחלה צריך לעמוד לכה"פ בפסוק ראשון ולאשר האבות קיימו כל התורה טלה כידוע לא חפץ לקרוא ק"ש אחר חצות. ועל כן תיכף כשפגש בחצות לילה מכוון את יוסף התחיל לקרות ק"ש כי ע"י שעתה כל בניו המה יראי ה' ושומרי מצותיו יתכן לגאולה שתהי' אחישנה:

ואמרו כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. יתבאר בהקדם מה שפירשנו את הכתובים בחבקוק. ה' שמעתי שמעך יראתי ה' פעלך בקרב שנים חייהו

בקרב

בקרב שנים תודיע ברוגז רחם תזכור. כי עד"מ אם יגזרו על אדם שישא משא כבד שני פוד משך שתי שעות אם יוסיפו המשקל על כפלים אז לא יוכל לשאת אותה רק שעה אחת וכמובן. והנה השם יתברך גזר על ישראל גלות ארבע מאות שנה. אך קושי השעבוד השלים והיו במצרים רק קרוב למחצה דהיינו רד"ו שנה. וכן מבואר בכתוב וקצף גדול אנכי קוצף על הגוים אשר אנכי קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. ועל כן כשראה חבקוק את גלות אדום שיתארך מאוד ועוד יכבד באיכותו וא"כ באמצע הגלות יהיו ישראל עיפים מכובד גלותם. על כן התפלל ה' שמעתי שמעך יראתי את העתיד לבוא על ישראל. ה' פעלך בקרב שנים חייהו שבאמצע השנים שיהיו ישראל נלאים יחליפו כח לישא את עול סובלם. והנה במדרש מבואר שישראל במצרים היו להם מגלות שכתוב בה כי ישראל יגאל והיו משתעשעים ומתנחמים בהם. ועל כן התפלל כי לכה"פ בעת שהשעבוד והקושי שלו יגיעו עד מרום קיצו דהיינו באמצע השנים של הגלות אז תודיע להם בקרב השנים ע"י אות או מופת כי ברוגז רחם תזכור. והנה בזה נשתנה הגלות הזה כי עתה נמצאו שניהם קושי השעבוד וגם אורך הזמן הרב. וזהו כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה:

ואמנם לבאר דברי המדרש חטאו בכפלים וגו'. נקדים דברי רבינו יונה בשערי תשובה שכתב כי החוטא שאיננו ממהר לשוב ולהתחרט על חטאו למה הוא דומה לאיש שהמרה את פי המלך ויותן בכלא לענשו משפט מות ושומר בית האסורים מחמלתו עליו פתח דלתות כלאו למען יברח על נפשו אך הפושע לא רצה ללכת וישאר בכלאו. וכראות זאת שומר בית האסורים צוה להכותו מכה רבה. וישאלהו האסור מדוע הכיתני על כי נשארתי באמונתי. וישיבהו השומר כי עתה נוכחתי כי חייך כאין המה בעיניך כי לולא זאת איך לא מהרת לברוח בהתי לך מקום לנוס ודמך בראשך. ככה החוטא אשר המרה אמרי קל בכל שעה דלתי תשובה פתוחים לפניו ואם לא יעשה כן אז חטאו כפול ומכתו אנושה. וכעין זה פירש האלשיך על פסוק נשקד עול פשעי בידו עיי"ש. וזהו חטאו בכפלים שחטאו וגם לא עשו תשובה. ולקו בכפלים כבר ביארנו כי הוא על אורך הזמן:

ומתנחמין בכפלים. כי אמרו חז"ל בברכות אין מקבלין תנחומין על העבדים אלא כדרך שאומרים לאדם על שורו וחמורו שמתו. המקום ימלא חסרונך. והענין הוא כי באמת על קנין דבר שהוא גופני וחמריי אין שייך על זה תנחומין ולאשר העבד הוא ג"כ איש שהיה מן הראוי לחייבו בכל המצות ובאמת איננו מחויב רק במצות שהאשה חייבת בה ולבעליו ג"כ איננו משועבד רק למלאכתו ע"ב אין שייך כאן תנחומין. והנה ישראל בארצם היה להם שני דברים. א' היה להם ארץ טובה ורחבה וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ובגלות אבדו את כל אלה. ב' שבארץ ישראל יכלו לקיים כל המצות התלויות בארץ ועתה לא נשאר להם כי אם השליש מכל זה. והנה לפי שביארנו יש מקום לתנחומין רק על אבדן המצות אבל לא על הנאות הגופניים. אמנם לפי שחז"ל אמרו בסנהדרין בשעה שאדם מישראל בצער שכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. ובפרט בשעה שכלל האומה בצער וגלות ושעבוד בודאי שהקב"ה מצטער עמהם וכמבואר בכתוב בכל צרתם לא צר והקרי לו צר. וא"כ יצא גם הנזק גופני להיות נזק רוחני. וא"כ בודאי שיש לקבל תנחומין על שניהם. וזהו ומתנחמין בכפלים:

קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלקינו. כי חז"ל אמרו בחגיגה פרק אין דורשין שבעה רקיעים הם. זבול. מעון. מכון. ערבות. עיי"ש. זבול שבו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן ומהו הקריב? הביאו התוספות בזבחים (דף ק"י) שהוא נשמותיהן של צדיקים. ערבות שבו גנזי חיים וגנזי ברכה ונשמותיהן של צדיקים. ולפ"ז בעת שבית המקדש היה קיים היו הנשמות צריכים לילך מן הרקיע שנקרא ערבות אל הרקיע שנקרא זבול להיות לקרבן על גבי המזבח בזבול. וביאור הדברים כבר ביארו המפרשים שהוא כעין התקשרות של נפש הצדיק אל כבוד ה' והוא התדבקות החלק אל הכלל ממקום שבא וכמבואר בזוהר על פסוק ויפח באפיו נשמת חיים מאן דנפח מגרמיה נפח. והנה חז"ל אמרו בברכות מאי דכתיב בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר נשבע הקב"ה שלא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה. ולפ"ז בעת חורבן ירושלים של מטה שאז אין הקב"ה בא בירושלים של מעלה אין הנשמות של הצדיקים קריבין בזבול. אך לכשיבנה המקדש יצטרכו לשוב דרך הרקיע ערבה לזבול להקרב שמה. וזהו במדבר של מעלה פנו דרך ה' שטוב יצרכו עוד הפעם לבוא לזבול ישרו בערבה ר"ל ברקיע הנקרא ערבות מסילה שהיא מיוחדת לאלקינו. ובכעין זה פרשתי את הכתוב בקינות דרכי ציון אבלות. ר"ל ששני הדרכים בין מירושלים של מעלה ובין מירושלים של מטה שניהם אבלות בעת החורבן. ואמנם הסיבה לזה הוא החורבן של ירושלים של מטה. וזהו מבלי באי מועד שנפסקו עולי רגלים:

כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה. הנה חז"ל אמרו ביומא צור וירושלים אם יאמר לך אדם שתיהן ישבו אל תאמין. חרבו שתיהן אל תאמין. חרבה צור וישבה ירושלים חרבה ירושלים וישבה צור תאמין שנאמר אמלאה החרבה. והנה במדרש מבואר כל מקום שנאמר צור סתם ברומי הכתוב מדבר [ילקוט שם] כי אדום וישראל כשזה קם זה נופל שזהו מדת עשו ויעקב. אכן מצינו פעם אחת ששניהם יוצאי ירך יעקב ועשו שניהם חיו באהבה ואחוה זה עם זה והמה אנטונינוס מלך רומי ורבינו הקדוש ששניהם היו עשירים ונשיאים וחיו באהבה ואחוה וכדאיתא במסכת ע"ז שבשמת אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה וע"ז אמרו חז"ל בפ"ק דע"ז מאי דכתיב שני גוים בבטנך זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם לא צנון ולא חזרת בין

בימות החמה בין בימות הגשמים ואל תיקרי גוים אלא גאים ר"ל גדולים. והנה הפירוד בין יעקב ועשו הוא רק בגלות. אבל לעתיד כתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. וע"ז פירשו המפרשים פסוק נסעה ונלכה ואלכה לנגדך וגו' עד אשר אבוא אל ארני שעירה. וכן אמרו ז"ל בע"ז גבי פלוגתא דר"א ורבנן אם פרת חטאת נקחית מן הנכרים אמרו שכולם נעשים גרים גרורים לימות המשיח. וזהו כל גיא ינשא ששני האחים יעקב ועשו ינשאו והטעם כי וכל הר וגבעה ישפלו שעשו לא ינשא את עצמו על יעקב ולא יעקב על עשו. וממילא יהי' העקוב למישור והרכסים דהיינו המניעות שביניהם לבקעה:

קול אומר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה יבש חציר נבל ציץ כי רוח ה' נשבה בו אכן חציר העם יבש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם. יפה ביאר אבא מארי כתובים אלו. כי חז"ל אמרו בפ"ז דיומא שאנשי כנה"ג החזירו עטרה ליושנה שיאמרו את התוארים של השי"ת הגדול הגבור והנורא כי הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו שרועה כבשה אחת בין שבעים זאבים עיין תוספות ישנים שם. והנה הנביא אמר לפני השי"ת ששולח אותו לבשר ענוים בדבר הגאולה. אמר קול אומר קרא ר"ל קול השי"ת אומר אלי קרא והגד לבני ישראל את בשורת הגאולה העתידה. ואמר הנביא מה אקרא ואבשר כי אחרי שנות אלפים עוד תקוה נשקפת להם אחרי כי אז יהיו כל הבשר חציר וכל חסדו ר"ל הטובות הגופניות שלו יהיו כציץ השדה. ר"ל שכלה לחלוחית של האומה וכמוהו באיוב בציורו חולשת האדם אמר כציץ יצא וימל. וע"ז משיב לו הקב"ה כי חלילה לא יכלו בני ישראל כשאר האומות הקדמונים כמו נבל. ועמון. ומואב. פלשת. עם צור. בבל וכדומה. שכולם כלו ונבערו מן העולם. וזהו יבש חציר נבל ציץ באשר כי כן היתה גזרת השי"ת. וזהו כי רוח ה' נשבה בו. ובכ"ז אכן חציר הוא עכ"פ העם ישראל ולא כלה לגמרי ומזה תראה כי באמת יבש חציר ונבל ציץ ר"ל שאר האומות הקדמונים. אבל ודבר אלקינו ר"ל הבטחת השי"ת לעם ישראל כי לא יכלו יקום לעולם. ע"כ דברי מר אבא ז"ל:

על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים הרימי אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלקיכם. מה שתפס הנביא דוקא על הר גבוה וגם מה שאמר אל תיראי משמע שיש ממה ליראות. נקדים משנה בע"ז אמר ר"ע אני אבין ואדין לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה דע שיש שם ע"ז וכן הוא אומר אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. וא"כ לכאורה כיון ששם כח ע"ז שולט היה למבשר ציון לבשר בשורת הגאולה דוקא במקומות המישור לא בהרים וגבעות. אמנם באמת זה אינו כי אחרי שמצינו כי בצאת השי"ת להכות בכורי מצרים כתיב ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים. כי התגלות השם יתברך תבטל כח הע"ז. ועל כן אמר על הר גבוה דוקא עלי לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך וגו'. ושמא תאמר על ההרים הרי שולט כח האלילים ואיך אבשר שמה. לכך אמר לו הנביא הרימי אל תיראי יען כי בשורתך תהי' התגלות השם יתברך ויבוטל ממילא כח הע"ז וזהו אמרי לערי יהודה הנה אלקיכם:

הנה ה' אלקים בחזק יבוא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. הנה חז"ל אמרו בברכות פ"ק מאי דכתיב נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו. שלעתיד לבוא יביא הקב"ה שני עדים התורה בימינו ובזרוע עוזו אלו תפילין. אם אתן עוד את דגנך מאכל לאויביך ששניהם יעידו כי הגאולה העתידה תהיה גאולה שלימה לא כגלות בבל שרבים נמנעו מלשוב לארצם באשר ידעו כי הגאולה איננה שלימה. והנה לחז"ל במנחות כי יד שמאל נקראת יד כהה לגבי יד הימין ודרשו לה מירכה יד כהה. וזהו הנה ה' אלקים בחזק יבוא ר"ל ביד החזקה שלו שבה תהיה התורה. ואומרו בחזק לא בחזקה הוא כמבואר במדרשים כי לכך בגאולה העתידה נאמר שירו לה' שיר חדש ובגאולת מצרים נאמר שירה חדשה שבתו גאולים כי הגאולה של מצרים היתה חלושה נגד הגאולה העתידה לכך נקראת בלשון נקבה. והגאולה העתידה תהי' גאולה שלימה ותקרא בלשון זכר. ועיין מג"א סוף הלכות פסח שהביא זה. ולכך אמר בחזק לא בחזקה וזרועו השניה שבה התפילין. ומזה תדעו כי הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. ר"ל שעתה יקבלו ישראל שכר שעבודם בשלימות:

כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל. הנה כבר ביארנו בדרושינו למעלה כי שני משיחים ימצאו לעתיד לישראל משיח בן יוסף להחל המלחמה נגד זרעו של עמלק ועשו. והשני בן דוד מיהודה לגמור המלחמה. עוד אמרו במדרש על פסוק „ומשה היה רועה" שמשה היה רועה את צאן יתרו חותנו וברח טלה מן הצאן וראה שרץ למקום מים אמר משה עיף אתה נטלו והרכיבו על כתיפו והביאו אל העדר אמר לו הקב"ה אתה תרעה את עמי. וכן נמצא במדרשים על דוד ועיין בילקוט על פסוק כי ה' יבנה ציון מדרש נאה. וזהו אומרו כרועה ר"ל הידוע עדרו ירעה. ומה מנהגו שבזרועו יקבץ טלאים ואם היא צמאה בחיקו ישא. ככה עתה עלות ינהל ר"ל העולים משבי הגולה ינהל וכמו שפירשו איזה מפרשים כתוב והצאן והבקר עלות עלי דגבי יעקב:

מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים. הנה המליצה הזאת נמצאת הרבה בדברי הנביאים כמו הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א') וכן (בחבקוק ג') כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. ונראה כי מליצת הכתוב לקוח מן הכתוב בבראשית בבריאה ורוח אלקים מרחפת על פני המים שפירשו המפרשים ע"פ דברי חז"ל בברכות בשר ודם צר צורה בתוך צורה ואינו יכול להטיל בה קרביים ובני מעיים. אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה ר"ל עובר בתוך האם ומטיל בה קרביים ובני מעיים ר"ל שהפועל בדבר בהיותו בתכונת הנגר הוא פועל בפנימיות הדבר

ובחיצוניותו כמו שהחילוק בין פועל דבר בשעוה רכה שפועל במלו לא כן הפועל בעץ שפועל רק בחיצוניותו. ככה פעל חשי"ת בכל הבריאה בתוכו ובפנימיותו ברוחו הכביר בהיותו בתכונת המים. וזהו מליצת הכתוב בירמיה הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל ר"ל שהיוצר שפועל בטיט רק פועל בכל החומר. וזהו מליצת הכתוב מי מדד בשעלו מים ר"ל שמדד את המים בעמקו ובפנימיותו להוציא ממנו כל הבריאה למעשהו. ושמים בזרת תכן. לבאר זה נקדים ביאורנו על מאמר חז"ל (שבת) מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי א"ל גיירני על מנת שתלמדני כל התורה על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הילל גייריה א"ל ואהבת לרעך כמוך ואידך פירושא הוא זיל גמיר. וביארתי כי במלאכים כתיב ורגליהם רגל ישרה. והכוונה כי האדם יש לו שני פניות האחת לשמאל לצרכי גופו. והשנייה לימין לצרכי הנפשיי. ולאשר במלאכים אמרו ששים ושמחים לעשות רצון קונם שאין להם פניה אחרת רק לצרכי צוויי השי"ת ועל כן נאמר בהם ורגליהם רגל ישרה. והנה מצינו הבדל בין בריאת שמים לארץ כי בשמים נאמר הבונה בשמים מעלותיו שלדעת חז"ל עולם לקובה הוא דומה לכך נאמר בה ע"צ ההשאלה לשון בנין, משא"כ בבריאת הארץ שהוא נושיי. ולדעת חז"ל עולם מאמצעיתו נברא חגיגה פרק אין דורשין ואח"כ נדבקו הרגבים מסביב ונאגדו עם המרכז. ובזה אין שייך בנין רק אגודה. ויען שהנכרי ביקש מאתו שילמדנו כל התורה כולה על רגל אחת ר"ל שלא תהיה לו נטיה לרע רק לטוב. ועל כן דחפו באמת הבנין שבידו ר"ל כי מדה זו נוהג רק בצבא השמים. וכשבא אח"כ אצל הילל גייריה ואמר לו ואהבת לרעך כמוך. כי לאשר האדם מצווה להדריך את חבירו בדרך התורה והמצוה כמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת קרח כי גדול המחטיא לאדם יותר מן ההורגו שההורגו הורגו בעוה"ז והמחטיאו מחטיאו בעוה"ז ובעוה"ב. וידוע שכל אדם במעשיו ותהלוכותיו גורם שחבריו יעשו כמוהו. ועל כן אם יתבונן ע"ז יגרום שכולם יהיו יראי ה' וזהו ושמים בזרת שהוא אמת הבנין תכן שכל דבר שמיימי מוכרח להיות מדוד באמת הבנין. וכל בשליש עפר הארץ. שמעתי בזה מפי ידידי הרב החכם דר' "יהודא ליב קאנטער" רב דפה ליבויא דבר מושכל כי כל בעל שש קצות מוכרח להיות לו שלש תמונות בתחלה נקודה ואח"כ הקו ואח"כ השטח ולאשר עולם מאמצעיתו נברא ואח"כ בתמונות קו ואח"כ בתמונת כדור שלם שיש לו גם שטח. וזהו וכל בשליש עפר הארץ:

מי תכן את רוח ה' ואיש עצתו יודיענו את מי נועץ ויבינהו וילמדהו באורח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו. הנה חז"ל אמרו במדרש שכשרצה הקב"ה לברוא את האדם נמלך בפמליא של מעלה אם יברא את האדם אם לא וכשראה שאמת אמר אל יברא שכולו שקרים וצדק אמר יברא שכולו צדקה והם מדיינים זע"ז עשה מעצמו את האדם. וביארתי כוונת המאמר כי לכאורה הוא נגד הנימוס שהקב"ה קובץ את פמליא של מעלה להוועץ עמהם ואח"כ עשה אדם מבלי שאול את פיהם. אמנם באמת הקב"ה ידע כי המלאכים יצטרכו להשיב לו מה אנוש כי תזכרנו וגו' ולמה תתייעץ עבור יציר נבזה כזה. אבל המלאכים החלו להתדיין זה עם זה א"כ הרי האדם הוא לכה"פ דבר נכבד שהמלאכים נושאים ונותנים ביצירתו לכך עד שהם מדיינים זה עם זה כבר נעשה אדם. וזהו אומרו מי תכן את רוח ה' כלומר מי יוכל לעמוד על סוף דעתו. ואיש ר"ל אפילו המלאכים שנקראו איש האם עצתו יודיענו הלא לא חכה לעצתם ובראו לפי דעתו לבד ואף שנועץ עמהם מ"מ את מי נועץ ויבינהו שלבסוף לא הצטרך שהמלאכים יבינוהו רק שברא את האדם וילמדהו דעת הוא כמו שאמרו חז"ל במסכת פסחים שבמוצאי שבת נתן הקב"ה בינה בלב אדם הראשון והוציא אש מבין שני אבנים. ובזה ודרך תבונות יודיענו:

הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול. ופירשו המפרשים מלשון כדוק שבעין בלשון חז"ל כלומר קרום. יבאר כי חביבין ישראל שעיקר הברכה שבאה לעולם היא בשביל ישראל, וכמו שביארנו את הכתוב בפרשת בלעם יזל מים מדליו וזרעו במים רבים. כי המשל הוא באיש שדולה מים בדלי ובא אחד ואמר השקני נא וישיבהו הדולה איך אמנף ע"י שתייתך את כל המים שבדלי ויענהו המבקש תן לי לשתות מן הנוזלים מן הדלי ויתר המים ישארו לך. ככה אמר הנביא יזל מים מדליו זהו לאומות אבל וזרעו ר"ל של ישראל במים רבים שהמה יתענגו ביתר המים וכן אמרו חז"ל ארץ ישראל שותה מעיקר וכל העולם שותה מתמצית. וזהו הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו כי כמו שהשחק של המאזנים כ"ז שהוא מחובר למאזנים הוא מתקיים משא"כ אם יפרד מן המאזנים ילך לאבוד. ככה העמים הקדמונים אשר אם לא התרחקו מן עם ישראל והניחם לגור בארצם היו להם קיום. אבל אם התרחקו מהם ולחצו אותם נאבדו מן העולם. הן איים כדק יטול. ידמה הנביא את האומות הקדמונים השובבים שזכרנו אל הדוק שבעין אשר הרופא האומן זריז מנתקו מן העין ובזה ירפא העין. ככה הם הגוים הפראים השובבים שמהם למד ישראל בימים הקדמונים לשחת את דרכיו (ותודות לה' כי בימים אלו האומות שאנו חוסים בצלם המה בעלי מדות טובות ודעות ישרות):

ועל דרך זה פירש האלשיך פסוק הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. כי כל זמן שישראל שוכן לבדד ואיננו לומד מן המעללים הרעים של האומות הקדמונים אז ישכון אבל ובגוים ר"ל בשעה שיתערבו בגוים הקדמונים ולמדו ממעשיהם אז לא יתחשב ר"ל שבטלה חשיבותיו. והנה חז"ל אמרו במסכת ע"ז פרק ב' מאי אהדרו ליה חברוהי לרבי אליעזר שאמר דפרת חטאת אין נקחית מן הנכרי כל צאן קדר יקבצו לך יעלו על רצון מזבחי והרי הכתוב מעיד שקרבנות נקחין מן הנכרי. וזה יאמר הנביא

הנביא ולבנון אין די בער בעציו על נבי המזבח. ושמא תאמר למה כל כך. ע"ז משיב משום דוחיתו אין די עולה שגם הנכרים יביאו קרבנות. ומסיים ובכל זאת כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו. יאמר הנביא על בשורת הגאולה העתידה שעליה אמר הנביא והית בימים ההם לא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה אתכם ממצרים כי אם חי ה' אשר העלה אתכם מבבל ומארצות צפונה וזהו גלות אדום ותהיה לכאורה הגאולה דבר כבד מאוד שהרי עתה בגלות זה ישראל המה מפוזרים בכל העמים ויצטרך לפדותם בחוזק ידו מכל הגוים. לזה אמר כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו ואין מן הצורך להזכיר כי חלילה לחשוב זאת על הגוים אשר בזמנינו המאמינים בה' ובתורתו ובארחות חסד ומישרים יתהלכו:

הפסל נסך חרש וצורף בזהב ירקענו ורתיקות כסף צורף. יבאר גנות העו"ז שהיו עמים הקדמונים עובדים לו. והנה בספר פרי עץ חיים ביאר כי הבריאה הכללית היא להיפך מן בריאת האדם שבכלל העולם המרכז שהיא הארץ הוא חומר עכור וגשם מוצק וסביב לו מים ורוח ואש יותר גשמיים. ולמעלה שבעה רקיעים. והקב"ה שהיא רוחניות גמור לאין ציור הוא סובב כל עלמין. ובאדם היא להיפך כי המרכז שלו היא הלב והמוח והמה אברים נקיים ומרגישים ומנהלים את כל הגוף. ובשר וגידים ועצמות ועור מקיפים אותו מסביב. וא"כ העובדי עבודה זרה צריכים לעשותה על אחד משתי תמונות שיעשוה כתבנית אדם שהתוך שלו הוא יותר רוחניי ויקר והחיצוני הוא יותר גשמיי ופחות. או שיעשוה כתבנית כל הבריאה שהמרכז יהיה מזולזל והמקיף יהי' החשוב. אבל המה עושים לא כדין ולא כדין שהרי הפסל נסך חרש שהוא מעץ פשוט ומזולזל וצורף בזהב שהיא היותר חשוב ירקענו והרתיקות שעל הזהב המה כסף צורף וא"כ אינם לא כזה ולא כזה:

המסוכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם הלא הבינותם מוסדות הארץ. לבאר כתובים אלו נקדים מאמחז"ל [בחגיגה פרק ב'] אוי להם לבריות שרואים ואינם יודעים מה רואים עומדים ואינם יודעים על מה עומדים. הארץ על מה עומדת על העמודים והעמודים על המים והמים על ההרים כו' וסערה תלויה כקמיע בזרועו של הקב"ה שנאמר ומתחת זרועות עולם. וא"כ הסיבה הגורמת ומקיימת את העולם הוא רק הקב"ה. ובע"ז הוא להיפך כי המסוכן תרומה שהוא מרים לע"ז עץ לא ירקב יבחר שאם לא כן לא יהיה קיום לאלוה שלו. ונוסף ע"ז כדי שלא יתמוטט ויפול יבקש לו חרש חכם להכין פסל בל ימוט ואלולי זה היה הפסל מתמוטט. וא"כ התבוננו וראו הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם שגבי הקב"ה אינו כן וא"כ הלא הבינותם מוסדות הארץ שהיא תלויה דוקא בתמיכת השי"ת:

היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת. להקדים זה נקדים מאמחז"ל בעירובין פ"ק שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הילל הללו אומרים הלכה כמותינו והללו אומרים הלכה כמותינו. ופירש מר אבא ז"ל שמחלקותם הוא אם אזלינן בתר כמות או בתר איכות כי בית הילל הם רוב בכמות התלמידים ובית שמאי הוי מחדדי טפי ר"ל מפולפלים יותר מבית הילל. ופלוגתייהו אי אזלינן באחרי רבים להטות אחרי רוב בכמות או אחרי רוב באיכות. ובזה הפרט נחלקו איך לפרש מלת רבים שתי שנים ומחצה שהללו אומרים הלכה כמותינו לפי שאחרי רבים להטות פירושו בכמות. והללו אומרים הלכה כמותנו לפי שפירוש רבים היא באיכות עיין ע"ז בספר עמודי אור בהשמטות. ואחר כן מצאתי זה גם בספר פני יהושע בעירובין וכבר ביארנו זה בדרישים הקודמים בדרוש המלאכים אשר תנה הודך על השמים עיי"ש שביארתי שלימוד התורה בעצמה היא יותר מסוגלת למלאכים. אבל מעשי המצות עיקרן בארץ. והנה חז"ל אמרו בחגיגה פרק אין דורשין בית שמאי אומרים השמים נבראו תחלה שנאמר בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ ובית הילל אומרים הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים. וחכמים אומרים שניהם כאחת נבראו כו'. ובמדרש פרשת בראשית מבואר דהאי וחכמים אומרים הוא רשב"י דאיתא התם אמר רשב"י תמה אני איך נחלקו אבות העולם שאני אומר שניהם לא נבראו אלא יחד כאלפס וכסויה שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחד. ולפי הנ"ל יתכן שידוע כי כל הקודם במעלה קודם בזמן. ולכן לבית שמאי שהולכים בתר חשיבות האיכות ואיכות התורה היא יותר בשמים לכן סוברים השמים נבראת תחלה. ובית הילל סוברים דאזלינן בתר הכמות ולכך סוברים הארץ נבראת תחלה. והנה רשב"י דהוא ר"ש סתם סבר בכל דוכתי דאזלינן בתר טעמא דקרא ולכך סבר דאלמנה עשירה ממשכנין אותה דאיהו דריש טעמא דקרא דהטעם דלא תחבול בגד אלמנה הוא מפני שאתה צריך להחזיר לה העבוט ואתה משיאה שם רע בשכנותיה וזה הטעם אינו שייך בעשירה. ואם כן הרי הוא לוקח את האיכות שהוא הטעם של המצוה ועושה מזה עיקר לפסוק דין למעשה וא"כ לדידיה הרי האיכות והכמות הכל אחד, ועל כן אמר במדרש תמה אני איך נחלקו אבות העולם שאני אומר שנבראו כאחת. ונכון בעזה"י:

אמנם שם בחגיגה מסיק הש"ס כשברא ברא את השמים תחלה ובשנטה נטה את הארץ תחלה. וא"כ יהי' פירוש הכתוב היושב על חוג הארץ לנטות אותה ולחזקה אז היו יושביה כחגבים ואח"כ כשנטה את השמים הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ כתוהו עשה אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שורש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם. ירמוז הכתוב בכאן על חורבן סדום דאיתא בסנהדרין פרק חלק שרייני סדום היו שקוראי ושקרוראי ומצלי דינא ועיי"ש באריכות. וזהו הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ של סדום כתוהו עשה ר"ל שהפכן וכיצד הפכן ? מבואר באגדת חלק שלשתן בסלע אחד היו יושבים ובא מלאך והפכם שנאמר

בחלמיש

בחלמיש שלח ידו הפך משורש הרים. וזהו אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שורש בארץ גזעם ואיך היה? מבואר בכתוב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מן השמים. וזהו וגם נשף בהם ויבשו וסערת כקש תשאם:

ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש. יפה ביאר האלשיך ואחריו הגאון אאמו"ל בכתביו. לגדולתו של הקב"ה לא מצינו רק דמיון ולא השואה. אבל במלאכים הלא לכאורה ימצא גם דמיון שגם הם כח אלקי בם. אבל גם המה ר"ל המלאכים המה משבחים את הקב"ה ואומרים קדוש ג' פעמים. וזהו ואל מי תדמיוני ואשוה ר"ל שיהי' בגדר השואת מ"מ גם הוא יאמר קדוש לפני:

שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר. הנה בהשקפה הראשונה אין כתוב זה שייך אל הקודם שמדבר בגנות ע"ז. אכן יתבאר ע"פ מאמחז"ל בנדרים על כתוב שמש ירח עמד זבולה שבמחלוקת קרח על משה עלו חמה ולבנה לזבול ואמרו אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ר"ל להאיר ואם לאו לא נצא אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם ר"ל שמלכי מזרח ומערב משתחוים לשמש ואינכם מוחים ובכבוד בשר ודם מחיתם והאידנא לא נפקו עד דמחו להו שנאמר לאור חציך יהלכו וגו'. הרי שבשביל שהרבה מהאומות עבדו לצבא השמים אינם כל צבא השמים יוצאים להאיר כי אם אחרי מכות שמשיגים מידו של הקב"ה ומקודם זה לא היה נצרך לזה. וזהו שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה ר"ל כל צבא השמים שבתחלה עד שלא עבדו להם היה הקב"ה המוציא במספר צבאם ורק ע"ז שלכולם בשם יקרא ומיד היו באים להאיר לארץ ולדרים. אבל אחרי שהחלו לעבוד אותם אז לא היו באים להאיר לארץ רק מרוב אונים ואמיץ כח ר"ל הכאות איש לא נעדר ולולי זה לא היו באים ומזה תראה גנות הע"ז אצל השי"ת. והשי"ת יזכנו לעבדו שכם אחד אמן:

דרוש יב.

הפטרת פרשת בלק.

והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם. כנראה הפסוק הזה מורכב משני דלתות. כטל כרביבים. יקוה לאיש ייחל לבני אדם. ודרך המקראות כי הדלת הראשון מקביל לעומת הסוגר הא'. והדלת הב' לעומת הסוגר הב'. כי אמרו חז"ל בפ"ק דתענית שהטל לא יעצר לעולם. ואליהו שנשבע שלא יהיה טל ומטר לא נתקבלה שבועתו רק לענין מטר ולא לענין הטל. והגאון רעק"א בתשובתו הוכיח מכאן דהנשבע על ב' דברים אף שהאחת אינה יכולה להתקיים מ"מ לענין הדבר השני מועלת שבועתו. ולא דמי למשנה דנדרים ראה אותם אוכלים תאנים ואמר הרי הם עליכם קרבן ואח"כ נודע שאביו היה ביניהם אז נדר שבטל מקצתו בטל כולו. דהתם השבועה היתה יכולה להתקיים על שניהם אם היה מפרש שדעתו גם על אביו. אבל הכא הרי היתה השבועה על טל מעיקרא בטילה. וא"כ הטל אין צריך לשום אדם שבזכותו או בתפלתו יבוא שמאליו לא יעצר. וגבי מטר אמרו שם מטר בשביל יחיד אבל פרנסה דהיינו מזונות בשביל רבים. וא"כ הטל אין צריך לשום אדם אבל המטר צריך עכ"פ לתפלת יחיד או לזכותו. אבל לא לתפלת או זכות רבים. וזהו כטל מאת ה' אשר לא יקוה לאיש. וכרביבים ר"ל מטר אשר לא ייחל לבני אדם ר"ל להרבה בני אדם:

והיה שארית יעקב בגוים — כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו. לבאר זה נקדים דינים אחדים ביו"ד סי' נ"ז בדין דרוסה דאיתא שם שכל החיות יש להם דרוסה דהיינו כשהחיה המורפת דורסת אותם בידה ר"ל את הבהמה או העוף ע"י הוא מטיל ארס ושורף את האברים הפנימים. ומבואר שם ששלש מדרגות יש בזה שהארי יש לו דרוסה אפילו בבהמה גסה ובגדולה שבהם וכל שהוא מארי ולמטה אין לו דרוסה בגסה רק בדקה. עוד מבואר שם דאם קטעה לרישא דחד מינייהו נח רוגזיה ושאר מותרים במה דברים אמורים אם הארי בא לתוך הדיר ועמד עם הבהמות. אבל אם הושיט ידו להדיר דרך חור כיון שאינו יכול לבוא אצלם הוא כועס יותר ואוסר כולם אפילו אם קטעה לרישא דחד מינייהו. והנה המפרשים כתבו כי כפיר אריות הוא הבחור שבאריות אבל כפיר סתם הוא הנקרא לעאָפּארד בלשון אשכנזי והוא מארי ולמטה ויש לו דרוסה רק בדקה. ולפ"ז הנביא מצייר כי לעת העתיד כשיבוא גוג להלחם עם ישראל יהיו ישראל אז בגוים כאריה בבהמות יער ר"ל כשהארי פוגע בבהמה שרועה ביער וככפיר בעדרי צאן ששניהם יש להם דרוסה זה בבהמה וזה בצאן. אבל לא כשעמד עמהם שאז אם הרג אחד מהם הנותרים מותרים רק אשר אם עבר ר"ל רק דרך העברה בעלמא שאז אפילו ורמס וגם וטרף איזה מהם מ"מ כולם אסורים ככה יהיה עתה. ואין מציל וכלשון הש"ס שם אין מצילין בדרוסה וכיצד יהיה זה? ע"ז אומר תרום ידך על צריך וגו' כי חז"ל אמרו באגדת חלק במה הכם ר"ל לחיל נבוכד-נצר ע"י המלאך אזנים גילה להם ושמעו שירה מפי החיות ומתו שנאמר מרוממותך נפצו גוים. וכן יעשה הקב"ה לעתיד כי יראה להם את רוממותו ואז וכל אויביך יכרתו:

והיה ביום ההוא נאום ה' והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבותיך. כי במשלי נאמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה כי תועלת הסוס במלחמה שתיים המה. א' לרדוף אחרי האויב בנוסו. ב' אם יצטרך לברוח מפני האויב אזי קל יותר לנוס על סוס מלנוס ברגליו. וכן הוא בישעיה ותאמרו לא כי על סוס נרכב על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יקלו רודפיכם.

רודפיכם. אבל לישראל יעד הנביא והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבותיך. כי במלחמת גוג ומגוג נאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב ולא יצטרכו ישראל לנוס ומכ"ש על סוס ועל כן והאבדתי מרכבותיך:

והנה בדרושי ביארתי דברי המדרש ריש פרשת מקץ ראיתא התם אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים ושטי כזב שע"י שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים. וכבר תמהו המפרשים על המדרש שהרי לפי דבריהם יוסף לא היה בוטח בה' שהרי פנה אל שר המשקים שיזכירהו לפני פרעה ואיך קאמר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף. אמנם באמת מצינו שני כתובים שמורים על בטחון. האחד שמובא כאן. והשני בירמיה ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. אך באמת שני הפסוקים האלה תלוים בשני השיטות בענין בטחון. האחת דעת בעל חובת הלבבות שאין צריך שום השתדלות ומעשה מצד האדם רק יוכל לבטוח הכל בה'. וע"ז מורה הפסוק בירמיה ברוך הגבר אשר יבטח בה' בתחלה וגם בסוף והיה ה' מבטחו. והשני הוא דעת הרמב"ן ז"ל ודעמיה שהאדם צריך לקיים למען יברכך ה' בכל אשר תעשה. וע"ז מורה הפסוק שמובא כאן שכתוב בו רק פעם אחת בטחון. והנה זה מובן מאליו כי להצדיק גמור יאתה הדרך הראשון שהוא יכול לבטוח שהקב"ה יעזרהו גם בלי השתדלות משא"כ לאנשים כמונו. וממילא מובן נ"כ כי להצדיק גמור שיאתה עבורו בטחון גמור מכל צד יוכל היות כי יענש אם יעשה השתדלות. משא"כ אנו שאצלינו לא יבא עזר השם יתברך בלי שום השתדלות ודאי שלא נענש אם נעשה השתדלות. וזה יאמר המדרש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף. אבל אצלו היה מוכרח גם הסוף עם בטחון. וזהו ולא פנת אל רהבים ושטי כזב ר"ל שלא היה לו לפנות אל שר המשקים ומאין מוכרח זאת שהרי שע"י שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שני שנים. ואם היה יוסף במצב צדקתו ממדרגה השניה לא היה לו ליענש ע"ז ונכון:

ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו.

יתבאר כי חז"ל אמרו בסנהדרין בן נח נהרג על שהיה לו ללמוד ולא למד. והנה כבר הבאנו למעלה בשם אאמו"ז ז"ל דהעונש שהקב"ה מעניש את ישראל הוא רק כדי שלא יחזרו ויחטאו. וכדרך האב שמיסר את בנו רק כדי שלא יחזור ויחטא שאם היה יודע האב שהבן לא ישוב לחטוא ודאי שלא היה מענישו. אבל באומות העולם הקב"ה מענישו על החטא בעצמו. וזהו ועשיתי באף ובחימה נקם בדרך נקמה אבל רק את הגוים. וראיה לזה שהרי אנכי מענישם גם על אשר לא שמעו ר"ל שאף שהיה לו רק ללמוד ולא למד. וידוע שבבן לא היה האב מענישו אם לא ידע שהדבר אסור לו לעשותו:

שמעו נא את אשר ה' אומר קום ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח.

לבאר כתובים אלו נקדים מאחז"ל בסנהדרין (ד' מ"ד) למה נקרא שמו של מטטרון פסקון. אטמון, סגרון, פסקון שפוסק דברים כלפי מעלה. שבשעה שאמר הקב"ה ליחזקאל אביך האמורי ואמך חתית אמרה רוח פסקונית לפני הקב"ה רבונו של עולם ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל. ר"ל למה תאשים את האבות בחטאן של ישראל. והענין הוא כי יתכן לומר באשר טבע האב הוא טבע הבן וכמאמרם ז"ל בסוף עדיות ואם כן יתכן כי אם הבן יש לו תכונות רעות כי היא לו מלידה ומבטן ומטבע של האב. וכן יתכן להאשים את האם עבור חטאי הבן באשר האב אי אפשר לו להשגיח על הנהגת הבן כי הוא טרוד בעסקיו ובפרנסת אנשי ביתו. לא כן האם כי היא ע"פ רוב בביתה וכל כבודה בת מלך פנימה יכולה היא להשגיח על הבן ולגדלו על ברכי התורה והמצוה. ובזה אמרתי לפרש מה דגבי בת כהן שזינתה אומרים ארור שזו ילד ארור שזו גידל כמבואר בסנהדרין על פסוק את אביה היא מחללת, וגבי בת כהן אין אנו יודעין אם החסרון הוא מצד הטבע של האב שנמשך בו או מצד טבע האם שגדלתו שלא כהוגן. ולכך גבי בת כהן מקללים את שניהם ואומרים ארור שזו ילד על האב ארור שזו גדל על האם. וכ"ז הוא בבן ממש או בבת ממש. אבל להאשים את האם לאחר כמה דורות בעבור הנהגת האם זה ודאי דאין לומר כן דהרי היא לא גדלה את הדורות האחרונים על ברכיה. ולפ"ז אם נאשים את האבות בחטאן של ישראל אין להאשים רק את האבות ולא את האמהות. ומה שאמר הקב"ה אביך האמורי ואמך חתית הוא רק על דרך הפלגה שהרי האמהות אין להאשימם בחטאי הדורות שלהלן. והנה ידוע דרשת חז"ל בר"ה שההרים נקראו האבות וגבעות נקראו אמהות. וזהו אומרו שמעו ר"ל הדור אתם תשמעו מה שהשי"ת אומר כפי שיטתו שמעו את אשר ה' אומר קום ריב את ההרים ר"ל שמאשים את האבות בחטא ישראל. אבל את האמהות אין להאשימם באשר שלא על ברכם גדלו. ע"כ ותשמענה הגבעות קולך ר"ל שהאמהות אין להאשימם. והנה תהיינה רק שומעים אבל אני אומר יאמר הנביא כי גם האבות אין להאשימם בזה כי ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל. וע"כ אני אומר כפסקון שמעו הרים את ריב ה' ר"ל שגם ההרים יהיו רק שומעים והאתנים מוסדי ארץ כי ריב לה' הוא רק עם עמו ועם ישראל יתוכח:

עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי כי העליתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים. בביאור כתובים אלו מוכרח אנכי להאריך קצת. הנה חז"ל אמרו בשבת פרק אמר רבי עקיבא ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הקב"ה הר כגיגית ואמר להם אם מקבלים אתם את תורתי מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם כו' מכאן מודעה רבה לאורייתא. פירוש שישראל יכולין לטעון כנגד קבלת התורה שהיתה באונס. והקשה הרשב"א הובא בפרשת דרכים הא קי"ל בב"ב פרק חזקת הבתים

תליוהו

תליוהו וזבין זביניה זבינא ר"ל שאם כפאוהו לאדם שימכור את שדהו ומכרה זביניה זבינא והמכר קיים. וא"כ מאי איכפת לן שקבלת התורה היתה באונס. ותירץ הרשב"א דכיון דמבואר שם בב"ב דהיינו דוקא אם קיבל כסף מיד אבל אם זקף את הכסף על הלוקח במלוה לא הוי זביניה זביני. וכיון דשכר מצות בהאי עלמא ליכא והיום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. א"כ אין נתינת השכר תיכף ולא הוי כתלוהו וזבין דזביניה זבינא רק כתלוהו ויהיב ר"ל שנתן מתנה דאין מתנתו מתנה *). והנה בפרשת דרכים מבואר עוד קושיא בשם הרשב"א ז"ל דהא בסוגיא דנדרים מבואר עוד דישראל הדר קבלו את התורה שנית בערבות מואב. וגם נתערבו כל ישראל איש בעד חבירו. וע"ז תירץ הרשב"א ז"ל דגם שם היה אונס שהיו עייפים מטורח הדרך במדבר קרוב לארבעים שנה ואם לא היו מקבלים את התורה לא היה הקב"ה מכניסן לא"י. אמנם לכאורה עיקר דברי הרשב"א ז"ל צ"ע דעל מ"ש הרשב"א ז"ל משום דשכר מצות בהאי עלמא ליכא קשה טובא הא שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל מן ובאר ועמוד הענן. ואם לא היו מקבלים את התורה ודאי דלא היה נותן להם וא"כ שוב הוי תלוהו וזבין. אמנם ע"ז יש לתרץ דהרי ישראל עצמם אמרו כי גם במצרים אכלו לחם לשובע ומים ודאי לא חסר להם שמה וההגנה שהביא להם הענן היה להם הגנה מאויבים גם מפרעה שהרי עבדיו היו ואין זה מענין תלוהו וזבין. אמנם באמת אין זאת דהרי התוספות בב"ב בפרק חזקת הבתים בסוגיא דארים מעיד כתבו דאף שהארים הרי הוא נוגע בדבר שהרי נותן לו הקרקע לעבור אותה והוא משתכר אצל בעל השדה מ"מ זה לא חשיב הנאה שהרבה פעמים ימצא להשתכר גם אצל אחרים. ואם כן מה שאכלו במצרים לחם לשובע הרי אכלו במחיר עבודתם ויגיע כפם. אך במדבר לא היה להם עבודה ועכ"פ השיגו השלש מתנות הנ"ל וא"כ הוה תלוהו וזבין. כן יש לומר על תירוץ הרשב"א ז"ל: ועתה יבואו הכתובים הנ"ל כמין חומר.

כי יבאר להם הנביא אם תבא לטעון כי אינך מחויב לקיים את התורה כי היה בשני הפעמים בסיני ובערבות מואב באונס. הפעם הראשון בסיני היה אונס בפועל ממש ע"י כפית ההר כגיגית. ובערבות מואב ע"י תלאות הדרך. לא כן עמי! מה עשיתי לך אונס בפועל ומה הלאתיך. רצוני לומר בתלאות הדרך בערבות מואב שעי"ז תוכל לומר כי קבלת התורה היה באונס. שמא תשיב לי כי הטובות מן. באר. ועמוד ענן. ומן היה לך גם במצרים שהרי העליתיך מארץ מצרים וגם שם היה לך זאת. לא כן ומבית עבדים פדיתיך ששם השגת זאת רק בשכר עבודתך ואין זה חשוב הנאה שהרבה פעמים ימצא להשתכר ביגיע כפיו. אבל במדבר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים. ובזכותם היה לך המן ובאר ועמוד הענן וכ"ז עבור קבלת התורה וכשאמרו המפרשים על פסוק תעבדון את האלקים על ההר הזה שבזכות שיקבלו את התורה הבטיח השי"ת להם כל הנסים. וא"כ הרי אתה מוכרח ומצווה על קבלת התורה דהוי תלוהו וזבין לא תלוהו ויהיב: עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השיטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'. יבאר להם הנביא שלא יפחדו ישראל פן ינחם ה' על בשורת הגאולה. ובאמת אמרו חז"ל דעל הבטחה לטובה אין הקב"ה חוזר בו. והנה בדרושינו ביארנו את הכתוב בפרשה בלעם ויעלהו במות בעל. שכוונת בלעם היתה להזכיר על ישראל את חטאי ישראל בבעל. וכן ראש הפעור הנשקף על פני הישימון רצה להזכיר עון פעור. ובכל זה אמר בלעם בברכתו ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה לא הביט און ביעקב וגו'. שעל הבטחה לטובה אין הקב"ה חוזר בו אפילו אם יחטאו ישראל. וענין השיטים היא עצמו ענין בעל פעור כמבואר בכתוב וישב ישראל בשיטים ויצמד ישראל לבעל פעור. וזהו מאמרו שמא תאמר כי אם יחטאו ישראל לא יקיים ה' את הבטחתי. עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ר"ל לקלל אותך ומה

*) הג"ה. ודרך אגב נבאר פרפרת אחת מה שאמרנו בפירוש המשנה דאבות אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. כי המפרשים ביארו כי מלת פרס ענייננו כמו פרוסה כלומר חלק וקאי על פירות המצוה בעוה"ז ועיין מדרש שמואל שהביא זה וכן פירשו רש"י ותוספות נדה (דף נ"ז). והשתא קשה על תירוץ הרשב"א דקבלת התורה לכך לא מיקרי תלוהו וזבין משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. הא איכא פירות המצות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה. וא"כ הוי תלוהו וזבין וא"כ המודעה לאורייתא היא קיימת ואם נימא דהמודעה קיימת הרי ישראל על קיום המצות כאינן מצווין ועושין ואנן קי"ל גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה וא"כ שכרן מועט. אבל אי נימא דאינה מודעה הוו מצווין ועושין ושכרם גדול. וא"כ לכאורה יותר טוב לקיים את התורה ע"מ לקבל פרס. ר"ל פירות המצות בעוה"ז כדי שיהיו מצווין ועושין. אמנם התוס' בב"ב שם הקשו דא"כ איך כופין על נתינת גט. דמבואר שם דעל נתינת גט יכולים בי"ד לפעמים לכוף כמו מוכה שחין ובעל פוליפוס. ותירצו דאימת כופין? הוא רק במקום שיש מצוה. ומה דמקיים מצות חכמים זה גופא הוי כתלוהו וזבין אחרי שמ"מ השכל ג"כ ראוי לקיים דברי חכמים עיי"ש בפרק חזקת הבתים בתוס'. והשתא יהיה פירוש המאמר כן. וראה דקדוק לשונו שאמר אל תהיו. לא לא תהיו ואמר אל דרך שלילה ומשמעות פירושו שלא הצטרכו להיות משמשים ע"מ לקבל פרס כדי שעי"ז תהיו מצווים ועושים ושכרכם יהא גדול. אלא הוו ר"ל שתוכלו להיות כעבדים המשמשים את הרב גם שלא ע"מ לקבל פרס ר"ל הפירות בעוה"ז דהרי מורא שמים לקיים מצותיו יותר גדול מלקיים מצות חכמים ולכך אמר ויהי מורא שמים עליכם ומטעם זה תהיו כמצווים ועושים:

ומה ענה אותו בלעם בן בעור שיעצתו להזכיר חטאי ישראל. ובכל זאת נתן ה' דבר בפי בלעם שיקיים את הבטחתו לישראל ומזה יתבררו לדעת צדקות ה'. ומה שאמר מן השיטים ועד הגלגל כי גם בגלגל היה חטא ע"ז כמבואר בכתוב אך שוא היו בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי:

במה אקדם ה' אכף לאלקי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה. הכוונה כי חז"ל אמרו בסוכה מי הקדימני ואשלם כלום אדם עושה ציצית אלא אם כן נתתי לו טלית כלום אדם עושה מזוזה אלא אם כן נתתי לו בית. ובמדרש רות מבואר עוד כלום אדם מקריב לפניי קרבן אלא אם כן נתתי לו עדרי צאן ובקר. הרי שבכל דבר וענין שהאדם עושה מצוה הקב"ה מקדימו בזה שנותן לו מקום לקיים את המצות. אמנם מצינו לחז"ל שאמרו ג"כ בסוכה בוא וראה כמה חביבין נמוכי רוח לפני הקב"ה שהרי אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הקב"ה כאלו הקריב כל הקרבנות כולם שנאמר זבחי אלקים רוח נשברה. ובזה לא יוכל הקב"ה לומר שהוא המקדים שהרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וזהו אומרו במה אקדם ה' ר"ל באיזה מצוה אוכל להיות אני המקדים רק בזה שאכף לאלקי מרום ר"ל שאהיה מנמוכי רוח. אבל האקדמנו בעולות או בעגלים בני שנה הלא בזה הקב"ה הוא המקדים:

הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' [אלקיך] דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת צדק והצנע לכת עם אלקיך. כי המצות יתחלקו לשתים בין אדם למקום ובין אדם לחבירו והנ"מ כי בין אדם לחבירו דרכן לעשותן בפרהסיא כדי שילמדו ממנו אחרים. אבל אם הוא עובד את ה' יותר טוב בצנעה וכמאמר חז"ל ומבואר בהלכות תענית שאל יתפאר אם הוא יושב בתענית. וזהו הגיד לך אדם מה טוב ר"ל עם אנשים כגילו איזה נקרא טוב. זהו כי אם עשות משפט ואהבת חסד. אבל בדברים שעם המקום יותר טוב והצנע לכת עם אלקיך:

דרוש יג.

הפטרת פרשת עקב.

ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני. נבאר מקודם ביאור מר אבא ז"ל על פסוק ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. כי במדרש בראשית איתא שהקב"ה שאל את אברהם מה יבחר עבור בניו אם יחטאו אם גלות או גיהנם ואברהם בירר לו גיהנם והקב"ה בירר לו שעבוד מלכיות. ואם היה נשאר על בחירת אברהם היתה ציון בלתי חרבה לעולם. אבל כשהקב"ה בירר לו גלות מוכרח כי ציון תהיה חרבה. ואם כן הרי יש לציון נגד השי"ת טענה נכונה כי למה גזר נגד בחירת אברהם. אבל השבים משבי הגולה שאצלם אדרבה לטובה היתה עצת השם יתברך להם תהיה הגאולה רק צדקה. וזהו ציון במשפט תפדה ר"ל בטענה נכונה. אבל ושביה בצדקה שאצל השבים לציון הוא רק צדקה שהרי גיהנם הוא יותר רע. ונמצא כשנתן הקב"ה לאברהם הברירה איזה יברר לו אם גיהנם אם שעבוד מלכיות היה למדת הדין טענה לעכב בחירת הקב"ה ולהשאיר על בחירת אברהם שהיא רעה לציון ואחרי כן כשנמשך הדבר והגלות ארוך מאוד עד עדן ועדנין אז נראה לענין כי גם מדת הדין שכחתני. וזהו ותאמר ציון עזבני ה' בזה שבחר לו גלות שע"י"ז חרב ביתי ואדני שהוא ירוע שקאי על מדת הדין שכחני שלולי זאת, היה אורך הזמן די לכפר בגלות הארוך אפילו לפי מדת הדין:

התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. אמרו חז"ל בשבת מרחמין על הבהמה בשבת כיצד הוא עושה מביא בול של מלח ונותן לה בבית הרחם כדי שתזכור צערה ותרחם על בנה. עוד אמרו חז"ל בקדושין שבמורא הקדים הכתוב את האם לאב ובכבוד הקדים הכתוב את האב לאם מפני שהבן מתירא מאביו יותר מאמו ומכבד את אמו יותר מאת אביו. אולם כ"ז בתחלה כשעודנו פנוי. אבל בסוף כשנושא אשה כתיב על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו ואז הוא שוכח את אביו וגם את אמו. וזהו אומרו התשכח אשה עולה ר"ל עול ימים שלה הלא היא אוהבת אותו יותר מן האב כמו שהדרך אחרי שגם הוא אוהב אותה יותר מן את האב. ומרחם בן בטנה את הבן שנולד זה מקרוב שזוכרת עדיין צער לידתה. אך אפילו אם גם אלה תשכחנה מ"מ ואנכי לא אשכחך *):

הן על כפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד. כי אמרו חז"ל בברכות שהקב"ה מניח תפילין ומה כתוב בהם שבחן של ישראל. והנה רש"י כתב בפרשה וישלח על פסוק ויעל מעליו אלקים במקום אשר דבר אתו

---

*) הג"ה. והנה חז"ל דרשו בברכות גם אלה תשכחנה זה מעשי העגל שאמרו ישראל אלה אלקיך ישראל. ואנכי לא אשכחך זה מעשי סיני שאמרו נעשה ונשמע על דברי ה' שאמר אנכי ה' אלקיך. והדבר לכאורה יפלא מאי סמיכות שני אלה הענינים שהם רחוקים זה מזה. ומאי רבותא שהאחד ישכח ואת השני לא ישכח. הלא כן הוא הטבע שלפעמים שוכחים דבר אחד ואת השני אינם שוכחים. אמנם הנה חז"ל אמרו במדרש על פסוק ראה ראיתי את עני עמי. שאמר לו הקב"ה למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה שהם עתידים לומר נעשה ונשמע. ואני רואה שהם שומטים בשעת מ"ת אחד מטטרמולין שלי. ר"ל מן המרכבה שלי ועובדים אותו. הרי שבסיני גופיה כבר התחיל לפעפע בישראל חטא העגל. וא"כ היה ראוי שאם ירצה הקב"ה לשכוח חטא העגל היה צריך לשכוח גם את מעשי סיני. ועל כן אמר ומ"מ אחלק הדבר לחלקין ואנכי לא אשכחך:

אהו. ופירש רש"י איני יודע מה מלמדנו. ולכאורה הדין עמו שפירש כן שהרי בוראי נסתלק במקום שדבר אתו. ולי נראה כי במחזה הסולם נעקר הר המוריה ובא עד לוז כמבואר בכתוב ואולם לוז שם העיר לראשונה ורש"י פירש ג"כ שרגלי הסולם היה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד ביהמ"ק שהוא בית אל. והנה ידוע כי שער השמים מכוון נגד מקום המקדש. עוד מבואר ברש"י ז"ל שיעקב קרא ללוז ג"כ בית אל. וא"כ כשנסתלקה השכינה מעל יעקב נגד בית אל היה הקב"ה צריך להעתיק כבודו עד ירושלים ומשם הדרך מכוון לשער השמים. אבל עתה שיעקב היה בבית אל שהיא ירושלים ונסתלקה השכינה כנגדו מכוון ולכך רמז הכתוב כי לא כמקום הראשון שהוכרח ה' להסתלק למקום ירושלים ומשם לעלות לרקיע. אבל עתה ויעל מעליו אלקים במקום אשר דבר אתו. ולפ"ז יהיה פירוש הכתוב שלפנינו הן על כפים חקותיך ר"ל במקום תפילין וחומותיך שהמה חומות המקדש המה נגדי תמיד ר"ל נגד שער השמים:

מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו. הנביא מצייר כי לפי דרש חז"ל אם יעשו ישראל תשובה שלימה אז יקוים היום אם בקולו תשמעו ותהי' הגאולה יכולה להיות תיכף ומיד. והנביא מצייר כאלו מחריבי ירושלים יוצאים דרך שער העיר השני אחרי שהחריבו את העיר ותיכף מצד השני במקום שנכנסו בו האויבים המחריבים שבים בניה לבוא ולהתיישב שנית ולבנות את העיר החרבה. וזהו מהרו בניך לבוא שנית באותו עת גופה שמהרסיך ומחריביך ממך יצאו בשער האחרון. ומבאר הנביא כי לא תאמרו שכוונת הנביא הוא על שיבת גלות בבל שבאסת באו אחרי שבעים שנה. לא כן כי בגלות בבל לא שבו רק מ"ב אלף כמבואר בעזרא. אבל בזו הגאולה שאי סביב עיניך וראי כי כולם ר"ל כל ישראל נקבצו באו לך כמו שאמר במקום אחר ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל. חי-ח' כי כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה. כי הכתוב מעיר כי לעתיד יהיו כל בניך למודי ה'. וחז"ל דרשו במדרש על פסוק נופת תטופנה שפתותיך כלה מה כלה מתקשטת בכ"ד מיני קישוטין כך ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים. וזהו חי אני נאם ה' כי כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה. והכוונה שיהיה כולם למודי ה':

עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום גשה לי ואשבה. כי אחת מסגולות ירושלים היא שלא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים וכן בבית המקדש עומדים צפופים ומשתחוים רוחים וטעם אחד להם שכ"ז שישראל מתקרבים יותר לצד השכינה ירויח להם המקום וזהו מסגולת ירושלים שכתוב בה ארץ צבי וחז"ל סוף כתובות דרשו שכשישראל יושבים בארץ ישראל אז מחזקת את כולם כמו עור הצבי שכמפשיטים אותו וחוזרים ומלבישים אותו אין מחזיק את בשרו כי בהתכנס כל ישראל אז מתרוח המקום. וזהו צר לי לבד המקום אבל גשה לי ר"ל שיתכנסו יחד אז ואשבה *):

ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה ואלה מי גידל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם. כה אמר ה' הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים וגו' והיו מלכים אומניך וגו' וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קוי. לבאר זה נאמר כי ציון יש לו שלשה ראיות הפכיות שהגאולה לא תוכל להיות. א' אחרי שהקב"ה עזב את ציון וכמאמר הכתוב אלכה ואשובה אל מקומי. וכן חז"ל אמרו בר"ה עשר מסעות נסעה שכינה כו' וא"כ איך אפשר להוליד בנים בלתי בעל. וזהו מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמידה וחז"ל אמרו בר"ה שגלמודה פירושו גמולה דא מבעלה ואפילו אם היה לי בנים מ"מ הלא הלכו בגולה ונתפזרו בכנפות הארץ ואיפוא נתגדלו בניי, וזהו גולה וסורה ואלה מי גידל ואפילו תאמר שנתגדלו ע"י אחר אך עדיין תיקשי איך שבו אחרי הפזור העצום הזה. וזהו הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם ר"ל מאיפוא נמצאו שנית. וע"ז משיב להם הנביא בשם ה' על אחרון ראשון ועל ראשון אחרון על השאלה הן אני נשארתי לבדי משיב כה אמר ה' הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחיצן ובנותיך על כתף תנשאנה. ועל השאלה השנית איפוא נתגדלו בניי משיב והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך והמה כבר גדלו את בניך. ועל השאלה מפני שאין לה בעל ואני שכולה וגלמודה. הנה ידוע דבעלה דכנסת ישראל וציון היא השי"ת. וזהו וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קוי:

היוקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט. כי כה אמר ה' גם שבי גבור יוקח ומלקוח עריץ ימלט ואת יריבך וגו' אנכי אושיע. הנה גליות האחרונים שהיו לישראל שהם גלות בבל ואדום ההבדל ביניהם כי גלות הראשון היה כפי שורת הדין שהרי לפי דברי חז"ל ביומא היה בישראל ע"ז גילוי עריות וש"ד והם העבירות היותר חמורות. אך הבית השני חרב רק עבור שנאת חנם של פי ההשקפה לא היה כדאי לגרום גלות לישראל. אך לעומת זה לכאורה יש מענה לעשו להשתעבד בישראל שהרי אבינו יצחק חפץ לברך את עשו ולתת את יעקב לו לעבד וכמו שאמר אח"כ ליעקב ואת

---

*) הג"ה. ובחידושי ביארתי מאמחז"ל בפסחים בפ' תמיד נשחט מ"ר מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך זקן אחד והיו קורין אותו פסח מעוכין. ואמרתי דלמה דוקא בימי הלל נתמעך אדם. כי בפרק תמיד נשחט אמרו שהלל הבבלי עלה מבבל ומנוהו בני בתירה נשיא עליהם ואח"כ התחיל להתגאות וזהו נגד תכונתו שהיה ענותן תמיד וקנטרן בדברים. והנה חז"ל אמרו כל המתגאה כאלו דוחק רגלי שכינה שנאמר מלא כל הארץ כבודו. והנה כיון שהנשיא שהוא ראש הצבור השיג שמץ גאוה ודחק רגלי שכינה לכך נסתלק מבית המקדש הנס של עומדים צפופים ומשתחוים רוחים. ועל כן נתמעך זקן אחד בעזרה:

ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. לא כן גלות בבל שהיה בלא שום טענה וכמו שהעיד הכתוב ואשור באפס עשקו. וזה מאמר הנביא היזקת מגבור מלקות ר״ל עשו שלפי עצת אבינו יצחק היה הוא צריך להיות גבור אחיו יעקב ואם שבי צדיק ר״ל גלות בבל שע״פ שורת הדין הגיע להם העונש של גלות יוקח. אבל כה אמר ה׳ גם שבי גבור שהוא עשו יוקח ומלקוח עריץ ר״ל בבל שלא על פי שורת הדין הגלה את ישראל רק בעריצות וחזקה ימלט:

והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו וגו׳ כי אני ה׳ מושיעך וגואלך אביר יעקב. כי חז״ל אמרו כי מיטום שהיה בחורבן בית שני הציע זונה על גבי ספר תורה. ועוד אמרו חז״ל כל הלהום אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילין אותו מבשרו ר״ל ע״ד המליצה שמזנה אח״כ גם עם קרובותיו. ולפ״ז על גלות בבל אמר והאכלתי את מוניך את בשרם ובחורבן בית ראשון כתיב בסוף מלכים ומדלת עם הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכורמים וליוגבים כי היה חביב עליהן יינה של ארץ ישראל ולכך מדה כנגד מדה וכעסיס דמם ישכרון. וידעו כו אני ה׳ מושיעך וגואלך אביר יעקב. הכוונה כי כפי המבואר במדרשים עתיד יעקב להיות הגורם את גאולת אדום. וסמכו זה על פסוק אל תירא עבדי יעקב וגו׳ כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים. וזהו וגואלך אביר יעקב:

כה אמר ה׳ אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם שולחה אמכם. כי ההבדל בין שני הגליות בבל ואדום הוא כי בבבל הי׳ מאת ה׳ משך זמן קצוב לשעבודם שבעים שנה משא״כ בגלות אדום שלא ניתן זמן קצוב. והנה המגרש את אשתו אם ירצו לחזור להנשא יוכלו לעשות זאת. משא״כ במוכר עבדו לאחר אין בכח האדון הראשון לחזור ולהשתעבד בעבדו בלתי אם יחזור הרב השני וימכרנו לו. והנה גלות בבל שהיה בשביל ע״ז גילוי עריות וש״ד הוא בדמיון הבעל המגרש את אשתו כי מצא בה ערות דבר. ובגלות האחרון שלא היה רק שנאת חנם מיקרי כי צורם מכרם וה׳ הסגירם. וזה יאמר הנביא אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה ועל האחרון שלא היה רק מכירה לזמן וכבר הארכתי למעלה בחלק חוה״מ כי גם מכירה לזמן הוא מכירה עייש״ה. אמר או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בגלות בבל בעונותיכם נמכרתם השלש עבירות שהזכרתי ובגלות אדום ג״כ אי אפשר לומר שהיא מכירה לצמיתות כמכירת העבד דהא קי״ל האיש נמכר בגניבתו ואין האשה נמכרת בגניבתה. וכנסת ישראל נדמית לאשה של כביכול. וא״כ הרי בפשעיכם שולחה אמכם. וזהו בלתי אפשר שהרי אין האשה נמכרת בגניבתה. וא״כ אי אפשר להיות מכירתם מכירה עולמית או בגניבה:

מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל. הנה הרב בעל אהל יעקב פירש בדרושיו את הכתוב כי עם ה׳

החסד והרבה עמו פדות כי קי״ל שהבעל שנשבית אשתו אינו פודה וחוזר ופודה רק אם ירצה. אבל הקב״ה והרבה עמו פדות שפודה בשני גליות הראשונים וגם בגלות אדום. וזה יאמר הנביא הקצור קצרה ידי מפדות אף כמה פעמים ושמא תאמר הנה בגלות בבל היה מסייע להגאולה כורש מלך פרס וכמבואר בישעיה כה אמר ה׳ למשיחו לכורש וגו׳ הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וגו׳. אבל בגלות אדום כתיב מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה שהיא עיר המלוכה לאדום וגו׳ פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ותושע לי זרועי וגו׳. וזהו ואם אין בי כח להציל אף בעצמי: הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמות בצמא. כי ג׳ פעמים מצינו שהקב״ה עשה נסים במים. א׳ במצרים במי נילוס שהפך משה אותו לדם וכתיב בו והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור. ב׳ במדבר שנעשה הים לחרבה ובכאן לא ניזוקו ומתו הדגים שהרי בהבקע המים ברחו הדגים. ג׳ בימי יהושע בירדן שנכרתו מי הירדן ממחצה הירדן ולמטה בשלימות וכמבואר בכתוב והעוברים על ים המלח ים הערבה תמו נכרתו ושם בע״כ מתו גם הדגים כמובן. וזהו הן בגערתי אחריב ים במדבר. ב׳ בירדן אשים נהרות מדבר שחצי הירדן נתיבש ונעשה כמדבר. וגבי נילוס תבאש דגתם מאין מים ותמות בצמא. וא״כ אפילו אם ישראל מפוזרים עתה מעבר לימים ומדברות ונהרות מ״מ יעשה השם בים דרך ובמים עזים נתיבה ויכבש דרך לעבור גאולים: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. כי הגאולה העתידה היא גדולה במעלה על הגאולות הקודמות כמו שאמר הכתוב ולא יאמר עוד חי ה׳ אשר העלה אתכם מארץ מצרים כי אם חי ה׳ אשר העלה ואשר הביא אתכם מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וגו׳. ובכתוב זה מבואר גם הטעם שתהיה גאולת העתיד יותר כבדה כי במצרים ובבל היו ישראל תחת אומה אחת ועתה יצטרך השי״ת להוציאם בידו החזקה מכל הארצות אשר הדיחם שם. ובכל זה כתוב בירמיה כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וממילא יהיה נסים בגאולה העתידה כמו במצרים וכן מבואר במדרש שיר השירים באריכות כי גם המן יאכלו בני ישראל טרם יתישבו על אדמתם. וזהו אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם שתתבטל הנהגת הטבע ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא:

ה׳ אלקים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר—בבוקר בבוקר יעיר לי אזן לשמוע כלמודים. הנה באמת הנביא ישעיה נבא את נבואתו על שתי הגאולות על גאולת בבל ועל גאולה העתידה. והנה נבואת בבל היתה על זמן לא רחוק והיה אפשר לתת אמון לעם כי יגלו ויגאלו. משא״כ גאולת אדום שהיא רחוקה מאוד מאוד ואיך יתאמר הנביא להגיד את הצפון בחיק העתיד קרוב לשלשת אלפי שנה. ועל כן יאמר הנביא ה׳ אלקים נתן לי לשון למודים לדעת ע״פ צחות נבואותי לדעת לעות ר״ל כמו לעת העתידה גם את יעף המה הסובלים בגלות הזה של אדום דבר יעיר. לי בבוקר בבוקר ר״ל להשמיע את

נבואותי אחרי אלפים שנה שעתה הוא בבחינת כבוקר גבוקר ר״ל עת הרבה קודם לשמוע שבכל זאת יפעלו דברי להשמיע להם גם נבואותי זאת כלמודים כמו נביאותי על זמן קרוב שהעם למוד ורגיל להאמין בהם. ה׳ אלקים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי וגו׳ פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. יאמר הנביא כי השי״ת פתח לישעיהו הנביא אוזן בגאולה העתידה ואנכי לא מריתי שהאמנתי באמונה שלימה גם בגאולה הרחוקה ולא נסוג אחור מרוב המלעיגים עלי. והנה ישעיהו הנביא נתן לו ה׳ אות כי יעמוד לימינו בעת שחלה יחזקיהו ובא ישעיהו לבקרו מפני שלא רצה לילך אל יחזקיהו כמבואר בברכות בדרשתם ז״ל על פסוק מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. ובזה הראה הקב״ה שכבוד ישעיהו גדול מאוד בעיניו ועל כן אמר וה׳ אלקים יעזור לי ע״כ שמתי פני כחלמיש לבלי ללכת אל יחזקיהו ואדע כי לא אבוש ולא אצטרך להשפיל כבודי וכן גם בבשורת הגאולה הרחוקה לא אבוש ובודאי תהיה:

קרוב מצדיקי מי יריב אתי וגו׳ הן כולם כבגד יבלו עש יאכלם. הנה חז״ל אמרו ביבמות שמנשה הרג את ישעיהו על שהיו דבריו סותרים דברי משה שמשה אמר כי לא יראני האדם וחי וישעיה אמר ואראה את ה׳ יושב על כסא רם ונשא ועוד שני קושיות אחרים שאלהו וישעיהו אמר אי אמינא ליה אשויה מזיד אמר שם איבלע בארזא ונסרוהו לארזא כי מטא להדי פומיה נח נפשיה על שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב והתוספות הקשו שם שהיה לו לישעיהו להשיב הלא גם בתורה כתיב ויראו את אלקי ישראל. והנה לאשר קושית התוס׳ חמורה היא אפשר לומר כי במתן תורה פתח הקב״ה שבעה רקיעים והראה לישראל כי אין עוד מלבדו. ובאמת הלא במתן תורה יצתה נשמתן על כל דבור של הקב״ה והקב״ה החייה אותם בטל של תחיה. וא״כ בעת מתן תורה לא היתה מסך מבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים לכך נאמר ויראו את אלקי ישראל ויתורץ קושית התוספות וכן מוכח מלשון הכתוב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שהיה אז הזדככות בעולם ועל כן כתיב ויראו ומה שהביא מגורה כי ישעיהו הנביא נכשל בזה בפיו שהיתה כחרב חדה שהוא אמר על עצמו וישם פי כחרב חדה ועל כן נסרוהו לפומיה. וזהו קרוב מצדיקי מי שיצדיק אותי על שלא עניתי למנשה כי יראתי פן יהיה מזיד. וזהו הן כולם כבגד יבלו עש יאכלם שלא בטחתי בצדקת מנשה ושמא יהיה מזיד והוא על דרך וכבגד עדים כל צדקותינו שאמר ישעיהו בעצמו מי בכם ירא ה׳ שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה׳ וישען באלקיו ר״ל אפילו הקטן שבמאמינים שהוא נקרא הולך חשכים מ״מ יוכל בטח להאמין בבשורת הגאולה. ושמא תאמרו למה באמת ימשך הגלות כ״כ ? ע״ז משיב כאשר הבאנו למעלה כי גלות אדום הוא בשביל שנאת חנם אבל באשר ישראל גם בגלות אוחזים במחלוקת לכך לא יגאלו. וזהו הן כולכם קודחי אש מאזרי זיקות ועל כן לכו באור אשכם ובזיקות בערתם. והנה לפי מה שהבאתי למעלה בשם המדרש בראשית שאברהם בירר לישראל גיהנם והקב״ה בירר לו גליות וע״כ אם היו ישראל בגלות באחדות היה הגלות מכפר והיו נגאלים. אבל אם אש המחלוקת הולך ונמשך ע״כ אין קץ לגלותינו וגם יצטרך לישאר על בחירת הקב״ה שבירר להם גיהנם. וזהו מידי היתה זאת לכם ר״ל שלבד הגלות עוד זאת שתהיו מוכרחים לסבול גם גיהנם מידי. וזהו למעצבה תשכבון ר״ל תסבלו גם אחרי מותכם ומביא הנביא ראיה כי ישראל צריכים לחיות באחדות כי באשר ממקור האחדות לא יולד פירוד וזהו הביטו אל אברהם וגו׳ כי אחד קראתיו וממנו נמשך הרבוי וזהו ואברכהו וארבהו. וא״כ הלא גם אצלכם מוכרח אחדות גמור ואז תבא הגאולה בודאי וזהו כי נחם ה׳ ציון וגו׳. אמנם ביאור המקרא בפרטית כי במכתבו של הרמב״ן ששלח מירושלים הובא בספר תורת האדם להרמב״ן ז״ל כתב כי בארץ ישראל מקום המקודש יותר חרב ושמם יותר. והנה חז״ל אמרו כי עדן גדול מגן ה׳. וזהו כי נחם ה׳ ציון נחם כל חרבותיה אבל יש חילוק ביניהם כי וישם מדברה ר״ל מקום ששמם יותר יהיה כעדן וערבתה שהיא קטן ממדבר יהיה רק כגן ה׳ וממילא ששון ושמחה ימצא בה ומה שאמר תודה אמרתי על דרך הצחות כי קי״ל בברכות ארבעה צריכים להודות. יורדי הים. והולכי מדבריות. ומי שהי׳ חולה ונתרפא. ומי שהיה חבוש בבית האסורים. ובגאולה העתידה יהי׳ כולם כי השי״ת יקבצם מעבר לים. וגם ועברון נפוצות ישראל דרך מדברות רבות. ומי שהיה חולה ונתרפא הלא מקרא מפורש הוא אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם. ויוצא מבית האסורים אין לך בית האסורים גדול כהגלות. ועל כן יהיה תודה וקול זמרה ב״ב אמן:

דרוש יד.

הפטרת פרשת בראשית.

כה אמר האל ה׳ בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וגו׳. כי חז״ל אמרו בפ״ק דחגיגה שבתחלה ברא ה׳ השמים ואח״כ הארץ וכשנטה נטה ארץ ואח״כ שמים. וזהו בורא השמים ואח״כ ונוטיהם שכשבנה השמים כבר נטה את הארץ וא״כ היו שניהם נטוים. ובמדרש בראשית אמרו כי באמת ביום ראשון ברא ה׳ את השמים ואת כל צאצאיה ואת הארץ וצאצאיה. ועוד אמרו שנטל הקב״ה עפר מתחת כסא הכבוד וזרקו למטה וסביביו נדבקו רגבים עד שהתרקע הארץ וזהו רוקע הארץ וצאצאיה. עוד הובא ברש״י בראשית והוא מש״ס חולין כי אדם וחוה כבני כ׳ שנים נבראו ועדיין היו גולמים בלי נשמה ואח״כ נפח בהם נשמה. וכן משמעות לשון הכתוב ויפח באפיו נשמת חיים. וזהו נותן נשמה לעם עליה וידוע מספרי הקבלה כי רוח נמצא גם לבהמה ובערות הכתוב בקהלת ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וזהו ורוח להולכים בה אני ה׳

ה' קראתיך בצדק וגו' כי בפרקי דר"א מבואר על פסוק יעקב חבל נחלתו שבראשית בריאת העולם אמר הקב"ה למלאכים לכו ונפילה גורלות על העמים ונפלו ישראל לחלקו של הקב"ה. וזהו אני ה' קראתיך ר"ל בראשית הבריאה ואחזק בידיך שנהיית לחלקי ועוד אמרו חז"ל בערכין מצור כלפי מזרח ומקרטיגני כלפי מערב מכירין את ישראל ואת אביהם שבשמים מכאן ולהלן אין מכירין לא את ישראל ולא את אביהם שבשמים כי באמת הראשון שהודיע לעולם מציאות השי"ת הוא שם בן נח ואח"כ היה אברהם כנודע וזהו ואצרך ואתנך לברית עם שכשנהיית עמי נתתיך לאור גוים ואחרי כן כשנחבש אברהם בכותא ובקרדו י"ב שנה כמוזכר במדרשים ויצא משם וזהו להוציא ממסגר אסיר מבית כלא יושבי חושך. ולאשר אברהם שיבר צלמי תרח שהיו האומות מאמינים בהם ועי"ז נתפרסם שם ה' ועל כן אמר ומאיזה טעם עשיתי עם אברהם כל הנסים האלה יען שרציתי לפרסם שמו. וזהו אני ה' היא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים של תרח. ולאשר בימי ישעיהו כבר היו נסי אברהם ונאולת מצרים ע"כ אמר הראשונות הנה באו וחדשות ר"ל גאולת בבל ואדום אך נסים אלה בטרם תצמחנה אשמיע אתכם ר"ל מקודם. ולאשר בגלות האחרון נתפזרו ישראל בקצוי ארץ ע"כ אמר שירו לה' שיר חדש ר"ל הגאולה העתידה שהיא בלשון זכר עיין סנ"א וט"ז סוף הלכות פסח ואז יהיה תהלתו מקצה הארץ ואמרו יורדי הים ומלואו איים ויושביהם כי בילקוט איתא על פסוק אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים כי כל האוצרות שנטבעו בים מעלן הקב"ה ויפארו את בהמ"ק בזה וזהו יורדי הים ומלואו איים ויושביהם: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו. הכוונה כי במדרש (שמות פ"ו) מבואר כי כל הערים שנחרבו יחזרו ויבנו לימות המשיח ועל כן אמר כי הערים שנחרבו ירונו עתה כי יחזרו להבנות. וגם הקדרים שזה דרכם לעשות אהלי קדר [כאהלי קדר כיריעות שלמה] יבנו עתה ויהיו ערים חצרות ר"ל ערים פתוחות וכמו ובתי החצרים. והנה באגדת חלק מבואר כי ארבעת הערים בסלע אחד היו יושבים ובא מלאך והפכן וכיון שעתה ישובו להבנות על כן ירונו יושבי סלע ורק להיפך יתרבו המקומות שעבדו ע"ז וכמאמר חז"ל משנה ע"ז אמר רבי עקיבא כל מקום שאתה מוצא הר גבוהה וגבעה נישאה דע שיש שם ע"ז ועל כן מראש הרים יצוחו וכמו צוחה על היין בחוצות [בישעיה] שהכוונה על אבל. ולאשר מטני אלה הדברים יתברר כח השי"ת על כן אמר ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידו:

החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשום ואשאף יחד. כי חז"ל אמרו באגדת חלק כי בשנה הששית של שביעית יהיה קולות ומהומות בעולם ובשביעית מלחמות ובמוצאי שביעית בן דוד בא וזה שבישר הנביא לישראל כי אף אם אחריש ואתאפק זמן כביר מגאולת ישראל מ"מ בעת הגאולה כיולדה אפעה שפירושו אצעק שיהי' קולות בעולם ואח"כ יהי' מלחמות ויחרבו הערים ע"ז וזהו אשום ר"ל שאשים שממה ואשאף פירוש זה המלה כמו בלשון אשכנז וועג-שנייבען יחד ובנין הערים שאמרנו למעלה תהיה אחרי הגאולה כמבואר במדרש:

אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש וגו' והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים. כי בכתוב מבואר כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש וליהט אותם היום הבא ושם מבואר עוד וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. וחז"ל פירשוהו כי לעתיד יוציא הקב"ה חמה מנרתיקה וצדיקים מתעדנים בה ורשעים נדונים בה וזהו אחריב הרים וגבעות ע"י חום השמש הלוהט וכל עשבם אוביש. אבל לישראל יהיה עוד תועלת כי ע"י אור השמש הבהיר ימצאו גם חלושי הראות דרכם ונתיבם ואוליכם בדרך לא ידעו ואשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור שיראו לבחור את הנכונה והישרה. ולאשר שני הדברים האלה עשה השי"ת מכבר כי הוביש את מי ים סוף והירדן ועמוד הענן היה משוה את ההרים והגבעות ע"כ אמר אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים:

נסוגו אחור יבושו בושת הבוטחים בפסל האומרים למסכה אתם אלקינו החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח. כי חז"ל אמרו בע"ז א"ל זונן לר"ג לבי ולבך ידעין דע"ז לית ביה ממשא והא קא חזינן דכי מצטרך עלמא למיטרא אולי לבי עבודה זרה ואמרה שחטו לי נברא ושחטו לה נברא ואתי מיטרא. א"ל כו' אשר חלק ה' אותם לכל העמים החליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם. והנה למעלה בדרושים ביארנו בזה כתובים דמיטי המלך בשמואל דזהו לא יועיל רק לאומות שאצלם אין הקב"ה מקפיד כל כך על ע"ז. אבל בישראל שבחר ה' לעבודתו לא תועיל הע"ז כלום עיי"ש. וזהו החרשים שמעו אותם שאזנם אטומה מלהאזין שע"ז אין בה ממש והעורים שאינם רואים שאין בה ממש הביטו לראות שהע"ז אין בה ממש. אבל מי עור באמת בזה הרעיון כי אם עבדי ר"ל ישראל וחרש כמלאכי אשלח שהוא בבחינת השאלה על ישראל שהמה נקראים שלוחי ההשגחה לפרסם אלקותו ית' כי אצלם לא תועיל הע"ז כלום:

ראות רבות ולא תשמור פקוח אזנים ולא תשמע ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. יאמר הנביא לישראל הנה ראית נסים רבים ומ"מ לא תשמור מצותיו והנביאים פקחו אזניכם לשמוע מוסרם ולא ישמע עם ישראל. וכוונת השי"ת היתה שלא לבד שאתם תקיימו המצות אבל תפרסמו אלקותו גם בין האומות. וזהו יגדיל תורה ויאדיר וכן מבואר בסוטה שלכך צוה הקב"ה לכתוב את התורה בעברם בירדן כדי שהאומות יעתיקוה משם:

והוא עם בזוז ושסוי הפח בחורים כולם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משיסה ואין אומר השב. יבאר כי הקב"ה יעניש עבור זה את ישראל

ע"ד

ע"ד המבואר בפסוק (הושע י"ג) כדבר אפרים רתת. ופירשו המפרשים דברי מוסר שירבעם שהי' משבט אפרים הוכיח את ישראל נשא הוא בישראל. אבל באשר לא עשו כן על כן נעשה ישראל לעם בוז ושסוי הפח בחורים כולם ר"ל שנפחה נשמתם בבית האסורים ובבתי כלאים ונהיו לבז ולמשיסה. ועתה יאמרו ישראל כי בזה שהם סיבלים צרות ותלאות אות הוא כי השי"ת איננו משגיח בתחתונים. אבל באמת מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור ר"ל יותר טוב היה להם לדון מן העונש המאוחר על החטאים שקדמו לו. ולהבין כי מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים הלא "ה'" זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך ועבור זה המה בחורים ובבתי כלאים. וזהו וישפוך עליו חימה אפו ועזוז מלחמה. אבל הוא לא ישים לב לשפוט מן המאוחר אל הקודם רק שדן מן הקודם אל המאוחר שלפי שאין הקב"ה משגיח בתחתונים לכך באה אליהם הצרות ולכך ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב:

ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה. כי החילוק בין בורא ויוצר הוא זה כי בורא הוא על תחלת בריאת הדבר ויוצר הוא על תיקונו אח"כ כמו יוצרי פסל כולם תוהו (ישעיה מ"ד) שגוף הפסל הוא כבר בעולם אך היוצר הוא מתקנו ומביאו לידי שלימות ועל כן אמר בוראך בתחלת הבריאה ויוצרך ע"י קבלת התורה כי הרמב"ן ז"ל ביאר בפירושו להאזינו כי מי שהוא מזרע יעקב אף אם יצא מן הדת האלקי מ"מ בהכרח ישוב אליו כי מזרע יעקב האמתי לא יפול צרור ארץ. וזהו אל תירא כי גאלתיך וכיון שקראתי בשמך ר"ל בשם יעקב מאז לי אתה. וכן ביארו חז"ל באגדת חלק כי באו זקני ישראל וישבו לפני הנביא יחזקאל ואמרו לו עבד ששחררו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש להם זע"ז ועל זה השיבם הנביא והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגו': כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך. כי צוררי ישראל נהגו דרכים שונים איך להעביר את ישראל על דתם וכמו שעשו חבר רשעים האינקוויזיציון בשפאניען שיצרו כלי משחית נוראים לענות בם את ישראל. אך עתה שבו מזה האופן והנם נותנים את ישראל לשמצה ע"י מכתבי עמל וכתבי פלסתר כמו מכתבי עתים זנאמיע ונאוויא ווריעמיא וכדומיהם. ובזה ימטירו על ישראל אש ונפרית וזהו שמבטיח הנביא כי גם אם ילכו באש לא יכוו ולהבה של השפנים לא יעשום כלה וכל הכלים שיצירו לענותיך לא יועילו וזהו כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט בימינו אלה תרשיעי כי זאת נחלת עבדי ה' כמאמר הכתוב כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם:

כי אני ה' אלקיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך. מבאר כי ישראל יוכלו לקחת למופת את נסי מצרים וים סוף שעל מצרים הביאו כליה ולישראל הביאו הצלה. וכמו שפרשתי את המדרש על פסוק כי גדול כים שברך מי ירפא לך ואמרו במדרש ע"ז מי שרפא שברו של ים הוא ירפא שברך שהכוונה כמו שכתבנו שבקיעת ים סוף ושבירתו הביא כליה על מצרים והצלה לישראל. והנה אם נקח תיבת ים ונשברנו יהיה להיפך מלת מי וזהו כי גדול כים שברך ואם תאבה לעשות רפואה לך ממלת ים אזי תשברנו ויהיה מי אז ירפא לך *) וזהו נתתי כפרך מצרים שניצולו ישראל ומצרים טבעו בים כוש וסבא מפני שהמה עשו קנין ומסחר עם ישראל כמבואר ביחזקאל ועתה נאבדו מן העולם ועל כן אמר כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאומים תחת נפשך. ג"כ יתבאר ע"פ ההקדמה שהבאנו למעלה בשם הפרד"א שישראל נפלו לגורלו של הקב"ה ואתן אדום וכדרש חז"ל אל תיקרי אדם אלא אדום ר"ל למלאכי השרת שיהיו לחלקם:

אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעיך וממערב אקבצך. כי ישראל גלו שתי גליות האחד עשרת השבטים ללחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי וזהו במזרחה של ארץ ישראל שהרי המפרשים ביארו שגוזן הוא נהר גאנגעס וכן מדי אבל יהודה ובנימין גלו לרומי שהוא במערבה של ארץ ישראל ומשם נפוצו לכל הארצות הסמוכות. וזהו ממזרח אביא זרעיך המקובצים ביחד וממערב אקבץ את כל המפוזרים במדינות ההם: אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ. כי רובן של ישראל המה נתונים תחת יד אדום שהוא מלך הצפון עתה בימים הקרובים לגמר אלף הששי ועל כן אמר הכתוב וקבצתים מירכתי צפון. והנה מלבד זה עוד מוכרח שהאומות השוכנים קרוב לארץ ישראל יקבלו את השבים מגלותם וכעדות הכתוב והביאו בניך בחוצן ובנותיך על כתף תנשאנה. וזהו אומר "לצפון" תני "ולתימן" אל תכלאי הביאי בני מרחוק וגו'. כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. וכבר הבאנו למעלה כי במקום שאין ישראל מצוים שם אין מכירים את השם יתברך. וזהו אומרו כל הנקרא בשמי שהיא עם ישראל לתכלית בראתיו ולכבודי בראתיו יצרתיו

אף

*) הג"ה. ודרך אגב נזכיר פה דבר אחד מדרושנו על הכתוב וישב הים לפנות בוקר לאיתנו ודרשו חז"ל לתנאי הראשון. והדבר קשה להבין שהרי כתוב זה היה ראוי להכתב על ויבקעו המים שהיא היה התנאי שהתנה הקב"ה עם הים שכשילטרך להבקע אל יעכב מלהבקע ולמה נכתב זה כאן בעת שכבר נעשה הים כבתחלה. אכן נראה כי חז"ל אמרו בחולין כי כל מעשי בראשית לדעתם נבראו שהקב"ה שאל לכל מעשי בראשית אם רצונם להבראות ועל כן שאל גם הים אם חפץ להבראות בתכונתו כמו שהיא וזהו התנאי הראשון. ואח"כ שאלו אם יתרצה להבקע בעת שילטרך וזהו התנאי השני. וזהו שכתב גבי וישב הים לפנות בוקר לאיתנו לתנאי הראשון ר"ל שיהיה כתכונתו בעת שנברא:

אף עשיתיו כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן שהוא על הגרים שגייר אברהם :

הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו . כי מלת עין ואזן יש להם שתי הוראות על הגשמי ועל הרוחני . ומצינו בנבואת ישעיה באזני אמר ה' צבאות שהכוונה שכליי . וכן הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו . כי הבלתי מאמין בנבואת הנביא ויעודיו הנהו עור וחרש השכלי :

כל הגוים נקבצו יחדיו ויאספו לאומים . יאמר הנביא כי בהתפזר ישראל בין קצות תבל יקבצו הגוים לראות נפלאות הגאולה . ומי בהם יגיד זאת ר"ל שיתמהו איך היתה כזאת . אכן באמת וראשונות ישמיעונו שמגאולת מצרים ובבל ראיה ברורה על הגאולה העתידה . וזהו יתנו עידיהם ויצדקו . ויען כי מכל האומות הקדמונים לא נשארו על מקומם כי אם מצרים ופרס כי במצרים כתיב בירמיה ואחרי כן תשכון כימי קדם . ופרס אמרו חז"ל במדרשים כי תתקיים עד ימות המשיח בשביל כורש מלך פרס שבנה המקדש . וא"כ ישאלו למצרים וגם למלכות פרס שירשה את בבל כידוע כי כורש מלך פרס נצח את בבל וישב על כסא מלכותו והמה יגידו למצרים את שתי הגאולות הראשונות ועל כן וישמעו מהם ויאמרו אמת :

אתם עדי נאום ה' ועבדי אשר בחרתי למען וגו' . כי חז"ל אמרו בפ"ק דע"ז כי לעתיד לבוא ישאלו האומות את השם ית' איה המה העדים אשר יעידו כי קיימו ישראל את התורה . ועל זה השיבם השי"ת מכם יבואו ויעידו יבוא נבוכדנצר ויעיד על חנניה מישאל ועזריה שלא השתחוו לצלם כו' וכן נזכר שם יבוא נמרוד ויעיד באברהם כו' . וזהו ואתם עדי נאום ה' ועבדי אשר בחרתי ובעדות הכתוב בישעיה הן עבדי אתמוך בו בחירי רצתה נפשי וגו' והנבואה נאמרה על משיח בן דוד כמו שביארו המפרשים . והנה שמה כתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו ואם כן כשהמשיח בא בודאי שבו ישראל בתשובה שלימה ומקיימים מצותיו וזה מעיד על ישראל . ומה שאמר לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה נאום ה' . כי גדר הקדמות שלא יהיה דבר קודם לו וכיון שלא קדם לו שום דבר ובע"כ לפ"ז שהבורא הוא המהוה את כל הנבראים וכמו שהקדמות אין לו תחלה שהרי לא היה סבה המכרחת אותו להיות א"כ מוכח מזה כי לא יהיה לפניו יתברך גם אחרי ר"ל סוף לא יהי' כידוע במורה נבוכים כי מי שלא היתה סבה להתחלתו גם לא תהי' סבה לכשיבטל כי השי"ת הוא תמידי והוא יראנו תמיד נפלאות כיום עלותינו מארץ מצרים אמן :

דרוש טו.

הפטרת פרשת נח.

רני עקרה לא ילדה וגו' . והנה חז"ל אמרו אמר ליה ההוא צדוקי לרבי אבהו וכי מפני שלא ילדה רני ? א"ל כו' רני כנסת ישראל דלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו . והענין כי חז"ל במדרש רבה פרשת בראשית אמרו שהקב"ה אמר לאברהם שיברור עבור בניו או גיהנם או שעבוד מלכיות ואברהם בירר לו גיהנם והקב"ה בירר לו שעבוד מלכיות כי גיהנם קשה יותר והובא מאמר זה במהר"ם שיף סנהדרין (דף ז') . רק שבמדרש יש שם עוד לשון אחר בהיפוך . אך העיקר כזה הלשון שהקב"ה בירר שעבוד מלכיות . והנה אבא מארי ז"ל ביאר בזה כתוב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה שאם היה נשאר על בחירת אברהם היתה ירושלים יושבת ושוקטת ואת הדין יקבלו ישראל בעוה"ב . אבל לפי ברירת השי"ת הוכרחה ירושלים להחרב ויש לה טענה לנגד השי"ת . וזהו ציון במשפט תפדה ר"ל בטענה . אבל ושביה שאצלם היתה בחירת שעבוד מלכיות בטובה ולכך תפדה רק בצדקה . והנה לפי ההשקפה מצינו לפרש רני עקרה על ירושלים ולגבה היתה בחירת השם ית' לרעה ועל כן השיב לו רבי אבהו דקאי על ישראל דלא ילדה בנים שהם ישראל לגיהנם כוותייכו וגיהנם קשה יותר משעבוד ואמרו פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה וגו' . כי מסגולת עם ישראל כי בהיותם בעינוי ושעבוד יתרבו יותר וכן העיד הכתוב וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ . וכן אמר הקב"ה ליעקב בלכתו מצרים אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם . וזהו שאמר לה הקב"ה לציון כי גם לה היא לטובה כי בניה ירבו בגלות . וזהו כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה' . וא"כ כשיתרבו ישראל הלא אמרו חז"ל סוף כתובות שארץ ישראל ארץ צבי כתיב בה שבהיות יושביה עליה תתפשט ותתרחב וזהו הרחיבי מקום אהלך . כי הנביא אמר (הושע י"ב) עוד אושיבך באהלים כימי מועד כי בשלש רגלים אף כי לא אמר האחד לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים מ"מ היו עושים אוהלים סביבות העיר משום אויר . וזה שמבשר הנביא לישראל כי אף שירושלים תתפשט מ"מ ישראל יתרבו כ"כ עד שיוכרחו גם בירושלים הגדולה לעשות בחג אוהלים סביבות העיר וזהו הרחיבי מקום אהלך . ולפי שחז"ל אמרו שלעתיד יוסיף הקב"ה על ירושלים אלף קפ"ל מגדלים ואלף ליצוי"א בירניות כו' ב"ב פ' הספינה וא"כ היה לכאורה די בזה לכל ישראל מ"מ האריכי מיתריך לקשור האוהלים ויתדותיך חזקי . כי חז"ל אמרו עתידה ארץ ישראל שתתפשט עד דמשק וכן יסד הפייטן בהושענות שומי עד דמשק משכנותיך . כי בשלשה דברים תגדל ארץ ישראל . א) שגם היא תתפשט . ב) שירשו את שארית אדום כמבואר בזכריה . ועוד העיד הנביא יחזקאל וסדום ועמורה תשיבנה לקדמותן . וזהו כי ימין ושמאל תפרוצי שהארץ תתפשט ב' וזרעך גוים יירש . ג) וערים שנחרבו כסדום ועמורה יושיבו : אל תראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד . כלפי שאמרו חז"ל במשנה דידים וכן הוא בש"ס חגיגה פ"ק דעמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית מפני

ששם היו גרים אנשים מישראל ולפי שבא"י בשביעית אין זרע ותריש וקציר היו הולכים עניי ישראל לשם לקבל מאתם מעשר עני. וכל זה היה בעת שעמון ומואב לא היה של ישראל. אבל עתה שעמון ומואב יהיו נכנעים תחת יד ישראל וכמבואר בישעיה אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם ואז יוכלו ישראל לקנות קרקעות שמה ולזרוע בעצמם. וזהו אל תיראי מלכת לעמון ומואב באשר ארץ נכריה היא כי לא תבושי עתה לקחת מעשר עני כאשר היה מקודם ואל תכלמי כי לא תחפירי ר"ל שאין לך ממה להתבייש כי בושת עלומיך שהיית הולך שמה ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני תשכחי עתה וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד:

כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו וגואלך קדוש ישראל אלקי כל הארץ יקרא. כי בשני תוארים התיחס השם יתברך לעמו ישראל. א' בעת הקודם לגאולת ישראל שאז לפי כינויי הכתוב מכנה את ישראל בתואר בתולה ערומה ועריה ואראה והנה עתך עת דודים ואבוא בברית אתך וכמבואר בכמה מקומות בנביאים. וגמר אלו הנשואין היו גאולת מצרים ומתן תורה. אבל אז וגם אחרי כן עדיין לא התפרסמה אלהותו יתברך בכל העולם. אבל בגאולה העתידה שאז יתקיימו היעודים שאנו מקוים להעביר גלולים מן הארץ ויכירו כולם כח מלכותך אז יקרא השי"ת אלקי כל הארץ. וזהו שאמר הכתוב כי בגאולת מצרים בועליך עושיך ה' צבאות שמו. אבל בגאולה העתידה אלקי כל הארץ יקרא:

כי מי נח זאת לי. יבאר הנביא כי מבואר בכתוב עזרא כי רבים מבני הגולה לא רצו לשוב מבבל בגאולה השניה לפי שידעו שאין זה גאולה שלימה וכמו שביארו חז"ל ביומא על כתוב אני חומה שאם היו כל ישראל עולים בימי עזרא לא היה גלות אחרי זה. אבל עתה שהנביא הבטיח ועניתיך לא אענך עוד. וכן לא אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך ולא ישתו עוד בני נכר תירושך אשר יגעת בו. וכמו שביארו למעלה בדרוש כי הנה ה' אלקים בחזק יבוא אז כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ ר"ל כמו שנשבעתי על המבול שלא יהיה עוד כן לא תהיה גלות אחרי גאולה זו. ומבאר זה כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. כי חז"ל אמרו בר"ה כי כל מקום שנאמר הרים משמעו האבות וכל מקום שנאמר גבעות משמעו האמהות. והנה הש"ס בשבת (דף נ"ה) אמרו כי זכות אבות תמה להד בימי יחזקאל ולחד בימי הושע בן בארי והתוספות הביאו שם שאף שזכות אבות תמה מ"מ ברית אבות לא תמה. ובארתי שמפני זה אנו אומרים בתפלת שמנה עשרה וזוכר חסדי אבות שעכ"פ יעשה הקב"ה חסד בשביל האבות או בזכות אבות או בשביל ברית אבות. וזהו כי ההרים ר"ל זכות האבות ימושו ר"ל יתבטלו והגבעות ר"ל זכות האמהות תמוטינה. אבל וחסדי ר"ל וזוכר חסדי אבות תתפללו תמיד ומאתך לא ימוש ומה טעם? אף שברית אבות תמה אבל וברית שלומי לא תמוט שהברי' יתקיים לעולם. והשי"ת יזכנו לראות כשיקיים השי"ת את ברית האבות ויקבצנו לארצנו אמן ואמן:

דרוש טז.

הפטרת פרשת לך לך.

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלקי משפטי יעבור. כי השאלה שעליה התעוררו הראשונים להבין הנהגת השי"ת שבהשקפה ימצא חלילה עול בחיק השי"ת וכבר עמד על מבוכה זו אדון הנביאים בשאלתו הודיעני נא את דרכיך אשר חז"ל פירשוהו ששאל את הקב"ה מדוע צדיק ורע לו רשע וטוב לו וירמיה כבר שאל ג"כ זאת באמרו צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אתך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד וספר איוב ניסד כולו על ענין הזה. והנה עם בני ישראל אשר מאז הוא עם נגש ונענה גולה אחר גולה יתמה ג"כ על רובי תלאותיו וגם הוא יחליט לפי דברי הנביא ששם בפיו של העם המתלוננים כפי דברי איוב שאמר ברוב תלאותיו ארץ ניתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה וכמו כן יאמרו ישראל. אך שהם נחלקים לשתי כתות יעקב וישראל שהם במדרגה זה למעלה מזה. והנה המון העם יאמרו שהשם ית' איננו משגיח בשפלים ואין לו להקב"ה עסק בתחתונים. אך הטובים שבהם אומרים שבאמת יודע הוא את הכל אך הוא מעביר על המדה ללוחצי ישראל ואינו מענישם. וזה למה תאמר יעקב נסתרה דרכי מה' שהקב"ה איננו רואה כלל ולמה תאמר ישראל ומאלקי משפטי יעבור שהוא מעכב את משפט ישראל מלריב ריבם:

הלא ידעת אם לא שמעת אלקי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו. והענין כי בדרושנו ביארנו הטעם שהבליעו הקב"ה ליונה במעי הדג כי יונה הנביא שהכיר את תכונת אנשי נינוה כי לבם נכנע וקרובים לשוב בתשובה כאשר היה בסוף שבו בתשובה שלימה התחיל להסתפק חלילה בידיעת השי"ת במעשה בני האדם וחשב כי אולי לא בא לפניו חלילה תכונת אנשי נינוה כפי שהוא. ועל כן הורידו השי"ת למצולות ים ושם הבליעו עוד בבטן דג גדול וכאשר ירמיה התפלל ממעי הדגה שמע ה' גם משם את תפלתו ויצילהו. וזהו מאמר הנביא הלא ידעת אם לא שמעת כי אלקי עולם ה' וכי הוא בורא גם קצות הארץ ר"ל בתהום של הארץ שלמה כח בריאותו ולא ייעף ולא ייגע. וא"כ הלא תבין כי אין חקר לתבונתו וכי הוא מבין ויודע את הכל ומכל שכן שישראל לא נעלם כל מוצאיהם ומובאיהם מה'. וביאר שלפ"ז בודאי הקב"ה יתן ליעף כח שהמה ישראל שעייפים מעול הגלות ולאין אונים עצמה ירבה:

ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו. כי מטבע העם אשר נתיסד זה מזמן קרוב שיחסר להם העוז והעצמה

והעצמה שיש לעם שמכבר נתיסר כי כבר למדו לנשוא את כל תלאות קיומם. וזה שמבטיח הנביא לעם ישראל שהוא נוי איתן נוי מעולם שלהם לא נאוה ליעף בכובד הגלות. אך לקוות להבטחת ה' על ידי נביאיו. וזהו ויעפו נערים וינעו ובחורים דוקא כשול יכשלו. אבל וקווי ה' שהמה ישראל המה יחליפו כח לקוות עד שיהיה קץ הימין. ובזה פרשתי את הכתובים בחבקוק ה' שמעתי שמעך יראתי לעיל בהפטרה עיי"ש ותרוה נחת. ואמרו יעלו אבר כנשרים וגו' הכוונה כמו שאמרו חז"ל בירושלמי הובא בתוספות שבת נבי אלישע בעל כנפיים כי היונה כשהיא פורחת פורחת באחת מכנפיה ונינחת באחת מכנפיה משא"כ בשאר העופות שצריכים שני הכנפיים לעוף בהם. וזהו שהבטיח הנביא כי אף שיעלו רק אבר ר"ל רק כנף אחד מ"מ יהיה כח מעופפם חזק כמו הנשר. וזה המשל מכוון מאוד על כנסת ישראל המשילה ליונה כי ידוע מאמר המדרש על פסוק וריוח תשימו בין עדר ובין עדר שהיא הבטחה שלא יהיו הגזרות תכופים אך יהי' ריוח בינתיים, וזהו מחסדי ה' כדי שיוכלו לעצור כח עד ביאת הגואל:

החרישו אלי איים ולאומים יחליפו כח וגו' מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו. יבאר הנביא להאומות כי לא ימהרו להחלים כי גאולת ישראל היא בלתי אפשרות באשר המה מפוזרים כעת תחת כל העמים אשר תחת השמים, כי ילמדו מן הנסים שעשה השי"ת לאבינו אברהם בהלחמו עם המלכים שאמרו במדרש על פסוק ויכם וירדפם וכי יש לך אדם רודף הרוגים ר"ל שהיה לו לכתוב וירדפם ויכם אלא הדא הוא דכתיב כי אתה את אשר הכית רדפו כי הקב"ה החליש את כח המלכים עד שהיה נקל לאברהם לרדוף אותם. וא"כ אבינו אברהם לא בכח ידו נצח את המלכים אך השי"ת הפילם לפניו. וזהו שאמר אברהם למלך סדום הרמותי ידי אל ה' ר"ל שידיו לא עשו מלחמה רק ה' איש מלחמה וא"כ החצים והקשתות של אברהם לא עשו מאומה. וזהו מי העיר ממזרח צדק זה אברהם וכפי דרשת חז"ל שהקב"ה החזיר את המזל צדק למזרח עבור אברהם והכוונה כי חז"ל אמרו בבבא בתרא פרק קמא ששכינה במערב וצבא השמים משתחוים לו בהליכתם ממזרח למערב וא"כ אם היה הכוכב של אברהם מתחיל הליכתו ממערב למזרח היה אדרבה מתרחק מאת השי"ת. ולכך החזירו הקב"ה למזרח שיתקרב לצד השכינה בהליכתו וזהו יקראהו לרגלו ואברהם בעצמו לא עצר כח לנצח את המלכים רק הקב"ה יתן לפניו גוים ומלכים ירד. אבל החרב והקשת של אברהם לא הועילו רק יתן כעפר חרבו וכקש נדף קשתו. ולכך היה אברהם ביכולת שירדפם יעבור בשלום שכבר היו נחשבים כמתים אורח ברגליו לא יבא כי כחו של אברהם לא היתה במוחה רק בארץ ישראל אבל הוא רדף אותם עד חובה אשר משמאל לדמשק ושם אורח ברגליו לא יבוא בלעדי עזרת השי"ת:

ועוד נרמז בזה כי חז"ל אמרו כי בדן תשש כחו של אברהם מפני שעתידים בניו לעבוד שם לעגלו של ירבעם ועל כן אורח ברגליו לא יבא. מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר"ל מי פעל זאת שאברהם נחלש בדן רק הקב"ה שהוא קורא הדורות מראש שידע שעתידים ישראל לעבוד שם עבודה זרה באחרית הימים:

ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק. יצייר הנביא כי לפי עדות חז"ל בפרק קמא דע"ז יזמין השי"ת את האומות לעתיד לדין ויטול ספר תורה בחיקו ויאמר כל מי שעסק בה יבוא ויטול שכרו. והנה קי"ל בע"ז בפרק כל הצלמים דע"ז של ישראל אינה אסורה עד שתיעבד אבל ע"ז של נכרי תיכף משעשאה נאסרת ושם ע"ז עליה. וא"כ כיון שבעשיית הע"ז השתתפו הרבה אנשים הרי כולם עשאוה וא"כ כולם ראוים לעונש חמור. וזהו ראו איים את דבר בוא הקב"ה לדין וייראו וקצות הארץ יחרדו ובכל זה קרבו ויאתיון. ושמא תאמר ובמה יתחייבו כולם ע"ז משיב ויחזק חרש את צורף וגם המחליק פטיש וגם החולם פעם וגו' כולם השתתפו בעשיית הע"ז וא"כ יתחייבו כולם:

ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואומר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך. הכוונה כי כבר כתבתי כי בפרקי דר"א מבואר כי הקב"ה בחר לו עם ישראל בראשית הבריאה ואחרי כן כאשר נקרא בשם ישראל כי שרה עם המלאך ויוכל מאז נעשה עבד ה' וזהו ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך והיכן היה זה? אשר החזקתיך מקצה הארץ ר"ל בראשית הבריאה. ומבואר שם כי המלאכים בחרו להם יתר האומות כל אחד לחלקו. וזהו ומאציליה קראתיך ר"ל מן כל השרים של האומות קראתי לישראל להיות שלי ועל כן תבין כי בחרתיך ולא מאסתיך:

אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלקיך וגו'. כיון שהנביא קורא לעם ישראל בשם יעקב וישראל וידוע כי בחלום הסולם הבטיח השי"ת ליעקב והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך. וא"כ גם כשעם ישראל הוא בגולה אין להם לירא וזהו אל תירא וגו' ואל תשתע ר"ל לא תסור מאחרי ה' כי אני אלקיך ותשתע הוא מגזרת שעה:

הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותיך וגו'. יבאר כי האומות בראותם שהקב"ה מקרב את ישראל יבושו על שהונו את ישראל ואמרו אליהם אי' אלקיך ואלה שהרעו בפועל ממש לישראל יהיו כאין ויאבדו:

כי אני ה' אלקיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא אני עזרתיך. כבר ביארנו בדרושנו למעלה כי התואר על כפים חקותיך שאמר הנביא פירושו על ההנהגה הנסיית הנגלות והיא יש בכחה להציל בכל עת ובכל תלאה. וזהו כי אני ה' אלקיך מחזיק ימינך בנסיי גמור ולכך אני אומר לך אל תירא:

אל תראי תולעת יעקב מתי ישראל וגו' הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדוק וגבעות

כמיין תשים. כי התולעת היא בריה שפלה מאוד וזוחלת על הארץ ובכל זה ראינו כי יש בכחה לנקוב את העץ היותר גדול ולעשותו כעץ נרקב. ככה יהיה עם ישראל שנרמס עתה כתולעת מ"מ בעת הגאולה יהיה למורג חרוץ ובשיניו החדות ידוש הרים שהם גדולי הממלכות וכו'. וזהו גם תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל. כי חז"ל אמרו בסנהדרין פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם שבהתפזרם לא יקחו עצה יחד לעשות רשע ואז ממילא ישמחו ישראל כי לא תכבד עוד הגאולה. והשי"ת יזכנו לראות בשוב ה' את שיבת ציון אמן ואמן:

דרוש יז.

הפטרת פרשת חיי שרה.

והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. כי הזקנה תתכן על שתי פנים. א' מרוב תלאות החיים קפצה עליו זקנה שאז יתכן לתארו שהימים באו אליו כלומר שהימים האחרונים הגורמים הזקנה קפצו ובאו עליו קודם הזמן. והזקנה שהיא מרוב ימים האדם בא עד הימים האחרונים שלו ואם שתי אלה קרו ביחד כמו גבי דוד שהיה נרדף בלי חשך מאבשלום ומאדוניה ומשאול ובכל זה הגיע לשבעים שנה יתכן עליו שני הלשונות זקן ובא בימים. אמנם עוד כוונה אחרת נמצא בכאן כי ידוע מה שנמצא במדרשים כי דוד המלך ע"ה לא היה קצובים עבורו שנים מתחלת הבריאה ורק אדם הראשון שהי' נועד לחיות אלף שנה וויתר עבורו שבעים שנה. וחז"ל אמרו ביבמות בימי דוד אמעוט שני שעד דוד היו בני אדם חיים יותר משבעי' רק דוד לא חי יותר משבעי' לפי שהוא לא הוקצב עבורו יותר. וזהו והמלך דוד זקן אף שהיה זה שלא כמנהג העולם להיות זקן בן שבעים שנה אבל הסיבה לזה היתה לאשר בא בימים ר"ל ימים הקצובים לו מראשית הבריאה. ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו היה לו לכתוב ולא יחמו לו. וביאר אאמו"ל שסגולת הבגדים המה רק לשמור חום הגוף העצור בתוכו ובאה יחם לו מעצמו והבן:

ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סוכנת ושכבה בחיקך וחם לאדוני המלך. כתוב זה ביאר מר אבא ז"ל כי המה בחרו עבורו איסור הקל הקל תחלה בתחלה אולי יחם לו רק בראותו אותה עומדת לפניו ואח"כ כשזה לא יועיל השכב עמו הוא בבגדו והיא בבגדה וכמו בוקע עצים יסכן בם ואח"כ אם גם זה לא יועיל ישכב עמה בשלימות וזהו ושכבה בחיקך ואז וחם לאדוני המלך. והנה חז"ל אמרו בפ"ק דמגילה על פסוק כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולת כל ערום יעשה בדעת זה דוד וכסיל יפרוש אולת זה אחשוורוש ר"ל שלקח בתולות הרבה. וזהו ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל אבל לא לוקחה בחוקה רק ויביאו אותה למלך. אבל באחשוורוש כתיב ותלקח אסתר ר"ל בעל כרחה וכמו שפירשו המפרשים שידעה שיוקחו נשים רבות ומי יודע? אם תנשא למלך? והנערה יפה עד מאוד ותהי למלך סוכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה. הנה הר"ן ז"ל חקר בדין אם חולה נצרך לו בשבת בשר לרפואה אם יותר טוב לשחוט עבורו או יותר להאכילו נבילה ועשה פנים לכאן ולכאן דאיכא סברא לומר דכיון שאיסור נבילה הוא איסור קל יותר משחיטה בשבת (ששבת הוא איסור סקילה ונבילה בלאו) יאכילוהו נבילה ומ"מ העלה דיותר טוב לשחוט בשבת משום שאז יעבור רק פעם אחת אבל נבילה הרי יעבור על כל כזית וכזית. והנה עבדי המלך שלא ידעו עיקרי הדין בחרו באיסור הקל תחלה. אבל אדונינו דוד כדין עשה שאחרי שהיה סבור שבעמדה רק לפניו תמשך רפואתו זמן ארוך על כן מוטב שתיכף תהי לו סוכנת אולי יועיל זה בפעם אחת ובראותו שלא הועיל ותשרתהו היינו שרק עמדה לפניו:

ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תואר מאוד ואותו ילדה אחרי אבשלום. הנה מלות מתנשא לאמר מורים כי זה מכבר היה מתפאר כי הוא ימלוך אבל עדיין לא עשה דבר השתדלות בענין המלוכה רק שהיה מנהגו כמנהג בני מלכים חשובים ולתכלית זה עשה לו רכב ופרשים ויען כי אביו לא מיחה בידו שלא התנהג כמנהג שאר בני המלכים וגם הוא טוב תואר מאוד ואותו ילדה וגו' כי היה לו שני המעלות. א' כי מלך ביפיו תחזינה עיניך. ב' כי נולד אחרי אבשלום וא"כ באשר אבשלום מת הלא הוא אחריו:

ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדוניה. הנה חז"ל אמרו כי לכך לא נטה יואב אחרי אבשלום באשר עדיין לחלוחית של בית דוד קיימת שאז היה דוד באמצע ימיו כי בימי תחלת מלכות דוד היה מתירא מפני יואב כמבואר בכתוב והאנשים האלה בני צרויה קשים ממנו. אך זה היה רק בהיותו רך ומשיח מלך ואחרי כן כשנתחזק היה להיפך כי היה מתירא מפני דוד. אבל במעשה אדוניה היה כבר דוד זקן וחלש וסרה יראה מיואב ולאביתר קרא מפני כי אביתר לא נטה גם אחרי אבשלום ובחר ללכת בגולה עם דוד אל עבר הירדן ועל כן לא נטה עליו קו חשד ועל כן התקשר עמו וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו אחרי אדוניהו וממילא מובן כי צדוק הכהן היה כפי הנראה כפשטות הכתובים או משיח מלחמה או סגן הכהן גדול יען הכהן הגדול המשמש היה אביתר ובניהו בן יהוידע היה לפני דברי חז"ל בברכות בפ"ק מסנהדרין ועיין שם בתוספות שמסיק ששם צ"ל יהוידע בן בניהו והוא כנראה היה במדרגה פחותה מיואב שהרי במות יואב רק אז נתמנה בניהו לשר הצבא אצל שלמה ועל כן לא קרא את אלו למען לא תפול ריב ביניהם ותשבת עלותו למלוכה:

ויזבח

ויזבח אדוניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזוחלת אשר אצל עין רוגל. כי חז"ל אמרו אין מושחין את המלכים אלא על המים וכן (באבשלום) צוה דוד למשוח את (אבשלום) על המים למען המשך מלכותו ולמדו זה ממה שאמר בלעם כנחלים נטיו והיתה בלבו שלא תמשך מלכותן והקב"ה הפך קללתו לברכה ואמר כנחלים נטיו ולכך קרא אותם אצל עין רוגל ועין רוגל כפי הנראה מפשטות הכתובים היה קרוב לעין עיטם שהי' מהלך ט"ו מיל מירושלים וזהו מעיין מי נפתוח המוזכר ביהושע וכמו שפירש רש"י ביומא פ"ב. ומה שלא קרא את נתן הנביא הוא מפני שהוא קרא לשלמה בשם ידידיה בעבור כי ה' אהבו וידע כי לא יסכים על מלכותו ומשום זה לא קרא גם לשלמה ואת בניהו בן יהוידע הרי לא היה יכול לקרוא כפי שביארנו ולכך לא קרא גם את הגבורים אשר לדוד כדי שלא ידמו שלקח המלוכה במרד ובחזקה:

ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלא שמעת כי מלך אדוניהו בן חגית ואדונינו דוד לא ידע. הזכיר לה בן חגית כי ע"ז יש לה טענה נגדו כי יען שחגית היתה בת תלמי מלך גשור והתוספות בסנהדרין כתבו לחד תירוץ כי מלך אינו כשר רק שיהיה אביו ואמו מישראל וא"כ לא יוכשר אדוניה למלוכה. ומה שאמר ואדונינו דוד לא ידע הטעם הוא כי לו ידע מזה דוד ולא מיחה היה אות שהסכים ע"ז וא"א לשנותו:

ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה לכי ובואי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה וגו' נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי והוא ישב על כסאי, מ"ש לה שני פעמים לכי אף שהיה די באחד כי אמנם נתן הנביא לא היה בטוח כי דוד בתולשתו ובזקנותו יהיה בכחו לבטל את מלוכת אדוניהו ועל כל פנים לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה כי תבקשי מאת המלך כי אם מלוכת אדוניהו תתקיים עכ"פ לא יעשה רעה לך ולשלמה. אך להצד השני אולי יאבה המלך להתערב בזה ולבטל מלוכת אדוניהו ועל כן אמר לה לכי ובואי אל המלך ואמרת וגו' אתה נשבעת וגו' ומדוע מלך אדוניהו? הנה עודך מדברת שם המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך כי הלא נשלחתי מאת ה' לקרוא שמו ידידיה בעבור כי ה' אהבו. אזכיר לו זאת ואמלא את דבריך כי מאת ה' הוא ויהיה ביאור מלת ומלאתי כמו למלאות דבר ה' מפי ירמיהו שפירושו קיום והוצאה לאור:

ותבא בת שבע אל המלך החדרה וגו' ואבישג השונמית משרת את המלך. הנה דרשו ע"ז חז"ל דרשתם הידועה שקנחה בי"ג מפות. אמנם לפי הפשט לאשר בבוא איש לדבר עם המלך דבר נחוץ ישלח המלך את כל איש מעליו. אך בבאן לכאורה לאשר אבישג ובת שבע היו להשקפה הראשונה כצרות זו לזו. אך לאשר באמת אבישג לא היה לה תקוה להוליד בן מדוד כי המלך לא ידעה ע"כ העיר הכתוב כי גם היא היתה שם באשר הדבר הזה איננו נוגע לה. ותקוד בת שבע ותשתחו למלך. הנה חז"ל בשבועות פ"ב אמרו ת"ר קידה על אפים וכן הוא אומר ותקוד בת שבע אפים ארץ השתחואה זו פישוט ידים ורגלים. וכן הוא אומר הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה. וכתבו שם התוספות אע"ג דמצינו גם קידה על אפים גבי בת שבע מ"מ מייתי ראיה דהשתחואה היא גם פישוט ידים ורגלים ודברי התוספות דחוקים. ומר אבא ז"ל ביאר בזה דבר מחוכם דלכאורה קשה מדוע מייתי הש"ס קרא דחלום יוסף היה לו להביא קרא מוקדם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו גבי יעקב ועשו. אמנם באמת הש"ס מייתי ראיה על סתם השתחואה דהנה גבי חלום שחלם יוסף לא סיפר יוסף אל אביו ואל אחיו רק והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי ולא הזכיר ארצה. וכאשר גער בו יעקב אמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה ואיה נזכר בדברי יוסף מלת ארצה אלא ע"כ דסתם השתחואה הוא ארצה והוא נחמד:

ותאמר לו אדני אתה נשבעת וגו' לאמתך כי שלמה בנך ימלוך אחרי והוא ישב על כסאי. כפלה לשונה כי במדרש מבואר שהיו למדינות הכבושים תחת יד רומי קיסר ואנטי קיסר והאנטי קיסר יושב ברומי זה משלח לזה כותבות וזה משלח לזה דורונות עיין במדרש רבה [ו'ישב] נמצא שהאנטי קיסר הוא רק תואר הכבוד וקיסר בעצמו הוא המולך וחששת בת שבע שמא ימליך דוד את שלמה רק לשם הכבוד ואדוניה ימשול וישב על כסאו לכך אמרה ימלוך אחרי וגם ישב על כסאי ומה שאמרה אתה נשבעת בה' הוא לפי שהשבועה בשם עונשה חמור מאוד. ועיין ביו"ד הלכות שבועות שהגאונים ז"ל בטלו שבועה בשם מפני שעונשה חמור ע"כ הזכירה לו כי נשבע בה'. ועתה הנה אדוניה מלך וגו' כי אמרו חז"ל בירושלמי הוריות שכ"ז שהיה אבשלום מלך היה דוד מתכפר בשעירה כהדיוט שמפני שכל ישראל בחרו באבשלום נדחה דוד ממלכותו. וא"כ פחדה פן יטעה דוד כי כל ישראל הסכימו למלוכת אדוניהו וא"כ הרי דוד נדחה ואין בידו להמליך את שלמה ועל בן ביארה כי לא קרא את ראשי העם כמו נתן הנביא וגו' וגם כל ישראל אינם מסכימים לו, ולכך סיימה בדבריה ואתה עיני כל ישראל עליך וגו' כי כל ישראל אינם מסכימים למלוכת אדוניהו. והי' כשכב אדוני המלך עם אבותיו והייתי אני ובני שלמה חטאים. ביארה לו בזה דבר נכבד כי בצוואת דוד כתוב והנה עמך שמעי בן גרא וגו' וידעת את אשר תעשה לו ושלמה לא הרגו תיכף רק צוה עליו בנה לך בית בירושלים ולא תצא משם אנה ואנה ואח"כ כשיצא מירושלים המיתו שלמה עבור החטא שעשה לבלי לשמוע לציוויו של שלמה וככה יעשה גם אדוניהו עמה ועם שלמה כי יבקש עליהם איזה עון אשר חטא ובזה יתחייבו מיתה. וזהו והייתי אני ובני שלמה חטאים:

ויאמר נתן אדוני המלך וגו'. ביאר לו כי אחרי כי העם לא בחרו באדוניהו והרי הוא מלך כמקודם כו' ולא הודעת את עבדך ר"ל שעל כל פנים לי היית צריך להודיע שהרי אנכי הודעתי

לך

לך בשם ה' בלידת שלמה כי ה' בחר בו והיה לך להודיע לי שאינך משגיח על נבואתי. וישבע המלך ויאמר חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה וגו' כי כן אעשה היום הזה ר"ל כי לא כמו שאלה ששלמה ימלוך אחריו כי גם בחייו ימנה את שלמה למלך. ותקוד וגו' ותשתחו למלך ותאמר יחי אדוני המלך דוד לעולם. יפה ביאר מר אבא ז"ל כי אין מדרך הכבוד והנימוס שתברך המלכה את המלך שיחיה לעולם ואף שמצינו דוגמתו בנחמיה המלך לעולם יחיה. וכן ברניאל מלכא לעלמין חיי מ"מ המלכה צריכה להזהר בדבריה. אמנם הנה חז"ל אמרו (מכות ד' י') על פסוק שמחתי באומרים לי בית ה' נלך שהיו ליצני הדור אומרים לדוד מתי ימות זקן זה ויבנה ביהמ"ק. והכוונה שהשי"ת אמר לדוד רק אתה לא תבנה הבית בנך וגו' ועבור זה היו מחכים לבנין הבית אבל כל זה הוא רק אם ימלוך שלמה אחרי מות דוד אבל עתה שנתמנה שלמה למלך בחיי דוד א"כ אין טענת מתי ימות זקן זה כלל שהרי שלמה יוכל לבנות הבית גם בחיי אביו וא"כ הרי אין מי יבקש על מותך וזהו יחי המלך לעולם. והשי"ת יזכנו לראות בבנין השלישי ב"ב אמן:

דרוש יח.

הפטרת פרשת ראה.

עניה סוערה לא נוחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כדכוד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ. כי במדרש פרשת במדבר מבואר כי נופך הוא אבנו של יהודה וספיר אבנו של יששכר. והנה המפרשים ביארו את הכתוב ויקח מאבני המקום כי היה זה לרמז ליעקב כי אם יתאחדו אבני המקום הוא רמז כי י"ב השבטים שהם עיקרן ואבנן של ישראל יתאחדו. ובמדרש מבואר במקומו אם מתאחדים אבני המקום אות היא שאין פסולת בבניו. וכן פירש הגאון מעקלענבורג בהכתב והקבלה כתוב ושני לוחות אבנים שהוא על עיקרן של התורה שהלוחות היו עיקר התורה. והנה השבטים היה לכל אחד ואחד מעלה מיוחדת כי יהודה היה עיקרן של השבטים וכמ"ש בדברי הימים כי יהודה גבר באחיו וכן שבט יששכר היו מורי הוראות בישראל כמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. וזהו בפוך אבניך וזהו בפוך שהוא נופך [וכן יסד הפייטן נופך ופוך אבניך. קינות] על יהודה ויסדתיך בספירים הוא יששכר ששניהם היו עיקרן של ישראל ואומרו כדכוד ואקדח שלדעת חז"ל הוא על שוהם וישפה עיין ב"ב בפרק המוכר את הספינה באגדת כדכוד. והנה כפי דברי המדרש במדבר הנ"ל מבואר שהם אבני יוסף ובנימין שהם מורים שהם מנצחי עמלק וכירוע ממדרשים, ואקדח שפשוטו מורה שהוא מורה על אבן שמאיר וזורק ניצוצות והוא ברקת ששמו ג"כ מעיר על זה [בליצשטיין] והוא אבנו של לוי כמבואר

במדרש הנ"ל ויהיה כוונת הכתוב לפ"ז על נכבדי השבטים שהמה ייסדו את בית ישראל. וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. כי חז"ל אמרו גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ את הת"ח ונשותיהן יותר מהם אבל אם יהיה וכל בניך למודי ה' אז לא תהי מחלוקת ורב שלום בניך:

בצדקה תכונני רחקי מעושק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך. הנה למעלה ביארנו כתוב זה כי הגאון בעל תפארת ישראל כתב בפירושו לאבות שאל יחשוב אדם שיעשה עול ומרמה בכדי שיעשה בזה צדקה שהרי זה כמו שאמרו חז"ל בבבא בתרא על כתוב מרבה הונו בנשך ומרבית לחונן דלים יקבצנו עיין בפרק איזהו נשך. והנה אפשר לאדם לומר כיון שחז"ל אמרו בשבת שצדקה מצלת לא ממיתה משונה אלא גם ממיתה עצמה א"כ אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש. ויבאר לנו הכתוב כי לא כן הוא כי אם אין ידו משגת לתת צדקה אזי ה' יצילהו גם בלתי צדקה. וזהו אומרו בצדקה תכונני ושמא תאמר לפ"ז הלא מותר לי לגזול ולעשוק בכדי שאוכל לעשות צדקה וזה שאמר רחקי מעושק כי אם אין ידך משגת גם בלתי צדקה לא תיראי וממחתה ר"ל צרה ואסון כי לא תקרב אליך:

עוד פירשתי בכוונת הכתוב כי חז"ל אמרו בברכות פ"ק כי כשהיה עולה עמוד השחר היו חכמי ישראל באים אצל דוד המלך ואומרים לו עמך ישראל צריכים פרנסה ודוד השיב להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו ודוד השיב להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד ויקחו שלל מהמנוצחים. והנה רש"י פירש שם בברכות על לכו והתפרנסו זה מזה שהעשירים יפרנסו את העניים, וזהו אומרו בעצה טובה לעם ישראל בצדקה תכונני כי העשירים יפרנסו את העניים בעת רעה אבל רחקי מעושק ר"ל לפשוט ידיכם בגדוד ואף כי גבי דוד כתיב ובכל אשר יפנה יצליח. וזהו אומרו אף כי לא תיראי ר"ל שבלי ספק תנצחו את המלחמה וממחתה לא תקרב אליך תחת הנהגת דוד המלך מ"מ טוב יותר לבחור בדרך הראשון שהעשירים יפרנסו את העניים. הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול. וזהו שמבאר כי אף כי אין להם לירא ממלחמה כי אחרי שגבי דוד כתוב וה' עמו וא"כ בודאי ינצחו את המלחמה וזהו הן ר"ל אף כי גור יגור רק מי שהוא אפס מאותי ולא דוד המלך מ"מ לאשר שורת הדין נוטה שהעניים הגרים פה יתפרנסו מן העשירים וזהו מי גר אתך עליך יפול ר"ל יתפרנס מאתך וכלשון חז"ל במקום אחר כל הנופל אינו נופל ליד גבאי תחלה ועל כן יותר טוב הדרך הראשון לא השני ודו"ק:

הנה אנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו וגו' כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה'. כי שונאי ישראל בימי הביניים המציאו חרשי משחית וכלי ברזל לענות בהם בני ישראל וכמו שהיה בימי האינקוויזיציאן ובכל זה לא הפיקו את

זממם

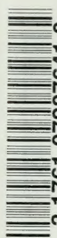
וממם כי מסרו עצמם על קידוש השם. ועתה בזמנינו אשר רבתה הדעת ותודות להשי"ת הננו חוסים בצל מלכי חסד וצדק אך נמצאו שונאי ישראל המכונים אנטיזעמיטין שע"י כתבי פלסתר ומכתבי עתים הנכזבים נותנים את ישראל לשמצה. וזהו מאמר הכתוב כל כלי יוצר לענות אותך עליך לא יצלח וכן וכל לשון תקום אתך למשפט להאשימכם בבדותם על ישראל דברי שקרים וכזבים אבל אתה תרשיעי ר"ל אותם. זאת נחלת עבדי ה' וגו' כי חז"ל אמרו בברכות על ר' חנינא בן דוסא שלכך נענה בתפלתו ור"ג לא נענה מפני שרבי חנינא היה כעבד לפני המלך שדבריו קרובים יותר להתקבל אצל המלך. וזהו זאת נחלת עבדי ה' שאתם כעבדים לפני השי"ת ולכן וצדקתם מאתי נאום ה' שהאמת יתברר ויתאמת על ידיכם כי עלילותיהם שוא המה:

הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכולו ולכו שברו בלא כסף וגו' יין וחלב. ידוע מאמחז"ל כי התורה נמשלה בג' משקים הללו. והם מים יין וחלב. וההבדל ביניהם הוא כי המים אינם דבר מזוני בטל רק הכרחי לחיי תאדם. והיין הוא לחזק ולחדד את רוחו ושכלו ויין ישמח לבב אנוש. והחלב סגולתו הוא לקרר את רתיחות הגוף והדם ובתורה מצינו שלשה מעין דוגמא זה כי המצות שבין אדם לחברו המה לתיקון העולם שלולי זאת איש את רעהו חיים בלעו ולמוד התורה ועומק הגיונותיה המה דוגמת היין וכן אמרו חז"ל בע"ז על פסוק כי טובים דודיך מיין יותר מיינה של תורה והחלב המה אגדות התורה ומוסרה הנעים שהוא מחליש כח היצר. והנה מר אבא ז"ל פירש באחת מהספידיו מה שאמרו חז"ל בסנהדרין האי מאן דשקלו ליה גלימא מבי דינא ליזמר זמר וליזול באורחא שהכוונה כי אף שעתה הפסיד הוא מדין של הבית דין שלקחו בגדיו מ"מ אחרי שיש דין בעולם ולפעמים יתבע גם הוא את אחרים לדין ויציל את שלו ועל כן ליזמר זמר וליזול באורחא. ופירש בזה את הפסוק זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם שכיון ששבתו זקנים משער שבתו גם בחורים מנגינתם ועל כן על החלק הא' של התורה שהוא בין אדם לחבירו שהוא דבר שבלייי שאם הוא יגזול את אחרים יגזלו אחרים את שלו ועל כן אמר הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף כי הוא גמול כל אחד לחבירו ולכו שברו ואכולו. כי חז"ל אמרו בנדרים כי על המקרא שהיא עיקרה של תורה מותר ליקח שכר וזהו לכו שברו ואכולו מלחמה של תורה אבל היין והחלב שהוא תורה שבע"פ בלא כסף ובלא מחיר ודוק:

למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה. כי אחת מסגולות התורה הוא כמו שאמר הכתוב במשלי דדיה ירווך בכל עת משא"כ בעניני החומר ידוע מה שכתב הגר"א ז"ל במכתבו הנדפס בסידורים כי העולם הזה דומה לשותה מים מלוחים ידמה לו שירוה ויצמא יותר כי תאות הגופניות מוסיפים תאוה על תאוה. וזהו למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה כי בהיפוך תרעבו יותר: שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם. כי כינוי התורה ועומק הבנותיה מכונה בדברי חז"ל בשם בשרא שמינה וכמו שאמרו ב"ב אם מגרמיתו נרמו בי אביי תו אכלו בישרא שמינה בי רבא וזהו ותתענג בדשן נפשכם. הטו אזנכם ולכו אלי וגו' ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים. כי אמרו חז"ל בעירובין פרק קמא מאי דכתיב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים מי גרם לרגלנו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה. וזהו שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ר"ל התורה ואכרתה לכם ברית עולם ר"ל ברית הקיום לעולם נגד אויביכם וזהו חסדי דוד הנאמנים שהצליח במלחמותיו בזכות תורתו:

הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאומים. כי חז"ל אמרו בילקוט על הכתובים והיה כשמעך קול צעדה בראשי הבכאים אז תחרץ שאז עמד דוד מול האויב והאויב זרק בו חצים ואבני בליסטראות והוא שתק מפני צווי השי"ת ואמרו שם במדרש שבאותו שעה קיבץ הקב"ה פמליא של מעלה ואמר להם ראו בריה שבראתי בעולמי שהאויב נצב נגדו והוא מחשה ומסכן נפשו מפני צוויו של הקב"ה וזהו הן עד לאומים נתתיו. ר"ל שדוד הוא כעדות ומופת ללאומים ומלכים לבטוח בה' במלחמותם והוא יהיה נגיד ומצוה לאומים לעשות כמעשהו. ומסיים הנביא ומה יהית התולדה אם מלחמותיהם יהיו באופן כזה? וע"ז משיב הנביא הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו למען ה' אלקיך ולקדוש ישראל כי פארך. כי שני אומות נמצאים המרוחקים מהם האחד הוא אדום שרצה להתקרב עם יעקב באומרו נסעה ונלכה ואלכה לנגדך ויעקב התרחק ממנו כמבואר בכתובים. והשנייה שהוא עמון ומואב שהתורה רחקתם לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'. אבל לעתיד כתיב אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם ר"ל שגם הם יכנעו תחת ישראל. וזהו הן גוי לא תדע ר"ל אדום שאביך יעקב לא רצה להתודע אליו תקרא וגוי לא ידעוך ע"פ משפטי התורה אליך ירוצו בעת הגאולה העתידה שתהי' ב"ב אמן:

שְׁלִימוּ מִלִּין אִילֵּן דִּי רְשִׁימְנָא. וִיהִי רַעֲוָא מִן קֳדָם אֱלָקָא רְחִימְנָא. דִּי יִפְרוֹק יַת עַמֵּיהּ בְּהָדָא זִימְנָא. וְנֵיסַק לְטוּרָא קַדִּישָׁא. וְאַף אֲנָא הָתָם קָאִימְנָא. וּנְקַיֵּים שִׁית מְאָה וּתְלַת עֲשָׂרָה מִצְוָתָא דִּי מִסְפְּרְהוֹן כְּפַרְצִידֵי דְּרִימְנָא. וְיֶחֱדוּן עַמָּא הָדֵין דִּיא כְּחַלָּה נִימְנָא. בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב אָמֵן:

3 1761 07287641 0